



ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

OSMANLI DEVLETİ'NDE DELİLER OCAĞI

Saadet DAĞ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mustafa ALKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YENİÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI

EYLÜL 2020



OSMANLI DEVLETİ'NDE DELİLER OCAĞI

Saadet DAĞ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
YENİÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

EYLÜL 2020

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.


Saadet DAĞ

03.09.2020

OSMANLI DEVLETİ'NDE DELİLER OCAĞI

Yüksek Lisans Tezi

Saadet DAĞ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Eylül 2020

ÖZET

Deliler Ocağı'nın Osmanlı Devleti'nde XV. yüzyılın sonlarına doğru, Rumeli'de müteşekkil edildiği düşünülmektedir. Deliler Ocağı, giydikleri kıyafetler, kullandıkları silahlar ve askerî manevraları itibarıyla görenler için “korkunç” denilebilecek görünümlü, gözünü budaktan esirgemeyen savaşçı askerlerden oluşuyordu. Bugünden bakıldığında, manevracı savaşçılar için popüler bir askerî ocaktı da denilebilir. XVII. yüzyıla kadar genellikle valilerin kapılarında görev yapan deliler, maiyetinde oldukları valilerin vefatı ya da azledilmeleri durumunda işsiz kalıyor ve eşkıyalıkla geçinmeye çalışıyorlardı. Ateşli silahların popüler olmasıyla birlikte bu klasik dönem Osmanlı delileri gözden düşmeye başladılar. Çünkü bunlar silahla değil kılıçla, baltayla, gürz ve topuz gibi savaş aletleriyle cenk ederlerdi. Bunlardan sonra yeni tip silahları kullanabilen başka bir birlik daha oluşturuldu. Bu yeni birliğe de klasik dönem delilere benzetilmek amacıyla “deli” denilmiştir. Ancak bunların kıyafetleri, silahları ve fonksiyonları, klasik dönem delilerden oldukça farklıdır. Ayrıca bunlar klasik dönem deliler gibi ücretli değil, kaynaklara göre ulufeli yani maaşlı askerlerdi. Bunlar da maaşları kesildiği zaman geçinebilmek için eşkıyalık yaparlardı. Bu nedenle kaynakların çoğuna göre bu iki farklı teşkilat karıştırılmış ve tek bir ocak gibi anlatılmıştır. Oysa Osmanlı arşiv belgelerinde klasik delilerden değil, ikinci dönem delilerden bahsedilmiştir. Söz konusu nedenlerden dolayı bu çalışmada, Osmanlı arşiv belgeleri kadar Osmanlı minyatürleri ve Avrupa gravürlerinden de büyük ölçüde yararlanılmıştır. Dolayısıyla denilebilir ki bu çalışma, delilerle ilgili eksik kalan noktaları tespit ederek, bu eksiklikleri yukarıda bahsedilen kaynakların ışığında tamamlamaya çalışırken, tarih disiplinine de önemli bir katkı sağlamıştır.

Bilim Kodu : 117504
Anahtar Kelimeler : Deliler Ocağı, kıyafetleri, silahları ve maaşları
Sayfa Adedi : 229
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mustafa ALKAN
ORCID ID : 0000-0002-1199-1386

DELILER OCAĞI IN THE OTTOMAN STATE

M.Sc. Thesis

Saadet DAĞ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

GRADUATE EDUCATION INSTITUTE

September 2020

ABSTRACT

XV in the Ottoman Empire of the Deliler Ocağı. Towards the end of the century, it is thought to have been formed in Rumelia. The madmen were the scary-looking warrior soldiers with the clothes they wore, the weapons they used, and the military maneuvers. From today, these were a popular military unit for maneuvering warriors. They were popular in the Ottoman Empire as a military figure with their unique clothes and their weapon of choice. They were ruthless and successful group of soldiers. They have completed their duty as a guard nearby the governor until the XVIIth century. Deliler started to make an appearance as bandits when they are fired from their jobs by the governor. But then firearms became popular. This event slowly decreased the popularity of Deliler Ocağı because they are used to fighting with sword, ax, mace, pommel but not with firearms. There was another corps constituted after Deliler Ocağı. They are called as Deliler Ocağı also to make them similar to Deliler Ocağı. However, their clothes, weapons and functions are much different from the original Deliler Ocağı. They were regularly paid by governors. Their service pay in the Ottoman Empire is called as ulufe. As a result of this, first deliler and secondary deliler are compared and they are defined as a single constitution. However, in the Ottoman Empire archives secondary deliler are much widely common. This study clearly solves the confusion about Deliler Ocağı by indicating that there were two different Deliler Ocağı in the Ottoman Empire. For this study not only Ottoman Empire archives are used but also Ottoman miniatures and European engravings were helpful to enlighten the problem. Therefore, this study identified missing points about deliler. These deficiencies were tried to be completed in line with the resources mentioned above and they made an important contribution to the discipline of history.

Science Code : 117504
Key Words : Deliler Ocağı, their clothes, weapons and salaries.
Page Number : 229
Supervisor : Prof. Dr. Mustafa ALKAN
ORCID ID : 0000-0002-1199-1386

TEŞEKKÜR

Çalışma süresi boyunca bana yardımcı olan kıymetli hocalarım sayesinde birçok sorunu kolaylıkla aşabildim ki her birine teşekkür borçlu olduğumu burada belirtmeliyim. Öncelikle bilgi ve deneyimlerini esirgmeden benimle cömertçe paylaşan ve akışın seri bir şekilde devam edebilmesi için daima bana vakit ayıran çalışmamın fikir babası, tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Mustafa ALKAN hocama, etik ve usul konusunda verdiği tembihlerle bana ışık tutan ve yürüdüğüm bu yolda bir tarih bölümü öğrencisine yakışır şekilde kendimi geliştirmeme olanak sağlayan Sayın Prof. Dr. Ahmet GÜNEŞ hocama, ödevlerimi en ince ayrıntısına kadar okuyarak eleştirileriyle bana yön veren ve bugüne kadar desteğini benden asla esirgemen Sayın Prof. Dr. Yasemin DEMİRCAN hocama, lise yıllarımdan beri bana destek olan ve çalışmam boyunca kaynaklarımın temininde de yardımlarını esirgemeyen eğitimimin temeli, kıymetli tarih öğretmenim Sayın Berke Nuri NAZİK'e, araştırmam boyunca bana vakit ayırarak birçok soru işaretini aydınlatmam konusunda, destekçim olan Sayın Prof. Mesut UYAR, Doç Dr. Gültekin YILDIZ, Prof. Dr. Fatih YEŞİL ve Prof. Dr. Feridun EMECEN hocalarıma, çalışmamın her aşamasında bana destek olarak, tecrübelerini paylaşmaktan çekinmeyen değerli araştırmacı, yazar Abdullah TURHAL'a, kaynaklarımın temini konusunda ellerindeki tüm imkânları seferber ederek bana yardımcı olan Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nin değerli personelleri, Tümer YILMAZ ve Mehmet ESGİN beyefendilere ve burada adını anamayacağım bütün hocalarıma, teşekkürü canı gönülden bir borç bilir ve sonsuz minnettarlığımı sunarım.

Saadet DAĞ

ANKARA 2020

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLoların LİSTESİ.....	xii
RESİMLERİN LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	xiv
KISALTMALAR	xv
1.GİRİŞ	1
2. ASKERÎ BİR TERİM: DELİ.....	9
2.1. Türk Kültüründe Deli Tabiri	9
2.1.1. Deli Kavramının Açıklanması	9
2.1.2. Deliliğin Cesaret ile Bağdaştırılması	10
2.2. Osmanlı Devleti'nde Deli mi, Delil mi?	11
2.3. Ocağın Müteşekkili, Mahiyeti ve Fonksiyonu	14
2.3.1. Ocağın Rumeli'de Müteşekkili	20
2.3.2. Ocağa Alınma Şartları	23
2.3.3. Ocağa Verilen Görevler	24
2.4. Sınır Boylarında Deliler Meselesi	26
2.4.1. Deliler Hakkındaki Menkabeler.....	26
2.4.2. Akıncılarla Karıştırılmaları	31
2.5. Değerlendirme.....	36
3. DELİLERİN KIYAFETLERİ, SİLAHLARI ve İNANÇLARI	39
3.1. Dış Görünüşleri ile Deliler	39

	Sayfa
3.1.1. Hayvan Kürkü Giymeleri.....	40
3.1.2. Delilerin Görselleştirilmesi.....	49
3.2. Savunma ve Saldırı Silahları.....	67
3.2.1. Kullandıkları Nesneler.....	68
3.2.2. Bindikleri Atlar.....	76
3.3. Kullandıkları Aksesuarlar.....	79
3.3.1. Kartal Kanadı Takmaları.....	79
3.3.2. Kesici Nesneleri Üzerlerinde Taşımaları.....	82
3.4. İnançlarının Yansımaları.....	84
3.4.1. Hz. Ömer’e Tâbiyet.....	84
3.4.2. Kadercilik Anlayışı.....	88
3.5. Değerlendirme.....	90
4. SEFERLER ÜZERİNDEN DELİLERİN MAAŞLARI, EŞKIYALIKLARI ve CEZALARI.....	93
4.1. Delilerin Katıldıkları Seferler.....	93
4.1.1. Klasik DÖNEM DELİLERİN KATILDIĞI MUHAREBELER.....	93
4.1.1.1. 1444 Varna muharebesi.....	94
4.1.1.2. 1448 II. Kosova muharebesi.....	95
4.1.1.3. Mohaç meydan muharebesi.....	97
4.1.1.4. 1538 Boğdan seferi.....	98
4.1.1.5. 1552 Temeşvar kuşatması.....	99
4.1.1.6. 1554 Nahçıvan seferi.....	100
4.1.1.7. 1583 Revan seferi.....	100
4.1.1.8. 1585 Tebriz kuşatması.....	101
4.1.1.9. 1596 Haçova meydan muharebesi.....	102
4.1.1.10. 1601 Kaniye savunması.....	103

4.1.1.11. 1621 Hotin seferi.....	104
4.1.2.İkinci Dönem Delilerin Katıldıkları Muharebeler	106
4.1.2.1. 1663 Uyvar'ın fethi	106
4.1.2.2. 1664 Sengotar muharebeleri	108
4.1.2.3. 1672 Lehistan seferi	109
4.1.2.4. 1827 Navarin deniz muharebesi.....	110
4.1.2.5. 1828-29 Osmanlı-Rus muharebesi	111
4.2. Sayıları ve Maaşları.....	112
4.2.1 Delibaşlar ve Bayrakları	113
4.2.2. Ulufe Meselesi	116
4.3. Eşkivalıkları ve Cezaları	124
4.3.1. Eşkivalık Hareketleri	126
4.3.2. Verilen Cezalar	137
4.4. Ocağın Lağvedilmesi	141
4.4.1. Ocak Nizâmı'nın Bozulması.....	142
4.4.2. II. Mahmud Tarafından Kaldırılmaları	147
4.5. Değerlendirme.....	151
5. BİR DELİ: KABUDLU HACI MUSTAFA VASFİ EFENDİ.....	153
6. SONUÇ	173
KAYNAKLAR	177
EKLER.....	195
EK:1	196
Ek:2	197
EK: 3	198
Ek:4	199

Sayfa

EK:5	200
EK:6	201
EK:7	202
EK:8	203
EK:9	204
EK:10	205
EK:11	206
EK:12	207
EK:13	208
EK:14	209
EK:15	210
EK:16	211
EK:17	212
EK:18	213
EK:19	214
EK:20	215
EK:21	216
EK:22	217
EK:23	218
EK:24	219
EK:25	220
EK:26	221
EK:27	222
EK:28	223
EK:29	224

	Sayfa
EK:30	225
EK:31	226
EK:32	227
ÖZGEÇMİŞ	229



TABLoların LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 1.1. Delilerle Hakkındaki Sorunlarla İlgili Tablo	3
Tablo 3.1. Delilerin Kullandıkları Silahları Dair Birinci Tablo.....	67
Tablo 3.2. Delilerin Kullandıkları Silahlara Dair İkinci Tablo.....	67
Tablo 3.3. Taarruz ve Savunma Silahlarına Dair İki Resim	73
Tablo 4.1. Deli Sıfatı Alan Önemli Devlet Adamları	136



RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 2.1. Osmanlı Askerî Teşkilatına Dair Bir Şekil	20
Resim 3.1. Vurucu Silahlara Dair Bir Resim	71
Resim 3.2. Delici Silahlara Dair Bir Resim	72
Resim 3.3. Çeşitli Silahlarla Yapılan Talimi Gösteren İki Minyatür.	74
Resim 3.4. Tüfek Çeşitleri	75
Resim 3.5. Delillerin Bindikleri Atlara Dair Bir Minyatür Örneği.....	77
Resim 5.1. Kabudlu Vasfî'nin El Yazmasından Bir Örnek	165
Resim 5.2. Kabudlu Vasfî'nin El Yazmasından İkinci Bir Örnek.....	170

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1.1. Genel Durumlar Hakkındaki Şekil.....	2
Şekil 3.1. Delilerin Kıyafetlerine Dair Bir Şekil.....	91



KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
A.E.	Âli Emiri Tasnifi
A.MKT.UM.	Sadâret Defteri
Bkz.	Bakınız
bs.	Baskı
BOA	T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
c.	Cilt
C.AS.	Cevdet Askeri Tasnifi
C.DH.	Cevdet Dahiliye Tasnifi
C.ML.	Cevdet Maliye Tasnifi
C.ZB.	Cevdet Zabdiye Tasnifi
çev.	Çeviri
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
ed.	Editör
Fak.	Fakülte
HAT.	Hatt-ı Hümayun Tasnifi
haz.	Hazırlayan
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
OTAM	Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
S.	Sayı
s	Sayfa
Sad.	Sadeleştiren
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TDK	Türk Dil Kurumu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri

Kısaltmalar

Açıklamalar

TTK

Türk Tarih Kurumu

Üniv.

Üniversite

Yay.

Yayınları, yayın evi

yay. haz.

Yayına hazırlayan

YKY

Yapı Kredi Yayınları



1. GİRİŞ

Bu araştırmanın konusu, Osmanlı Devleti'nde Deliler Ocağı'nın isim, kıyafet, inanç, maaş ve muharebe konuları üzerinden tahlil edilmesidir. Deliler, XV. yüzyıl sonlarında Rumeli'de teşkil edilen,¹ düşmana karşı muazzam cesaret gösteren ve “*yazılan gelir başa*” şiarı ile hareket ederek ölüme meydan okuyan muhteşem askerlerdir. Bunlar, cesaretlerini sergilemek için vücutlarına kesici nesneler saplayarak yaptıkları gösterilerle, vahşi hayvanların post ve kürklerinden yapılmış kıyafetleri giymekle, atlarını olağanüstü motiflerle süslemekle ve kartal kanadı ile adeta bütünleşmekle nam salmış olan meşhur deli oğlanlardır. Çünkü delilerin hayat felsefesi; cesurca yaşamak değil, cesurca ölmekten ileri gelmektedir. Osmanlı Devletine muharebelerde hatırı sayılır zaferler kazandıran delilerin, gözünü budaktan esirgemeyen ve ürkütücü görüntüleriyle askerî manevralarını birleştirerek düşmana korku verdikleri söylenebilir. Bu nedenle Deliler Ocağı askerleri kazandıkları zaferlerden daha çok kıyafetleri, aksesuarları ve ölümcül gösteriyle tarihe geçmişlerdir. Bundan ötürü deliler, gerçek bir Osmanlı askeri gibi değil de efsanevî bir kahraman gibi anlatılmışlardır.

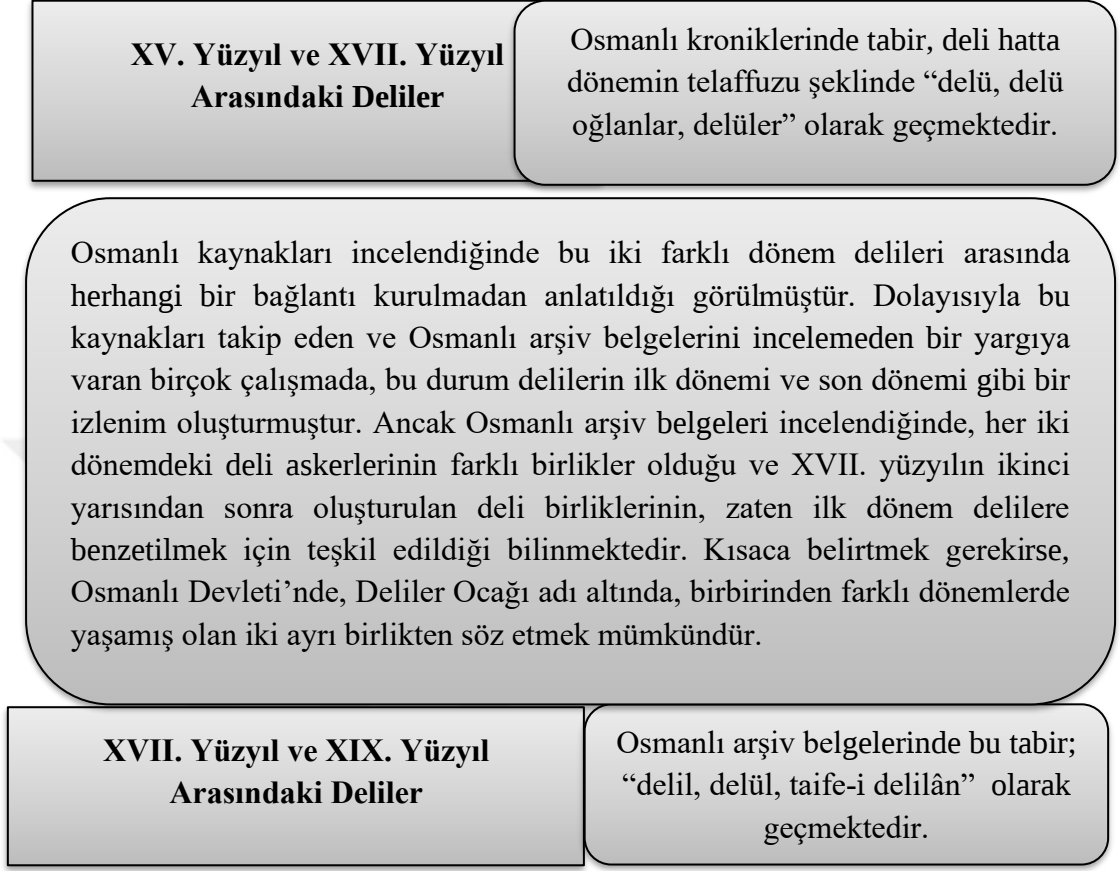
Deli tabiri, sözlük anlamı olarak aklını yitirmiş ve bu nedenle davranışlarında aşırıya giden çılgın kimseler için kullanılmaktadır.² Bu tabir, kimi zaman ruhsal bir bozukluğa bağlı olarak garip davranışlar sergileyen insanları, kimi zaman da son derece cesur ve halk arasında bu cesaretlerinden ötürü kahraman olarak nitelendirilebilecek kimseleri mecazen tanımlamak için kullanılmıştır. Delil ise; herhangi bir konuda aranan kanıt, iz ya da emare gibi anlamlara gelmektedir.³ Dolayısıyla bugün alışık olunduğu haliyle, bir suçun ispatlanması için aranan kanıt olarak sözlüğe geçmiştir. Kaynaklara bakıldığında hem deli hem de delil ifadelerinin bu ocağın askerlerine yakıştırıldığı görülmektedir. Bu durum kâtiplerin belgelere not yazdığı sırada yapılan bir yazım yanlışından kaynaklanmış olabileceği gibi, Deliler Ocağı askerlerinin fonksiyonlarının yanlış anlaşılmasından da ileri gelmiş olabilir. Çünkü gerek Osmanlı kitabî kaynakları ve gerekse Osmanlı arşiv belgeleri incelendiğinde, Deliler Ocağı adı altında iki farklı deli askerî birliği olduğu

¹ İ. H. Uzunçarşılı, “Deli”, *İslâm Ansiklopedisi*, c.3, MEB Yay., İstanbul 1978, s.516.

² TDK, “Deli”, Mayıs 30, 2019, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=>

³ TDK, “Delil”, Haziran 3, 2019. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=DEL%C4%B0L>

görülmektedir. Sonuçta her iki tabirin de geçtiği kaynaklar değerlendirildiğinde ortaya şu durum çıkmaktadır:



Şekil 1.1. Genel Durumlar Hakkındaki Şekil

Esasında başlangıç itibarıyla bu çalışmanın konusu XV. yüzyıl ile XVII. yüzyıl arasında varlık gösteren klasik dönem delilerini incelemektir. Ancak yapılan araştırmada birçok kaynağın, delileri tek bir ocak olarak anlattığı görülmüştür. Oysa klasik dönem deliler ile bunlardan sonra oluşturulan delilerin aynı deli askerleri olmadığını ispatlar mahiyette birçok Osmanlı arşiv belgesi bulunmaktadır. Her şeyden önce delilerle ilgili asıl bilinmesi gereken şudur ki klasik dönem delilerin adından bu kadar çok söz ettirmelerine neden olan kıyafetleri iken, ikinci dönem delilerin adından bu denli bahsedilmesine sebep olan ise eşkıyalıklarıdır. Üstelik ikinci dönem delilerin kıyafetlerinin dahi farklı olması, her iki birliğin arasında benzerlik olmadığını da ispatlar mahiyettedir. Dolayısıyla çalışmanın konusu bu bağlamda biraz daha genişletilmiştir. Böylece delilerle ilgili var olan birçok sorunun da tespit edilmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu durumda hem dönemin oldukça kıymetli eserleri olan Osmanlı kitabî kaynaklarından hem de günümüz tarihçi ve

araştırmacılarının eserlerinden yararlanılarak, mukayeseli bir araştırma yapılmıştır. Deliler Ocağı'ndan birkaç cümle ile kısa bilgi şeklinde bahseden kaynakların dışında, bu ocağı özel olarak inceleyen herhangi bir akademik çalışma yapılmadığı bilinmektedir. Üstelik delilerden bahseden söz konusu kaynakların sayısı da oldukça azdır. Osmanlı arşiv belgeleri ise bu bağlamda son derece yetersizdir. Var olan belgeler yalnızca ikinci dönem delilerden bahsetmektedir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde, Deliler Ocağı ile ilgili daha detaylı bir araştırma yapılması mecburiyeti ortaya çıkmıştır. Söz konusu mecburiyet, böyle bir çalışmanın yapılmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bu nedenle Deliler Ocağı ile ilgili tespit edilen birçok sorunun cevabı da bu çalışmada verilecektir. Burada yapılan tespitlerden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

İsim Sorunu:	İsim sorunu, kaynaklarda ocağın isminin deli mi yoksa delil mi olduğu yönündeki karmaşadan ibarettir.
Dönem Sorunu:	Dönem sorunu, klasik deliler ile ikinci dönem delilerin yaşadıkları tarihlerin karıştırılması ya da kesin olarak tespit edilememiş olmasından ileri gelmektedir.
Kıyafet Sorunu:	Kıyafet sorunu, klasik deliler ile ikinci dönem delilerin aynı birlik gibi algılanması ve kıyafetlerinin de zamanla değişmiş olabileceğinden ileri gelen yanılgıdır.
Maaş Sorunu:	Maaş sorunu, Deliler Ocağı askerlerinin ücretli olarak çalışan askerler mi yoksa Yeniçeri Ocağı gibi ulufe alan askerler mi olduğu yönündeki karmaşadan ibarettir.
Eşkivalık Sorunu:	Eşkivalık sorunu, Delilerin kapısız kaldıklarında eşkıyalık yapmalarından dolayı, deli namı birçok Celâli eşkıyası ile karıştırılmalarından ileri gelmektedir.

Tablo 1.1. Delilerle Hakkındaki Sorunlarla İlgili Tablo

Deliler Ocağı askerlerini ilk dönem ve ikinci dönem olarak ayırmak ilk başta uygun değil gibi görünebilir. Ancak modern kaynaklardan bazılarının delileri tek bir ocak olarak ele alması ve söz konusu farklılıkları, onların ilk ve ikinci dönemi olarak anlatması, bu ayırımı mecburi kılmıştır. Zaten ilk dönem olarak adlandırılan meşhur deli oğlanlar, klasik delilerdir. Bunlardan bahseden kaynaklar ise Osmanlı kitabî ve

yazma eserleridir. Ne yazık ki arşiv belgelerinde bu delilerin izine henüz rastlanamamıştır. Sonradan oluşturulan ve ikinci dönem olarak adlandırılan delilerden bahseden kaynakların başında ise Osmanlı arşiv belgeleri gelmektedir. Bunları kuşkusuz ki Avrupalı seyyahların hatıralarını anlattıkları eserler, gravürler ve Osmanlı minyatürleri de takip etmektedir.

Deliler Ocağı ile ilgili belirli bir yöntem izleyerek araştırma yapmak oldukça güçtür. Nitekim ocağın aynı isimle iki farklı birliği bünyesinde barındırmış olması, başlangıçta belirlenen çalışma yöntemini yetersiz kılmıştır. Öncelikle Deliler Ocağı hakkında erişilebilen tüm kaynaklar taranmıştır. Bu kaynaklar arasında; modern çalışmalar, Osmanlı kitabî ve yazma eserleri, Osmanlı minyatürleri, Osmanlı arşiv belgeleri, Osmanlı kanunnâmeleri, ansiklopedi maddeleri, internet kaynakları ki bunlar arasında digital kütüphaneler, dergiler, makaleler, tezler vb. araştırmalar yer almaktadır. Söz konusu çalışmalar ivedilikle incelenmiş, gerekli notlar alınarak ön okumaları tamamlanmıştır. Ardından kaynaklar arasında kronolojik bir sıralama yapılmıştır. Böylece modern çalışmalar ve dönemin çalışmaları kendi aralarında gruplandırılarak tasnif edilmiştir. İlk olarak dönemin kaynakları detaylı bir şekilde ele alınmış ve deliler hakkında toplanan bilgiler not edilmiştir. Bunlar arasında henüz günümüz harflerine çevrilmemiş olan Osmanlıca el yazmaları ise sadece ilgili bölümlerin günümüz harflerine çevrilmesinden sonra not alınabilmektedir. Osmanlı el yazması eserlerden sonra aynı işlem arşiv belgeleri için yapılmıştır. Oradaki bilgiler günümüz harflerine kazandırılırken ayrı bir deftere not tutulmuştur. Bu notlar yorumlanarak, çeviride tez için gerekli olan kısımlar fişlemeye tabi tutulmuştur. Ardından modern kaynaklar ve dijital kaynaklardan alınan bilgilerin değerlendirilmesiyle beraber çalışmanın fişleme işi tamamlanmıştır. Daha sonra fişlemesi yapılan bilgiler de kendi aralarında ayrı bir sınıflandırmaya tabi tutulmuş, böylece bilgilerin öncelik sırası belirlenmiş ve daha sonra bilgisayarda yazılmaya başlanmıştır.

Bu çalışmada yararlanılan kaynaklar, dönemin kaynakları ve modern kaynaklar olarak iki ana başlık altında toplanabilir. Şüphesiz ki aslî kaynak niteliğinde olan eserler, Osmanlı kronikleridir. Bu kroniklerde delilerin kıyafetleri ve silahları başta olmak üzere, inançları, katıldıkları muharebeler ve aldıkları maaşlar hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Delilerle ilgili en erken dönemli bilgi veren

kaynak, Mehmed Neşrî'nin meşhur tarihi olan “*Kitâb-ı Cihan-nûma*”da da yine delilerin katıldığı seferlerden bahsedilmektedir.⁴ Aynı şekilde klasik delilerden bahseden başka bir kaynak da Hasan-ı Rumlu'nun “*Ahsenü't-Tevarih*” adlı eseridir. Burada delilerin görüldüğü ilk muharebelerden bahsedilmiş olması⁵ onların yaşadıkları dönem hakkında ipucu vermektedir. Ancak her iki kaynaktaki bilgi, birçok araştırmacı tarafından dikkatli incelenmediği için delilerle ilgili akla gelen ilk kaynak, Celâl-zâde Mustafa'nın “*Tabakâtü'l Memâlik ve Derecatü'l Mesâlik*” adlı eseri olmuştur. Elbette bu eser, delilerin kıyafetleri üzerinden nasıl göründüklerini tasvir eden⁶ kaynaklardan olması bakımından çok önemlidir. İbrahim Peçevî Efendi'nin kendi adıyla anılan “*Peçevî Tarihi*”nde delilerin dış görünüşüyle ilgili verdiği bilgiler de Celâl-zâde'nin verdiği kıyafet tasviri ile birbirini tamamlamaktadır.⁷ Delilerle ilgili somut bir tasvir çizen bir başka önemli kaynak da Halepli Mustafa Naîmâ Efendi'nin kendi adıyla anılan “*Naîmâ Tarihi*”dir. Bu eser delilerin görsel açıdan ne kadar ürkütücü ve bir o kadar cesur göründüklerini anlatması bakımından oldukça önemlidir.⁸ Seyid Vehbî'nin “*Sûrnâme*” adlı eseri ise delilerin kesici nesnelerle ne kadar tehlikeli gösteri yaptıklarını anlatması bakımından son derece önemlidir.⁹ Vakanüvis Mehmed Esad Efendi'nin kendi adıyla anılan “*Vakanüvis Es'ad Efendi Tarihi*” ise delilerin kaç bayraktan oluştuğu ve bir delibaşın maiyetine kaç bayrağın verildiğini söylemesi bakımından çok kıymetli bir eserdir.¹⁰ Bunun yanı sıra Mustafa Nuri Paşa'da “*Netayic ül-Vukuat*”, adlı eserinde delilerin kıyafetlerinden¹¹ bahsetmektedir. Ancak Celâl-zâde ve Peçevî'ye nazaran Nuri Paşa'nın ikinci dönem delilere dair bir betimleme yaptığı dikkat çekmektedir.

Osmanlı kronikleri delilerle ilgili bilgi veren aslı kaynaklar olsa bile, bunların iki farklı deli birliğinden bahsetmesi araştırmayı biraz güçleştirmiştir. Bu güçlükten yola

⁴ Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*, Yay.Faik Reşit Unat ve Mehmed A. Köymen, c.II, TTK Yay., Ankara 1995, s.666-669.

⁵ Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, çev.Mürsel Öztürk, TTK Yay., Ankara 2006, s.281.

⁶ Celâl-oğlu Mustafa, *Tabakâtü'l Memâlik ve Derecatü'l Mesâlik, Osmanlı İmparatorluğunun Yükselme Devrinde Türk Ordusunun Savaşları ve Devletin Kurumu İç ve Dış Siyasası*, çev.Sadettin Tokdemir, Askeri Matbaa, İstanbul 1937, s.155.

⁷ Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi*, c.I, haz.Bekir Sıtkı Baysal, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981, s.319.

⁸ Halepli Mustafa Naîmâ Efendi, *Naîmâ Tarihi*, çev.Zuhuri Danışman, c.3, Zuhuri Danışman Yay., İstanbul 1967, s.1296.

⁹ Seyid Vehbî, *Sûrnâme Üçüncü Ahmed'in Oğullarının Sunnet Düğünü*, neş.haz.Reşat Ekrem Koçu, Çığır Kitabevi, İstanbul 1939, s.22-27.

¹⁰ Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Es'ad Efendi Tarihi*, (Bâhir Efendi'nin Zeyl ve İlâveleriyle 1237-1241/ 1821-1826), haz.Ziya Yılmaz, s.168, 172, 694, 745, 749, 759.

¹¹ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat, Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, c.III. ve IV, sad.Neşet Çağatay, TTK Yay., Ankara 1992, s.330.

çıkılarak bulunan çözüm yolu ise Osmanlı kroniklerinin de yazıldığı dönemlere göre irdelenmesi olmuştur. Ancak vakanüvislerin yazdıklarının birbirinden ve hatta dönemlerinden bile bağımsız olması sonucunda bu çalışma, özellikle delilerin kıyafetleri konusunda ne yazık ki kronolojik olarak ilerleyememiştir. Bu doğrultuda bahsi geçen ve çalışmaya yön veren diğer kaynaklar ise şöyle sıralanabilir: Âşık Paşazâde'nin "*Osmanoğulları'nın Tarihi*", Tursun Bey'in "*Tarih-i Ebü'l-Feth*", Celâl-zâde Mustafa'nın "*Selim-Nâme*", Selâniki Mustafa Efendi'nin "*Tarih-i Selâniki*", Solakzâde Mehmed Hemdemi Çelebi'nin "*Solakzâde Tarihi*", Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa'nın "*Zeyl-i Fezleke*", Raşid Efendi'nin "*Tarih-i Raşid*", Defterdar Sarı Mehmed'in "*Zübde-i Vekayiât*", Fındıklılı Süleyman Efendi'nin "*Şemdani-zâde Tarihi Mür'i't-Tevârih*", Ömer Bosnavî'nin "*Tarih-i Bosna Der Zaman-ı Hekimoğlu Ali Paşa*", Ali Bayramoğlu'nun "*Ümmü'l-Gazâ Harp Sanatı ve Aletleri*", Ahmed Lûtfî'nin "*Tarih-i Lûtfî*", Mahmud Şevket Paşa'nın "*Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi*", Ahmed Rasim'in "*Mabuât Hatıralarından Muharrir, Şair, Edip*", Ahmet Refik'in "*Osmanlı Devrinde Zorbalar*" adlı eseridir.

Deliler Ocağı'nın bayrakları ve eşkıyalıkları ile ilgili T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde;¹² Âl-i Emiri, Cevdet Askeriye, Cevdet Dâhiliye, Cevdet Maliye, Cevdet Zabdiye, Hatt-ı Hümayun ve Sadaret Defterleri'nde bilgiler bulunmaktadır. Bu belgeler, tarih olarak genelde XVII. yüzyılın ikinci yarısına işaret etmektedir. Bu belgelerin bazılarında delibaşların isimleri açıkça verilmiştir. Ayrıca delilerin aldıkları maaşlar, kaç bayraktan oluştukları ve kimin maiyetinde oldukları konusunda da belgeler son derece yol gösterici olmuştur. Osmanlı minyatürleri de delilerin hangi muharebeler de nasıl göründükleri konusunda epey bilgi vermektedir. Bu minyatürler sayesinde delilerin kıyafetlerindeki değişiklikler de kolayca ayırt edilebilmektedir.¹³ Öte yandan Deliler Ocağı ile ilgili önemli bir kaynak olarak yerini koruyan seyahatnameleri de unutmamak gerekir. Bu bağlamda "*Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi*"¹⁴ ve Fransız bir seyyah olan "*Du Loir'in Seyahatnamesi*"¹⁵ de çalışmaya yön veren kaynaklardan olmuştur. Bu kaynakların dışında dönemin olaylarına tanıklık eden hatıralar da

¹² Belgeler için bkz: Kaynakça.

¹³ Osmanlı minyatürleri için bkz: Ekler.

¹⁴ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz. Yücel Dağlı ve Seyit Ali Kahraman, YKY., İstanbul, IV. Kitap, s.102.; c.6, s.197, 200.

¹⁵ *Du Loir Seyahatnamesi*, IV, Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahın Maceraları, çev. Mustafa Daş, Yeditepe Yay., İstanbul 2016, s.87-88.

delilerle ilgili oldukça farklı bilgilerin derlenmesine olanak sağlamıştır. Kuşkusuz ki bunların başında “Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi”nin yazdığı hatırat gelmektedir.¹⁶ Zira Vasfi Efendi’nin babası bir alemdar, kendisi bir delidir.¹⁷ Diğer hatıratlar çalışmanın içerisinde bölümüne uygun olarak verilmiştir, ancak Kabudlu Vasfi Efendi delilerle ilgili daha çok bilgi verdiği için burada özel olarak ele alınmıştır. Hatıratlardan sonra çalışmaya ışık tutan kaynaklarının başında ise Metin And’ın 1970 yılında *Hayat Tarih Mecmuası*’nda yayınlanan “XVI. Yüzyılda Eyâlet Askerleri ve Deliler”¹⁸ adlı çalışması gelmektedir. Kendinden sonraki birçok araştırmaya ışık tutan bu çalışmadan sonraki önemli bir çalışma ise Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı’nın 1978 yılında yazdığı deli maddesidir. Bu özel çalışma, bugün birçok araştırmacının başucu kaynağı haline gelmiştir.¹⁹ Bu araştırmadan sonraki ikinci bir çalışma ise 1994 yılında Prof. Dr. Abdülkadir Özcan tarafından yapılmıştır. Özcan’ın yazdığı deli maddesi, Uzunçarşılı’nın yazdığı maddenin devamı niteliğindedir. Ancak bu iki çalışma arasındaki tek fark ise Özcan’ın delilerle Celâli eşkiyaları arasında kurduğu bağlantıdır.²⁰

Deliler Ocağı ile ilgili bilgileri ihtiva eden kaynakların yetersiz olması, ne yazık ki günümüzdeki modern kaynakların da tatmin edici mahiyette olmamasına sebep olmuştur. Bunun önemli nedenlerinden biri, arşiv belgelerinin klasik dönem delilere ait bilgi barındırmamasıdır. İkinci önemli bir neden ise Osmanlı kroniklerinin yetersiz olmasıdır. Ancak bu bilgi kıtlığına rağmen son derece başarılı bir şekilde araştırılarak yapılan modern çalışmalardan burada bahsetmek gerekir. Delilerle ilgili özel olarak yapılan ilk modern çalışma, araştırmacı yazar Abdullah Turhal’ın “*Osmanlı’nın Muhteşem Süvarileri: Deliler*” adlı kitabıdır.²¹ Bir tarihçinin kaleminden çıkmadığı halde oldukça detaylı ve başarılı bir şekilde yazılan kitap, bu

¹⁶ Jan Schmidt, “The Adventures of an Ottoman Horseman: The Autobiography of Kabudlu Vasfi Efendi 1800-1825”, *The Joys of Philology Studies in Ottoman Literature, History and Orientalism (1500-1923)*, Analecta Isisiana LX Volume I, Poetry, Historiography, Biography and Autobiography, The Isis Press Istanbul, s.165.

¹⁷ Ömer Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi Tevârih*, ed. Cemal Kafadar ve Gönül Alpay Tekin, Doğu Dilleri ve Edebiyatlarının Kaynakları, Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2016.

¹⁸ Metin And, “XVI. Yüzyılda Eyâlet Askerleri ve Deliler”, *Hayat Tarih Mecmuası*, S.4, c.1, Tifdruk Matbaacılık Sanayii A.Ş. Basımevi, İstanbul 1970, s.14.

¹⁹ Uzunçarşılı, “Deli”, s.516.

²⁰ Abdülkadir Özcan, “Deli”, *DİA.*, c.9, İstanbul 1994, s.132.

²¹ Abdullah Turhal, *Osmanlı’nın Muhteşem Süvarileri Deliler*, Doğan Kitap, İstanbul 2018, s.18,26,28,29,31,32,34,35,36,43,44,45,46,47,48,49,50,51,55,56,64,68,82,83,90,91,92,93,110,111,116, 117,123,178,179,180,181,197-204.

çalışmanın da yararlandığı modern kaynakların başında gelmektedir. Turhal'ın bizatihi Avrupa Kütüphanelerinden toplayarak eserine eklediği gravürler, hem delilere Avrupa nazarından nasıl bakıldığı konusunda bilgi vermekte hem de kaynakça bağlamından güvenilir bulunmaktadır. Söz konusu kitabın önemli bir eksiği ise Osmanlı arşiv belgelerinin kullanılmamış olmasıdır ki bu nedenle Turhal, delilerin iki ayrı birlik olduğunu tespit edememiştir. Delilerle ilgili özel bir çalışma olmadığı halde onlardan bahsederek haklarında oldukça önemli bilgiler veren diğer modern kaynaklar ise; Prof. Dr. Mesut Uyar ve Dr. Edward J. Erickson'un "*Osmanlı Askeri Tarihi*",²² Doç. Dr. Gültekin Yıldız'ın, "*Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*"²³ ve Prof. Dr. Fatih Yeşil'in, "*İhtilâller Çağında Osmanlı Ordusu Osmanlı İmparatorluğunda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)*"²⁴ adlı eseridir. Söz konusu çalışmalar ise delilerle ilgili önemli ayrıntılar veren modern kaynaklardandır. Bu bilgiden yola çıkarak denilebilir ki yukarıda adı geçen çalışmalar, Turhal'ın kitabından verdikleri detaylardan dolayı ayrılmaktadırlar.

²² Mesut Uyar ve Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2017, s.108.

²³ Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, Kitabevi Yay., İstanbul 2009, s.164.

²⁴ Fatih Yeşil, *İhtilâller Çağında Osmanlı Ordusu, Osmanlı İmparatorluğunda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016, s.34.

2. ASKERÎ BİR TERİM: DELİ

2.1. Türk Kültüründe Deli Tabiri

2.1.1. Deli Kavramının Açıklanması

Türk kültüründe deli sıfatı, ruhsal bir bozukluğun dışında bir lakap olarak cesur kimselere takılmaktadır. Bir kimsenin isminin önünde bu sıfatın olması çoğu zaman bir övünç kaynağı olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla söz konusu sıfatın yüklendiği anlam, dönemlere göre değişkenlik göstermektedir. Bu nedenle öncelikle deli sıfatının anlamlarına detaylı olarak bakılması gerekmektedir. Deli, tabir olarak; “aklını yitirmiş, mecnun, coşkun, davranışları aşırı ve taşkın olan,²⁵ şuuru yerinde olmayan çılgın, meczup, azgın kul, müptela, fiilinde pervasız,²⁶ atılğan, bir şeye aşırı meraklı ve bağlı” gibi anlamlara gelmektedir. Bu tabir, telaffuz olarak zamanla farklı evrelerden geçmiştir. Mesela “tilbe, tilve, telü ve delü” olarak değişime uğramış ve halk arasında “deli”²⁷ olarak ağıza yerleşmiştir. Bu cümleden olarak deli tabiri; “Azerbaycan Türkçesinde dali, Başkurlarda tili, Kazaklarda delkuli, Kırgızlarda delbe, Uyğurlarda dalli ve talva”²⁸ gibi şekillerde geçmektedir. Her ne kadar telaffuz ve yazılış şekillerinde farklılıklar olsa dahi kaynaklardan anlaşıyor ki bunlar, Türkiye Türkçesindeki deli ile aynı anlamdadırlar. Söz konusu sıfatın, aynı zamanda tasavvufî bir terim olarak anlam kazandığı da görülmektedir. Öyle ki hâl ve hareketleri, giyim tarzları, yaşam, inanç ve ibadetleri ile seçilmiş olan Melâmî meşrebindeki derviş zümreleri de²⁹ tanımlamak için kullanıldığı bilinmektedir. İhtimaldir ki deli ifadesi, burada mecnun gibi olan ve kendini Hakk’a adayarak, dünyevîlikten uzak duran kimse anlamında kullanılmıştır. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti’nin önemli tarihçilerinden biri olan Celâl-zâde ilginç bir bakış açısıyla; “işten anlayan ve gerçeklere alışık olan adama devrin gereği olarak deli denildiği gibi, anlayışlı olan kimseye de deli” denildiğinden bahsetmektedir.³⁰ Herhalde bu açıklama o dönemde yaşayan daha becerikli ve daha anlayışlı insanların, toplumda

²⁵ TDK, “Deli”.

²⁶ Şemseddin Sami, *Kâmus-ı Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul 1978, s.618.

²⁷ Pars Tuğlacı, “Deli”, *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, c.2, Cem Yay., İstanbul 1985, s.528.

²⁸ İsa Kocakaplan, “Dede Korkut’un Delileri”, *Millî Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.64, 2004, s.18-19. Haziran 2, 2019.
<http://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=64&Sayfa=14>

²⁹ Fuzuli Bayat, *Türk Kültüründe Deli ve Delilik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, s.14.

³⁰ Celâl-zâde, *Selim-Nâme*, haz.Ahmet Uğur ve Mustafa Çuhadar, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990, s.291.

yaşayan ve bu özellikleri taşımayan diğer insanlara nazaran daha az sayıda olmalarından ileri gelmektedir.

2.1.2. Deliliğin Cesaret ile Bağdaştırılması

Deli tabiri mecazen; “korkusuz, gözü pek ve atılgan anlamına gelmekte olup, bir tarih terimi olarak da delice cesaretlerinden ve atılganlıklarından dolayı nam salmış olan askerî bir zümreyi”³¹ işaret etmektedir. Buna istinaden “usu gitmiş, dellenen gözü kara ve yiğit kimse”³² anlamına da gelmektedir. Türkçede ise deli, genel anlamda “akıllının cesaret edemediği işlere cesaret edebilen çok cesur adam” manasına gelmektedir.³³ Buna örnek olarak Dede Korkut hikâyelerinde³⁴ yiğitlik anlamında cesareti, gücü ve gözü karalığı belirtmek gayesi ile kullanıldığı³⁵ verilebilir. Esasında deli tiplmesi cesur yiğit anlamında olup, ilk örnekleri destanlardaki “Alp”in karşılığında aranılabilir. “Oğuz Kağan ve Alp Er Tunga”³⁶ ise bu tiplmeye birer örnektir. Alp, “yiğit insan”³⁷ anlamına gelmektedir. Alp adını almak isteyen bir kişi, öncelikle muhkem yüreğe yani cesarete sahip olmalıdır. Öyle ki Battalnâme, Dânişmendnâme ve Dede Korkut gibi Anadolu destanlarında Alpler, kahramanlarla bir tutulmaktadır. “Gündüz Alp, Hasan Alp, Konur Alp, Turgut Alp ve Saltuk Alp”³⁸ bu duruma birkaç örnektir. Zira Alplerden gazi önderler olarak bahsedilirken, uçlarda gazilerin ve dervişlerin de Türk halk kültürünü Alp’lik akımlarıyla yaşattıkları bilinmektedir.³⁹ Âşık Paşa-zâde Alplerden bahsederken, onların “*ne kadar saygın kimseler ve yarar yoldaşlar*” olduklarını belirtmiştir. Hatta Gâziyân-ı Rum’u da eski Türk ananelerine bağlı Alplerin şehirleşmiş hali olarak

³¹ Özcan, “Deli”, s.132.

³² *Türkçe İnsan Adları ve Anlam Kökenleri*, kaynakça: Orhan Gündül Kutalmış, haz.Mehran Bahari, İstanbul 2003, s.106.

³³ Yılmaz Öztuna, *Tarih ve Politika Ansiklopedisi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006, s.17.

³⁴ *Dede Korkut Kitabı*, haz.Muharrem Ergin, MEB Yay., İstanbul 1969.

³⁵ Gülnaz Çetinkaya, *Dede Korkut Hikâyeleri’nde Semboller*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2015, s.74.

³⁶ Salih Demirebilek, “Türk Kültüründe Deliler ve Bunların Dede Korkut Oğuznâmelerine Yansıması”, *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Araştırmaları Dergisi*, S.5, 2014, s.71. http://dedekorkutdergisi.com/Makaleler/1352661715_DEM%c4%b0RB%c4%b0LEK%20SAL%c4%b0H.pdf

³⁷ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013, s.332.

³⁸ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye Klâsik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, c.I, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2014, s.26-32.

³⁹ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev.Ruşen Sezer, YKY., İstanbul 2015, s.12,194.

değerlendirmektedir.⁴⁰ Alpler, Alp-Erenler ve hatta ahiler, eski Osmanlı rivayetlerinde Osman Gazi'nin en yakınları olarak anlatılmaktadırlar. Bir rivayete göre; Osman, bir Vefaî halifesi olan Şeyh Edebâli'nin irşadı ve beline gazâ kılıcını bağlaması ile gazi olmuş ve gazâ akınlarına başlamıştır.⁴¹ Bundan mülhem denilebilir ki esasında deli sıfatı bir kahramanlık nişanesi olarak adlandırıldığında, gerek tarihî kaynaklarda gerekse edebî eserlerde cesur olarak anlatılanların isimlerinin önünde deli adının olması şaşılacak bir durum değildir. Bunun yanı sıra halk arasında çocukça bir neşesi olan ya da fizikî olarak çok güçlü olan kimselere de deli denildiğine şahit olunmuştur. Mesela deli dolu, deli cesareti ya da Yunus Emre'nin de dediği gibi⁴² deli divane, bu duruma örnek verilebilir.

2.2. Osmanlı Devleti'nde Deli mi, Delil mi?

Deliler, herhangi bir muhataradan korkmayıp, kendilerini her türlü tehlikeye tereddütsüzce atma cesaretine malik olmalarından ötürü delidirler. Bu isim onlara, halk tarafından yanlışlıkla verilmiş olarak kaynaklara geçmiştir.⁴³ Bunlar, Osmanlı Devleti'nde ilk defa Rumeli'de teşkil edilmiş olup, devlet tarafından kendilerine delil denilse bile, halk arasında deli olarak bilinip, ortadan kaldırılana kadar da bu isimle anılmışlardır.⁴⁴ Kaynaklara göre deli askerler hafif süvari atlılar olup, yol gösteren, izci ve kılavuz anlamına gelen delil kelimesi de bunların söz konusu görevleri için kullanılıp, zamanla bu ismin yaygınlaşmış olabileceği de düşünülebilir.⁴⁵ Deliler Ocağı, öncü kuvvetlerden olup akıncılar gibi hafif süvari tarzda aynı silahlara sahip olan bir teşkilattı. Bu konuda birçok kaynak hemfikirdir. Bu askerler iri yarı olup şecaat ve cesaretleriyle meşhurdurlar. Düşmana korkusuzca saldırdıkları ve gözlerini budaktan esirgemedikleri için bu isimle anılmışlardır.⁴⁶ Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde, XVI. yüzyılın sonları ve XVII. yüzyılın başından itibaren idarî, hukukî ve toplumsal yapının eski Türk örfî gelenekten daha çok, dinî geleneğin etkisine

⁴⁰ Âşık Paşa-zâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, haz. Kemal Yavuz ve Yekta Saraç, K Kitaplığı, İstanbul 2003, s.75,591.

⁴¹ İnalçık, *Osmanlı Tarihinde İslâmiyet ve Devlet*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2019, s.35.

⁴² Yunus Emre, "Baştan Ayağa Yareyim" adlı şiirinde der ki, "ben bir deli divaneyim, aklım da yar olmaz bana."

⁴³ *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, haz. Mehmet Zeki Pakalın, MEB., İstanbul 1993, s.420.

⁴⁴ Uzunçarşılı, "Deli", s.516.

⁴⁵ David Nicolle, *Osmanlı Orduları 1300-1768*, çev.Özgür Kolçak, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2014, s.30.

⁴⁶ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yay., Ankara 1991, s.51.

girmesinin bir yansıması olarak, eski Türkçe bir kelime olan “deli”nin, Arapça bir kelime olan “delil”e ⁴⁷ dönüşmüş olması muhtemeldir. Bu cümleden olarak, XVII. yüzyıla kadar, Adana’da “Dündarlı” ve “Bulgarlı” kelimesi de XVII. yüzyıldan itibaren Dindarlı ma’a Bulgarlı” olarak geçmeye başlamıştır. ⁴⁸

Öte yandan Uzunçarşılı, delilere bazı tarihçiler tarafından delü’den galat olarak deli denildiği yazılmış olsa da bunun yanlış olduğunu ve delilerin pervasızca hasıma saldırımları ve gözlerini budaktan esirgemeyerek hayatı istihkar etmeleri üzerine kendilerine bu lakabın verildiğini⁴⁹ ileri sürmektedir. Uzunçarşılı’nın bu açıklama ile işaret ettiği tarihçi, muhtemelen Mahmud Şevket Paşa’dır. Zira Mahmud Şevket Paşa, delilerden bahsederken; “*bu nevi süvari rehber manasında olmak üzere delil namında idiyse de kendilerine gâlât olarak deli nâmı verilmiş ve hiçbir muhataradan ürkmeyüp, her türlü tehlikeye karşı cesaretle atıldıkları için bu isme mâlik olduklarını*” söylemektedir.⁵⁰ Abdülkadir Özcan ise akıncılar gibi atlı olan bu öncü birliklerin, cesaretlerinden ötürü deli olarak anıldıklarını savunmaktadır.⁵¹ Özcan’a göre; “XVI. yüzyılın önemli kaynaklarından olan *Tabakâtü’l-Memâlik*’te deliler, divâneler olarak geçerken, *Mohaçnâme*’de ise; dilirler ve dilaverler şeklinde geçmektedirler. Bu nedenle deli askerlere, sonradan delil denilmesinin makul bir izahı da bulunmamaktadır.”⁵² Dolayısıyla bu ismin delil kelimesinden gelmekle birlikte ölümüne dövüşmeleri nedeniyle deli olarak kaldığı ve bu yüzden kelimenin kökeninin buradan geldiği hususu araştırılmaya muhtaçtır.⁵³ Metin And ise bu ismin asıl halinin deli olduğunu belirtmektedir. Ona göre “gerek tarih belgeler, gerekse yabancı tanıkların verdikleri bilgiler göz önüne alındığında, yüreklilikleriyle delice işler yapan anlamına gelen deli adı uygun düşmektedir ki bu durumun canbâzân ve divânegân deyimleri gibi düşünülebilir olduğunu” savunmaktadır.⁵⁴ Fransız mühendis ve asker olan Alain Manesson Mallet ise XVII. yüzyılda basılan “*Les*

⁴⁷ Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986, s.82.

⁴⁸ Mustafa Alkan, *Adana Vakıfları İnsan, Vakıf ve Şehir*, TTK Yay., Ankara 2014, s.28.

⁴⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.2, TTK Yay., Ankara 1988, s.526.

⁵⁰ Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriyesi*, TTK Yay., Ankara 2014, s.66-67.

⁵¹ Özcan, “Osmanlı Askeri Teşkilatı”, *Osmanlı*, c.6, ed.Güler Eren , Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s.554.

⁵² Özcan, “Deli”, s.132.

⁵³Özgür Körpe, “Osmanlı Ordu Teşkilâtında Akıncı Ocağının Yeri ve Çağdaş Türk Silahlı Kuvvetlerine Etkileri”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, S.13, s.143.

⁵⁴And, “XVI. Yüzyılda Eyâlet Askerleri ve Deliler”, s.14.

Travaux de Mars ou l'Art de la Guerre” adlı önemli eserinde bu askerlerin adının nereden geldiğini şu şekilde açıklamaktadır:

“Bunlar öylesine cesurdular ki bir tarafın hizmetine girdikten sonra, onları vazgeçirebilecek herhangi bir ceza korkusu yoktu. Bu nedenlerden dolayı Türkler onlara, deli adını vermişlerdir ve bu ad dillerinde gözü pek anlamına gelmektedir.”⁵⁵

Kaynakların büyük bir çoğunluğu bir tarih terimi olarak, delice cesaretlerinden⁵⁶ ötürü bu ismi taşıyan bir süvari kıtasının olduğunu, fakat bunların mecnun ya da akıllarını kaybettiklerinden dolayı değil, kendilerini her türlü tehlikeye atmak konusunda gösterdikleri azim⁵⁷ ve inatları sayesinde deliymişçesine davrandıkları⁵⁸ için böyle anıldıklarını belirtmektedir. Bunlar hudutlarda akıncılardan ayrı olarak oluşturulan, ilk zamanlarda Rumeli beylerbeylerinin maiyetlerinde bulunurken⁵⁹ sonradan Anadolu’daki diğer vezir ve beylerbeylerinin maiyetlerinde bulunan bir sınıf olmuşlardır.⁶⁰ Zira atlı eyalet askeri statüsünde olan delileri, Marsigli de serhat kulu süvarileri arasında zikretmektedir.⁶¹ Deliler, Şem’ dani-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi’nin tarihinde ise kelimenin çoğul haliyle “deliyân” olarak geçmektedirler.⁶² Bunun yanı sıra Osmanlı arşiv belgelerinde deli isminin çok az kullanıldığı⁶³ ve daha öncede söylendiği gibi bu askerleri tanımlamak için çoğunlukla delil⁶⁴ ifadesinin kullanıldığı dikkat çekmektedir.⁶⁵

Delil tabiri; delâ’il-edille, rehber, yol gösterici, nişan, alâmet ve Rumeli’de oluşturulan⁶⁶ başlıca vazifeleri orduya kılavuzluk etmek olan hafif süvari sınıfı olarak bilinmektedir.”⁶⁷ İlk olarak Rumeli’de teşkil edilen, asıl isimleri yol gösterici

⁵⁵ Turhal, *Deliler*, s.27.

⁵⁶ Özen Tok, “Osmanlı Askeri Teşkilâtı”, *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı*, 4.bs., ed.Tufan Gündüz, Grafiker Yay., Ankara 2016, s.173.

⁵⁷ *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, haz.Ahmet Murat Seyrek, ed.Yasemin Güler, Yediveren Yay., İstanbul 2018, s.81.

⁵⁸ Gülgün Üçel Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, İletişim Yay., İstanbul 2010, s.406.

⁵⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları I*, TTK Yay., Ankara 1988, s.3-4.

⁶⁰ Ömer Bosnavî, *Tarih-i Bosna Der Zaman-ı Hekimoğlu Ali Paşa*. Hazırlayan: Kâmil Su. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979, s.37.

⁶¹ Özcan, “Osmanlı Devleti’nin Askeri Yapısı”, *Türkler Ansiklopedisi*, c.10, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.212.

⁶² *Şem-dani-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi*, haz.Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1978, s.80,116,119.

⁶³ BOA., C-ML-00207-08547-001.

⁶⁴ BOA., C-AS-00701-29439-001.

⁶⁵ BOA., HAT-00081-03378-001.

⁶⁶ İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yay., Ankara 2015, s.258.

⁶⁷ Sami, *Kâmus-ı Türkî*, s.619.

anlamında olan ve halk tarafından yanlış bir ifade ile deli olarak anılan askerlerdir.⁶⁸ Bazı kaynaklar ise bu askerlerin çoğunun Türk halkı arasından cesur gençlerden seçilen süvari askerler olduğunu, cesaretlerinden dolayı deli ismini alsalar dahi devlet tarafından bunlara delil denildiğini savunmaktadır.⁶⁹ Nitekim Halepli Mustafa Naîmâ Efendi'nin, deliler hakkındaki beyanları bu görüşü destekler mahiyettedir. Naîmâ Efendi, *“deli adının hafif süvari olarak aslında delil isminden türediğini, yani bunların kılavuz askerler olduklarını, muharebelerde korkunç derecede cesaret gösterdiklerini ve başlarında da “delilbaşı” olduğunu”* belirtmektedir.⁷⁰ Öte yandan delil, *“eskiden Türkleri hacca götürmek üzere Hicaz halkından Türkiye'ye gelenlere de denilmekteydi.”*⁷¹ Bu bilgiden yola çıkarak burada delil kelimesinin kılavuz anlamında kullanıldığı şüphesizdir. Bundan mülhem, Tursun Bey'in *“Tarih-i Ebu'l-Feth”* adlı eserinde seçkin kılavuzlar olarak bahsettikleri, kılavuzluk ve öncülük görevlerinden hareketle aslında delil olarak zikredilen, deli oğlanların olabileceği görüşünü bir bakıma desteklemektedir.⁷²

2.3. Ocağın Müteşekkili, Mahiyeti ve Fonksiyonu

Bu bölümde Osmanlı Devleti'nde Deliler Ocağı'nın nasıl bir yeri olduğu, ocağın hangi yüzyılda müteşekkil ettiği ve görevlerinin neler olduğu konusu üzerinde durulacaktır. Ancak Deliler Ocağı'na geçmeden önce Osmanlı ordusu ve savaş anlayışını kısaca ele almak gerekir. Böylece Osmanlı Devleti'nin savaş stratejisi üzerinden yola çıkılarak hem elindeki askerî güç tanımlanacak hem de neden deliler diye bir birlik oluşturulmasına ihtiyaç duyulmuş ve bu birlik orduya nasıl sirayet etmiş gibi sorular izah edilecektir. Bu nedenle Deliler Ocağı'nın ortaya çıktığı ve zirveyi yaşadığı dönem XV. ve XVII. yüzyıllar arası olduğu için Osmanlı ordusunun da XIV. ve XVII. yüzyıllar arasındaki askerî teşkilâtını ve ordunun genel yapısını kısaca değerlendirmek gerekmektedir.

Osmanlı Devleti kaynakların çoğuna göre, XIV. yüzyıl başlarında İslâm dünyasının sınırları içerisinde kendini gazâyâ adanmış olan küçük bir beylik olarak

⁶⁸ *Osmanlılar Albümü*, haz.Sebahaddin Doras ve Şerafeddin Kocaman, neşre haz.Abdülkadir Dedeoğlu, Osmanlı Yay., İstanbul, s.87.

⁶⁹ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri Kanuni'nin Ölümünden İkinci Viyana Kuşatmasına Kadar olan Devre (1566-1683)*, c.III, Kısım 3, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1981, s.135.

⁷⁰ *Naîmâ Tarihi*, c.3, s.1529.

⁷¹ Tuğlacı, *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, s.530.

⁷² Tursun Bey, *Tarih-i Ebü'l-Feth*, haz.Mertol Tulum, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1977, s.113, 145, 159,172.

göstermiştir.⁷³ Gazâ; “düşmanla savaşmak” anlamına gelmektedir. Osmanlı beyliğinin ortaya çıktığı dönemde Anadolu uç boylarında yaşanan çatışmalarda Türkmen beylikleri ve derviş toplulukları, gazâyı çoğu kez bir meşruiyet unsuru olarak kullanmışlardır. Bu bağlamda gazâ, İslâmiyet’i yaymak ve Müslümanların nüfuz alanını genişletmek uğruna akınlara katılmak ve cenk etmek anlamını kazanmıştır.⁷⁴ Yani gazâ bir bakıma işlevsel açıdan, cihat kelimesi ile eş anlamlıdır da denilebilir. Paul Wittek’e göre; Türk unsuru, İslâm uçlarında IX. yüzyıldan itibaren hâkim olmuş ve böylece Türkler bu dönemde askerî sınıfın esas temsilcileri olmuşlardır. Başlangıç olarak Doğu’da Horasanda daha sonra Maverâünnehir’de ortaya çıkan halk hareketi, gaziler arasında da yaygındı. Bu hareket, gaziler ya da din mücahitleri hareketi olarak sapkınlarla mücadele etmek amacıyla bütün işsiz güçsüz ve durumundan memnun olmayan savaşçı unsurları kendi bayrakları altında toplamaktaydı.⁷⁵ Adı ister cihat, ister gazâ olsun Türklerin seferlerinin amacı, İslâmiyet’i herkese kabul ettirmek değildi.⁷⁶ Gazâlar çoğunlukla gazi ya da alp liderlerin adını taşıyan grupları⁷⁷ meydana getirmişti. Bu durum Osmanlı sultanları için de geçerliydi. Mesela Fatih Sultan Mehmed’in devrine kadar olan Osmanlı sultanları, bir yandan uç beyleri, diğer yandan da Hristiyanlığa karşı İslâmî gazânın önderleri olmuşlardı.⁷⁸ Örneğin I. Murad birçok kaynakta “Gazi Hüdâvendigâr”⁷⁹ şeklinde zikredilmektedir. Osman Gazi de bir Alp’tir⁸⁰ ve silah arkadaşları olan “Turgud Alp, Saltuk Alp ve Konur Alp” gibi yiğitler de birer Alp’tir.⁸¹ Bununla birlikte Alpler olarak nam salmış olan bu gazilerin emrinde ve küçük gruplar halinde hareket eden akıncıların, 1304 yılı başlarında İstanbul Boğazı’na kadar her yerde

⁷³ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ*, s.9.

⁷⁴ Cemal Kafadar, “Gazâ”, *DİA.*, c.13, İstanbul 1986, s.427.

⁷⁵ Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu*, çev.Fatmagül Berktaş, Pencere Yay., İstanbul 2013, s.32.

⁷⁶ Gyula Kaldy-Nagy, “Osmanlı İmparatorluğunun İlk Yüzyıllarında Kutsal Savaş (Cihat), *Söğüt’ten İstanbul’a Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, der.Oktay Özel ve Mehmet Öz, İmge Kitabevi, 2.bs., Ankara 2005, s.405.

⁷⁷ İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, c.I, s.19-20.

⁷⁸ Alkan, *Osmanlılarda Hilâfet 1517-1909 Geçiş, Tarihi Gelişimi ve Tesirleri*, Çağlayan Yay., İzmir 1997, s.78.

⁷⁹ İnalçık, *Bursa Araştırmaları*, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Temmuz 2012, s.128.

⁸⁰ İnalçık, “*Söyleşiler ve Konuşmalar*”, haz.Birsen Çınar, c.1, Profil Yay., İstanbul 2013, s.31.

⁸¹ Ahmet Şimşirgil, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunda Hizmeti Geçen Alpler ve Gaziler”, *Türkler Ansiklopedisi*, c.9, ed.Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.180,183.

yayılmış oldukları⁸² kaynaklar nazarında tespit edilmiştir. Türkmen gazileri, babaları, şeyhleri, abdalları ve dervişlerinden oluşan Türk İslâm ülkelerinden gelen çeşitli tasavvufi zümreleri etrafında toplayarak, Bizans ucunda gazâ yapmışlardır.⁸³ Öte yandan dervişlerin, gazileri cesaretlendirmek için öyküler anlatıp, ardından onları gerçekleştirdikleri kaynaklara yansıtmıştır.⁸⁴ Osman Bey döneminde beyliğin tüm fertleri her daim savaşa hazırlardı. Zira Osmanlı, savaşçı bir toplumdur.⁸⁵ Uç Türkleri özellikle Osman Gazi, daha çok aç ve susuz bırakmayı deneyerek amân ile teslim almayı⁸⁶ benimsemişti. Beyliğin ilk dönemlerinde sistemli olarak eldeki tek askerî gücün, beylere bağlı aşiret reislerinin kuvvetleri olduğu söylenebilir.⁸⁷ Nitekim memleket tutmak için asker lazımdır. Asker olmadan saltanatta pek uzun ömürlü olamayacağı için⁸⁸ beyliğin henüz büyüme döneminde adı geçen reislerle yaptığı bu dayanışma ileride zuhur edecek olan daha düzenli bir askerî teşkilatlanma açısından son derece önemliydi. Zamanla var olan sistem sınırlarını genişletmeye başlamış uç ananesi de sürekli olarak genişlemiş ve giderek yeni hudutlara doğru yayılmıştır.⁸⁹

Osmanlı ordusunda düzenli bir birlik kurulması mecburiyeti ortaya çıkınca, Orhan Bey ilk düzenli orduyu kurmuş ve böylelikle ordunun ilk maaşlı piyade birliği de yaya ve müsellemler olmuştur.⁹⁰ Zira aşiret kuvvetleri muharebelere zamanında gidemiyorlardı. Bu nedenle her zaman el altında hazır bulunan düzenli bir birliğin varlığı gerekliydi. Bu fikri ilk kez ortaya atan ve tatbikatına memur edilen isim de Bursa kadısı Cendereli Kara Halil idi.⁹¹ Dolayısıyla kul ve süvarilerin maaşlı birlikleri büyüyen devletin ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığından ötürü, genç köylü çocukların ele geçirilmesiyle birlikte piyade yaya ve süvari müsellemlerin

⁸² Ahmet Güneş, “Gelir Kaynaklarına Göre 16. Yüzyılda Yalakabad Kazası Vakıfları”, *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 3-4-5 Nisan 2015, s.1178.

⁸³ Alkan, “Osmanlı Devleti’nde Merkez Teşkilatı”, *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı*, s.17.

⁸⁴ Elizabeth A. Zachariadou, “İlk Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler”, *Söğüt’ten İstanbul’a Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, s.358.

⁸⁵ Metin Kunt, “Siyasal Tarih (1300-1600)”, *Türkiye Tarihi Osmanlı Devleti 1300-1600*, c.2, yay. yönetmeni: Sina Akşin, Cem Yay., İstanbul 1995, s.38.

⁸⁶ İnalıcık, *Osmanlı Tarihinde Efsaneler ve Gerçekler*, Kronik Yay., İstanbul 2018, s.60.

⁸⁷ Turhal, *Deliler*, s.18.

⁸⁸ Güneş, “Eski/Geleneksel Dünyada Fikrî ve Kurumsal Benzerliklere Dair Bazı Tespit ve Teşhisler”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, c.6, S.12, Ankara 2013, s.7,12.

⁸⁹ Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu 2*, Yeditepe Yay., İstanbul 2004, s.8.

⁹⁰ Feridun Emecen, “Yaya ve Müsellem”, *DİA*, c.43, İstanbul 2013, s.354.

⁹¹ Uzunçarşılı, “Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu, İlk Faaliyeti ve Teşkilatı”, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c.1, TTK Yay., Ankara 1988, s.119-120.

oluşturulması mecburiyeti ortaya çıkmıştı.⁹² Yaya ve müsellemler, Anadolu ve Rumeli’de sancaklar halinde teşkil edilmiş olup her birinin başında yaya sancak beyi vardı.⁹³ Yaya askerler onar, yüzer kişilik bölüklere ayrılmış olup on kişiye onbaşı, yüz kişiye yüzbaşı, bin kişiye de binbaşı adı verilen komutanlar tayin edilmişti. Müsellemlerin ise bin kişilik süvari kuvvetinin otuz neferi bir ocak sayılırdı.⁹⁴ Osmanlı klâsik döneminde devletin kara kuvvetleri, merkez ve eyalet askerlerinden oluşuyordu. Ancak Rumeli’de ve fetihlerin artması üzerine mevcut yapı yetersiz gelmiş ve esirlerden de faydalanılma yoluna gidilmişti. Bu bağlamda I. Murad zamanında Pencik kanunu çıkartılmıştır.⁹⁵

Pencik; “Osmanlı askerî sisteminde kara ve deniz seferlerinde ele geçirilen esirlerden humus-ı şer’i olarak beşte birinin devlet hizmetine alınması” demektir.⁹⁶ Pencik oğlanları Anadolu’ya gönderilerek az bir bedel mukabilinde Türk çiftçilerin hizmetine verilirlerdi. Böylece hem Türkçeyi hem de Türk İslâm kültürünü tanımış ve öğrenmiş olurlardı. Daha sonra birer akçe yevmiye ile Acemi Ocağına, Gelibolu’daki gemi hizmetine ve diğer hizmetlere verilerek en nihayetinde kapuya çıkma adıyla Yeniçeri Ocağı’na alınırlardı.⁹⁷ Pencik sisteminden sonra fetihlerin bir süre azalması, hatta Ankara Savaşı’ndan sonra durma noktasına gelmesi üzerine devşirme usulüne başvurulmuştur. Bu sistem ilk kez Çelebi Mehmed zamanında uygulanmakla birlikte, II. Murad zamanında kanunlaşmıştır.⁹⁸ Devşirmede önemli olan, şehir uşağının alınmaması esasıydı. Zira şehir uşağının gözü açıktır, muhtelif cereyanlara mensup olabilir ve kolayca dizginlenemez endişesi her zaman bulunmaktaydı.⁹⁹ Devşirme işi, her yıl düzenli olarak yapılan bir uygulama değildi. Aksine devletin ihtiyacına göre, üç beş senede bir ve bazen daha uzun aralıklarla yapılırdı. Hristiyanlardan on dört ve on sekiz yaş arasındaki çocuklardan gürbüz ve sağlam olanlarının alınmasıyla gerçekleşirdi. Başlangıç olarak Arnavutluk, Yunanistan, Bulgaristan, sonra Sırbistan, Bosna-Hersek ve Macaristan’dan, XV. yüzyılın sonlarından itibaren yavaş yavaş Anadolu’daki Hristiyan tebaadan ve

⁹² Gabor Agoston, *Guns For The Sultan, Military Power and the Weapons Industry in the Ottoman Empire*, Cambridge: Cambridge University Press 2005, s.21.

⁹³ Emecen, “Yaya ve Müsellem”, s.355.

⁹⁴ Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c.1, s.120.

⁹⁵ Özcan, “Osmanlı Askeri Teşkilâtı”, s.551.

⁹⁶ Özcan, “Pencik”, *DİA.*, c.34, İstanbul 2007, s.226-227.

⁹⁷ Tok, “Osmanlı Askeri Teşkilâtı”, s.125-126.

⁹⁸ Özcan, “Devşirme”, *DİA.*, c.9, İstanbul 1994, s.254.

⁹⁹ İlber Ortaylı, *Osmanlı’yı Yeniden Keşfetmek*, Timaş Yay., İstanbul 2019, s.27.

nihayetinde XVII. yüzyılda umumi olarak bütün Osmanlı memleketlerindeki Hristiyan tebaadan alınmıştır.¹⁰⁰ Yukarıda bahsedildiği gibi bu sistem, devletin ihtiyacı doğrultusunda zamanla şekil almaya başlamıştır. Kaynakların verdiği bilgilere göre ise sistemin başarıya ulaştığı söylenebilir.

Öte yandan Türk ailelerinin yanında gerektiği gibi yetiştikten sonra Acemi Oğlanları Ocağı'na gelen bu askerler burada da çeşitli askerî sınıflara ayrılırlardı ki ancak bu sayede kapıkulu olabilirlerdi. Burada kapı, devlet anlamında kullanılan bir tabir olup kapıkulu da devlet hizmetkârı anlamında kullanılmıştır.¹⁰¹ Bu cümleden olarak şunu belirtmekte fayda vardır ki devşirme işi için seçilen çocukların güçlü kuvvetli olanları asker olmak için yetiştirilirken zeki ve kabiliyetli olanları da Enderun'da eğitim alarak devlet adamı olmak üzere yetiştirilirlerdi. İlerleyen zamanlarda da yükselerek yavaş yavaş devlet işlerinde söz sahibi olabilecek düzeye gelirlerdi. Pargalı İbrahim Paşa, bunun güzel örneklerinden biridir.¹⁰² Buna istinaden Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşu ile ilgili olarak ise kesin bir tarih vermek pek mümkün gibi görünmemektedir. Ocak, Fatih Sultan Mehmed zamanında kurumsal açıdan gelişmiş olup sayıları yaklaşık olarak beş bin tahmin edilirken, Kanuni zamanında ise bu sayının on iki ile on üç bin olduğu ifade edilmektedir.¹⁰³ 1596-1656 yılları arasında devletin merkezde iki askerî örgütü olarak; Yeniçeri Ocağı ve altı bölük sipahileri arasında isyan ve çatışmalara neden olan çekişmeli rekabet ortamının doğduğunu söylemek mümkündür.¹⁰⁴ Nitekim yeniçeriler, saltanatın intikali hususunda dahi rol oynayan son derece önemli askerlerdi. Bunların sayıca diğer askerlerden daha fazla olmaları, hatta birçok kaynağa göre Osmanlı ordusunun adeta bel kemiği olmaları, söz sahibi olmalarındaki payı da artırmıştır. Öyle ki yeniçeri ağasının diğer bütün ağalardan üstün olduğu, bu nedenle yeniçeri ağasına dört yüz otuz bin akçe verildiği¹⁰⁵ bilinmektedir. Bu bağlamda altını çizmekte fayda vardır ki yeniçeri ordusu hükümdarın hizmetine her zaman hazır ve nazır olan ve Avrupa'da

¹⁰⁰ Ahmed Akgündüz ve Sait Öztürk, *Bilinmeyen Osmanlı*, OSAV., İstanbul 1999, s.46-47.

¹⁰¹ Tufan Gündüz ve Pelin Çift, *Tarih Bizi Çağırıyor*, Yeditepe Yay., İstanbul 2018, s.110-112.

¹⁰² Emecen, "İbrâhim Paşa Makbul, *DİA.*, c.21, İstanbul 2000, s.333-335.

¹⁰³ Kemal Beydilli, "Yeniçeri", *DİA.*, c.43, İstanbul 2013, s.453-454.

¹⁰⁴ İnalçık, *Devlet-i Aliyye Tagayyür ve Fesâd (1603-1656) Bozuluş ve Kargaşa Dönemi*, c.2, s.123,125.

¹⁰⁵ *Fatih Sultan Mehmed Atam Dedem Kanunu Kanunnâme-i Â-li Osman*, haz.Abdülkadir Özcan, Kronik Yay., İstanbul 2017, s.XXXII, 6, 8.

kurulan ilk daimi ordu¹⁰⁶ olarak tarihe geçmiştir. Üstelik yeniçeriler, devşirme sisteminden geldikleri için birbirlerine de aşinalıkları bulunmaktaydı.¹⁰⁷ Kısaca ifade etmek gerekirse XIV. yüzyılda oluşan askerî yapı XVI. yüzyılın sonuna kadar kendisini muhafaza edebilmiştir.¹⁰⁸ Bazı kaynaklar ise bunun sebebini, Osmanlı askerî teşkilatında Anadolu Selçukluları, İlhanlılar ve Memlüklerin de etkisinin olmasına bağlamaktadırlar.¹⁰⁹ Netice itibarıyla askerî yapı, devletin temel idari fonksiyonlarından biridir. Bu bağlamda padişaha her zaman eli titremeden kılıç tutan yiğit erler lazımdır ki¹¹⁰ bir askerin kolay yetişmediği göz önüne alındığında, devletin de daha önce başarıya ulaşmış yapıları örnek almış olması şaşılası bir durum değildir.



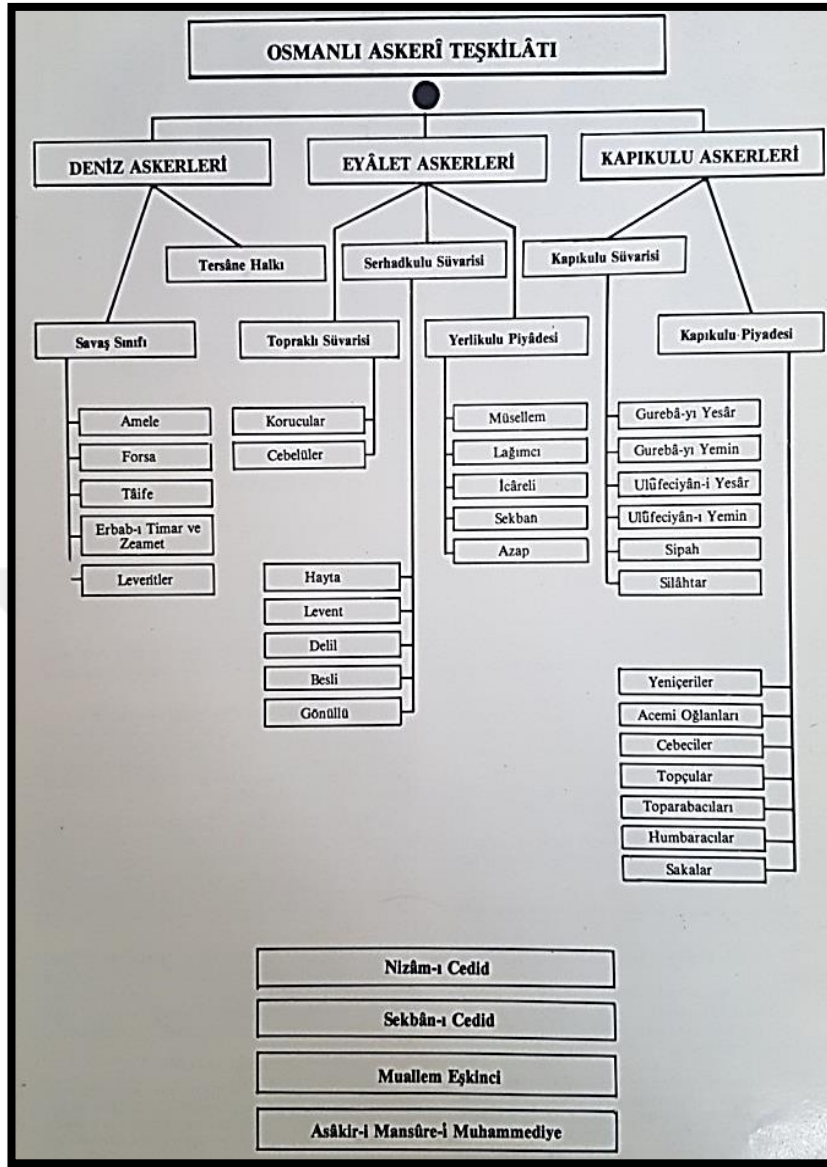
¹⁰⁶ İnalçık, *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı Devlet, Kanun, Diplomasi*, Timaş Yay., İstanbul 2017, s.113.

¹⁰⁷ Günhan Börekçi, “Askerî Devrim ve Yeniçerilerin Yaylım-Ateş (Volley Fire) Taktiği”, *Osmanlı Askeri Tarihi*, İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi, 2011, s.67.

¹⁰⁸ Colin İmber, *Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650 (İktidarın Yapısı)*, çev.Şiar Yalçın, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2006, s.335.

¹⁰⁹ Ali Rıza Şimşek, *Osmanlı Ordusunda 18. ve 19. Yüzyıllarda Yapılan Islahat Çalışmaları ve Bu Çalışmalarda Yabancı Uzmanların Rolü*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2006, s.8.

¹¹⁰ Güneş, “Geleneksel Dünyada Fikrî ve Kurumsal Benzerliklere Dair Bazı Tespitler”, s.6.



Resim 2.1. Osmanlı Askerî Teşkilatına Dair Bir Şekil ¹¹¹

2.3.1. Ocağın Rumeli’de Müteşekkili

Klasik dönem delillerin ortaya çıkış tarihleri kesin olarak bilinmemekle birlikte XV. yüzyılın sonlarından itibaren oluştukları ve XVII. yüzyılda da istihdam edildikleri bilinmektedir.¹¹² Uzunçarşılı’ya göre; delillerin bir kısmı Türk, bir kısmı da Boşnak, Hırvat ve Sırp gibi İslâv ve Rumeli halkındandır.¹¹³ Ocağın çoğunluğunun Türklerden¹¹⁴ oluştuğunu içlerine sonradan yine Müslüman olan

¹¹¹ *Osmanlılar Albümü*, s.11.

¹¹² Özcan, “Deli”, s.132.

¹¹³ Uzunçarşılı, “Deli”, s.516.

¹¹⁴ Turhal, *Deliler*, s.28.

Boşnak, Hırvat ve Sırp¹¹⁵ dâhil edildiğini¹¹⁶ ve bunların vali ve mutasarrıfların¹¹⁷ maiyetindeki aylıklı askerler oldukları bilinmektedir. Deliler, önceleri birer bölük halinde doğrudan beylerin çevresindeki muhafız birlikleri idi, ancak daha sonra ocak geliştirilince bunların sayıları da artış göstermiştir.¹¹⁸ Bunlar atlı eyalet askeri statüsündeki öncü birliklerden olduğu için Osmanlı fetihlerinin en yoğun olduğu Rumeli’de sınır boylarında¹¹⁹ ortaya çıkmışlardır. Nicolle göre ise deliler XV. yüzyılın sonlarında teşkil edilmiş askerî bir ocağa mensuptular. Bu ocağın askerleri Hırvat, Sırp ve Boşnaklardan oluşmaktaydı. Ancak XVI. yüzyılda bu askerler Anadolu ve Rumeli’nin farklı bölgelerinde hizmet etmeye başlamışlardı. XVII. yüzyıla gelindiğinde ise Suriye’de de olmak üzere aralarına Türk ve Kürt savaşların katılması¹²⁰ kaçınılmaz olmuştu. Başlangıçta Rumeli beylerbeyi ile uç beylerinin maiyetinde toplanan deliler, sonradan Anadolu’daki vezir ve beylerbeylerinin maiyetlerine¹²¹ girmişlerdir.¹²² Yani klâsik dönemin sonunda bu deliler, Avrupa’da Bosna gibi bazı eyaletlerde valilerin kapı halkı olarak geçmekteydiler. Geza David’e göre de deliler, XV. yüzyılın sonları ile XVI. yüzyılın başlarında Balkan Yarımadası’nda müteşekkil etmiş olan bir birliktir.¹²³ Mustafa Nuri Paşa ise diğerlerinden farklı olarak ve kesin bir tarih vererek, delilerin 1689 yılından sonra kurulduğunu söylemiştir.¹²⁴ Her birliğin bağlı bulunduğu bir komutan olduğu gibi delilerin de bağlı bulundukları üsleri vardı. Kabudlu Vasfî Efendi, delilerin paşaların kiraladığı askerler olduğunu ve başlarına da delibaşı denildiğini doğrulamaktadır.¹²⁵ Delibaşlar genellikle yüzbaşı rütbesindeydi.¹²⁶ Delibaşı, aslında atlı birlik komutanına verilen bir isimdi.¹²⁷ Delilerin yaşları, yirmi ile yirmi beş arasındaydı ki delilerin bu ismi almasının sebebi, bu yaş grubundaki gönüllü gençlerden oluşmaları ve savaşlarda ordunun en ön safında çarpışmalarından¹²⁸ ileri gelmektedir. Aynı

¹¹⁵ Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı*, s.51.

¹¹⁶ Serhat Kuzucu, *Osmanlı Ordusu ve Sefer Lojistiği (1453-1789)*, Kitabevi, İstanbul 2017, s.22,23.

¹¹⁷ Yıldız, *Neferin Adı Yok*, s.164.

¹¹⁸ Turhal, *Deliler*, s.26.

¹¹⁹ Zekeriyâ Bülbül, *Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*, Nobel Yay., Ankara 2000, s.152.

¹²⁰ Nicolle, *Osmanlı Orduları*, s.30.

¹²¹ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, 2.bs., Kardelen Kitabevi, Isparta 1998, s.63.

¹²² Yıldız, *Neferin Adı Yok*, s.164.

¹²³ Geza David, “Osmanlı Orduları ve Savaş 1453-1603”, *Türkiye Tarihi 1453-1603*, c.2, ed.Suraiya Faroqhi, Kate Fleet, çev.Bülent Üçpınar, Kitap Yay., s.369.

¹²⁴ Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.330.

¹²⁵ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlı Vasfî Efendi 1800-1825”, s.165-166.

¹²⁶ Özcan, “Deli”, s.133.

¹²⁷ Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.330.

¹²⁸ *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s.81

şekilde Nuri Paşa, bu askerlere delilbaşı denmesinin sebebini ise “*pişdâr anlamına gelerek askerî delil, yani yol gösterici*” olduğuyla açıklamaktadır. Bu tabirin zamanla bozularak delibaşı şeklinde kaldığı ve halk arasında da bu şekilde¹²⁹ zikredildiğine işaret etmektedir.

Delilerin ortaya çıkışlarıyla ilgili olarak birtakım tespitler yapılmıştır. Bu tespitler; II. Bayezid devrindeki şehzade kavgaları, ardından I. Selim’in İran, Suriye ve Mısır’la meşgul olması ve sonraki yüzyıllarda baş gösteren Celâlî isyanlarıdır. Bu durum Rumeli sınırındaki beyleri ciddi anlamda düşündürmüş ve bu tehlikeleri önleyebilmek amacıyla akıncılardan ayrı olarak özel bir teşkilat daha kurulması¹³⁰ mecburiyeti konusunda onları harekete geçirmiştir. Hakikaten 1470 ile 1520’li yıllar arasında Osmanlı Batı sınırlarının sabitleşmesi ve devlette askerî açıdan bir durgunluk dönemi yaşanması sonucunda mülkî yöneticiler ile komutanlar kendi eyaletlerini savunmak gayesi ile ilave tedbirler alma yoluna gitmişlerdir. Bunun bir sonucu olarak sancakbeyleri, salt kendi bölgelerini savunmak için kendilerine bağlı yeni birlikler meydana getirmişlerdir. Süreç içerisinde bu birlikler akın ve baskın düzenlemek amacıyla kullanılmışlardır. Hatta öyle ki akınlarda akıncı ailelerinden bile daha başarılı oldukları söylenmektedir. Zira bunlar daha etkili bir emir komuta sistemine tabi olduklarından ve hedefleriyle düşmana kitlendiklerinden ötürü bu durum gayet tabii idi. İşte bu yeni nesil serhat valilerinin de önemli icraatlarından biri, deli adı verilen yeni bir serhat hafif süvari birliği oluşturmaktır.¹³¹ Yani bunlar akıncıların bir kolu ya da onlara bağlı bir birlik olarak kurulmuş bir ocak değildir. Akıncılardan bağımsız ve daha sonraki dönemde ihtiyaca binaen oluşturulmuş olan yeni bir askerî ocaktır. Sancakbeylerinin kapı halkından sayılan deliler, kaynaklara göre ilk kez Bosna ve Semendire sancakbeylerinin kurdukları birliklerde görülmüşlerdir.¹³² Görüldüğü gibi birçok kaynakta, önce Rumeli’de teşkil edildikleri ve zamanla ihtiyaca binaen farklı bölgelerde de oluşturuldukları geçmektedir.

¹²⁹ Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.111.

¹³⁰ Körpe, “Osmanlı Ordu Teşkilâtında Akıncı Ocağının Yeri”, s.143.

¹³¹ Bülbül, *Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*, s.152.

¹³² Uyar ve Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, s.108.

2.3.2. Ocağa Alınma Şartları

Deli askeri olmak isteyen bir genç, evvela “zobu” adıyla bilinen ocak ağalarından birinin yanına verilir, ocağın usul ve kaidelerini öğrenirdi.¹³³

Gedikli iç oğlanlarının “zobu” adı verilen üçer beşer hizmetkârları vardı. Bir adam hemen birdenbire iç ağası olmayıp önce “zobu” olur. Zobulukta bir süre eğitildikten sonra “iç ağalığı” sırasına girerdi. Zobuluktan iç ağalığa geçmenin yasası bu idi.¹³⁴

Esasen Deliler Ocağı’na katılmak isteyen bir kişiden iki temel özelliği yerine getirmesi beklenirdi. Öncelikli olarak gösterişli bir fizikî yapıya sahip olması gerekirdi. Ayrıca cesaretli olması ve savaşma becerisini muharebelerde tüm gücüyle ispatlaması gerekirdi ki zaten bu durum erliğin bir vasfı idi. Kaynaklardan da anlaşıldığı üzere delilerin ocağa alınmalarıyla ilgili detaylı bilgiler bulunmayıp, önemli bir unsurun başta fizikî yapı olduğu dikkat çekmektedir. Peki bu süreç nasıl işlemektedir? Bir deli askeri, fizikî olarak yeterli görüldüğü takdirde cesaretini ispatlayabilmek için hangi süreçlerden geçerdi? Mallet’in verdiği bilgiler, bu sorulara cevap olabilecek mahiyettedir. Mallet’e göre; “delilerin silah kullanmaktaki ustalıklarını göstermek ve cesaretlerini ispatlayabilmek için öncelikle düşmanla savaşmaları gerekirdi. Zafer kazanabilmeleri için en az sekiz ya da on düşman askerini öldürmeleri şarttı.”¹³⁵ Buna istinaden Khalkokondyles’in eserinin 1662 yılında basılmış Fransızca Artus zeylinde ve 1537-1541 yılları arasında İstanbul’da Enderun’da eğitim görmüş İtalyan Luigi Bassano’nun kitabında da aynı bilgilerin yer aldığı bilinmektedir. Şartlarını yerine getiren deliler, şereflerine düzenlenen bir törenle yemin eder ve deli kalpağını giyerek, ocağa resmen katılırlardı.¹³⁶ Ardından deli kalpağı giydirildikten sonra deftere “ağa çırağı” olarak kaydedilir ve zamanı geldiğinde de sırayla ağalığa geçerlerdi. Öyle ki delibaşı olur ve maiyetine de hükmederdi. Bu cümleden olarak vezirlerin kapılarında tüfenkçibaşı ile beraber bir de delilbaşı bulunduğu söylenebilir. Bunların komutasında da yüz-yüz elli kişilik bir asker topluluğu bulunurdu. Mesela Erzurum, Diyarbakır, Musul, Bağdad, Şam ve Halep gibi eyaletleri valilerinin emrinde, üçer beşer tüfenkçibaşı ile “yüzbaşı” rütbesinde delilbaşları olurdu. Bu delilbaşların da emrinde mülazım yani teğmen

¹³³ Bayat, *Türk Kültüründe Deli*, s.93.

¹³⁴ Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.110.

¹³⁵ Turhal, *Deliler*, s.28.

¹³⁶ Turhal, *Deliler*, s.28.

gibi olan subaylar bulunurdu.¹³⁷ Bunlara “gönüllü ağası ya da bölük ağası” denilirdi ki bunlar genelde küçük rütbeli deli zabıtlar olurlardı.¹³⁸ Yani her sancak beyinin delilerden oluşan bir askerî birliği vardı.¹³⁹ Zamanla kurumlaşarak ocak haline gelen delilere katılan acemi neferler de ağalardan birisine çırak adıyla hizmet eder ve bu suretle teşkilata dâhil olurlardı. Hizmet ettikleri vezirler azledildiği takdirde, bunlar ya başka bir mansıba tayin edilir ya da yemleri kesilmek suretiyle ellerine verilen ruhsatlarla işten çıkarılır ve kendilerine yeni bir kapı aramak zorunda kalırlardı. Hatta daha fazla gelir elde edecekleri bir paşadan haberdar olduklarında, mevcut kapılarını dahi terk edebilirlerdi. Bu nedenle paşalar bu ani kayıpların önüne geçebilmek suretiyle bunlardan bir izin veya ruhsat tezkeresi talep ederdi.¹⁴⁰ Buradan çıkarabilecek sonuç, bir deli askerinin ocağa girdikten sonra ölene kadar maiyetinde oldukları beylere hizmet etmedikleri gerçeğidir. Kimi zaman beylerin azli ya da vefatı, onları kapı aramaya yöneltse de kimi zamanda daha fazla kazanç elde edebilmek gayesiyle yeni kapı aradıkları görülmektedir.

2.3.3. Ocağa Verilen Görevler

Hudutlarda düşman saldırılarını önlemek için kurulan atlı sınıfa “serhad kulu” denilirdi.¹⁴¹ Bunlar; “deli, gönüllü, beşli adlarıyla üç kola ayrılan¹⁴² ve öncü birlikler” olarak bilinen askerlerdendi.¹⁴³ Deliler, sadrazamın divan alayında özel kıyafetleriyle en önde giderlerdi. Bu şekilde Topkapı Sarayı’na gider, Bâb-ı Hümayûn’dan içeri girerek sadrazama yer açarlardı. Nitekim sadrazam, deliler onun yolunu açmadan başkanlık etmek için divan toplantısındaki yerini almazdı.¹⁴⁴ Delilerin asıl fonksiyonları, yeteri kadar askerlik bilgisi olmayan cengâverlere karşı öncü kuvvet olmak, düşmana korku vererek eğitimli askerlerin sayısının azalmasının önüne geçmekti.¹⁴⁵ Bazı kaynaklar delilerin akıncılık görevi yaptıklarını ve akıncılar

¹³⁷ Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.110-111.

¹³⁸ Özcan, “Deli”, s.133.

¹³⁹ Bayat, *Türk Kültüründe Deli*, s.92.

¹⁴⁰ Yıldız, *Neferin Adı Yok*, s.165.

¹⁴¹ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, s.63.

¹⁴² Ahmed Rasim, *Osmanlı Tarihi Seçmeler*, haz.İsmet Parmaksızoğlu, MEB Yay., İstanbul 1994, s.29.

¹⁴³ Bahaeddin Yediyıldız, “Osmanlı Toplumu”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, ed.Ekmeleddin İhsanoğlu, İslâm, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 1994, s.456.

¹⁴⁴ Turhal, *Deliler*, s.43.

¹⁴⁵ Sinan Can Göksel, *Osmanlı Askeri Düzeni ve Yeniçeriler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara 2009, s.68-69.

gibi ordunun üç dört gün önünden gittiklerini¹⁴⁶ ileri sürseler de bu durum akıncılarla karıştırılmalarına sebep olmuştur. Deliler onlardan farklı askerler olup, esasında bunların asıl amacı düşmana korku vermektir.¹⁴⁷ Bu korku kimi zaman delice cesaretleriyle, kimi zaman da cesaretlerinin dahi önüne geçen garip ve ürkütücü kıyafetleriyle verilirdi. Deliler, sefere ordunun önünde gider ama savaş esnasında da düşman saflarını yararak taburları deler ve mümkün olduğunca canlı esir ele geçirerek onlardan düşman hakkında bilgi edinmeye çalışırlardı.¹⁴⁸ Taşradaki delilerin barış zamanlarındaki önemli görevleri ise hizmet ettikleri vezirin önünde yaya olarak gidip, yolları açmaktır. Böylece maiyetinde oldukları veziri, olası bir suikasta karşı korumuş olurlardı.¹⁴⁹ Yani deliler kimin maiyetinde olursa olsunlar görevleri her zaman önden gitmek, yer açmak ve orduya kılavuzluk etmektir.

Delilere verilen görevlerden biri de özellikle XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren resmî törenlerde bulunmalarıdır. Bu kimi zaman elçilerin kabulünde vezir-i azamın yanında bulunarak, kimi zaman da bayramlaşma merasiminde sadrazamın yanında bulunarak olurdu. Bununla ilgili olarak *Şemdenizâde Tarihi*'nde "Osmanlı'da bayramlaşma" başlığı altında geçen bayramlaşma merasimi örnek verilebilir:

... ve Ramazanın yirmi altıncı günü (8 Mart 1766) Sadr-ı azâm kallâvi ve divân libâsı ile gönüllüyan ve deliyan ve piş ü peşinde yürüyen ricâl ile Şeyhülislâm Efendi'nin konağına vardıklarında Müfti Efendi'nin dahi havass-ı etbâ-ı Sadr-ı azâmın dönemini bûs edüp tebrik-i id ettiler."¹⁵⁰

... aynı şekilde asesbaşı, subaşı, tatar ağaları ve deliyan ve gönüllüyan ve vezir ağaları... teşrifatı, destâr-ı âlileri ve ferace, kürk ve kadife, şalvar ve Çerkes filârı ve tirkeş ve kılıç, mehter-hâne dahi çalınarak otak mahaline varılır, ba'dehu Sar-ı azâm nasb ve kurbanlar zebh olunduktan Kethüda Bey kendi çadırına gelüp, mevcudlar tebrik ve dâmenbûs ederler.¹⁵¹

Benzer şekilde sancağı şerif alayında da delilerin, vezir tatarları ile birlikte alayda olduklarından bahsedilmektedir.¹⁵² Bunun yanı sıra XVI. yüzyılın sonlarından itibaren akıncıların öneminin azalmasıyla birlikte delilere genellikle yol bakım,

¹⁴⁶ TSK Tarihi Osmanlı Devri, c.3, Kısım 3, s.135.

¹⁴⁷ Uyar ve Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, s.108.

¹⁴⁸ Tok, *Osmanlı Askeri Teşkilatı*, s.174.

¹⁴⁹ Turhal, *Deliler*, s.43.

¹⁵⁰ *Şemdenizâde Tarihi*, II-A, s.80.

¹⁵¹ *Şemdenizâde Tarihi*, II-A, s.116.

¹⁵² *Şemdenizâde Tarihi*, II-A, s.118-119.

onarımı ve yük taşımacılığı gibi destek görevlerin verildiği, bunun da muharebe zamanlarında olduğu¹⁵³ ve akıncıların görevlerine benzer şekilde hizmet ettikleri¹⁵⁴ kaynaklar nazarında doğrulanmaktadır. Bu kaynakların verdiği bilgiler dikkate alındığında delilerin görevlerinden biri de açıkça belli olmaktadır.

2.4. Sınır Boylarında Deliler Meselesi

Esasen XV. yüzyılın sonlarından itibaren Rumeli’de sınır boylarında teşkil edilmiş olan Deliler Ocağı ile ilgili aydınlatılması gereken birkaç soru işareti vardır. Bunlardan biri şüphesiz akıncılarla karıştırılmaları meselesidir. Kaynakların bir kısmı delilerin akıncıların bir kolu olduğunu savunurken, bir kısmı da akıncılardan olmayıp onlarla benzer özelliklere ve fonksiyonlara sahip bir birlik olduğunu belirtmektedir. Geriye kalan ve sayısı daha az olan kaynaklar ise delilerin akıncılardan tamamen farklı ve onlardan bağımsız bir ocak olduğunu savunmaktadır. Diğer yandan başka bir problem ise delilerin birtakım özel güçlere, daha açık bir ifade ile tasavvufi bir terim olarak kerametleri olduğuna dair olan inanıştır. Kimi kaynaklar onlardan olağanüstü kahramanlar olarak bahsederken, kimileri de sanki bir ermiş ya da evliya gibi bahsetmektedir. Teşbih ve mübalâğa sanatlarının kıssalara ayrı bir renk kattığı kabul edilmekle birlikte bu iki sorunun cevabının da bu bölümde verilmesi gerektiği bir gerçektir. Bu nedenle ilk olarak delilerin gösterdiği iddia edilen bu kerametleri konu alan menkabelerden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

2.4.1. Deliler Hakkındaki Menkabeler

Menkabe; terim olarak isabet etmek ya da haber vermek anlamındadır. Genellikle övünülecek güzel iş, hareket ve davranış anlamında kullanılmaktadır. Özellikle sûfilerin hayatlarının olağanüstü motiflerle taçlanarak anlatıldığı kıssalardır.¹⁵⁵ Deliler Ocağı ile ilgili XVI. yüzyıldan itibaren birçok menkabe anlatılmıştır. Bu menkabelere göre deliler, keramet sahibi erlerdir. Öyle ki bu kerametleri ile deliler, Köroğlu delilerine bile benzetilmektedir. Köroğlu destesi, bütünüyle deli askeri birliğinden oluşmaktadır. Bunların korkusuzluğu, cesaretlerinin sınırsızlığı, deli stratejisi, deli taktığı ve deli savaşlarıyla harp etmelerinden¹⁵⁶ ötürü, bunlar tam anlamıyla Osmanlı deli askerleri ile benzerlik göstermektedir. İbrahim

¹⁵³ Uyar ve Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, s.107,108.

¹⁵⁴ David, *Osmanlı Orduları ve Savaş*, s.369.

¹⁵⁵ Alkan, *Yunus Emre’nin İzinde Bir Süfi Said Emre*, Grafiker Yay., Ankara 2015, s.101.

¹⁵⁶ Bayat, *Türk Kültüründe Deli*, s.94.

Peçevî'nin tarihinde Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta geçmesinden, IV. Murad döneminin sonuna kadar geçen olaylar anlatılmaktadır. Bu süreçte gerçekleşen hadiselerden birinde rol oynayan delilerle ilgili, Peçevî tarihinde efsanevî bir kahramanlık öyküsü anlatılmıştır.¹⁵⁷ Peçevî delilerin kerametini anlatırken, o günlerde “Girijigal” adlı palankada kadı olan kişinin kendi gözlemlerini destan şeklinde kaleme aldığını ve Deli Mehmed'in savaş sırasında öldükten sonra keramet gösterdiğini anlatmaktadır:¹⁵⁸

Savaş iderler iken ol gazada
Deli Mehmed şehit oldu orada...
Şehit olan deliyi gördüm andan
Kesildi başı ve ayrıldı tenten
Kesen kâfir başın aldı eline
Götüre yani kim kendi iline
Kesik başlı şehit olan o gazi
Hemen fevri yerinden durdu geldi
Eliyle ol haini vurdu çaldı
Ne kimse gördü anı ne işitti
Kurudum kaldım anma sanki bi can
Bakıp bu ibrete nâlân-u hayrân...
Kakıdı bana dedi n'oldun ey can!
Ne durursun gaza kıl hey Müselman!
Onun sözüyle geldi bana kuvvet
Ol esnada adi buldu hezimet...

Bir deli askerinin öldükten sonra nasıl dirildiğine dair ilgili kısımda bir tasvir yapılmış ve keramet timsali olarak savaşa nasıl devam ettiğine dair bir anlatı yer almıştır. Olayı yaşayan ve savaş meydanında olan bir Kadı Efendi'dir. Kadı Efendi, bir yandan her ne kadar delinin dirildiğini gördükten sonra yaşadığı şoku anlatsa da diğer yandan da “*onun sözüyle geldi bana kuvvet, ol esnada adi buldu hezimet*” sözleriyle de bu keramet ile inanç ve iman arasında yer alan bağlantıya dikkat çekmektedir. Bahsi geçen konu daha sonra ayrı bir başlık altında incelenecektir ki delilerin keramet ehli olup olmadıkları da bu bağlamda açıklığa kavuşturulacaktır. Bunun yanı sıra bu keramet, Ömer Seyfettin'in hikâyesine “başını vermeyen şehit” başlığı ile konu olmuştur.¹⁵⁹ Söz konusu hikâyede Kadı Efendi'nin yaşadığı hadise ve sonrası şöyle aktarılmıştır:¹⁶⁰

¹⁵⁷ Turhal, *Deliler*, s.64.

¹⁵⁸ *Peçevî Tarihi*, c.I, s.255.

¹⁵⁹ Turhal, *Deliler*, s.197-204.

¹⁶⁰ Ömer Seyfettin, *Seçme Hikâyeler*, Bilgi Yay., Ankara 2016, s.33-42.

... bedenler, kalkanlı, tüfenkli, oklu gazilerle dolmuştu. Palanganın ruhu, neşesi keyfi olan iki arkadaş, bu esnada tuhaf laflar söyleyip yine herkesi güldürüyorlardı. Bunların ikisine de “deli” derlerdi. Deli Mehmed, Deli Hüsrev... Serhat muharebelerinde hayale sığmayan yararlılıklarıyla masal kahramanları gibi inanılmaz bir şöhret kazanan bu iki deli, hiçbir nizama hiçbir kayda hiçbir zapt ve rapta girmeyen dünya şerefinde gözleri olmayan Anadolu dervişlerindendi. Her zaferden sonra kumandanları onlara rütbe, hil’at, murassa kılıç gibi şeyler vermeye kalkınca gülerler. “İstemeyiz, fani vücuda kefen gerektir. Hil’at nadanları sevindirir...” derler ve hak uğrunda gayretlerine ücret, mükâfat, şabaş kabul etmezlerdi.

Harp onların bayramıydı. ... Kuru Kadının gözleri Deli Mehmed’i aradı. Bakındı, bakındı göremedi. Acaba o muydu? Yüreği ağzına geldi. Düşman safına karışıp kaynaşan kolun arkasında iri bir vücut yere uzanmıştı. Siyah, yüksek atlı bir şövalye uzun bir kargıyı, bu uzanmış vücuda saplıyordu... Şövalye atından inmiş, kargıladığı şehidin başını teninden ayırmıştı. Kuru Kadı, bütün kuvvetiyle ona yetişmek için koşarken, baktı ki solu ilerisinde Deli Hüsrev kalkanını sallayarak, avazı çıktığı kadar bağırıyor:

— Mehmed, Mehmed!.. Canını verdin! Başını verme Mehmed!..”

Bu nara o kadar müthiş, o kadar müessir, o kadar yanık ki...

Kuru Kadı: Vah, Deli Mehmed’miş! diye olduğu yerde kaldı. Durur durmaz, o an kırk adım kadar yaklaştığı kesik başlı şehidin yerden fırladığını gördü. Nefesi tutuldu. Şaşırdı. Bu başsız vücut uçar gibi koşuyordu. Kendi kellesini götüren zırhlı şövalyeye yetişti. Eliyle öyle bir vuruş vurdu ki... Lain hemen yüksek atından tepesi üstü yuvarlandı. Götürmek istediği başı elinden yere düştü. Deli Mehmed’in başsız vücudu, canlıymış gibi eğildi ve yerden kesik başını aldı.

Deli Hüsrev: Yüzün ak olsun, ey yiğit! diye bağırdı. Sonra Kuru Kadıya:

— Nasıl, gördün mü bu civânı?

— Görmedin mi?

Cenk akşama kadar sürdü. Kuru Kadı, Deli Mehmed’in naaşını kendisi buldu. Kesik başı koltuğunda, uyur gibi sakın yatıyordu. Oraya gömdürdü, ezberden Yasin okudu. Okurken önündeki mezarın birden yeşil nurlarla tutuştuğunu gördü. Sesi kısıldı. Çeneleri kitlendi. Bu yeşil nurun içinde, Deli Mehmet’in kanlı boynuna sarılmış beyaz kanatlı bir melaike, hem onu nurdan elleriyle okşuyor hem açık alnını öpüyordu. Bu sıcak, bu yeşil nur büyüdü, taşıtı bütün âlem nurun içinde kaldı. Kuru Kadı’nın gözleri kamaştı, ruhu yandı, kendinden geçti. Onu ilk defa böyle derin bir uykuda gören yoldaşları zorla uyandırdı, koltuklarına girdiler.

— Haydi, kapı kapanacak, içeri gir!

Deli tutulmuş Kuru Kadı cevap veremedi. Sarhoş gibi titreyerek, sallana sallana hisara girdi. Deli Hüsrev’in menzilinden geçerken durdu, kulak verdi, ağlıyor mu, inliyor mu diye... Hayır, deli şıkır şıkır atını kaşağılıyor, keyifli bir türkü söylüyordu. Seslendi:

— Hüsrev!

— Efendim!

Daha Kuru Kadı bir şey demeden Deli Hüsrev, paçaları sıvalı ve başkabak elinde kaşağıyla çıktı.

— Gördün mü Deli Mehmed'in zevkini? dedi.

— Siz de benim gibi buradan gördünüz mü?

— Gözlüye hot gizli yoktur!" dedi ve kütte dek kapıyı kapatıp, yine türküsüne başladı.

Kuru Kadı, palangada sabahı zor etti. Gün doğmadan mezara koştu, artık namazlarını bile bu mezarın başında kılıyordu. Onun hakkında Kuru Kadı, deli oldu diyorlardı. Fakat nasıl deniz çanağa sığmazsa, onun büyük sırrı da ruhuna sığmadı. Taştı. Huruç günü gördüğü harikayı herkese anlatmaya başladı. Hatta daha ileri gitti. Çok iyi okuduğu "Mevlidi Şerif" lisanıyla o gün gördüğünü yazdı. Yüzlerce beyitlik bir destan düzdü. Ama o eski şevki kayboluverdi. Ruhuna koyu bir karanlık doldu. Kalbine acı bir ağırlık çöktü. Artık Deli Mehmed'in yeşil nurdan mezarı içinde sürdürdüğü ilahi zevki göremez oldu. Bu mahrumiyet onu delirtti. Yemekten içmekten kesildi. Bir gün yine perişan kırlarda dolaşırken Deli Hüsrev'e denk geldi. Meğer o da geziniyormuş. Kuru Kadı'nın arkasına dokundu.

— Ahmak! Niye gördüğünü halka söyledin? Adam gördüğünü kaale geçirirse kazandığı hali kaybeder. Eğer sussaydın, gördüğün keramete ölünceye kadar şahit olacaktın, dedi. Kuru Kadı yere diz çöktü, ağlamaya başladı.

— Çok perişanım, lütfet. Gel, beni gaflet uykusundan uyandır. Benim o görmüş olduğum ahval ne hikmettir? İçinde aklımı kaçırdığım bu mehabet (ululuk) bu heybet nedir? Benimle senden başka onu gören oldu mu?

— Bir gören daha var. O can herkese görünmez.

— Kimdir?

— Bilemezsin...

— Başkaları görmedi de, biz ikimiz niçin gördük?

— Şehitlik müjdesidir! İkimizde mutlaka şehit düşeceğiz!

Kuru Kadı, gittikçe perişan bir hal ile serseri, berbat oldu. Nihayet kendisini o kadar seven Vali Ali Bey bile Budin'den gelince onun bu haline dayanamadı.

Vali Ali Bey: "bu meczup kişidir, Palangada hizmetinden istifade olunamaz" diye geriye göndermeye mecbur oldu. Aradan geçen zamanda herkes kadıyı unuttu.

On iki sene sonra... Zigetvar'ın zaptı akşamı yaralıları toplanırken, meşhur kahraman Deli Hüsrev'in bir gülleyle parçalanmış naaşı yanında uzun boylu, ak saçlı, aksakallı, yeşil cübbeli bir şehit buldular. Üzerinde bir silah ve yara izi olmayan ve herkesin gayb ordusundan imdada gelmiş bir veli zannettiği bu şehit, acaba Grişgal hisarının o eski meczup kadısı mıydı?

Hakikaten görüldüğü gibi Deli Mehmed ile ilgili efsanevî bir kahramanlık öyküsü anlatılmıştır. Belki de daha nice deliler benzer şekilde nice kerametler göstermiştir. Kim bilir yanlarında şahit olacak ve geride delil olarak kalabilecek bir tanıkları olmadıysa yazılı tarihe geçmemiş olma ihtimalleri de hayli yüksektir.

Kerametlerin gerçek olup olmaması ayrı bir konudur. Ancak burada sorulması en gerekli olan soru şudur: Deliler, gerçekten Anadolu dervişleri miydi? Sorunun cevabı evet midir bilinmez, ama kerametlerine inanıldığı bir gerçektir. Nitekim eğer Deli Mehmed'in gösterdiği keramete de inanılmasaydı, bu durum ya yazılı tarihe geçirilmez ya da Kadı Efendi'nin bir halüsinasyon kıssası olarak arşivlerin tozlu sayfalarında yerini alırdı. Öte yandan Kadı Efendi'nin belli mertebelerden geçtikten sonra zamanla erenlere karışmış olması da dikkate değer başka bir ayrıntıdır. Bu durum “*İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*”nda tarif edilen hakkın sırlarıyla benzerlik göstermektedir. Özellikle Deli Hüsrev'in, şehit olan Deli Mehmed'in naaşına seslenmesi şehit olan deliye ayân olmuş ve kesilen başı için onu harekete geçirmeye yetmiştir. Bu durum menkıbeye göre; kırklarla sohbet halindeyken Hz. Peygamber'e, Hz. Ali'nin gelişinin ayân olmasına benzetilebilir ki¹⁶¹ menkabeler de genelde buralardan beslenir ve hakkında destanlara konu olan kahraman neticede mutlaka ulu bir evliya ya da eren olarak gösterilir. Ayrıca Kadı Efendi'nin kerameti anlatmasından sonra yaşadığı mucizelerin aniden kesilmesi ve sonradan buna pişman olup, kadılığı dahi bırakarak inzivaya çekilmesi ve sabrederek muradına ermesi de tarihte örneğine çokça rastlanan tasavvuf kıssalarına benzemektedir. Bu bağlamda Kemal Paşa-zâde'nin de 1492 Arnavutluk Seferi sırasında Molla Lutfi Efendi'yi görmesi ve ondan etkilenmesi üzerine askerliği bırakarak, ilme yöneldiği de söylenmektedir.¹⁶²

Delilerin keramet göstermeleri ve kılık kıyafetleri ile dikkat çekmeleri zâhid dervişlere de benzetilebilir.¹⁶³ Buna istinaden Deli Hüsrev'in, Kuru Kadı'nın karşısına “başıkabak” çıkması tabiri, Kalenderi dervişleri de anımsatmaktadır. Zira Kalenderiler de saç, sakal, bıyık ve hatta kaşların ustura ile kazındığı “çahar darb” denilen bir anlayışı benimsemişlerdir.¹⁶⁴ Bu bağlamda Heterodoks bir derviş olarak bilinen ve müritlerinin çoğu Rumeli de olan “Barak Baba” namı ile tanınan Şeyh Barak'ın da saç ve sakalını tamamen tıraş ederek gezdiği de örnek verilebilir.¹⁶⁵ Burada saçları kazınmış olan Deli Hüsrev'in bir Anadolu dervişine benzetilmesi,

¹⁶¹ *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, Hz. Ali Adil Atalay Vaktidolu, 18.bs., Can Yay., İstanbul 2014, s.93.

¹⁶² Berrin Türkoğlu, *Kırk Erenler Anadolu Evliyaları ve Kerametleri*, Kozmik Yay., İstanbul 2006, s.7.

¹⁶³ Ahmet T. Karamustafa, *Tanrının Kuraltanımaz Kulları İslâm Dünyasında Derviş Toplulukları (1200-1500)*, çev.Ruşen Sezer, YKY., İstanbul 2019, s.24.

¹⁶⁴ Sadullah Gülten, *Heterodoks Dervişler ve Aleviler*, Gece Kitaplığı Yay., Ankara 2018, s.39.

¹⁶⁵ Ahmet Taşgün, *Klasik Kaynaklarda Heterodoks Dervişler ve Heterodoksi*, ed.Haşim Şahin, DBY Yay., İstanbul 2012, s.71.

akıllara onun da böyle bir anlayışı benimseyip benimsemediği sorusunu getirmektedir. Ancak ne Osmanlı kroniklerinde, ne de arşiv belgelerinde bu konuda tespit edilmiş herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ömer Seyfettin'in hikâyesi Peçevî İbrahim Efendi'nin verdiği tevatüre dayanmaktadır. Diğer yandan Kuru Kadı'nın aradan geçen on iki yıldan sonra Deli Hüsrev'in şehit olmuş bedeninin yanında bulunması üzerine oradaki erlerin kendisini gayp ordusundan gelmiş bir zat zannetmeleri de akıllara “Abdalân-ı Rûm”u getirmektedir. Nitekim menkıbevî bir anlatıma göre; Abdalân-ı Rum taifesinin başında bulunan ve keramet ehli olan evliyalar olağanüstü kahramanlıklar sergileyerek yapılan gazâ ve cihada olumlu anlamda katkı sağlamışlardır.¹⁶⁶ Görüldüğü gibi delilerin birer Anadolu dervişine benzetilmeleri, yalnızca Ömer Seyfettin'in hikâyesinde geçmektedir. Müellifin bu bilgi hususunda hangi kaynaklardan beslendiği ise henüz bilinmemektedir. Ancak zamanla yeni belgeler açığa çıktıkça, belki bu konuda da yeni bilgiler ortaya çıkabilir. Buna binaen delilerin inançları hususuna sonradan değinilecektir. Öte yandan Ömer Seyfettin, delileri gerçekten bir derviş oldukları için değil de âdeta bir dervişe mahsus mahiyette olağanüstü performans sergileyen, üstün yeteneklere sahip özel askerler gibi gördüğü için de bir benzetme yapmış olabilir. Yalnızca Peçevî ve muhtemelen “Kuru Kadı” hikâyesini ondan alan Ömer Seyfettin'in verdiği bilgilere binaen kesin bir yargıya varmak ise mümkün değildir.

2.4.2. Akıncılarla Karıştırılmaları

Delilerin akıncıların bir kolu mu, yoksa onlardan bağımsız bir ocak mı olduğu konusunda kaynaklar ihtilafa düşmektedir. Kimi tarihçilere göre deliler, akıncılar gibi eyalet askeri statüsünde olan¹⁶⁷ ve onlara benzeyen birlikler iken,¹⁶⁸ kimilerine göre de akıncıların bir koludur.¹⁶⁹ Kimlerine göre de bu yanlış bir değerlendirme olup aslında deliler serhad kuludur ve akıncılardan ayrı bir birliktir.¹⁷⁰ Daha açık bir ifade ile sınırlar belirlenmeye başladıktan hemen sonra akıncılar kaldırılmamıştır. Öte yandan düşman safından gelebilecek tehditleri önlemek ve fırsat olduğunda çeteye gitmek üzere devlet tarafından serhad kulu adı verilen yeni birlik

¹⁶⁶ Gökhan Yurtoğlu, *XV. Yüzyılda Rumeli'de Heterodoks Bir Türk Süfisi: Otman Baba ve Velâyetnâmesi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012, s.73.

¹⁶⁷ Özcan, “Deli”, s.132.

¹⁶⁸ Göksel, *Osmanlı Askeri Düzeni*, s.68.

¹⁶⁹ Demirbilek, “Türk Kültüründe Deliler”, s.72.

¹⁷⁰ Körpe, “Osmanlı Ordu Teşkilâtında Akıncı Ocağının Yeri”, s.143.

oluşturulmuştur. İşte Deliler Ocağı da bu birliğin başlıca sınıflarından biri olarak kabul edilmektedir.¹⁷¹ Delileri akıncılara yaklaştıranlar, onların arasındaki benzerlikleri öne sürmektedir. Bu konuya geçmeden önce akıncılardan kısaca bahsetmek, onlar arasındaki benzerlik ve farklılıkların da daha net bir şekilde görülmesine olanak sağlayacaktır.

Akın, “akarcasına şiddetli bir biçimde hareket ederek, hücum için düşman mülküne keşif, yağma ve tahrip yapma gayesi ile girip çıkma” işlemidir. Akın yapan kimselere akıncı denilirken, bu teşkilâta da akıncılık denilmektedir.¹⁷² Yani akın, bir bakıma atlı koşu demektir. Yirmi gün, iki ay, belki de daha fazla sürecektir uzun bir koşudur.¹⁷³ Ancak bazı kaynaklara göre; atlı birlikler şeklinde ordudan ayrı bir grup olarak, süvari birliği adı altında toplanmaları mümkün değildir.¹⁷⁴ Akıncı ise öncüdür, gönüllüdür, fedaidir ve kelle koltuktadır. Yolu önce o açardı, ordu arkasından gelirdi.¹⁷⁵ Akıncılar, temeli Osman Gazi devrindeki Köse Mihal tarafından atıldığı ileri sürülen hafif süvari birliklerindendir. Bir uç beyliği olan Osmanlının kısa sürede büyüyip devlet haline gelmesine kadar geçen zamanda önemli katkıları olan akıncılar, Yeniçeri Ocağı’nın kurulmasıyla birlikte sınır boylarına çekilmişlerdir.¹⁷⁶ Hatta pencik oğlanların bir kısmı da akıncıların düşman memleketleri üzerine düzenledikleri başarılı akınlar sayesinde ele geçirilmişlerdir.¹⁷⁷ Akıncılar, eyalet kuvvetlerinin bir statüsü idi ve hudutlara yakın yerlerde bulunurlardı. Yaz ve kış demeden düşman safına akınlar yaparak, çok sayıda mal ve esir elde ederlerdi.¹⁷⁸ Bu akıncıların her birinin başında bir akıncı kumandanı olurdu. Bunlardan bin kişiye komuta edene binbaşı, yüz kişiye komuta edene yüzbaşı ve on kişiye komuta edene de onbaşı denirdi.¹⁷⁹ Bu durum delillerle aralarındaki benzerliklerden biridir. Hatırlamak gerekirse, delibaşlar da yüzbaşı rütbesindeydi. Akıncıların hepsi Türklerden seçilmişti ve babadan oğula intikal ederdi.¹⁸⁰ Hatta

¹⁷¹ *Osmanlı Ordu Teşkilâtı*, T.C. Millî Savunma Bakanlığı, Ankara 1999, s.18-19.

¹⁷² Alkan, “Osmanlı Devleti’nde Akıncı Ocağının Sonu”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, c.7, S.13, Ankara 2013, s.109-110.

¹⁷³ Reşat Ekrem Koçu, *Osmanlı Tarihinin Panoraması*, Doğan Kitap, İstanbul 2015, s.217.

¹⁷⁴ H. Çetin Arslan, “Erken Osmanlı Dönemi’nde (1299-1453) Akıncı ve Akıncı Beyleri”, *Osmanlı I*, Balkan Ciltevi, Ankara 1999, s.218.

¹⁷⁵ Öztuna, *Tarih ve Politika Ansiklopedisi*, s.16.

¹⁷⁶ Özcan, “Akıncı”, *DİA.*, c.2, İstanbul 1989, s.249.

¹⁷⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*, c.1, s.8.

¹⁷⁸ Mustafa Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c.1, TTK Yay., s.371.

¹⁷⁹ Uzunçarşılı, “Osmanlılarda Askeri Teşkilât”, *Osmanlı Tarihi*, c.1, TTK Yay., Ankara 1988, s.456.

¹⁸⁰ Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c.1, s.371.

içlerinde Kırım Türkü dahi yoktu. Esas şart, Osmanlı Türkü olmaktan¹⁸¹ geçerdi ve bunların Müslüman oldukları da haklarında çıkarılan kanunlar¹⁸² sayesinde bilinmekteydi. Aslında bunlar bir bakıma eski Selçuklu teşkilâtının yerine kurulmuştur denilebilir.

Osmanlılar bir uç beyliği olarak, bu uçların biri İstanbul'a karşı İznik-İzmit yönü olup, diğeri de Rumeli'ye karşı Gelibolu olmak üzere toplam iki yönden oluşmaktaydı. İşte bu uçlardaki aşiret reislerine de ya akıncı beyi ya da uç beyi denilmekteydi.¹⁸³ Akıncılar ilk olarak Fatih Sultan Mehmed ve sonra II. Bayezid ile Kanuni döneminde yaptıkları akınlarla zirveyi yaşamışlardır.¹⁸⁴ Bunların yaptığı üç çeşit akın vardı. Yüz kişiden az yapılan akına çete veya potena, yüzden fazla kişiyle yapılan haramilik, bizatihi kendi kumandalarının idaresi altında yapılan ise gerçek anlamda akın denilirdi.¹⁸⁵ Akıncılar; Mahalli, Evrenosoğlu ve Malkoçoğlu akıncıları gibi mensubu oldukları akıncı kumandalarının isimleriyle anılırlardı.¹⁸⁶ Ayrıca bu aileler akıncı kanununa tabi olan en köklü ailelerdi ki Turahanoğulları ve Gümlüoğulları da bunlara dâhil edilebilir.¹⁸⁷ Yani bu aileler gerçek anlamda birer akıncı ailesi olup, bu işi de babadan oğula geçen bir disiplin ile yaparlardı. Bu nedenle ileride akıncı olacak akıncı ailesi çocuğu da şüphesiz ki küçük yaştan itibaren bu mesleğe göre yetiştirilirdi. Dolayısıyla akınlarda başarılı olmaları da kaçınılmazdı. Zira bir bakıma akıncı ailesine mensup olan bir çocuktan başka bir mesleği icra etmesi beklenilemezdi.

Öte yandan Türk sipahilerinin en yiğitleri sayılan akıncılar, köylerden geçerken ordu için yiyecek de toplarlardı.¹⁸⁸ Öyle ki ya yolu izi belli olmayan dağlık bölgelere göreve gidiyor ya da Osmanlı egemenliğine boyun eğmeyen isyancı topluluklarla çatışıyorlardı.¹⁸⁹ Akıncıların devletten aldıkları maaşları yoktu ancak

¹⁸¹ Öztuna, *Tarih ve Politika Ansiklopedisi*, s.17.

¹⁸² Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fâtih Devri Kanunnâmeleri*, 1.Kitap, FEY Vakfı, İstanbul, s.146.

¹⁸³ Alkan, "Osmanlı Devleti'nde Akıncı Ocağının Sonu", s.110.

¹⁸⁴ Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c.2, 525.

¹⁸⁵ Özcan, "Akıncı", s.250.

¹⁸⁶ Alkan, "Osmanlı Devleti'nde Akıncı Ocağının Sonu", s.111.

¹⁸⁷ Körpe, "Osmanlı Ordu Teşkilâtında Akıncı Ocağının Yeri", s.132.

¹⁸⁸ Uzun Hasan Fâtih Mücadelesinde Doğu'da Venedik Elçileri Caterino Zeno ve Ambrogio Contarini'nin Seyahatnâmeleri, Tercüme ve Notlar:Tufan Gündüz, Yeditepe Yay., İstanbul 2016, s.27.

¹⁸⁹ Nicolle, *Osmanlı Orduları*, s.28.

buna istinaden vergilerden de muaf tutulurlardı. Yalnızca bazılarına tımar verilirdi.¹⁹⁰ Ancak akıncılar hakkında verilen hükümlerden birinde “... ve bir kanun dahi budur ki akıncı sefere eşdüğü yıl avârizdan muaftır, eşmediği yıl avâriz vâki olsa avârizı alınur sâir reaya gibi,”¹⁹¹ ibaresi yer almaktadır. Ayrıca bunlar kılıç, kalkan, ok, yay, gürz, mızrak, pala ve zırh gibi bütün ihtiyaçlarını ya yaşadıkları bölgeden ya da akınlardan elde ederlerdi.¹⁹² Yani bunlar ücretsiz çalışırlar, akınlardan elde ettikleri esir ve ganimetlerle yetinirlerdi.¹⁹³ Bunun yanı sıra akıncıların hepsinin zırh kullanmadığı da bilinmektedir.¹⁹⁴ Akıncıların büyük muharebelerde cenk etmekten başka barış zamanlarında sınır güvenliğini sağladıkları da bir gerçektir. Ayrıca fethedilen toprakların imarına kervansaray, cami ve çeşme gibi yapılar kazandırarak, Doğu’dan gelen Türkleri yeni fethedilen bölgelere yerleştirmek gibi sivil görevleri de vardı.¹⁹⁵ Esasen dağ, ova ve kırlarda keşif yaparak, ele geçirdikleri esirleri padişaha gönderirlerdi. Edinilen bilgilerin değerlendirilmesiyle¹⁹⁶ bölgenin gerek coğrafi yapısı, gerekse iklim şartlarına karşı ordunun hazırlıklı olmasını sağlardı.

Akıncılar bir yere sofı, burjuva, tüccar, papaz ya da keşiş kılığında, casus olarak gittiklerinde de haliyle daha uzun süre kalabiliyorlardı. Bir kişinin akıncı olabilmesi için genç ve güçlü olması gerekliydi. Ancak bu tek başına yeterli değildi. Seçilen kişinin ya köy imamı ya da kethüda gibi güvenilir bir kimseyi de kefil göstermesi gerekirdi.¹⁹⁷ Akıncılar hızlı süvarilerdi. Cihat esnasında uzun yolları kısa sürede geçmeleri, keramet olarak anılmaktaydı. Sayıları Rumeli’de kırk bini aşındı.¹⁹⁸ Zaten çok hızlı hareket eden bir ocak olduğu için bu ismi de bu duruma istinaden almışlardı.¹⁹⁹ Bu yaptıkları keramet midir, bilinmez ama akıncı beylerinin fetih ve yerleşim politikalarında rol oynayan önemli unsurlardan birinin, tarikat mensubu şeyh ve dervişlerle birlikte faaliyet yürütmeleri olduğu söylenmektedir.²⁰⁰

¹⁹⁰ Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c.1, s.371.

¹⁹¹ Akgündüz, *Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnâmeleri*, 3.Kitap, FEY Vakfı, İstanbul 1991, s.128.

¹⁹² Alkan, “Osmanlı Devleti’nde Akıncı Ocağının Sonu”, s.111.

¹⁹³ *TSK Tarihi*, III. cilt, 1.kısım (1299-1451), s.234-235.

¹⁹⁴ Uzunçarşılı, “Akıncı”, *Osmanlı Tarihi*, c.2, s.525.

¹⁹⁵ Turhal, *Deliler*, s.45.

¹⁹⁶ *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar Giovanni Maria Angioello Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D’Alessandri’nin Seyahatnâmeleri*, Tercüme ve Notlar:Tufan Gündüz, Yeditepe Yay., İstanbul 2017, s.47,48.

¹⁹⁷ Alkan, “Osmanlı Devleti’nde Akıncı Ocağının Sonu”, s.111.

¹⁹⁸ Bidlisî, *Heşt Behîşt*, VII.Ketibe, s.51.

¹⁹⁹ Akgündüz, *Kanuni Devri Kanunnâmeleri*, 6.Kitap, III.Kısım, *Eyâlet Kanunnâmeleri II*, FEY Vakfı, İstanbul 1993, s.391.

²⁰⁰ Arslan, “Erken Osmanlı Dönemi’nde Akıncı ve Akıncı Beyleri”, s.223.

Aslında bu sayı da XV. yüzyıl ortalarında böyleydi. Kesin sayıları tam olarak bilinmemektedir.²⁰¹ Diğer yandan bunlar, delilere nazaran daha az süslü kıyafet giyerlerdi. Delilerin kullandığı aksesuarları da daha az kullanmayı tercih etmişlerdir.²⁰² Başlarına da Orta Asya Türklerinin kullandığı gibi kırmızı börtü takarlardı.²⁰³ Yergöğü hadisesinden sonra ise akıncıların eskisi gibi olamadıkları ve devletin onlara verdiği sorumlulukları, hudut kalelerine yerleştirdiği serhat kulu askerleri ile Kırım Tatarlarına vermesi üzerine tarih sahnesinden silinip gittikleri kaynaklarca doğrulanmaktadır.²⁰⁴ Akıncılarla deliler arasında hafif süvari, serhat kulu ve sınırlarda ortaya çıkmaları gibi benzerlikler olduğu aşîkârdır. Hakikaten kılık, kıyafet ve kullandıkları aksesuarlar arasında da ciddi benzerlikler vardır. Ancak bu benzerliklerin yanı sıra aralarında ciddi farklılıklar da vardır. Bunlardan biri, akıncıların yaptıkları akınlarla ganimet elde etmeleri ve devletten maaş almamalarıdır. Ancak delilerin hem devletten maaş aldıkları,²⁰⁵ hem de akıncılara nazaran ihtiyaçlarının genelde devlet tarafından karşılandığı,²⁰⁶ arşiv belgelerince doğrulanmaktadır. Akıncıların genellikle bir akıncı beyine bağlı olmaları ve delilerin de beylerbeylerinin maiyetinde olmaları temel bir farklılıktır. Akıncılığın babadan oğula intikal etmesi, delilerin ise tam tersi olacak şekilde aileden bağımsız olarak seçilmeleri ve eğitilerek ocağa yetiştirilmeleri de önemli farklılıklardan biridir.

Öte yandan yeniçeri ortalarına deli adı verilmesinden ileri gelen bir görüşe göre; delilerin aslında yeniçeri ortalarından olduğu iddia edilmektedir. Delilerin ulufe aldıklarını söyleyen arşiv belgeleri, bir bakıma bu iddiayı doğrulayabilir. Çünkü delilerin aldığı ve ulufe adı verilen maaş, esasında yeniçerilerin üç ayda bir aldıkları maaştan ileri gelmektedir. Bu cümleden olarak aslında ikinci dönem delilerin fonksiyonları itibarıyla sekbanlardan pek bir farkının olmadığı da açıkça görülmektedir. Yeniçerilerin içine de sonradan sekban ve ağa bölüklerinin müteşekkil ettiği kaynaklar nazarında doğrulanmaktadır. Üstelik bu sekban bölükleri, ilk olarak I. Murad zamanında teşkil olunmuş ve 1451'den sonra Yeniçeri Ocağı'nın cemaat ortalarına dâhil edilmişlerdir.²⁰⁷ Bu bilgi göz önüne alındığında belki de

²⁰¹ Tok, "Osmanlı Askeri Teşkilâtı", s.172.

²⁰² Turhal, *Deliler*, s.46.

²⁰³ Öztuna, *Tarih ve Politika Ansiklopedisi*, s.20.

²⁰⁴ Alkan, "Osmanlı Devleti'nde Akıncı Ocağının Sonu", s.114.

²⁰⁵ BOA., C-AS-00378-15648-001/002.

²⁰⁶ BOA., C-AS-00579-24353-001/002.

²⁰⁷ Tok, "Osmanlı Askeri Teşkilâtı", s.137,140.

ikinci dönem delilerin bu ortarlardan olduğu kabul edilebilir. Ancak bu bilgi, dönem olarak klasik delilere işaret etmekte olup, bu iddiayı destekleyecek kadar yeterli belge ise şimdilik bulunmamaktadır. Buna karşın bir delibaş olan Vasfi Efendi ise deliler ile yeniçeriler arasında baş gösteren bir husumete tanıklık ettiğini dile getirmiştir. Ona göre, bu durum öfkeli bir çatışma hali olup, delilerin hem at sırtında olmaları hem de oldukça atik ve hızlı olmalarının, yeniçeriler tarafından kıskanılmalarına sebep olmuştur. Çünkü yeniçeriler, sefer dönüşü kuzeydoğu yolunda bulunan zenginliklerden mahrum kalmışlardır. Bu gerginlik iyice kızıştıktan sonra Vasfi Efendi'nin de birçok malı ve eşyası ve hatta atı, katırı çalınmıştır. Üstüne bir de kesik bir kadın kafasının bu soyulan ve çalınan eşyaların yerine konulması iki askerî ocak arasındaki gerginliği daha da hat safhaya çıkarmıştır.²⁰⁸

2.5. Değerlendirme

Birinci bölümde dikkate alınan kaynaklar nazarından anlaşılmaktadır ki tarihi süreç içerisinde delilerle ilgili ciddi bir karışıklık söz konusudur. Örneğin delilerin isimlerinin deli mi yoksa delil mi olduğu, bu ocağa verilen görevler, akıncılarla karıştırılmaları ve hatta sonradan incelenecek olan kıyafet ve ulufe meseleleri gibi. Uzunçarşılı'nın dediği gibi asıl isimleri deli olup, devlet tarafından sonradan delil denilmiş olması²⁰⁹ ihtimal dâhilindedir. Zira Uzunçarşılı vermiş olduğu bu bilgi ile bir bakıma Mahmud Şevket Paşa'nın verdiği bilgileri desteklemektedir.²¹⁰ Aynı şekilde Özcan'da devletin bu yiğitlere neden delil dediğinin makul bir izahı olmadığını²¹¹ savunurken, Uzunçarşılı'nın görüşüne katılmaktadır. Netice itibarıyla ilgili dönemin kitâbî kaynaklarında nasıl zikredildikleri de göz önüne alındığında yine her iki terimin birden kullanılmış olması dikkate değer bir noktadır. Bu karmaşıklığın sebebi ihtimaldir ki kâtiplerin yazdığı “delil” ifadesinden ileri gelmektedir. Yani sonuç olarak bu ocağın asıl ismi delidir, ancak zamanla bu isim değişikliğe uğrayarak delil olarak kayıtlara geçmiştir. Bu durumun günümüzde dahi tam olarak aydınlatılmamış olmasının önemli bir sebebi ise Deliler Ocağı askerlerinin bir döneminin henüz açıklığa kavuşturulmamış olmasıdır. Çünkü klasik dönem delilerle ilgili yalnızca Osmanlı kitabî kaynaklardan bilgi edinilirken, ikinci

²⁰⁸ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825”, s.176-177.

²⁰⁹ Uzunçarşılı, “Deli”, s.516.

²¹⁰ Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi*, s.66-67.

²¹¹ Özcan, “Deli”, s.132.

dönem delillerden de hem yazma eserler hem de Osmanlı arşiv belgelerinden bilgi edinilmektedir. Ama bu bilgiler genelde XVIII. yüzyılın sonuna işaret etmektedir.





3. DELİLERİN KIYAFETLERİ, SİLAHLARI ve İNANÇLARI

3.1. Dış Görünüşleri ile Deliler

Deliler Ocağı askerleri Osmanlı kaynaklarında deli gücünde olan cesur yiğitler şeklinde tarif edilirken, Avrupalı kaynaklarda ise ürkütücü ve olağanüstü adamlar olarak betimlenmişlerdir. Bunun nedeni, deli oğlanların kılık kıyafetlerinde genellikle hayvan figürleri tercih etmeleri, kesici delici nesneleri aksesuar olarak kullanmaları ve hatta onlarla kanlı gösteriler yaparak vücutlarına zarar vermeleridir. Bu şekilde görünmeleri, onların hem ürkütücü bir figür hem de cesur bir kahraman gibi algılanmalarına neden olmuştur. Bunda kuşkusuz ki sahip oldukları inanç ve imanın etkisi de büyüktür. Nitekim deli oğlanlar, bir bakıma içlerinde yeşerttikleri kadercilik anlayışı ile ölüme meydan okuyan cesur askerler olarak tarihe geçmişlerdir. Ancak ne kadar cesur olsalar bile yine de tarihi kaynaklara göre, dış görünüşleri yüreklerinin önüne geçmiştir. Zaten bir süre sonra yaptıkları işler, kazandıkları zaferler ya da uğradıkları yenilgilerden ziyade kıyafetleri ile anılmaya başlamışlardır. Bu bağlamda delilerin, tarih sahnesine çıktıkları andan günümüze kadar süregelen popülerliklerinin sebebi bir bakıma bu olağanüstü kıyafetleri de denilebilir.

Kimi zaman beylerbeylerin kapılarında gösterişli kıyafetlerle, kimi zaman da cenk sahasında ürkütücü aksesuar kullanmaları ile Batılı seyyahların kalemine mürekkep olmuşlardır. Onların betimlemeleri olağanüstü ve ürkütücü bir deli askeri motifi ortaya çıkarmıştır. Bundan ötürü “Avrupa’da Türk korkusu” algısı içerisine muhtemelen deliler de yerleştirilmiştir. Peki benzer kıyafetleri giydikleri halde mesela akıncılar gibi başka askeri gruplar değil de neden deliler bu kadar yazılmış olabilir? İhtimaldir ki bunun sebeplerinden biri, kendi dönemlerinde ses getiren ciddi başarılarla imza atmaları ve ölümden korkmadıklarını diğer askerlere nazaran daha ilginç yöntemlerle göstermeye çalışmalarıdır. Bundan mülhem deliler, birçok Osmanlı kaynağında yenilgiye uğramayan ve kazandığı zaferleri de bileğinin gücü ile bir çırpıda elde eden muhteşem askerler gibi anlatılmışlardır. Fakat ne yazık ki onların da kazandığı zaferlere zaman zaman yenilgiler eşlik etmiştir. Vatanı uğruna cenk eden her asker gibi, bu deli yiğitler de beşer olmanın getirdiği gerçeklik ile şehitlik mertebesine ermişlerdir. Bu konu bir sonraki bölümde incelenecek olmakla

birlikte bu bölümde delilerin elbiseleri, silahları, aksesuarları, inançları hatta yaşam felsefeleri hakkında kısaca bilgi verilmeye çalışılacaktır.

3.1.1. Hayvan Kürkü Giymeleri

Delilerin kılık kıyafetlerinin gerek Osmanlı kroniklerine, gerekse Batılı kaynaklara konu olduğundan bundan önce söz edilmişti. Onlar hakkındaki bilgiler çoğunlukla Osmanlı kroniklerinde bulunsa da bunların hepsi kıyafetleri ile ilgili değildir. Nitekim katıldıkları seferler, elçi kabulü, eşkıyalıkları vb. gibi konularda da delilerin adı geçmektedir. Delilerin kıyafetleri ile ilgili bilgi veren kaynakları, Osmanlı kronikleri ve Batılı seyyahların seyahatnameleri olarak iki ayrı gruba ayırmak uygundur. Bu cümleden olarak gösterişli kıyafetlere yer verilen bilgiler arasında öncelikle Osmanlı kroniklerine bakmak gerekir. Böylece hem dönemin askerî üniforma algısının zıttı olacak şekilde, delilerin neden mitolojik bir kahraman gibi giyindiklerinin hem de ilgili dönemin müverrihlerinin mevcut otoritenin de etkisi ile delilerden nasıl gerçek kahramanlar yarattıkları daha açık bir şekilde görülecektir. Nitekim devrin padişahının meşruiyetini sağlamak için ona hizmet edenlerin bu denli övülmesi²¹² tarihi kaynaklar nazarında malumdur. Öte yandan devasa silahlar taşımaları ve vahşi hayvan kürkü giymeleri mevzusu biraz da fantastik bir şekilde kaynakların abartmasından ileri gelmiş bir durum olabilir.²¹³

Celâl-zâde'ye göre deliler; “*Kurt takyalı, tekne kalkanlı, kartal kanatlı müthiş askerler olup, onlar ayı ve kaplan postundan elbiseler giyen, Kerbelâ tesbihli, solaklu ve garip kıyafetli divâneler*”²¹⁴ olarak tasvir edilmiştir. Bunlar Rumeli'nin kahraman yiğitleri olmakla birlikte başlarına gösterişli kalpak giyen askerlerdi. Zira deliler, çıkrık mahmuzlu oğlanlardır. Hatta her zaman başarı ile donanmış olan kartal kanatlarını takan iri cüsseli ve ahenkli yiğitlerdi. Kuşkanadıyla kendilerine süs vermiş olup (aksesuar olarak kanat takmaları) kurt kürkü giymiş olan bu yiğitler, adeta timsah hileli birer kaplan ve cenk sesli aslanlar gibi ata binen meşhur yiğitlerdi.²¹⁵ Buna istinaden müverrihin verdiği bilgilerdeki deli askeri figürü, son derece ihtişamlı bir tasvirdir. Celâl-zâde'nin deliler hakkındaki tasvirlerinin aynı zamanda birçok araştırmacının da delilerin kıyafetleri hakkında yapmış olduğu

²¹² Güneş, “Tarih, Tarihçi ve Meşruiyet”, OTAM., c.17, Ankara 2005, s.32.

²¹³ David, *Osmanlı Orduları ve Savaş*, s.369.

²¹⁴ Celâl-oğlu Mustafa, *Tabakâtü'l Memâlik ve Derecatü'l Mesâlik*, s.155.

²¹⁵ Celâl-zâde Mustafa Selim-Nâmesi, s.376.

çalışmalara yön verdiğini ve hatta başvuru ilk kaynaklardan olduğunu da burada belirtmek gerekir. Öte yandan son derece gerçekçi bir deli figürü çizen Celâl-zâde'nin, bir yandan da kusursuz bir yiğit tasviri yaptığı dikkat çekmektedir. Elbette kendisi yapmış olduğu bazı benzetmelerle hem dönemin Osmanlı askerî gücüne hem de devrin padişahı olan Kanuni Sultan Süleyman'ın görkemine gönderme yapmıştır. Ayrıca Rumeli'nin kahraman yiğitleri tamlaması ile Celâl-zâde'nin ata toprağına vurgu yapmış olma ihtimali hayli de yüksektir. Nitekim “Koca Nişancı” lakabı ile tanınan müverrih, meslek hayatının çoğunu Rumeli'nin çeşitli kazalarında geçiren Tosyalı Kadı Celâleddin'in oğludur.²¹⁶

Neşrî'ye göre deliler, mahmuz çıkırlı çarkları olan ve deri takkeleri ile tanınan gerçek Rumeli dilirleri yani delileri, dilaverleri ve hatta yiğitleridir. Aslında bir bakıma olması gereken asıl Rumeli askeri tarifine uyan erlerdir. Mehmed Neşrî onlardan bahsederken;

... bellerindeki Seyit Gazi meftûlleri değirmen taşlarına dönüp, mahmuz çıkırığı dahi çarkları idi. Deri takkeli delilerin atları boynundaki öten ziller, dürtüşükleri küffârın nâle vü figanları idi.

Beyit:

Atları boynunda kim her bir delinin var idi,
Sanma zillerdir ötenler, nâle-i küffâr idi.

... Bu tarz-ı garib ve tavr-ı acib ile bölük bölük kâfirlere, köpeksiz koyuna kurt girer gibi koyuldular.²¹⁷

Görüldüğü gibi Neşrî, delilerden bahsederken biraz daha edebî bir betimleme yapmıştır. Zira gerçek kahramanlar destanlara konu olurlar ve haklarında satırlarca hatta sayfalarca dizeler, beyitler yazılır. İhtimaldir ki Neşrî'nin delileri gerçek birer Rumeli askeri gibi görmesi ya da göstermek istemesi, onlar hakkında beyit yazılmasını da kaçınılmaz kılmıştır. Zira bu durum delileri de cenk için daha çok yüreklendirmiş olacaktı.

Mahmud Şevket Paşa'ya göre; “deliler süvari askerleri olup, “deli kalpağı” adıyla bilinen üst tarafı siyah çukadan ve aşağısı kuzu derisinden olan, uzun bir kalpak takarlardı.” Arkalarına takılı bir salta ile bacaklarına dar bir şalvar giyerlerdi. Ayaklarına ise mahmuzsuz kırmızı çizme giyerlerdi.²¹⁸ Mahmud Paşa'nın verdiği bilgilerden yola çıkarak delilerin kıyafetleri hakkında Celâl-zâde ve Neşrî'nin aksine

²¹⁶ Celia Kerslake, “Celâl-zâde Mustafa Çelebi”, *DİA.*, c.7, İstanbul 1993, s.260.

²¹⁷ Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*, s.669.

²¹⁸ Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriyesi*, s.66.

mitolojik değil de daha gerçekçi karşılanabilecek bir deli figürü ve kıyafeti ile karşılaşılmaktadır. Görüldüğü gibi deliler hakkındaki bu ciddi kıyafet farklılığının nedeni, buradaki tasvirin yalnızca ikinci dönem delilere ait olmasıdır. Bu bağlamda delilerin şalvar da giydiklerine yer veren Mahmud Paşa'nın kıyafet tasvirlerinin önemi unutulmamalıdır.

Peçevî'ye göre deliler; *"kurt postu giyen ve kurt başlıkları takarak cenge giden yiğitlerdi."*²¹⁹ Özellikle Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın maiyetinde olan deliler, giydikleri kaplan postu ve taktıkları kurt başlıkları ile meşhurlardı. Buna istinaden aynı kapıdaki deliler, çekirdek mahmuzlu ve tekne kalkanlı Rumeli yiğitleri olarak da tanımlanmaktadır.²²⁰ Burada dikkat çeken husus, Peçevî'nin kurt postu tasviri ile Celâl-zâde'nin verdiği ayı ve kaplan postu tasvirine olan yakınlıktır. Bundan önce tekne kalkanlı tasviriyle ve yine Celâl-zâde'ye olan benzerliği ile dikkat çeken Peçevî, esasında diğer müverrihlerden daha farklı bir izlenim vermektedir. Bu da şudur ki; kurt postu ve kurt başlığı... Nitekim tarih boyunca adeta Türkler ile bütünleşmiş olan kurt figürü delilere yakıştırılarak, belki de deliler esasında Türk'tü imajı çizilmek istenmiş olabilir.

Nuri Paşa'ya göre; *"deliler başlarına üst yanı kara çuhadan ve alt yanı kuzu derisinden olan uzun ve âdeta Mevlevî sikkesini (baş giysisi) andıran bir biçiminde başlık giyerlerdi."*²²¹ Neşet Çağatay'a göre; "Nuri Paşa'nın burada bahsettiği deliler, muhtemelen Anadolu'da yeni kurulan ve kılık kıyafetleri ile XV. yüzyılda Rumeli'de henüz teşkil edilmiş olan delilerden oldukça farklı olan ikinci deli birlikleri için geçerlidir."²²² Burada Nuri Paşa'nın verdiği deli tasviri, her ne kadar Mahmud Şevket Paşa'nın verdiği tasvir ile uygun olsa bile, esas nokta; Prof. Dr. Neşet Çağatay'ın yapmış olduğu açıklamadır ki buna göre sonradan yeni bir deli birliğinin daha kurulduğuna, ilgili dönemin kaynakları söz konusu olduğunda ilk kez bu eserde işaret edildiği söylenebilir. Bu cümleden olarak Nuri Paşa ve Mahmud Şevket Paşa'nın diğer kronik müelliflerinden çok daha farklı bir kıyafet tasviri verdiği unutulmamalıdır. Dolayısıyla Nuri Paşa'nın delilerin kalpaklarını, Mevlevî sikkesine benzetmiş olması da esasında bize hem delilerin yaşadıkları dönem hem de sahip oldukları inanç konusunda biraz da olsa ipucu verebilecek mahiyettedir.

²¹⁹ Peçevî Tarihi, c.I, s.319.

²²⁰ Peçevî Tarihi, c.I, s.219.

²²¹ Nuri Paşa, Netayic ül-Vukuat, s.330.

²²² Nuri Paşa, Netayic ül-Vukuat, s.35.

Ömer Bosnavî'ye göre deliler; *“ata kolayca binmek, attan kolayca inmek ve yürümek için dar ve kısa elbiseler giyerlerdi.”* Bosnavî vermiş olduğu tasvirle, şimdiye kadar yer verilen Osmanlı kroniklerinin deli tasvirini neredeyse çürütmektedir. Delilerin genellikle düşman korkutmak için olağanüstü motifleri giydikleri hususunda birçok kitabî kaynak hemfikirdir. Lakin Bosnavî, ilk defa farklı bir açıklamayla delilerin çok daha rahat ve kullanışlı kıyafetler giydiklerine işaret etmiştir. Yani burada da dikkat çeken husus, delilerin bir bakıma cenge giderken dahi konforlarına önem vermiş olmalarıdır. Yalnızca bu bilgilerden yola çıkarak, delilerin her muharebede böylesine rahat giyindiklerini kesin olarak tespit edebilmek için ise henüz erkendir. Bundan mülhem Bosnavî'ye göre; bu deli oğlanlar *“sırtlarına kurt ve kaplan postlarıyla kartal kanadı alıp, başlarına da kurt tekkesi* (bu ibare, Bosnavî tarihinde aynen yazıldığı gibi geçmektedir. Burada “kurt tekkesi” ibaresi o dönemde kullanılan özel bir ifade olabileceği gibi, basit bir yazım yanlışından ötürü “takke”nin “tekke” yazılmasından da kaynaklanmış olabilir. Yine de esere sadık kalınması açısından bu ibare Bosnavî tarihinde geçtiği gibi aktarılmış olup, yapılan açıklama da yerinde görülmüştür.) *olarak adlandırılan kalpaklardan giyerlerdi.”* Bu cümleden olarak kuşkanadından yapılmış ve gümüşle kaplanmış fakla denilen büyük çelenkler koydukları da Bosnavî tarihinde delilerin başlıklarıyla ilgili geçen bir başka önemli noktadır.²²³

Anonim Osmanlı tarihine göre ise; *“deliler yeşil gömlek giyinerek sırtlarına da kartal kanatları takmış olan askerlerdi.* Onlar, cesurane cenk eden yiğit Türk süvarisi olarak tasvir edilmişlerdir.”²²⁴ Bu eserde ne yazık ki delilerin kıyafetleri ile ilgili burada yazılı olandan daha fazla bilgi geçmemektedir. Kayda alınmış olan bilgiler de dönemin diğer kaynaklarının verdikleri bilgilerle kolay mukayese edilebilmek için bu çalışma içerisine dâhil olmuştur. Burada delilerin hem yeşil gömlek giymeleri hem de kartal kanatları takarak cenk etmelerinden bahsedilmiştir ki bu iki tasvir de birbirinden son derece uzaktır. Zira gömlek, şalvar, ya da dar kıyafetlerle tasvir edilen delilerin burada ilk kez gömlek rengine yer verilmiştir. Dolayısıyla bu durum ilk bakışta önemli bir detay gibi görünse de ne yazık ki eserin

²²³ Bosnavî, *Bosna Tarihi*, s.122.

²²⁴ *XVI. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi (1373-1512)*, haz.Şerif Baştav, Ankara Üniv. Dil-Tarih-Coğrafya Fak. Yay., Ankara 1973, s.131.

müellifi dahi belli olmadığından ötürü, içerisindeki bilgilerin dönemin diğer tarihçilerinden etkilenilerek kaleme alınmış olunma ihtimali de hayli yüksektir.

Evliya Çelebi'ye göre deliler; gösterişli taçları ve kurt, kaplan hatta ayı postları ile nam salmış olan deli süvarilerdi.

... andan kâmil bin aded gönüllü ceyşi ve deli askeri pürsilah semmûr taçları ve Salihli taçlar kurunây taçlar ve yelketi taçlar ve Evrenosi taçlar ve Gazi Porçavi taçlar ve Kürs İlyasi taçlar ve Behluli taçlar ve Gazi Mihali taçlar ve Hurumi taçlar ve Kâsımı taçlar ve Balılı taçlar ve Yanyalı yeşil kulaklı çuka taçlar ve Manlifke taçlar ve Arabî taçlar ve Bektâşi tac-ı afî tâbiler ve tac-ı Kalenderiler giymiş ... Deliler simurg otağaları ve balıkçıl telleri ve turna telleri ve ablak deve murgu telleri ve şahin ve zağanos telleriyle mezkûr taçların zeyn edüp beş altı yüz mikdarisi semmûr kopa niceli ve kimi bebr ve arslan ve kaplan u kurd ve ayu postlu ve kimi zülfikârı çekmanlı ve kimi Porçavi çekmanlı ve kimi dürhani çekmanlı ve dorayı ve harayı ve kadife ve kemha gömlekli ve her birinin arkasında miski kartal ve karakuş ve devlengeç ve ukab kuşlarının kanatları bağlı idi.²²⁵

Evliya Çelebi'nin verdiği bilgileri, olağanüstü cesaret gösteren Alplerin kaplan postu giymesi desteklemektedir ki bu Alpler diye bahsedilenlerin bizatihi deliler olduğu²²⁶ vurgulanmakla birlikte daha önce ilgili konuya yer verilmişti. Bu nedenle Çelebi'nin eseri ise bir seyahatname özelliği taşıdığı için daha eğlenceli ve süslü bir hale getirilerek, okuyucuya hitap etmeyi amaçlamış gibi görünmektedir. Bu bağlamda Çelebi'nin verdiği ayrıntılı bilgilerle günümüze ışık tutmasının yanı sıra aslında onun bir sosyal tarihçi olduğu göz önüne alındığında hem böyle bir dil kullanması hem de okurken bir yandan öğretip, diğer yandan da eğlendirmesi gayet tabiidir.

Hasan-ı Rumlu'ya göre deliler; “*Varna Savaşı'nda cenk ederken, kaplan postu giyinmiş cesur askerler*” olarak tarif edilmişlerdir.²²⁷ Rumlu'nun tarihinde de tıpkı Anonim Osmanlı Tarihi'nde olduğu gibi, delilerle ilgili çok detaylı bir bilgi bulunmamaktadır. Yalnızca kaplan postu giyerek cenk eden askerler olarak tarif edilmişlerdir ki bu tasvirle muhtemelen adeta kaplan gibi savaşan yiğitler olarak kahramanca bir betimlemeye tabi tutulmuşlardır. Bu cümleden olarak diğer müverrihlerde yer almayan, daha açık bir ifade ile delilerin kıyafetlerinin tarif edildiği bölümler de herhangi bir savaş emaresine rastlanmaz iken, Rumlu'nun

²²⁵ Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*, IV.Kitap, s.102.

²²⁶ Emel Esin, *Türk Kozmolojisine Giriş*, Kabalcı Yay., İstanbul 2001, s.146.

²²⁷ Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, s.281.

tarihinde açıkça Varna Savaşı'na işaret edilmiştir. Bu bilgi aslında savaşın tarihi olan 1444 yılı dikkate alındığında, delilerin XV. yüzyılda tarih sahnesine çıktıkları ve hatta dönemin aktif askerleri oldukları kanısını destekler mahiyettedir.

Osmanlı müverrihlerinin yanı sıra bu yiğitlerle ilgili Batılı kaynaklarda da betimlemeli birtakım bilgiler verilmiştir. Bu kaynaklarda deliler, enteresan kıyafetler giyinen ve bu görünüşleri ile düşmana dehşet veren askerler olarak betimlenmişlerdir. Mesela bir Fransız seyyah olan Du Loir, kaleme aldığı seyahatnamesinde kraliyet danışmanı ve “Saint Savveur Manastırı” duacısı olan Mösyö Du Puy’e yazdığı bir mektupta delilerle ilgili şu ibareye yer vermiştir: “IV. Murad’ın yanında kendilerine deliler denilen kimseler eşlik etmekteydi. Bu deliler sadece kendi kahramanlıklarından bahsediyorlar ve bunlar garip bir biçimde panter, kaplan ve leopar derileri giyiyorlar ve saçları atkuyruğuna benziyordu.”²²⁸ Jorga’nın verdiği bilgiler de bu açıklamayı destekler mahiyettedir. Nitekim Jorga’ya göre, bu deliler hayvan derilerinden yapılmış giysileri içinde başlarında iki kartal tüyü ve süslenmiş başlıkları ile uzun saçlı bir şekilde tasvir edilmişlerdir.²²⁹ Burada önemli bir nokta, Du Loir’in bizatihi gözlemlerine dayanarak vermiş olduğu bilgilerin tarihin seyri açısından kıymetli olmasıdır. Bu cümleden olarak genellikle delilerin kıyafetleri anlatılmaya layık olacak bir şekilde garip ve gösterişli idi. Yeşil ve sarı satenden ceketlerinin üzerinde yine aynı renkte olan satenden bir başka ceket daha giydikleri bilinmektedir. Tıpkı Cizvitlerinki gibi fakat daha ufak birer yakalıkları olduğu belirtilmektedir. Bunun üstüne çoğu kaplan derisi örtmüş bir vaziyette kaleme alınmıştır. Bir kısmı bunu eşarp halinde, bir kısmı da göğüslerinin üzerine bağlı bir kaftan şeklinde sarmışlardır. Bazılarının önden ve arkadan yükseltilmiş sağ ve solu sivrileşen kırmızı külahları vardır. Bazılarında bu külahlar sade, bazılarında ise yeşildir. Kimileri de külahlarının üzerinde birer sorguç taşımaktadır.²³⁰ Bu bilgilerden anlaşıldığı üzere kaynaklar batıya yaklaştırıldıkça ortaya Mahmud Şevket Paşa, Nuri Paşa ve Ömer Bosnavi’nin çizdiği deli resmine benzer bir betimleme çıkmaktadır. Başlangıç olarak tasvir edilen bu deliler, birer mitolojik kahramana benzetilirken, daha sonra tasvire geçen deliler ise Cizvitlere benzetilmiştir. Osmanlı

²²⁸ Du Loir Seyahatnamesi, IV.Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahın Maceraları, çev.Mustafa Daş, Yeditepe Yay., İstanbul 2016, s.87-88.

²²⁹ Nicolae Jorga, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, çev.Nilüfer Epçeli, çev.kontrol.Kemal Beydilli, yay.haz.Erhan Afyoncu, 2.Kitap, 7.Bölüm, Yeditepe Yay., İstanbul 2005, s.710.

²³⁰ Üçel-Aybet, Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası, s.406.

kroniklerinin verdiği bilgilerin aksine Batılı kaynaklarda delilerin kaplan, kurt ve ayı postu gibi kıyafetleri pek fazla tercih etmedikleri, bunları yalnızca elbise üzerine birer aksesuar gibi kullandıkları görülmektedir. Burada dikkate değer bir başka önemli konu ise Batılı bir seyyahın kaleminden çıkan bu bilgilerde delilerin IV. Murad döneminde de varlık gösterdiklerinin kaleme alınmış olmasıdır.

Öte yandan adı geçen kaynakların en belirgin ortak özellikleri, kuşkusuz ki leopar derileri ve kartal kanatlarıdır.²³¹ Deli süvarilerinden özellikle Rumeli kökenli olan, yani bu bölgede teşkil edilmiş ocağa mensup olan delilerin tercih ettikleri silah ve kıyafetlerle adeta bütünleştikleri bilinmektedir. Bu hafif süvariler, çoğu zaman abartılı tüylerle bezeli, hayvan deri başlıkları takarlardı.²³² Buraya kadar bazı bilgiler de tekrara düşülmüş olabilir. Bu tekrarlar bilinçli yapılmakta olup, esas gaye dış görünüşleri ile meşhur olan delileri, hangi kaynakların ne şekilde tarif ettiğini açıkça gösterebilmektir. Zira bu şekilde kimlerin birbirinden etkilenecek delileri kaleme aldıkları ve kimlerin bizatihi onları görerek gerçek tasvir yaptıkları anlaşılabilecektir. Nitekim deliler cesur ve güçlü askerler oldukları için zaman zaman Batılı kaynaklar tarafından biraz Avrupaî bir betimlemeye maruz kalmışlardır. Mesela Hammer, bu delilerin kalpaklarının Macarlarınkine benzediğini ancak bunların çok uzun samur kürkleri giydiklerini söylemektedir.²³³ Burada deliler, Cizvitlerden sonra bir de Macarlara benzetilmiştir ki ilerleyen bölümlerde bu benzetmeler daha da devam edecektir. Bunun yanı sıra Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki delilerin seçkin ve iyi para alan gazilerin yanında oldukları bilinmektedir. Galland’a göre delilerin amirleri olan delibaşlar da benzer şekilde başlarındaki kenarları samur ve yarım ayaktan on yedi santimetre yüksek kalpaklarla fark edilmektedir.²³⁴ Buna istinaden Hammer delilerin kırmızı başlıklar giyerek, omuzlarına çeşitli kuşların kanatlarını taktıklarını, samur kürkleri ile uçlarına yeşil, beyaz ve sarı ipek püsküller takılmış gönderler taşıdıklarını belirtmektedir.²³⁵

Fransız elçisi M. De Naintel’in maiyetinde 1672 yılında İstanbul’a ve padişahın bulunduğu Edirne’ye gelen Antoine Galland, IV. Mehmed’in bu tarihte

²³¹ Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev.Nilüfer Epçeli, çev.kontrol.Kemal Beydilli, yay.haz.Erhan Afyoncu, Yeditepe Yay., İstanbul 2005, 2.Kitap, 4.Bölüm, s.974.

²³² Nicolle, *Osmanlı Orduları*, s.28.

²³³ Joseph von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, çev.Mümin Çevik, c.12, Milliyet/Üçdal Neşriyat, İstanbul 2010, s.124.

²³⁴ Özcan, “Deli”, s.133.

²³⁵ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c.12, s.124.

Lehistan Seferi'ne çıkışı münasebetiyle yapılan törenle ilgili gözlemlerini naklederken vezir-i azâm'ın maiyetinde bulunan delileri de şöyle tasvir etmektedir: “Kıyafetleri temiz, fakat garipti. Hepsi boylu, poslu, çevik ve hemen hemen aynı yaşta gençlerdi. Başlarında şayaktan külahları vardı. Bunların üzerinde de çeşitli renklerde ipek kumaşlar düğümlemişti. Bu kumaşlar başlarının arkasından enselerine doğru iniyordu. Aynı şayakta yarım kollu ve bunların üzerinde iç gömlekleri dirseklere kadar kıvrılmış ceketleriyle eş renkte bir potur ve memleket usulünde hafif kunduruları vardı. Öteki deliler ise yeşil ve sarı satenden ceketlerinin üstüne yine aynı renkte satenden bir başka ceket giymişlerdi. Bunların küçük birer yakalığı vardı. Bunun üstüne çoğu kaplan derisi örtmüştü. Bazısı bunu eşarp şeklinde, bazısı ise göğsünün üzerine bağlı bir kaftan şeklinde sarmıştı. Bazılarının başında önden ve arkadan yükseltilmiş, sağı ve solu sivrileşen kırmızı külahları vardı.”²³⁶ Galland'ın burada hem delilerle ilgili hem de daha önceden belirtildiği gibi delibaşlarla ilgili gözlemleri, Osmanlı müverrihlerinden farklıdır.

1573 yılında bir Alman firmasının temsilcisi olarak Kıbrıs Adası'na gelen Hens Ulrich Kraft adadaki Osmanlı komutanının çadırında gördüğü bir deli askerini şu şekilde tasvir etmektedir: “Nöbetçinin önünde solda ciddi yüzlü bir adam duruyordu. Sağ elinde de demirden topuz yerine keskin dişleri olan bir merdane taşıyordu. Adamın sırtında kırmızı bir biniş ve başında nefis kırmızı aşağı sarkan kenarları olan büyük bir başlık vardı. Vahşi görünüşünü kuvvetlendirmek için üzerinde dizlerine kadar inen muhteşem bir avcı derisi bulunuyordu. Böyle heriflere Türkler, “deli” (delibaş) derler. Gerçek birer serdengeçti olan bu kişiler asıl askerî kuvvetlerin önünden giden öncülerdir.”²³⁷ Buna istinaden Bizanslı tarihçi Khalkokondilyes ise eserinde delilerden şu şekilde bahsetmektedir: “Öyle görünüyor ki doğa onlara herkesin üstünde bir güç ve vücut kuvvetini ve bununla beraber, delilerin gücünü denemek isteyenlerin kuvvetini dahi aşabilecek düzeyde ve rastlanmayan nitelikte kılıç kuşanma ve savaşma becerisi vermişti.”²³⁸

Batılı kaynaklarda olduğu gibi benzer tasvirlerin, hem Osmanlı kroniklerinde hem de günümüz araştırmalarında yer aldığı açıkça görülmektedir. Buna istinaden bu araştırmaların neticesine göre; delilerin başlarına kartal tüyleri, benekli sırtlan ve

²³⁶ Özcan, “Deli”, s.1333.

²³⁷ Turhal, *Deliler*, s.29.

²³⁸ Turhal, *Deliler*, s.27.

hayvan derisinden başlık giydikleri belirtilerek, giyimlerinin de tüyleri dışarıda olmak üzere aslan, kaplan, tilki, kurt ve ayı postundan olduğu belirtilmektedir. Ayrıca ayaklarında burunları sivri ve arkasında uzun serhadlik denilen mahmuzları olan çizmeleri giydikleri de yine bu araştırmalarca doğrulanmaktadır.²³⁹ Bunlara ek olarak delilerin sırtlarında aksesuar biçiminde iki büyük kanat bulunurdu. Aynı şekilde başlarında da benekli sırtlan veya Pars gibi vahşi hayvan derisinden yapılmış ve üzerine kartal tüyü takılmış külâh taşıdıkları²⁴⁰ bilinmektedir. Hatta delilerin kalkanlarını dahi birtakım kuş tüyleri ile süsledikleri kaynaklara yansımıştır. Giydikleri elbiselerden atlarının çullarına kadar aslan, kaplan ve tilki postu kullanılmış olup²⁴¹ tüylü kısmı dışarıda olan şalvarları da kurt veya ayı derisinden yapılmıştı.²⁴²

Araştırmalara göre delilerin kıyafetlerini XV. ve XVII. yüzyıllar arası ile XVII. ve XIX. yüzyıl arası olarak iki dönemde incelemek gerekir. Ancak bu durum her iki farklı deli askerî birliğinin birbiriyle karıştırılmasından ileri gelmiş olup, esasında delilerin kıyafetlerini iki dönem olarak değil de ayrı ayrı tasvir etmek daha yerinde olacaktır. Bu bağlamda klasik dönem deliler benekli sırtlan, samur kaplan, leopar ve kar leoparı derisinden yapılmış üzerine kartal kanatları veya tüyleri takılmış gösterişli bir başlık kullanırlardı ki kaynakların neredeyse tamamı bu konuda hemfikirdir. Bunun yanı sıra delilerin, çifte çeleng olarak bilinen iki kanatla süslenmiş olan ve deli kalpağı denilen başlıkları vardı.²⁴³ Delilerin yeniçeriler ya da diğer askerî ocaklar gibi tek tip kıyafetleri yoktur. Zira XVIII. yüzyıldan itibaren yeniden oluşturulan delilerin kıyafetlerinde de bazı değişiklikler yapıldığı bilinmektedir. Mesela başlarına siyah kuzu derisinden ve bir endaze uzunluğunda boru gibi üzeri sarıklı kalpak giymeye başlamışlardır.²⁴⁴ Bu cümleden olarak kapılı levend, deli, gönüllü ve tüfenkçilerin kıyafetleri arasında bazı farklı özellikler bulunduğu muhakkak olmakla birlikte bunların gerek kapılılarının gerekse kapısızlarının kıyafetleri, iki asır müddetle aynı kalmıştır demek hayli güçtür.²⁴⁵ İkinci dönem deli askerleri XVIII. yüzyıldan itibaren başlarına takmaya başladıkları

²³⁹ And, “XVI. Yüzyılda Eyâlet Askerleri ve Deliler”, s.14.

²⁴⁰ Özcan, “Deli”, s.133.

²⁴¹ *Tarih Terimleri Sözlüğü*, c.1, s.421.

²⁴² Uzunçarşılı, “Deli”, s.516.

²⁴³ Turhal, *Deliler*, s.29.

²⁴⁴ *Tarih Terimleri Sözlüğü*, c.1, s.421.

²⁴⁵ Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, TTK Yay., Ankara 2013, s.205.

siyah kuzu derisinden boru şeklinde üzeri sarıklı kalpaklarıyla tanımaktaydılar.²⁴⁶ Öyle ki delilerin tercih ettiği bu nevi üst tarafı siyah çuhadan ve aşağısı kuzu derisinden uzun olan bu kalpaklar, Mevlevî sikkesi tarzındaki serpuşlara da benzemektedir.²⁴⁷ Görüldüğü gibi deliler, vahşi hayvan kürkleri ve yırtıcı kuş tüyleri ile kanatlarını adeta üniforma niyetine giyen ve bu denli abartılı bir görünüşe sahip olan seçkin askerlerdi. Böyle giyinmelerindeki tek gaye, kuşkusuz ki düşmana korku vermektir. Zira gerek kıyafetleriyle gerekse düşmana karşı delice saldırarak isimlerinin hakkını vermişlerdir. Dolayısıyla zaman zaman varlıkları dahi düşmanı korkutmaya yetmiş ve bu nedenle haklarında satırlarca yazı kaleme alınmıştır.²⁴⁸

3.1.2. Delilerin Görselleştirilmesi

Deli oğlanların hem ocak yapısı, hem görevleri hem de dış görünüşleri ile ilgili daha önce kaynakların ışığında bilgi verilmiş olup şimdi bu bölümde Osmanlı minyatür sanatçılarının renkli boyalarından ilham alınarak, hem delilerin hangi savaşlarda oldukları hem de cenge giderken nasıl giyindikleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Öncelikle minyatürlerin ışığında Osmanlı deli betimlemesi açıklanacak ve ardından gravürlerin ışığında da Batılı kaynakların yapmış olduğu tasvirler daha somut bir hâl alacaktır. Çünkü ilk bakışta her ikisi de görsel açıdan benzerlik gösterse de aslında oldukça farklıdırlar. Mesela minyatür; genellikle eski yazma kitaplarda görülen ışık, gölge ve hacim duygusu yansıtılmayan küçük, renkli resim sanatı olarak bilinmektedir.²⁴⁹ Gravür ise; ağaç, taş ve metal bir levhanın oyularak işlenmesi ve bu teknikle yapılan resim olarak sözlükte tanımlanmaktadır.²⁵⁰ Bu açıklamanın neden gerekli olduğu ise sanatçının eserine duygularını, hatta göstermek istediklerini yansıtması açısından oldukça kıymetlidir. Bu nedenle ileride görüleceği gibi denilebilir ki sanatçının kültürü, delilere oldukça farklı yansımıştır.

Süleymannâme’de, Osmanlılar ve Avusturyalılar başlığı altında Vezir Mehmed Paşa ile General Ferdinand’ın kuvvetlerinin 1541 yılında Budapeşte yakınlarındaki muharebelerini konu alan bir minyatürde, akıncıların yanında bir deli askeri resmedilmiştir. Bu minyatürdeki deli askerinin başında siyah tüylerle kaplanmış bir başlık dikkat çekmektedir. Bu deli, minyatürdeki tasvire göre bir at

²⁴⁶ Yıldız, *Neferin Adı Yok*, s.164.

²⁴⁷ *Osmanlılar Albümü*, s.87.

²⁴⁸ Uyar ve Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, s.107, 108.

²⁴⁹ TDK, “Minyatür”, Kasım 27, 2019. <https://sozluk.gov.tr>

²⁵⁰ TDK, “Gravür”, Kasım 27, 2019. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=>

üstünde muharebededir. Minyatürde bir yeniçeri askerinin yanında çizilen bu deli, yeniçeri ile beraber arkasına doğru bakmaktadır. Muhtemelen burada ansızın gelen bir ses ya da arkada gelişen bir durum üzerine refleks olarak arkasına dönmüş olmalıdır. Nitekim tam karşılarında olan akıncıların yüzü de tam olarak o tarafa dönmüştür. Yani deli askeri ile yüz yüze bakmaktadırlar. Buna istinaden buradaki deli askeri, abartılı kıyafetlerden uzak ve bir deli oğlana nazaran son derece sadedir. Üzerinde sarı renkte mintan nevi ve entari uzunluğunda olan bir dış giysisi ile resmedilen deli askerinin, at üzerinde son derece rahat ve muharebe esnasında çarpışmasını kolaylaştıracak ölçüde hafif giysiler ile çizilmiş olması da hayli dikkat çekicidir.²⁵¹ Bu bölümde bahsi geçen minyatür, sonradan diğer minyatürlerde de olacağı gibi çalışmanın sonunda ek olarak verilecektir. Lakin açıklaması yapılan ilk görselden anlaşılıyor ki delilerin üniforma nevi tek tip kıyafetleri yoktur. Zira bundan önce delilerin kıyafetleri ile ilgili yeterince açıklama yapılmıştı. Bu açıklamalara binaen ele alınan ilk minyatürde deli askeri portresi, beklenilenin aksine son derece sade bir şekilde tasvir edilmiştir. Elbette söz konusu minyatürü destekleyen müverrihler vardır ki önceden onların eserlerindeki ilgili bölümlere yer verilmişti. Yine de delilerin kıyafetleri hakkında fikir edinebilmek için henüz erkendir. Resim 3.1.2.1.

Süleymannâme'ye konu olan başka bir minyatür, ileri saldırı kuvvetleri başlığı altında çizilmiştir. Bir bakıma öncü kuvvetler hakkında bilgi veren bu minyatürde, Osmanlı askeri olan “Deli Sinan” ile “Eugene” isimli Macar askerinin karşılaşması resmedilmiştir. Söz konusu minyatürde ilk kez bir deli askerinin adı verilmiştir. Bu detay, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Deliler Ocağı askerlerine komuta eden delibaşların kimler olduğu hakkında yardımcı olabilir. Zira o kadar deli askeri varken, yalnızca birisinin öne çıkarılarak ismiyle birlikte zikredilmesi, akıllara Deli Sinan'ın delibaş olabileceğini getirmektedir. Öte yandan bu minyatürde at üzerinde savaşırken resmedilen deli askerinin kıyafetleri, kroniklere ve hatta seyyahların kalemine konu olan cinstendir. Üzerinde siyah benekleri olan beyaz renkli bu deli kıyafeti entari uzunluğunda mintan cinsi bir kıyafet olup, üzerindeki desenlerle adeta bir leoparı andırmaktadır. Bu kıyafetin üzerinde duran ve deli askerinin beline bağlanmış olan, kuşak nevi siyah bir kemer vardır. Bu kuşağın

²⁵¹ Arif Çelebi, *Süleymannâme*, haz.Esin Atıl, *The Illustrated History of Süleyman the Magnificent*, Washington 1986, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, varak 422a, s.182,183.

ucunda da bir figür vardır ancak ne yazık ki kullanılan malzemeler ve minyatürün yapıldığı döneme nazaran günümüzdeki görünümünden ötürü, bu detay çok net bir biçimde değildir. Buna istinaden bu deli elbisesinin altına kırmızı bir şalvar giymiştir ki bu giyim tarzı, bazı Osmanlı kroniklerini desteklemektedir. Bıyıklı bir şekilde resmedilmiş olan bu delinin başında kanat şeklinde iki yana uzanan siyah tüylerle kaplanmış bir başlık vardır. Bu siyah tüylerin en tepe noktasında ise kuzeye doğru yükselen ve beyaz renkte olan uzunca bir tüy daha vardır. Ayağında da sarı renkli ve ucu sivri olan çıkırık mahmuzlu çizme nevi bir pabuç bulunmaktadır. Bir eliyle atın dizginlerini tutan bu deli askeri, diğer eliyle de kılıç tutarak savaşmaktadır.²⁵² Minyatürden anlaşıldığı üzere, deliler son derece ihtişamlı askerlerdir. Resim 3.1.2.2.

Süleymannâme’de delilerin resmedildiği bir diğer konu ise 1552 yılında gerçekleşen Temeşvar Kuşatması’dır. Bu kuşatma sırasında doğrudan bir darbeyeyle başı gövdesinden ayrılmış bir at resmedilmiştir. Karşısında düşman askeri bulunmayan bu atın kafası, muhtemelen bir patlama ya da bir kılıç darbesinden ötürü kopmuş olmalıdır. Minyatüre göre bu at, Kara Ahmed Paşa’nın atıdır. Atın ölümü üzerine bir yeniçeri ile birkaç miğferli asker, Paşa’ya yeni ve daha ihtişamlı başka bir atı getirirken resmedilmişlerdir. Hemen ön safhalarında ise cenge devam eden bir deli askeri dikkat çekmektedir. Elindeki mızrakla düşman askerini vurduğu darbeyeyle öldüren müşarünileyhin kıyafeti yine beyaz renkli mintan nevi uzun ve entariye benzer bir elbisedir. Üzerindeki benekli desenlerle bir parsı andıran bu kıyafetin bel kısmında, kırmızı renkte yine kuşak nevi bir kemer bulunmaktadır. Altında da mavi renkli bir şalvar vardır. Ayaklarında ise yine ucu sivri ve çıkırık mahmuzlu çizmeyi andırır ama daha kısa boyda olan bir çift pabuç vardır. Sağ elinde mızrakla savaşan delinin, sol elinde ise ortası kırmızı, kenarları mavi renkte olan bir kalkan vardır. Bu kalkanın ortasında kanat şeklinde bir figür olması, hayli güzel bir detaydır. Burada deli askerin önünde ölürek, atlarından düşen iki düşman askeri daha dikkat çekmektedir.²⁵³ İhtimaldir ki onlar da bu deli oğlanın mızrağından nasiplerini almışlardır. Resim 3.1.2.3.

Süleymannâme’deki bir başka minyatür ise yine Kanuni Sultan Süleyman dönemine aittir. Burada Osmanlı ordusu 1554 yılında Nahçıvan Seferi’nden dönerken resmedilmiştir. Minyatürün ön kısmında yine bir deli askeri dikkat

²⁵² *Süleymannâme*, varak 212a, s.132,133.

²⁵³ *Süleymannâme*, varak 533a, s.210,211.

çekmektedir. Verilen bilgilere göre bu delinin adı, “Divane-i Rumeli”dir. Görüldüğü gibi minyatüre istinaden bu defa ikinci bir deli askerinin daha adı geçmektedir. Adı geçen delinin elinde bir esir vardır ki o esir, Safevî komutanlarından birisidir. Bunların arkalarında iki has oda ağası ilerlerken, bu deli de elleri bağlanmış olan esirle beraber ilerlemektedir. Delinin kıyafetleri, diğer minyatürlerde olduğu gibi beyaz renkte mintan nevi entari uzunluğunda bir elbisedir. Üzerindeki desenler daha ziyade bir leoparı andırmaktadır. Delinin altındaki şalvar ve ayaklarındaki pabucun siyah renkte olması dikkat çekmektedir. Belinde de siyah renkli bir kuşak olan bu deli askerinin başında yine iki yana doğru uzanan siyah tüylerle kaplanmış bir başlık vardır ki bu başlığın tam ortasında yukarı doğru uzanan beyaz tüyler de ihtişamını artırmaktadır. Bu minyatürde dikkat çeken ilk nokta, deli tarafından esir alınan komutan olmakla birlikte, dikkate değer ikinci nokta ise delinin bindiği attır. Bu at, kır bir at olarak resmedilmiştir. Onun da üzerinde at başlığı ve kulak tıkacının minyatürdeki diğer atlardan farklı olduğu görülmektedir. Nitekim bu atın günümüzde “at kulak tıkacı” olarak bilinen malzemeye benzer şekilde bir örtüsü vardır. Kulaklarından gövdesine kadar uzanan bu tıkaç nevi örtü, atın üstündeki delinin leoparı andıran kıyafetiyle aynıdır.²⁵⁴ Deli ve atı, üzerlerindeki leopar desenli kıyafetler ile görsel açıdan mükemmel bir uyum yakalamış gibi görünmektedirler. Bu durum, deli askerlerinin atlarının da oldukça süslü kıyafetleri olduğu için deliler gibi atlarının da farklı bir izlenime sahip olduklarını akıllara getirmektedir. Neticede deliler nasıl ki elbiseleri sayesinde rahatlıkla ayırt edilebiliyorsa, aksesuarlarının ihtişamlı olması onların atları için de son derece ayırt edici bir özellikti. Resim 3.1.2.4.

Süleymannâme’deki dikkat çekici minyatürlerden biri de Mohaç Meydan Muharebesi sırasında cenk eden yiğitlerin çarpıcı sahnelerine aittir. Minyatürde verilen bilgilere göre, iki büyük lider dikkat çekmektedir. Bunlar akıncı beyleri olarak resmedilen Semendire sancakbeyi Bali Bey ve Bosna sancakbeyi Hüsrev Bey’dir. Bahsi geçen Hüsrev Bey, bundan önce menkıbevî anlatımlarda Kuru Kadı ile diyaloglarına yer verilen meşhur Deli Hüsrev’dir. Burada Deli Hüsrev’in bir akıncı beyi olarak zikredilmesi, akıllara Deliler Ocağı ile akıncıların karıştırılması meselesini getirmektedir. Minyatüre göre bunların hemen önünde iki Macar askeri ile

²⁵⁴ *Süleymannâme*, varak 592a, s.226,227.

birden çarpışan bir deli askeri vardır. Burada deli askerinin üzerinde yine entari nevi bir kıyafet vardır. Bu kıyafet beyaz renkli olup, üzerindeki desenler ile yine bir parsi andırmaktadır. Bu asker de tıpkı diğer deliler gibi bıyıklıdır. Belinde kırmızı bir kuşak olan bu deli, kırmızı renkte bir şalvar giymiştir. Bu şalvar tayt nevi dar bir şalvardır. Ayaklarında daha uzun bir pabuç vardır. İhtimaldir ki o meşhur çıkırık mahmuzlu çizmedir. Burada delinin belinde duran kılıç dikkat çekmektedir. Nitekim bu deli askeri sağ elinde tuttuğu bir savaş çekici ile düşmana saldırmaktadır. Sol elinde de yine kırmızı renkte olan bir kalkan vardır. Bu süslü kalkanın ortasına çizilmiş kanat ve hemen altındaki pençe dikkat çekmektedir. Bu da muhtemelen çalışmanın sonraki bölümlerinde incelenecek olan meşhur kartal kanadıdır.²⁵⁵ Mohaç'ta resmedilen bir başka deli figürü ise bu kez öndedir. Burada başında siyah renkte iki yana doğru uzayan kanat nevi bir başlık takan delinin, en tepe noktasında da yine uzun beyaz bir tüy dikilidir.²⁵⁶ Beyaz renkte uzun ve üstü benekli bir entari nevi kıyafet giymiş olan bu delinin, en önde bir düşman askerleriyle adeta boy ölçüşür gibi meydana çıkmış olması dikkate değerdir. Altında dar ve turuncu renkten bir şalvar giymiş olan delinin kıyafetleri er meydanı için son derece elverişlidir. Resim 3.1.2.5.

Süleymannâme'ye konu olan delilerin görüldüğü bir başka sahne ise Fransız büyükelçisinin karşılandığı törendir. Yine Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait olan bu minyatürde, dikkat çeken ana husus padişahın otağıdır. Minyatürden edinilen bilgilere göre, otağın etrafında vezirler, iç oğlanları ve yeniçeriler vb. gibi görevliler bulunmaktadır. Otağın arka tarafında resmedilen deli askeri, akıncıların yanında sağ üst köşede bulunan bıyıklı askerlerden biridir. Üzerindeki kıyafet detayları belli olmamakla birlikte, siyah renkte kaftanı andıran mintan tarzı bir dış giysisi vardır. Kolları açık olan bu kıyafetin içinde de sarı renkte iç giysi olarak dar bir kıyafet olduğu görülmektedir. Ancak buna rağmen, bu delinin başlığı yine oldukça ihtişamlı görünmektedir. Siyah renkte sağ ve sol tarafa doğru uzanan bu başlık, yüksek tüylerle ve kanatlarla donatılmış bir yapıdadır.²⁵⁷ Buradan da anlaşılabileceği üzere aslında bu minyatürdeki deli, kıyafetlerinden çok ihtişamlı başlığı ile tüm dikkati üzerine çekmektedir. Netice olarak kıyafetler bir yana Süleymannâme'de delilerden

²⁵⁵ *Süleymannâme*, varak 219b, s.134,135,136.

²⁵⁶ Günsel Renda, *Osmanlı Minyatür Sanatı*, Promete Kültür Dizisi, İstanbul 2001, s.19.

²⁵⁷ *Süleymannâme*, varak 146a, s.164,165.

her zaman delil olarak bahsedilmiş olması da son derece önemli bir detaydır. Resim 3.1.2.6.

Öte yandan delileri konu alan bir diğer önemli görsel kaynağı ise 1582 yılında III. Murad'ın oğlu şehzade Mehmed için düzenlenen ve tam elli iki gün süren şenlikleri anlatan düğün kitabıdır. “*Surname-i Hümayun*” olarak bilinen bu meşhur kitabın minyatür sanatçısı ise Nakkaş Osman'dır. Bu eserde resmedilen deliler de haliyle çeşitli gösteriler ile büyüleyen yiğitlerdir. Burada deliler hakkında şöyle bilgi verilmektedir:

“Rumeli gazileri harp aletleriyle bezenmişlerdi. Kimi arkadan dolaşp, arkadaşının yanına geldi, kimisi çabuklukla mızrakla oyun gösterdi. Padişah'ın karşısında attan inip, hep beraber beyitler okudular. Türlü oyunlar gösterip mızraklar kırdıktan sonra sipahi koşusunu yaptılar.”

Burada şimdiye kadar bahsi geçen minyatürler içerisinde ilk defa delilerin bir sipahi olduğu desteklenmiştir. Bundan mülhem bu gösteride yer alan delilerden ikisi, at üstünde cirit atarken resmedilmiştir. Bunlardan birisi, mavi renk mintan nevi uzun bir entari giymiştir. Altında kırmızı bir şalvar, sırtında ise leopar desenli pelerin şeklinde bir dış giysisi vardır. Bazı kaynaklar bu dış giysisinden kaftanmış gibi bahsetseler bile, bunlar o kadar uzun ve gösterişli değildir. Yalnızca renk ve desenleri ile büyülemektedir. Bunun haricinde yine bıyıklı olan bu delinin başında siyah renkli, sağa ve sola doğru yukarı bir şekilde tüylerle kaplanmış olan bir başlık vardır. Pelerinin arkasında da kanat nevi bir aksesuar takılıdır. Elinde uzun bir mızrak taşıyan bu delinin, atının taktığı başlık ve kulak tıkacı da koyu kahverengidir. Söz konusu delinin tam karşısında gösteri yaptığı diğer deli arkadaşı ise kafasında başlığı olmayan ve sanki dazlak görünümüne sahip olan bir askerdir. Ancak yine de tepesinde itina ile bıraktığı bir tutam saç dikkat çekmektedir. Kulağında da bir nevi küpeye benzer bir halka resmedilmiştir. Kırmızı bir başlığın ise delinin boynunun arka tarafında asılı olduğu görülmektedir. Muhtemelen gösteri esnasında başından düşmüş olmalıdır. Kırmızı uzun bir mintan giymiş olan delinin belinde siyah bir kemer vardır. Altında da düz bir kumaştan yapılmış gibi dar bir şalvar vardır. Mavi renkli olan bu şalvarı, kahve tonlarında kısa bir çift pabuç desteklemektedir. Yine diğer deli de olduğu gibi bu delinin sırtında da pars desenli bir pelerin görünmektedir. Kır bir ata binmiş olan bu delinin atının kulak tıkacı da kırmızı renktedir. Ancak elindeki mızrak, karşısında bulunan delinin mızrağından dahi daha

uzun olup, Osmanlı askerlerinin genellikle tercih ettikleri daha kısa boylu mızraklardan biraz farklıdır.²⁵⁸ Bu cümleden olarak hakikaten başlarına açtıkları kesiklere yerleştirdikleri tüyler, çıplak vücutlar ve altlarındaki dar şalvarlarla, delilerin bazı minyatürlerde Kalenderiler gibi gösterildiği açıkça belli olmaktadır.²⁵⁹ İki farklı inanç ve iki farklı zümrede olmalarına rağmen, dış görünüş olarak neredeyse aynı resmedilmeleri, biraz kafa karıştırırsa da Kalenderiler ile deliler arasında nasıl bir benzerlik olduğu hususu araştırılmaya muhtaçtır. Resim 3.1.2.7.

Minyatürde resmedilen şehzadenin at meydanına gelişi esnasında gösteri yapan deliler, son derece çılgın bir gösteriye imza atmışlardır. Budin vilayetinin gazileri olarak belirtilen bu deli oğlanlar, hem padişaha bağlılıklarını göstermek hem de onun uğruna neler yapabileceklerini göstermek gayesi ile çıplak bir şekilde gösteri yapmaktadırlar. Üzerlerindeki kıyafetleri bellerine kadar sıyırmış olan deliler, vücutlarının bu çıplak noktalarına mızrak ve kılıç gibi kesici nesneleri saplayarak tehlikeli bir gösteri yapmışlardır. Öyle ki anonim bir kaynakta, serhat kulu olarak tarif edilen bu deliler şöyle anlatılmaktaydı:

...Bunların birçoğu etine ve kemiğine cirit saplamıştı. Vücutlarına ağaçlar da sokulmuştu. Hepsinin başında deriden püsküller vardı ve kollarına büyük bıçaklar saplanmıştı. İçlerinden birinin göğsünde, alnında ve kollarında elli bıçak saplı idi. Bunlar sapına kadar etine girmişti. Başka biri karnına çivi ile bir nal çaktırmıştı. Görünüşleri iğrenç ve hayvancaydı. Her birine kendisine layık ve arzu ettiği şeyler hükümdar tarafından ihsan edildi. Aralarında yılda kırk bin akçe getiren bir sancak verileni de vardı.

Minyatüre göre padişah, her ne kadar kimsenin kendisini yaralamaması için bu duruma yasak getirdiğini tellallar vasıtası ile duyurmuş olsa da ne yazık ki kahramanlıklarını göstermek isteyen gazilerden ikisi, bu yasak getirilmeden hemen önce bu gösteri sırasında kan kaybından ölmüştür.²⁶⁰ 3

Deli oğlanlar hakikaten adlarına yakışır ölçüde son derece ölümcül bir gösteride canlarıyla oynamışlardır. Nitekim bu minyatür incelendiğinde kimi deli oğlanın başında siyah tüylerle kaplanmış gösterişli bir başlık varken, kimin de tek kartal kanatlı kalpak nevi bir başlık olduğu görülmektedir. Buna istinaden kimisi de kendi elleriyle başlarında tepe noktalarını delerek buraya bir kuş tüyü yerleştirmiştir.

²⁵⁸ 1582 *Surname-i Hümayun Düğün Kitabı*, haz.Nurhan Atasoy, Koçbank 1997, varak 86a, s.116.

²⁵⁹ And, “XVI. Yüzyılda Eyâlet Askerleri ve Deliler”, s.12.

²⁶⁰ *Surname-i Hümayun*, s.26,27.

Kimisi durumu biraz daha abartarak, hem tepesine hem de başında sol kaş hizasına bir delik açarak bir tüy de oraya yerleştirmiştir. Bu tüyler öyle görünüyor ki yerleştirildikleri yerler bizatihi deliler tarafından yara açılarak yapılmış olsa da sanki vücutlarının doğuştan bir parçası ve uzuvlarının herhangi bir bölümü gibi görünmektedir. Başlarında başlık olmayanların ise dazlak görünümlü kafalarının arkasında bıraktıkları bir tutam saç vardır. Hepsinin uzun bıyıklarının olması, bir bakıma saçlarını da bilinçli bir irade ile tıraş ettiklerinin bir göstergesi olabilir. Bu delilerin hemen hemen hepsinin karınlarına sapladıkları uzun mızraklar, son derece ürkütücü görünmektedir.²⁶¹ Bunun yanı sıra karnında mızrak saplı olmayanların ise hem sağ hem de sol kollarında üçer tane olmak üzere toplam altı tane hançer nevi kesici nesneler saplı bulunmaktadır. Bu minyatürde vücudu çıplak olmayan ve mintan nevi uzun entari tarzında giysileri ile gösteri yapan iki deli askeri de dikkat çekmektedir. Bunlar da sağ ve sol kaşlarına ikişer kılıç saplayarak, gözlerinin üzerlerinde sallanan bu aletlerle dikkat çekmektedirler. Surname-i Hümayunda bu deliler serhadler olarak anlatılmışlardır. Bu başlık altında canlarından vazgeçebilecek kadar cesur olan bu serhadler, cesaretlerini vücutlarına yaptıkları eziyetlerle göstermekteydiler.²⁶² Resim 3.1.2.9.

Vehbî'nin Surnâmesi'ndeki deliler de III. Ahmed dönemindeki sünnet şöleninde resmedilmişlerdir. Yine kollarına saplamış oldukları kılıçlar ve hançerlerle alayın önünde yürürken sanki canları acımıyor, sanki vücutlarından kan akıyor ve bu durum gayet normalmiş gibi görünmektedirler. Üstlerinde daha sade bir mintan ve altlarında da geniş bir şalvar giymiş olan bu deliler, düz bir pabuç giymişlerdir. Ancak bu defa giydikleri üst kıyafetlerinin kolları daha kısadır. Bu şekilde kollarında saplanmış bulunan kesici nesneler de daha rahat görülebilmektedir. Bunun haricinde delilerin, daha gür bıyıklar ile resmedildikleri de ayrı bir husustur. Bıyıkları gür olmasına rağmen, saçları bilinçli olarak kazınmış olan delilerin başlarında yine uzun bir kuş tüyü dikilmiş olduğu görülmektedir. Bu gösteride yapma bir at ve esnaf alayının önünde, onlarla birlikte yürüyen delilerin son derece soğukkanlı bir ifade ile yürümeleri hayli ilginçtir.²⁶³ Resim 3.1.2.10.

²⁶¹ *Surname-i Hümayun*, s.26.

²⁶² *Surname-i Hümayun*, s.27.

²⁶³ Özdemir Nutku, *IV.Mehmet'in Edirne Şenliği 1675*, TTK Yay., Ankara 1972, resim 30, Vehbî nr.3594.

Minyatürlerden de anlaşıldığı üzere deliler, savaşlar da olduğu gibi merasimlerde de son derece hayret uyandırmışlardır. Oldukça ihtişama sahne olan sünnet merasimleri, düğün alayları vb. durumlarda esnaftan askere kadar devletin birçok zümresi gösteriler yapmışlardır.²⁶⁴ Bu gösterileri yapanlar arasında delilerin, fark yaratmış olması esasında son derece doğaldır. Kuşkusuz bunlar arasında en dikkat çekenleri şehzade alayında yürürken hem kollarına hem de kaşlarına sapladıkları kılıçlarla son derece cesur bir yürüyüş yapan delilerin resmedildiği minyatürlerdir.²⁶⁵ Bu cümleden olarak deliler bir de öncü birlikler olarak Navarin Savaşı'nda resmedilmiştir. Bu savaşta ordunun önünden giderek daha önce cenge başlayan deliler, esas ordu gelene kadar düşman askerlerini çoktan kılıçtan geçirmeye başlamışlardır. Burada ön planda dikkat çeken dört deli oğlan vardır. Bunlardan birisi başına beyaz bir başlık takmıştır. Bu başlık tüysüz ve kısa olup, leopar deseninden oluşan geniş bir başlıktır. Aynı delinin üzerinde de zaten rengi sarıya benzer ve yine leoparı andıran bir desenle dikilmiş, uzun ve düz entari nevi bir kıyafet bulunmaktadır. Elindeki kılıçla düşman askerinin boynuna vururken çizilen bu delinin belindeki kuşak ile altındaki şalvar aynı renk olup, krem tonlarına yakın oldukça açık renkli bir giysi tercih ettiği görülmektedir. Ayağında ise kısa ve sivri uçlu, sarı renkte bir çift pabuç bulunmaktadır. Hem bıyıklı hem de sakallı olan bu delinin atı da kendisi gibi süslü ve benekli bir tıkaç giymiş olup, bahsi geçen delinin ata ters binmiş gibi arkasını dönerek düşmanı vurması da oldukça farklı ve hayli güzel bir detaydır. Tam karşısında ise başka bir düşman askerini alaşağı etmiş, sırtına çıkmış üzere çizilen delinin de kırmızı renkli uzun bir elbise giydiği ve aynı renkte iki yanına kanat şekli verilmiş, tüysüz kısa ama gösterişli bir başlık taktığı görülmektedir. Ayrıca altına siyah ve dar bir şalvar giymiş olan delinin, üst giysisi de düğmelidir. Bu da şimdiye kadar ele alınan minyatürlerdeki ilk düğmeli ve uzun elbise giyen deli olması bakımından dikkat çekicidir. Bu deli oğlanın tam arkasında at üstünde olan bir başka deli ise beyaz renkte yine leopar desenli uzun bir elbise giymiştir. Ancak ayağında diğer iki deliye nazaran, daha uzun ve daha sivri uçlu olan bir çift çizme vardır. Bunun haricinde bu delinin turuncuya benzer tonda bir kalkanı olup, bu kalkan tamamen sırtında asılı durmaktadır. Böyle olması kalkanın, sanki

²⁶⁴ Seyid Vehbî, *Sûrnâme Üçüncü Ahmed'in Oğullarının Sünnet Düğünü*, neş.haz.Reşat Ekrem Koçu, Çığır Kitabevi, İstanbul 1939, s.22-27.

²⁶⁵ And, *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1982, s.9 ve resim 17.

kullanılmayan bir çeşit aksesuar gibi görünmesi izlenimini vermektedir. Onun hemen arkasında yine at üzerinde resmedilen diğer bir deli askeri, yeşil renkte uzun düz bir elbise giymiş olarak resmedilmiştir. Başında turuncu renkte kısa ve geniş bir başlığı olan bu delinin başındakinin en üstünde uzun ve siyah beyaz olmak üzere çift renkli bir kuş tüyü dikilmiştir. Sağ elindeki kalkanla adeta kendini korumaya alır gibi, yüzünün yarısını kapatan bu deli oğlan, siyah renkte dar bir şalvar giymiştir. Belindeki kuşağı ise başlığıyla aynı renktedir. Kuşkusuz ki atının kulak tıkaçları da leopar desenlidir.²⁶⁶ Tüm bu bilgilerin yanı sıra burada dikkat edilmesi gereken asıl önemli nokta ise delilerin ilk defa bir deniz savaşında resmedilmiş olmalarıdır. Resim 3.1.2.11.

Öte yandan delilerin minyatürlere konu olmasının bir diğer sebebi de Haçova Meydan Muharebesi'nde gösterdikleri başarılar olmuştur. Nakkaş Hasan'ın kaleminden çıkan Eğri Fetihnamesinde verilen bilgilerde, delilerin savaş esnasında ordunun sol üst hizasında oldukları görülmektedir. Burada yan yana dizilmiş olan at üstündeki deliler, ya başlarındaki kalpaklarla ya da atlarının süslü kulak tıaçlarıyla son derece rahat ayırt edilebilmektedir. Kiminin başında beyaz renkte ve üstünde siyah benekleri ile tepe noktasında kuş tüyü olan ya da yanlarına kanat şekli verilmiş kırmızı renkli başlıkları varken, kiminin de siyah uzun ve büyük tüylerle kaplanmış başlığı vardır. Kiminin sırtlarına aldıkları pelerin nevi benekli kıyafetleri dikkat çekerken, kiminin de atının başlığı ve kulak tıacının kendisi ile aynı desenden bir örtü ile süslenmiş olması dikkate değerdir. Bu minyatürde görülmeye değer önemli bir nokta ise delilerin savaş meydanında toplar patladığı halde padişahın arka kısmında emir bekler vaziyette ve arka planda at üstünde durmalarıdır.²⁶⁷ Resim 3.1.2.12.

Deliler, Revan Seferi esnasında Rumeli Beylerbeyi Vezir Ferhat Paşa'nın yanında da resmedilmişlerdir. Seferden sonra şehrin kalesinin onarımı için kollar sıvanmıştır. Hem eski kale görünümünden kurtulması hem de kervansaray ve camilerle donatılması için kalenin yapım aşaması kaynaklara göre tam olarak kırk beş gün sürmüştür. Kale onarımı tamamlandıktan sonra, Revan beylerbeyliğine Deli

²⁶⁶ And, *Osmanlı Tasvir Sanatları: Minyatür*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2.bs., İstanbul 2004, s.229.

²⁶⁷ Banu Mahir, *Osmanlı Minyatür Sanatı*, Kabalcı Yay., İstanbul 2005, resim 61.

Hızır Paşa getirilmiştir.²⁶⁸ İşte o günkü vaziyeti anlatan bu minyatürde öncelikle yararlılık gösteren askerlerin taltif edildiği görülmektedir. Aynı zamanda para dağıtan görevlilerin hemen yanında da deli oğlanlar bulunmaktadır. Buradaki deliler; mor, siyah, mavi ve kırmızı renklerde uzun entari tarzı bir elbise giymişlerdir. Burada toplam dört deli askeri vardır. Üç delinin başında beyaz renkte ve üzerleri siyah benekli olan başlık vardır ki bunların ikisinin sırtında da aynı renk ve aynı desenden pelerinleri vardır. Bu gruptaki son delinin başlığı ise iki yanı kanatlı olan kırmızı renkli bir başlıktır. Sondan üç delinin ayaklarında kırmızı ve mahmuzlu uzun çizmeler varken, en öndeki delinin ayağında ise sarı renkte kısa ve sivri uçlu bir çift pabuç olduğu görülmektedir.²⁶⁹ Yine aynı seferde kalenin ele geçirilmesinden sonra Tokmak Han ve ailesi ile şehir ahalisinin kadınlı erkekli kaçıışı resmedilmiştir. Bu kaçış esnasında bir deli askeri, bir düşman askerini etkisiz hale getirmişken çizilmiştir. Söz konusu delinin başında kırmızı renkte bir başlık vardır. Üzerinde koyu renkte uzun bir entari giymiş olan bu delinin sırtında da yine leopar nevi beyaz renkli ve üzerinde benekleri olan bir pelerin olduğu dikkat çekmektedir.²⁷⁰ Resim 3.1.2.13. Buna istinaden zaman zaman dergi kapaklarına dahi konu olan deliler, genellikle at üstünde resmedilmişlerdir. Kiminin başında kalpağının üzerine diktği tüyler dikkat çekerken, kiminin de alına açtığı yaranın içerisine yerleştirdiği kuş tüyü dikkat çekmektedir. Gösterişli hayvan kürkü, postu bir yana kaşının üstüne ve alına çivi saplamış olan deliler dahi resmedilmişlerdir.²⁷¹ Bu kadar cesur olan bu askerlerin, cesaretlerinin timsali olacak şekilde böyle davranmaları devrin gereğidir. Resim 3.1.2.14.

Delileri anlatan bir başka ve son örnek minyatür ise Hotin Seferi'ne aittir. Bu minyatür dönemin padişahı olan Sultan II. Osman'ın devlet erkânı ile beraber savaş meydanına doğru yürümesini konu almaktadır. Buradaki deliler arasında başlıkları ile dikkat çeken iki deli askeri vardır. Bunlar minyatürde üst tarafta yer almakta olup, karşıdan gelecek bir emiri bekler gibi sabit durmaktadırlar. Bu delilerden birisinin başında kırmızı renkli ve üzerine kanat şekilleri verilmiş olan bir başlık vardır. Yüzünde herhangi bir sakal ya da bıyık bulunmayan bu delinin saçlarını da tıraş

²⁶⁸ Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, TTK Yay., Ankara 1993, s.345,346.

²⁶⁹ Turhal, *Deliler*, s.164.

²⁷⁰ Serpil Bağcı, Filiz Çağman, Günsel Renda ve Zeren Tanındı, *Osmanlı Resim Sanatı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2006, s.152,153.

²⁷¹ And, "XVI. Yüzyılda Eyâlet Askerleri", s.11.

ettiği, çıplak gözle rahat bir şekilde görülebilmektedir. Üzerine de beyaz renkte ve üzeri benekli olan bir entari giymiş olan bu delinin yanında duran diğer deli askeri ise siyah renkte yoğun ve uzun tüylerle kaplanmış bir başlık giymiştir. Başındaki tüyler o kadar yoğundur ki bu haliyle şimdiye kadar incelenen minyatürlerdeki diğer deli figüründe bu kadar çok tüylü bir başlık görülmemiştir. Daha öncede açıklandığı gibi bu delinin de saç, sakal ve bıyığını tıraş etmesi, bu durumun deliler arasında bir tarz olduğunu göstermektedir ki aralarında kıyafet birliği dahi olmayan bu askerler için tıraş meselesi belki de inançlarının bir yansıması olabilir.²⁷² Resim 3.1.2.15.

Minyatürlerin yanı sıra diğer Osmanlı kaynaklarına da yansıyan deliler daha ziyade şalvarlı olarak resmedilmişlerdir. Örneğin Mahmud Şevket Paşa'nın deli figürü, bu tanımlamayı destekler mahiyettedir. Bahsi geçen deli figürü son dönemdeki deliler için çizilmiş olmalıdır. Yani ikinci dönem delileri işaret etmektedir. Bu açıklama bir yorumdan ziyade kaynaklardan beslenmektedir. Bir başka tasvirde ise elinde hayli büyük bir tüfek olan delinin başında, yeşil kuşakla sarılmış olan uzun ve lila renkli bir kalpak vardır ki bu haliyle Mevlevî sikkelerini andırmaktadır. Üstünde de yeşil renkte kısa bir gömlek olan bu deli, yine lila tonlarında geniş bir şalvar giymiştir. Beline de sarı bir kuşak sarmış olan delinin ayağında ise kırmızı renkte uzun ve hafif topuklu, ucu sivri bir çizme vardır. Ayrıca sağ elinde tüfek tutan bu delinin, sol elinde de arkaya doğru bir kılıç tuttuğu görülmektedir.²⁷³ Önceden de belirtildiği gibi delileri aksesuarları ile resmeden kaynaklar genellikle onları büyük, ihtişamlı kanatlarla ve üzeri tüylerle kaplanmış yüksek başlıklarla göstermişlerdir.²⁷⁴ Bunun yanı sıra XVII. ve XVIII. yüzyıllara ait olan Almanca bir eserden alınan askerlerin arasında, uzun ve koyu kahverengi tonda ve entari nevi bir elbise giymiş olan delinin, kırmızı renkte kısa bir başlığı ve bu başlığın tam ortasında da uzun beyaz bir kuş tüyü vardır. Bu delinin bıyıkları ise çenesine değecek şekilde hayli uzundur. Ayaklarında da sarı renkte ve ucu sivri olan uzun bir çift çizme bulunmaktadır.²⁷⁵ Resim 3.1.2.16.

Osmanlı minyatürlerinde olduğu gibi delileri betimleyen başka eserler de vardır ki bunlar genellikle Batılı kaynaklardan beslenmişlerdir. Bu bağlamda Nicolas de Nicolay'ın 1576 ve 1577 tarihli eserinde betimlediği deli tasviri örnek verilebilir.

²⁷² Bağcı, Çağman, Renda ve Tanındı, *Osmanlı Resim Sanatı*, s.214,215.

²⁷³ Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi*.

²⁷⁴ Cezar, *Mufasssal Osmanlı*, c.2, Resimli-Haritalı, TTK Yay., Ankara 2011, s.670.

²⁷⁵ Cezar, *Mufasssal Osmanlı*, c.3.

Nicolay eserinde verdiği bilgilere göre, Edirne’de bir deli askeri ile karşılaşır ve kıyafeti oldukça garip görüldüğü için kendisiyle konuşmaya başlar. Sohbet esnasında bu delinin Sırp olduğunu ve din konusunda ise doğuştan Hristiyan olmasına rağmen yine de itaatinde olduğu Türklerin yolundan gittiğini öğrenir. Bundan sonra neden böyle giyindiğini sorduğunda ise düşmana dehşet vermek için olduğu cevabını alır. Nicolay’ın verdiği bu bilgiler son derece önemlidir. Zira kendisi bir deli askeri ile bizatihi konuşmuş tek yazar olarak bilinmektedir. Dolayısıyla adı geçen müellifin aktardıkları Batı literatüründe Deliler Ocağı’na tanıklık gösterilebilecek mahiyettedir. Nicolay’ın eserinde işaret ettiği deli ise büyük ve süslü tüylerle kaplanmış son derece ihtişamlı bir başlığı olan askerdir. Bir elinde savaş çekici ile at üstünde resmedilen delinin, diğer elinde de yine kuş tüylerinden bir araya getirilerek kanat şekli verilmiş olan gösterişli bir kalkan vardır.²⁷⁶ Fotoğraf siyah beyaz bir baskıda olduğu için bu delinin elbiselerinin rengi belli değildir. Ancak ihtimaldir ki abartılı tüyler ve kanatlar siyahtır. Nitekim esas gaye düşmanı korkutmak olduğundan, koyu renklerin ürkütücülüğü de bu anlamda kullanılmış olmalıdır. Resim 3.1.2.17.

1586 ve 1591 yıllar arasında basılmış olup da orijinali Viyana’daki Avusturya Ulusal Kütüphanesi’nde bulunan Codex Vindobonensis’teki deli figürleri ise biraz daha Batı’ya yakınlaştırılmıştır. Altına “sınır muhafızlarının komutanları” notu düşülen bu gravürde, beş deli askeri resmedilmiştir. Bunların hepsinin başlıkları birbirinden çok farklı olmasına rağmen bu başlıkların iki önemli ortak noktası vardır. Bunlardan birisi ilk bakışta dahi belli olacak derecede Avrupalı birkaç adamı andırır bir vaziyette görünmeleridir. Öyle ki bir lord, dük ve hatta bir rahip gibi görünen bu deliler, klasik Osmanlı askerine benzememektedir. Bunun sebebi muhtemelen, delilerin çoğunlukla Türk olmamaları ve her ne kadar bir Türk devletinin askeri olsalar da aslında neseplerinin Avrupa olduğu imajının çizmek istenmesi olabilir. Bir diğer ortak nokta ise delileri adeta bir marka haline getiren meşhur kuş tüyleridir. Bu gravürdeki delilerin kıyafetleri farklı renklerde olmalarına rağmen yine de benzer özellikler taşımaktadır. Mesela hepsinin altında dar bir şalvar ve kuşkusuz sivri uçlu, yüksek topuklu pabuçlar vardır. Aynı şekilde kimi delinin leopar desenli pelerini beline kadar inerken, kiminin de bacaklarına kadar inen uzun bir pelerini vardır.

²⁷⁶ Turhal, *Deliler*, s.82,83.

Kimisi uzun bir kürk giymiş, kimisi de büyük siyah kanatları sırtına takmış bir halde görünmektedir.²⁷⁷ Resim 3.1.2.18.

Venedikli yazar Vecellio 1598 tarihli eserinde, Osmanlı Türklerinin kıyafetlerini incelerken delilere de yer vermiştir. Delilerin at üzerinde son derece cesur göründüklerini belirten Vecellio, onların böyle davranarak herkesi kendilerinden korkmaları yönünde bir bakıma uyardıklarına dikkat çekmektedir. Müellifin eserindeki deli figüründe ilk dikkate değer nokta ise delinin kafa derisinde açtığı bir delik, yani bir yara içerisine yerleştirdiği uzun kuş tüyüdür. Hem kuşların kanatlarında hem de kalemlerin arkasında aksesuar olarak aşinalık kazanmış olan bu tüyler, adeta delinin kendi kafasının bir parçası gibi görünmektedir. Gür ve iki yana doğru kıvrımlı bıyığı olan bu deli, önu düğmeli ve altı geniş kesimden oluşan bir mintan giymiştir. Sırtında da tek düğmeli bir pelerin sallanan delinin belinde de kuşak vardır. Altında yine düklerin kıyafetini andırır bir şekilde tayt nevi bir alt giysisi ve ayaklarında da hafif topuklu ucu sivri olan bir çift pabuç vardır. Bir elinde kılıç diğer elinde de omuzuna aldığı savaş çekiciyle poz verir gibi resmedilen bu deli,²⁷⁸ herhalde dönemin Avrupa devletlerinde gücü ve ihtişamı simgeleyen nitelikteki kıyafetlerle bilinçli bir şekilde resmedilmiştir. Bundaki bir başka gaye ise delilerin Türk olmadığını ispatlamaktan ziyade ne kadar güçlü askerler olduklarını ve bu kıyafetlerle ne kadar ihtişamlı göründükleri izlenimini vermek olabilir. Resim 3.1.2.19.

Picart'ın 1733 ve 1737 tarihli eserinde tarif ettiği deli askeri ise biraz daha Avrupaî bir görünüme sahiptir. Başında tam olarak hangi millete, hangi dine ait olduğu belli olmayan tuhaf bir başlık vardır. Bu başlık yüksek ve düz bir kumaştan yapılmış olup, deli askerinin omuzlarına kadar inmektedir. Başlığın omuzlarda bıraktığı boşluk ise arkadan sarkan ve aşağıya doğru genişleyen bir pelerinle tamamlanmaktadır. Bu pelerin öylesine uzundur ki askerin alt baldırlarına kadar inmektedir. Üzerinde de yine aynı şekilde önu düğmeli ve alta doğru pileli olarak genişleyen çok havalı bir mintan vardır. Mintan, içeriden belini kuşatan kalın, büyük ve yuvarlak tokalı bir kemerle tamamlanmaktadır. Altında tayt nevi dar bir pantolon vardır ki bunun boyu ayak bileklerine değmemektedir.²⁷⁹ Bacaklarının bir kısmını

²⁷⁷ Turhal, *Deliler*, s.90,91.

²⁷⁸ Turhal, *Deliler*, s.92,93.

²⁷⁹ Turhal, *Deliler*, s.110,111.

açıkta bırakan bu kıyafet, tamamen modern bir asker figürüne benzemesine rağmen ne yazık ki Osmanlı deli askerine benzememektedir. Daha önceden de açıklandığı gibi deli askeri son derece asil gibi gösterilmek istenmiş olabilir. Fakat gaye bu olsa dahi gravürdeki delinin gerçek bir Osmanlı askeri olduğu unutulmuş gibi görünmektedir. Resim 3.1.2.20.

İsveç kralı X. Carl Gustaf tarafından Osmanlı Sultanı IV. Mehmed zamanında İstanbul'a gönderilen elçi Claes Brorson Ralamb, 1657 yılında İstanbul'a varmış ve gördüklerini kaleme almıştır. Ralamb'ın kaleme aldığı eserdeki deli figürü de hayli ilginçtir. Başında beyaz bir başlık takılı olan bu deli askerinin başlığının tam üstünde beyaz uzun tüyler dikilmiştir. Diğer delilere nazaran daha ince ve uzun bıyığı olan bu deli askeri, üstten daha cüsseli biri olarak resmedilmiştir. Üstünde mavi renkte önu düğmeli bir mintan vardır. Bu mintanı, belinden pembe çizgili ve ortasında yuvarlak büyük bir tokası olan kemer sarmaktadır. Omuzlarından aşağıya doğru bir kaplan postu sarkmaktadır. Bu postun kaplan postu olması da hayvanın başının dahi yerinde durmasından anlaşılmaktadır. Altında kırmızı renk tayt nevi bir pantolon giymiş olan delinin, ayaklarında da sarı renkte hafif topuklu sivri bir çift pabuç vardır.²⁸⁰ Sağ elindeki kılıcı omuzundan yukarı kaldırmış olan deli, seferden yeni dönmüş bir vaziyette çizilmiştir. Öyle ki sol elinde tuttuğu sakallı ve bıyıklı erkek kellesi de bunu desteklemektedir. Mevtanın ağzının içi kanlı ve gözleri açık kalacak bir şekilde saçları da uzun olarak çizilmesi, resmin önemli ayrıntılarından biridir. Resim 3.1.2.21.

1662 yılında Fransa'da Türk sultanı rolüyle Prince de Conde tarafından sarayda tertip edilen ve "Carousel" adıyla bilinen atlı balede kanatlı süvarilere yer verilmiş olup, bunlar arasında bir deli askeri de mevcuttur. Buradaki gösteride deliyi canlandıran kişinin sırtında buzul renklerinde muazzam görünümlü iki büyük kanat vardır. Başında ise aynı renkten iç içe sarılarak oluşturulan tuhaf bir aksesuar ve onu arkalayan yüksek uzunca bir tüy bulunmaktadır. Bu delinin elinde uzunca bir mızrak vardır ki bu mızrak adeta gösteri çubuğuna benzer bir vaziyette çizilmiştir. Entari nevi dizlerine kadar olan uzunluktaki altı geniş elbisesi ile dikkat çeken bu asker, altında dar bir tayt ile resmedilmiştir. Ayaklarında ise son derece süslü bir çizme

²⁸⁰ Turhal, *Deliler*, s.116,117.

bulunmaktadır.²⁸¹ Kısaca belirtmek gerekirse bu resmin çizilme amacı zaten bir gösteriyi vurgulamak içindir. Bu durum dikkate alınmakla birlikte resmin bütününe bakıldığı zaman gösteridekilerin bir Fransız oyununda oldukları, hem kıyafetleri hem de aksesuarlarından yeterince belli olmaktadır. Lakin resimde çizilen deli askeri, daha ziyade mitolojik bir kahramana benzemektedir. Hatta Yunan mitolojisini anlatan kaynaklardaki meleklerin ve perilerin kıyafetli hallerini dahi anımsatmaktadır. Bu da muhtemelen sanatın var olan bilgiye kattığı estetik değerden ötürüdür. Osmanlı kroniklerinde de olağanüstü güce sahip olan kahramanlar gibi anlatılan delilerin, bir Fransız balesinde de peri ya da melek gibi tasvir edilmesi çok da şaşılabilecek bir durum olmasa gerek. Nitekim resimdeki delinin Avrupalı kıyafetler giydirilerek, bir Osmanlı askeri görünümünden uzaklaştırılması tartışmaya açık olmakla birlikte, gösterdikleri cesaretle namı sınırları aşarak Fransa’da son derece ihtişamlı bir gösteriye konu olmaları da Osmanlı askerî tarihi açısından gurur verici bir detay olarak kabul edilebilir. Resim 3.1.2.22.

XIX. yüzyılda basılmış olan bir eserde, bir delibaşı tasvir edilmiştir. Resmin aslı Rahmi Koç adına yapılmış olan özel kitaplıktaki “Fenerci Mehmed’in Albümü” olarak bilinen kitapta yer almaktadır. Keza albümdeki tasvirlerin büyük bir kısmının II. Mahmud dönemine ait olduğu bilinmektedir. Haliyle tasvirde yer alan delibaşı da ocağın son demlerinden olmalıdır. Bu tasvirdeki delibaşı öncelikle kalpağıyla dikkat çekmektedir. Uzun Mevlevî sikkesi ve destar tarzında olan bu kalpağın alt kısmı, üç katlı yeşil bir bez ile sarılmıştır. Hakikaten bir askerden ziyade tasavvuf ehlini andırmaktadır. Zira göğsünden aşağıya doğru sarkan uzun sakalları da bu benzetmeyi bir ölçüde desteklemektedir. Bunun dışında heybetli bir görünüme bürünmüş olan bu delibaşın üzerinde kırmızı ve uzun bir hırka vardır. İç kıyafet olarak entari nevi desenli bir elbise giymiş olan delibaş, kılıçlarını da göbeği ve sakalları arasında kalan boşluğa sardığı üç katlı kuşağının içerisine yerleştirmiştir. Ayaklarında ise sivri uçlu ve sarı renkte klasik deli çizmesi vardır.²⁸² Resim 3.1.2.23.

1530-1590 yılları arasında modern bir ressam tarafından yapıldığı tahmin edilen bir başka deli resmindeki detaylar ise döneme uyum sağlar bir mahiyettedir. Oldukça gür bıyıklı olarak tasvir edilen bu deli askerin kıyafetlerinin pelüştan yapılmış olması dikkat çekicidir. Başında sarı renkli, aslan postundan yapılmış pelüş

²⁸¹ Turhal, *Deliler*, s.123.

²⁸² Turhal, *Deliler*, s.178,179.

bir başlık vardır. Kalpak nevi bu başlığın tepesinde ise siyah renkte kartal kanadı bulunmaktadır. En tepe noktasında da beyaz renkli uzun bir tüy vardır. Üzerinde ise leopar desenli yine pelüşten yapılmış olan yelek nevi bir dış giysisi vardır. Belinde ince bir kemer ve bu kemerin ortasında kırmızı halka şeklinde bir toka vardır. Altında alaca renklerden oluşan pelüş bir pantolonla çizilen delinin ayaklarında da yine klasik sarı renkte topuklu ve ucu sivri olan bir çift pabuç vardır. Sağ elinde savaş çekici olan deli askerinin sol elinde de kartal kanatları ile bezenmiş ve adeta üç boyutlu gibi tasarlanmış bir kalkan bulunmaktadır.²⁸³ Şüphesiz bir resim olmasına rağmen söz konusu kalkan, görseli canlandıran en özel ayrıntıdır. Resim 3.1.2.24.

David Nicolle'nin eserindeki deli ise başına taktığı leopar desenli ve tepesi siyah uzun tüylü bir başlıkla çizilmiştir. Mavi renkli, kolları ve ön kısmı düğmeli bir mintan giymiş olan delinin omuzlarını, yine başlığıyla aynı renk olan leopar desenli pelerin nevi bir dış giysisi örtmektedir. Mintanın altından ön kısmı açık kahveye çalan tonlarda ayrı bir kumaş parçası sallanmaktadır ki bu parça askerin dizlerine kadar inmektedir. Alt giysisi olarak ise bu deli şalvar giymiştir. Sarı renkte ve oldukça geniş olan bu şalvarı, delinin ayaklarındaki daha koyu renk sarı olan sivri uçlu bir çift çizme tamamlamaktadır. Sol elinde kalkan tutan bu delinin elindeki kalkanın kenarları da altın rengidir. Ortası ise beyaz renkte olup, tam ön kısmında siyah renkte bir kartal kanadı ve hemen altında da bir kartal pençesi vardır.²⁸⁴ Bu kalkanın üzerindeki işlemlerin çizim olduğu ise açıkça belli olmaktadır. Nitekim üç boyutlu yapılan delinin kalkanındaki kartal kanatları, kalkanın üstünü ve kenarlarını aşacak ölçüde büyük ve gerçek kanatlardır. Öte yandan diğer deli oğlanlar gibi, bıyıklı olan bu delinin de başlığı altından görünen saçlarının tıraş edilmiş gibi çizilmesi dikkate değerdir. Resim 3.1.2.25.

Curipeschitz ise günlüğünde, Hüsrev Paşa'nın maiyetindeki delilerin üzerlerindeki renkli, kordon ve kadife işlemeli, çok güzel yaldızlı ipekli kıyafetlerle oldukça etkileyici göründüklerini kaleme almıştır.²⁸⁵ Dolayısıyla zamanla kıyafetlerinde değişikliğe gidilmesi, delilerin daha farklı şekillerde resmedilmesine

²⁸³ Turhal, *Deliler*, s.180,181.

²⁸⁴ Nicolle, *Osmanlı Orduları*, s.29.

²⁸⁵ *Benedict Curipeschitz'in Günlüğü, 1530 Yılında Bosna, Sırbistan ve Bulgaristan Üzerinden İstanbul'a Giden Joseph von Lamberg ile Niclas Jurischitz'in Elçilik Günlüğü*, çev.Özdemir Nutku, (aynı dönemdeki bir yazmadan yayımlayan: Lamberg-Schwarzenberg Kontesi Eleonore, TTK Yay., Ankara 1977, s.23.

zemin hazırlamıştır. Mesela Rodos'un düşüşü sırasında resmedilen bir deli askeri, minyatürlerde defalarca rastlanılan deli figürü algısını neredeyse yıkmaktadır. Burada resmedilen deli oğlan, mavi renkte yarım kollu ve dizlerine kadar inen uzunlukta önden yırtmaçlı bir elbise giymiştir. Bu dış giysisinin kol kısımlarını, içeriden gelen kırmızı renkli başka bir iç giysisi tamamlamaktadır. Zaten altına giydiği tayt nevi kırmızı dar pantolonu da bu içlikle uyum yakalamaktadır. Öyle görünüyor ki sanki içine giydiği kıyafet baştan aşağı kırmızı da üzerindeki mavi renkli üst giysisi de ceket nevi ihtişamını artırmak için giyilen bir dış giysisi gibidir. Ayaklarında siyah renkte ve ucu sivri olan bir çift kısa pabuç olan bu delinin başlığı, görülmeye alışık olanın hayli dışındandır. Nitekim beyaz renkte ve üzerindeki desenleri net bir şekilde belli olmayan bu başlık meşhur tüylerle, kanatlarla donatılmış delibaşlığı'ndan ziyade, son derece sade bir kavuk gibi görünmektedir.²⁸⁶ Bu haliyle deli askeri sanki Nizâm-ı Cedîd ordusuna mensup olan bir asker gibi görünmektedir. Resim 3.1.2.26.

Ahmed Paşa'nın vefatını anlatan başka bir minyatürdeki deli askerinin daha koyu tonlarda olsa bile yine mavi renk bir üst giysisi ile resmedildiği dikkat çekmektedir. Ancak bu dış giysisi burada daha ziyade kaftan görünümündedir. Oldukça işlemeli ve süslü görünen bu dış giysisinin içinde yine turuncu tonlarında başka bir iç giysisi görünmektedir. Kenarlarından ince bir şerit halinde bırakılmış olan sakal ve bıyığı ise diğer minyatürlerde incelenen deli figüründen farklıdır. Dolayısıyla bundan önce incelenen tasvirlerin aksine, bu minyatürde incelenen delinin başlığı oldukça farklıdır. Beyaz renkli ve geniş bir kavuk şeklinde çizilmiş olan üzeri desenli bu başlık²⁸⁷ sanki Nasreddin Hoca'yı andırmaktadır. O tüylerle ve kanatlarla donatılmış deli kalpağının yerini, son derece sadece ve sanki bir devlet adamı izlenimini veren bu başlıkların alması, acaba delilerin dönemsel olarak nasıl bir evreden geçtikleri sorusunu akıllara getirmektedir. At üstünde ve sol elini göğsüne koyarak adeta saygıdan eğilircesine çizilmiş olan deli askerinin tek aşına özelliği, başlığının üzerinde duran uzun ve içe kıvrımlı bir kuş tüyüdür. Resim 3.1.2.27.

²⁸⁶ Dilek Deveci Bilgili, *Osmanlı Minyatürlerinde "Deli" Figürlerinin Tasvir Analizi*, İhtî Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, s.43.

²⁸⁷ Bilgili, *Osmanlı Minyatürlerinde "Deli"*, s.47.

3.2. Savunma ve Saldırı Silahları

Osmanlı'nın ilk ateşli silah kullandığı dönem 1354 yılı ve Kosova Savaşı olarak kaynaklarda geçmektedir.²⁸⁸ Dolayısıyla XIV. yüzyıl ile XIX. yüzyılda kullandıkları silahlar arasında oldukça ciddi farklar vardır. Bu farklar, bundan önce de değinildiği gibi yine iki farklı deli birliğinin birbiriyle karıştırılmasından ileri gelmektedir. Ayrıca savaşlarda bir taraf saldırırken, karşı tarafta zaruri olarak kendini savunan taraf olduğu için kullanılan araç gereçleri de bu bağlamda ikiye ayırmak gerekmektedir.²⁸⁹

SAVUNMA SİLAHLARI	SALDIRI SİLAHLARI
Zırh	Ateşsiz Silahlar
Miğfer	Geleneksel Silahlar
Kalkan	Ateşli Silahlar

Tablo 3.1. Delilerin Kullandıkları Silahları Dair Birinci Tablo

ATEŞSİZ SİLAHLAR	ATEŞLİ SİLAHLAR
1.Kesici Nesneler: Kılıç, meç, yatağan, pala, balta, kama, bıçak, hançer, teber.	1.Top
2.Atıcı Nesneler: Ok-Yay, sapan, mancınk.	2.Tüfek
3.Delici Nesneler: Mızrak, cirit, zıpkın, harbe, süngü	3.Havan ve Humbara
4.Vurucu Nesneler: Gürz, bozdoğan, topuz, koçbaşı, şeşper.	4.Bomba

Tablo 3.2. Delilerin Kullandıkları Silahlara Dair İkinci Tablo

²⁸⁸ Agoston, "Osmanlılarda Askeri Güç ve Silah Endüstrisi", *Osmanlı Askeri Tarihi*. s.9.

²⁸⁹ Salim Aydı, "Osmanlı Silahları, Silah Üretim Merkezleri ve Literatürü Tarihi", *Tarih Okulu*, S.X, Ağustos 2011, s.2-15.

3.2.1. Kullandıkları Nesneler

Süvari askeri olarak nitelendirilen delilerin XVII. yüzyılın ikinci yarısından sonra en çok kullandığı silah türlerinden biri, çift tabancası olarak bilinmektedir ki Batılı kaynakların ve bazı Osmanlı kroniklerinin verdiği tasvirler bu tanıımı destekler mahiyettedir. Kaynaklara göre tüfek kullananlar, ikinci dönem delilerdir ki bu durum zaten klasik delilerin gözden düşmesine sebep olmuştur. Öte yandan bu ikinci dönem deliler, yanlarında birer tüfekte beraber kılıçta taşırlandı. Bu tüfekleri, at üstünde ve dipçiyi yukarı gelecek şekilde taşıyan delilerin vazgeçilmez silah türlerinden biri de mızrak olarak kayda geçmiştir.²⁹⁰ Evliya Çelebi delilerin kullandığı silahlarından şöyle bahsetmiştir:

Ellerinde altun halliyle münakkaş altun yaldızlı toplu kostaniçe tabir etdikleri mızrakların her biri kol kalınlığıdır ve niçe yüz Kostaniçenin üzerleri kurd ve ayu postu sarılmış uçları alaca harir filandıra bayraklı asakirlerdir kim deli bayrakları kırmızı ve yeşildir.²⁹¹

Delilerin ellerinde eğri palaları, tekne kalkanları, mızrakları ve hatta atlarının eyerine takılmış bozdoğanları vardı.²⁹² Bundan mülhem genelde omuzlarında fitilli tüfek ve bellerinde tabanca taşımakla nam salmış olan ikinci dönem deliler ok, yay ve altın işlemeli kaburgalık kullanımında da ustalardı. Ayrıca üzerinde kartal bağlı bir görünüme sahip olan büyük değneklerini yanlarından ayırmazlardı.²⁹³ Kuş tüyleriyle süslenmiş kalkanları²⁹⁴ delilerle adeta bütünleşmiş olup, minyatürlere dahi konu olmuştur. Öte yandan delilerin kullanmış oldukları bozdoğanların daha çok gürz, şeşper ve topuz²⁹⁵ türünden oldukları ve bunların kullanılmadığı zamanlarda dahi eyerlerinin sol yanına asılı bir vaziyette bulunduğu kaynaklarca doğrulanmaktadır.²⁹⁶ Bu cümleden olarak savaş çekici adıyla bilinen silahın esasında klasik bir Osmanlı silahı olmamasına rağmen, minyatür ve gravürlerde delilerin üzerinde resmedilmesi de oldukça enteresandır.²⁹⁷ Önceden de belirtildiği gibi delilerin mızraklarını kullanırken tek elle değil de iki elleriyle birden kullandıkları ve bu mızrakları düşmana doğrulttukları vakitte de ucu yukarıya bakacak şekilde

²⁹⁰ Şevket Paşa, *Osmanlı Kıyâfet-i Askeriyesi*, s.66.

²⁹¹ Çelebi *Seyahatnâmesi*, c.4, s.102.

²⁹² Uzunçarşılı, “Deli”, s.516.

²⁹³ Özcan, “Deli”, s.133.

²⁹⁴ *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, c.1, s.421.

²⁹⁵ Bayat, *Türk Kültüründe Deli*, s.93.

²⁹⁶ And, “XVI. Yüzyılda Eyâlet Askerleri”, s.14.

²⁹⁷ Turhal, *Deliler*, s.31.

kullandıkları bilinmektedir. Bu durum elbette delileri kendi eserlerine işleyen Batılı seyyahların kalemlerine de yansımıştır. Örneğin Antoine Galland, IV. Mehmed'in Lehistan Seferi'ne çıkışı nedeniyle tertip edilen merasimde delilerin bellerinde birer kılıç ve ellerinde de bir kargı ile buna bağlanmış flama şeklinde bir sancak gördüğünü anlatmıştır.²⁹⁸ Delilerin kullandıkları mızraklar diğer Osmanlı süvarilerinin ve Avrupa süvarilerinin kullandığı mızraklara nazaran daha uzun olarak bilinmektedir ki minyatürlerde bu hususa yer verilmiştir. Kuşkusuz ki gerek bu uzun mızraklar, gerekse gürz ve topuzlar zaten Türk kültüründe asaletin timsali olarak kullanılan önemli savaş silahlarındandır.²⁹⁹

Gürz ve topuzu kullanmak ciddi anlamda maharet gerektirmektedir. Mesela Kanuni Sultan Süleyman'ın Belgrad Seferi esnasında birtakım harp oyunlarının düzenlendiği muhakkaktır. Bu oyunlarda yer alan bozdoğanlılar oldukça ustadırlar. Gerçekten bunlar süratle giden at üstünde bozdoğanlarını havaya atmış ve aynı süratle de at üstünde yere düşürmeden yakalamayı başarabilmişlerdir.³⁰⁰ Bozdoğan yapısı itibarıyla uzağa fırlatılabilen bir silah türüdür. Ancak gürz, daha ziyade yakın dövüşte kullanılan vurucu, ezici ve parçalayıcı bir saldırı silahı olarak bilinmektedir. Baş kısmı yuvarlak ve adeta küreyi andırır tarzda olan gürzün çivisiz olanlarına matrak denilmektedir. Bunu kullananlar arasında delilerin haricinde Yeniçeri Ocağı'ndan atlı zağarcılar, atlı sekbanlar ocağının büyük zabitleri, yayabaşları, bölükbaşları ve odabaşları da vardır.³⁰¹ Bozdoğan; ok, yay, kılıç, mızrak, kalkan ve topuz gibi bir silah çeşidi olmakla birlikte bir nevi topuz türü sayılmaktadır.³⁰²

Öte yandan muharebe meydanlarında zırhlı ve miğferli şövalyelerin karşısında kılıç ve okların yetersiz kaldığı görülmüş, bundan ötürü zırhları delebilecek mahiyette yeni savaş araçları geliştirilmeye başlanmıştır. Bundan mülhem XIII. yüzyıldan itibaren Avrupa'da savaş çekici adıyla yeni bir silah türü kullanılmıştır. Esasında bu türün tarihi, Roma İmparatorluğu dönemine kadar gitmektedir. Ancak yaygınlaşması, Ortaçağ dönemine denk gelmektedir. Savaş

²⁹⁸ Özcan, "Deli", s.133.

²⁹⁹ Turhal, *Deliler*, s.64.

³⁰⁰ Nejat Eralp, *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar*, TTK Yay., Ankara 1993, s.47.

³⁰¹ Kuzucu, *Osmanlı Sefer Lojistiği*, s.39.

³⁰² Bayramoğlu Ali Ağa, *Ümmü'l Gazâ Harp Sanatı ve Aletleri*, çev.Salim Ayduz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İstanbul 2013, s.16.

çekici, sivri ucu sayesinde zırhta ve miğferde delik açabilme özelliğine sahiptir.³⁰³ Bu nedenle savaş çekici, Osmanlı silahları arasında çok önemli bir yere sahip olsa da Osmanlı silahlarını konu alan bazı kaynaklar da geçmemektedir.³⁰⁴ Mızrak ise iki buçuk metre uzunluğunda olup, ahşap bir gövdenin ucuna yerleştirilmiş dar veya geniş yaprak yahut daha farklı şekillerde uç kısmı demirden oluşan bir türdür.³⁰⁵ Dolayısıyla delilerin kullandığı mızraklar, diğer Osmanlı askerleri ve Avrupa askerlerinin kullandıklarından daha uzun olarak kayıtlara geçmiştir ki resmedilmeleri de bu şekilde olmuştur. Delilerin kullandıkları mızrakların uç kısımlarına perçem ya da berçem adıyla bilinen kırmızı renkte dağ sığırı kuyruğundan kıl püsküller veya ipek kumaşlar taktıkları bilinmektedir. Bu durum Türklerde yiğitliğin bir sembolü olarak, Osmanlılara da Orta Asya kültüründen sirayet etmiştir. Bundan mülhem bu mızrakların ucuna dikey olarak yerleştirilmiş yarım daire nevi bıçakların olduğu da yine kaynaklarca doğrulanmaktadır.³⁰⁶ Pusat, genelde silah anlamında kullanılan bir tabirdir. Yani belli bir dönem boyunca pusat denildiği zaman akla her zaman silah gelmiştir. Tıpkı zırh gibi bir çeşit savunma silahıdır. Piştov ise tabancadan önce kullanılmış ilkel silahlardan biri olarak bilinmektedir.³⁰⁷ Şeşper, gürz veya topuzun baş kısmının değişikliğe uğramasıyla ortaya çıkan bir silah türüdür.³⁰⁸ Bu silah, tıpkı gürz ve topuzlar gibi yakın dövüş aleti olup, dilimlerin dış kısımları ince olmasına rağmen yine de bir bıçak kadar keskin değildir.³⁰⁹ Zira deliler, minyatürlere bakıldığı zaman genellikle ellerinde şeşperle resmedilmişlerdir.³¹⁰ Bu cümleden olarak İngiliz diplomat ve tarihçi P. Rycout'un, delilerin genelde Macar tarzı mızrakları kullandıkları ve bununla birlikte kılıç, savaş baltası ve hatta kuşaklarında tabanca taşıdıklarına³¹¹ dair olan araştırmaları önceden incelenen savaş silahlarını bir bakıma desteklemektedir. Öte yandan tüfek mevzusuna ise XV. yüzyıl kroniklerinin nazarından bakılması gerekmektedir. Nitekim tüfek, genellikle bu yüzyıl içerisinde

³⁰³ Turhal, *Deliler*, s.31.

³⁰⁴ Turhal, *Deliler*, s.68.

³⁰⁵ Eralp, *Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar*, s.50.

³⁰⁶ Kuzucu, *Osmanlı Sefer Lojistiği*, s.37.

³⁰⁷ Bosnavî, *Bosnavî Tarihi*, s.122.

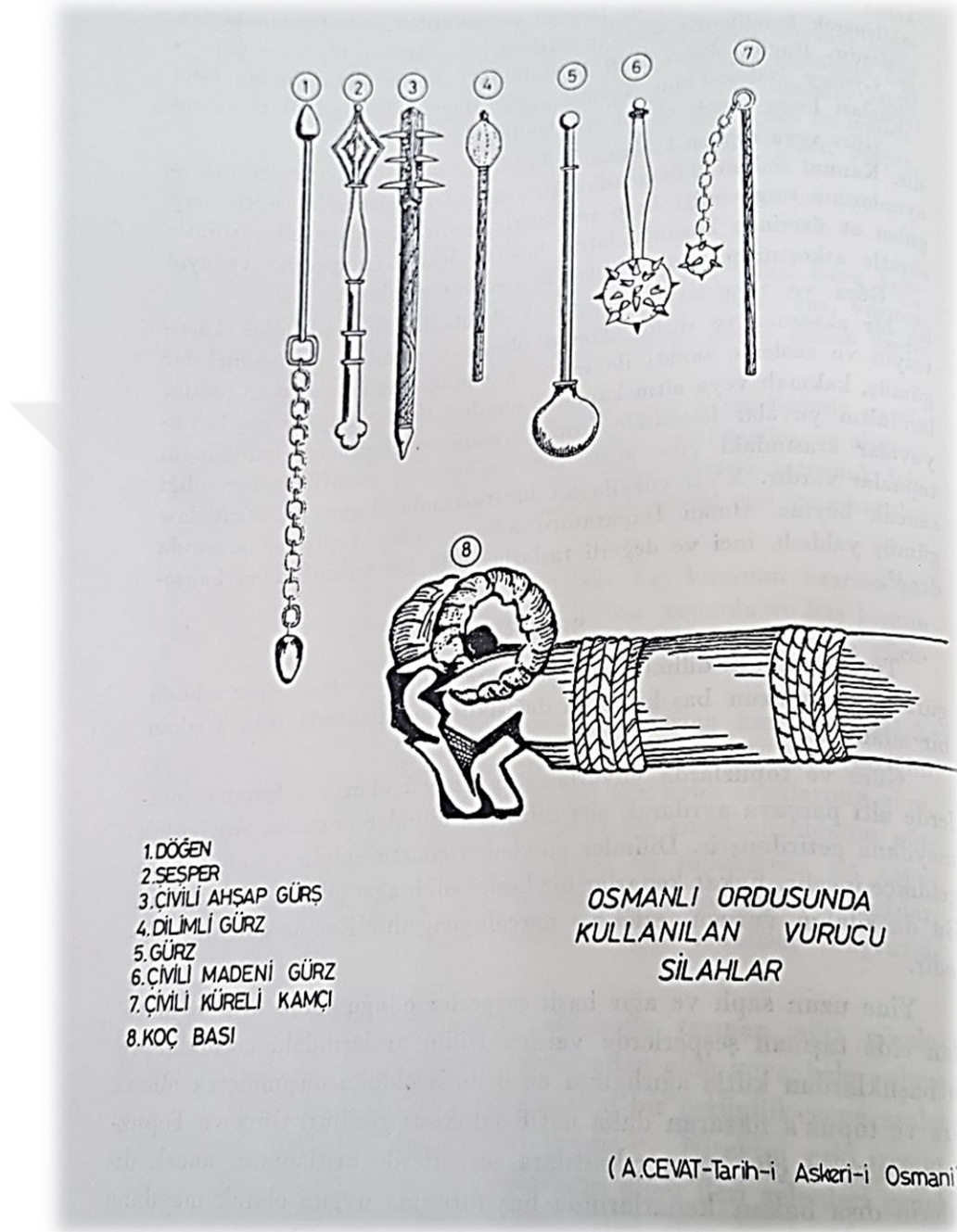
³⁰⁸ Eralp, *Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar*, s.47.

³⁰⁹ Kuzucu, *Osmanlı Sefer Lojistiği*, s.40.

³¹⁰ Bilgili, *Osmanlı Minyatürlerinde Deli*, s.137,166,190,198.

³¹¹ Özgür Kolçak, *XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı-Avusturya Savaşları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012, s.39.

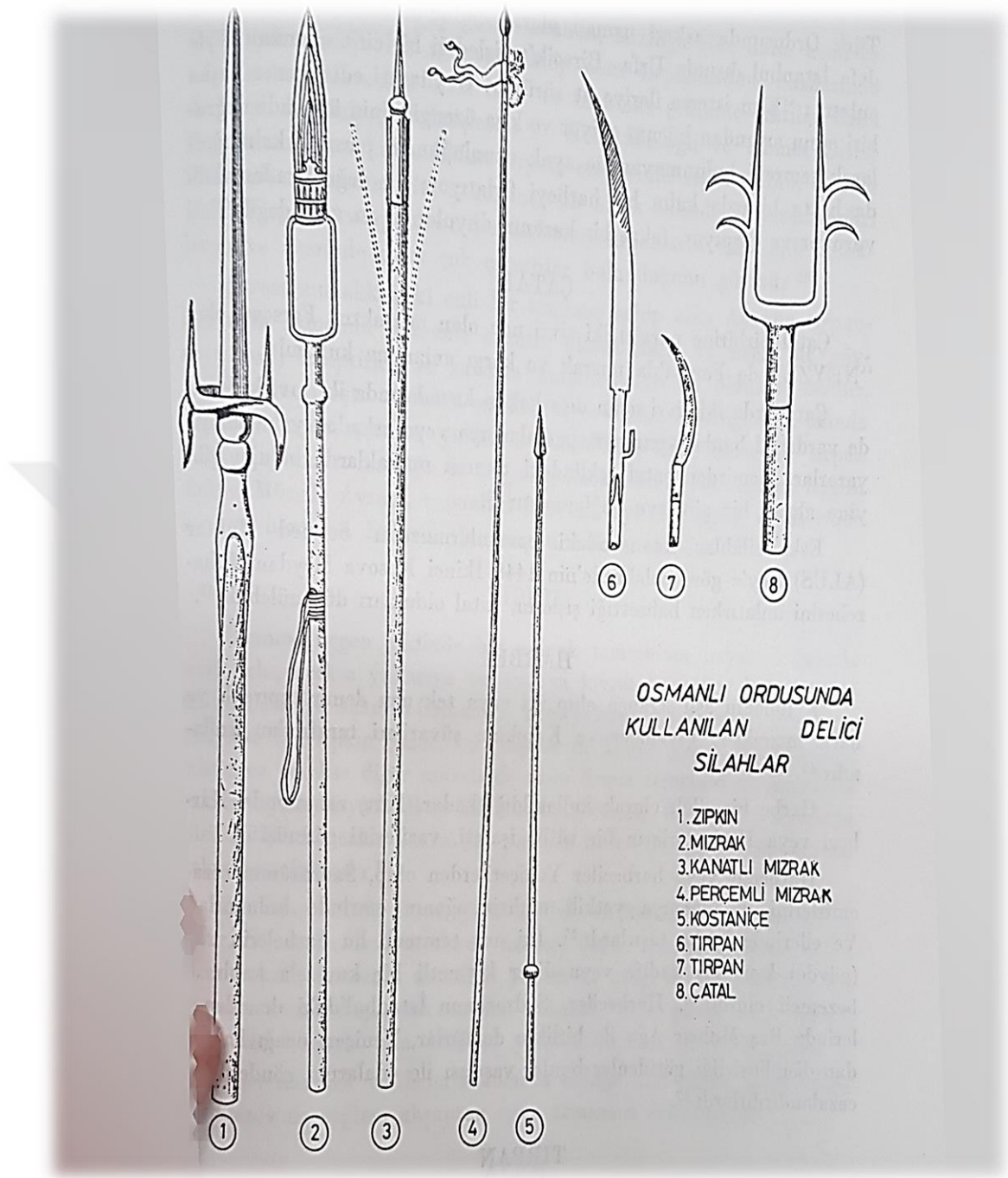
fethedilen Balkan kalelerine ait silah sicillerinde yer almaktadır.³¹² Buna istinaden bazılarını görselleştirmek yerinde olacaktır.



Resim 3.1. Vurucu Silahlara Dair Bir Resim³¹³

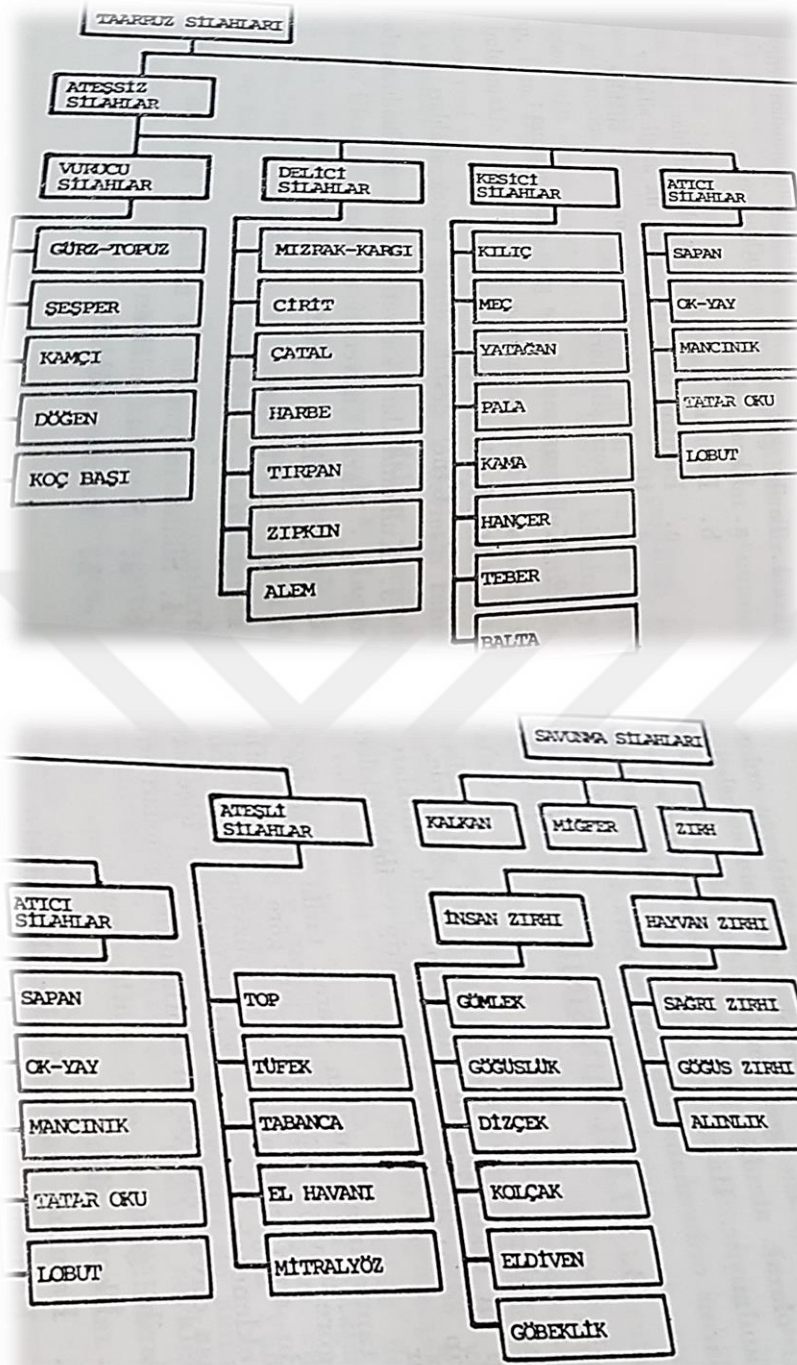
³¹² Agoston, *Guns for the Sultan, Military Power and the Weapons Industry in the Ottoman Empire*, s.19.

³¹³ Eralp, *Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar*, s.48.



Resim 3.2. Delici Silahlara Dair Bir Resim³¹⁴

³¹⁴ Eralp, *Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar*, s.53.



Tablo 3.3. Taarruz ve Savunma Silahlarına Dair İki Resim³¹⁵

Osmanlı Devleti'nin kazandığı zaferlere bakıldığı zamanda denilebilir ki ilk Osmanlı zaferleri ok, kılıç ve kuşkusuz ki bunları son derece profesyonel bir şekilde

³¹⁵ Eralp, *Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar*, s.44.

kullanan göçebe Türkmenlerin başarısının bir ürünüdür.³¹⁶ Bundan önce çalışmanın başlangıcında gazâ ve cihat anlayışı içerisinde ilgili mevzuya yer verilmişti. Ancak ateşli silahların kullanılmasıyla birlikte kılıç, eski değerini bir bakıma yitirmeye başlamıştır. Bu nedenle Osmanlının savaş silahlarında biraz daha Batılı bir yeniliği benimsemesiyle birlikte, kılıçlar da genellikle görsel açıdan bir aksesuar gibi kullanılmaya başlamıştır. Bundan ötürü, kılıçların üzerlerindeki desenler ve süslemeler giderek abartılı bir görünüm almaya başlamıştır.³¹⁷ Bu bağlamda delilerin de kullandıkları silahların zamanla değişikliğe uğramış olması tabiidir ve bu onların kendi tercihleri değildir. Kaynaklarda görüldüğü gibi, delilerin yaşadıkları dönemin bir gereği olarak bu değişikliğe uğradıkları söylenebilir.

“Her taraftan savaş erleri keskin kılıçlarını düşmanların kafasını öyle vuruyorlardı ki, bulutlardan kılıç yağıyor zannedilirdi. Gürzlerin ve okların çıkardığı seslerden savaş erlerinin ruhları feryat ediyordu. Süvarilerin atlarının kaldırdığı tozlardan hava karardı, muharebe meydanı ölülerle doldu.”
Zafername³¹⁸



Resim 3.3. Çeşitli Silahlarla Yapılan Talimi Gösteren İki Minyatür. ³¹⁹

³¹⁶ Kahraman Şakul, “Yeni Bir Askerî Tarih Özlemi:” Savaş, Teknoloji ve Deneyisel Çalışmalar, yay. haz. Kahraman Şakul, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2013, s.6.

³¹⁷ Kayahan Horoz, “Türk Kılıcının Bin Yılı: MS. VIII.-XVIII. Yüzyıllar”, Yenir Bir Askerî Tarih Özlemi, s.54.

³¹⁸ Turhal, Ankara 1402, Askeri Tarih Araştırmaları, Maket, Figür & Savaş Oyunları, Ankara 2011, s.58.

³¹⁹ Nebi Bozkurt, “Silâh”, DİA., c.37, İstanbul 2009, s.188. (Kitâbü'l-Mahzûn câmiu'l-fünûn, TSMK, Revan Köşkü, nr. 1933, vr. 86b-87a.)



Resim 3.4. Tüfek Çeşitleri ³²⁰

³²⁰ Salih Atalay, “Eski Harpler ve Silahlar-Pratik Deneyler”, *Yeni Bir Askerî Tarih Özlemi*, s.91.

3.2.2. Bindikleri Atlar

Delilerin bindikleri atlar, son derece kuvvetli atlar olup uzun koşulara dayanıklıydılar. Bu halleri ile akıncıların atlarıyla benzerlik göstermekteydiler. Bu denli güçlü olan atların örtüsü de aslan, kaplan ve tilki gibi vahşi hayvanların derisinden³²¹ yapılmıştı ki daha önce minyatürler de bu bağlamda örnekler incelenmişti. Dolayısıyla cesareti ile tarihe meydan okuyan delilerin kendi kıyafetlerinden atlarının da nasiplenmiş olması tabiidir. Bundan ötürü atlarını kartal tüyleri ile de süsleyen deliler, bazen de bir aslanın postunu bütün olarak tam vücut halinde atın üzerine geçirirlerdi. Öyle ki bu postta atın kafası, aslanın ağzından çıkartılırdı.³²² Bundan mülhem denilebilir ki delilerin hepsi son derece ihtişamlı atlara binerlerdi. Öte yandan bu yiğitler, kılıçlarını yanlarına asarlardı. Elllerinde de bir kargıyla bağlanmış flama şeklinde birer sancak taşırldı ve bu sancakların uçlarını da atlarının kuyruğuna kadar uzatırlardı.³²³ Ömer Bosnavî delilerin atlarının kurt ve ayı postundan süslü örtüleri, hatta deriden acayip görünümlü kesmeleri olduğunu ve bu gösterişli atların son derece hızlı koştuğunu da belirtmektedir.³²⁴

Mallet delilerin kullandığı atların kısa ve yağlı baldırlı olduklarına dikkat çekerken, Lorck ise delilerin bindikleri atların boynuna daha küçük boylarda çeşitli hayvan postlarının asıldığına dikkat çekerken, cesaretin timsali olarak zırh kullanmayan deli oğlanların atlarına da zırh geçirmediğini³²⁵ eklemektedir. Aynı şekilde Mallet, delilerin bir ayak uzunluğundaki mahmuzlarını genelde bu kısa ve yağlı baldırlı atlarını harekete geçirmek için kullandıklarını belirtmektedir.³²⁶ Buna istinaden minyatürlerde resmedilen delilerin atlarının genelde tek renk değil de farklı desenlerle süslenmiş çift renkli atlar olduğu görülmektedir. Beyaz renge yakın olması hasebiyle buzul tonlarında çizilen atlar, belki de delilerin kullandığı tek renkli atlara örnek olabilecek cinstendir. Bu bağlamda neden beyaz rengin tüm saflığıyla delilerin atlarını tasvir etmekte kullanılmadığı dikkat çekmektedir. Ancak minyatürlerin bütününe odaklanıldığı zaman çoğunlukla beyaz renkte bir atın ya padişahı ya da mertebesi yüksek bir devlet adamını betimlemek üzere resmedildiği açıktır.

³²¹ Özcan, “Deli”, s.133.

³²² Turhal, *Deliler*, s.32.

³²³ Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası*, s.406-407.

³²⁴ Bosnavî, *Bosna Tarihi*, s.122.

³²⁵ Turhal, *Deliler*, s.32.

³²⁶ Turhal, *Deliler*, s.29.

İhtimaldir ki buradaki gaye, beyaz atın diğer renk atlara nazaran daha özel bir yeri olması alışıklığı, bu tarz atları da yalnızca padişah ve onun taltif ettiği devlet adamlarının kullandığı imajının verilmek istenmesi olabilir. Bu durum göz önüne alındığında delilerin kullandıkları atları da kendileri gibi ayırt edici birtakım özelliklerle donatmış olmaları ihtimali hayli yüksektir. Kabudlu Vasfi Efendi Efendi'ye göre deliler için önemli olan şey, elbette atlarıydı. Zira atları onlara maiyetinde oldukları bey ya da paşalar tarafından verilmekteydi. Deliler, atlarını da kendileri gibi süslerlerdi. Atlarının mutlaka süslü bir pelerini olurdu.³²⁷ Delilerin atlarındaki leke şeklinde olan renklere odaklanıldığı zaman ise bu askerlerin atlarını kına ile boyamış olabilmeleri³²⁸ ihtimali ortaya çıkmaktadır ki bunun da delilerde bir anlamı olduğu aşîkârdır. Bu bağlamda örnek bir görsel verilebilir. Resim: 3.2.2.1.



Resim 3.5. Delillerin Bindikleri Atlara Dair Bir Minyatür Örneği

³²⁷ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825”, s.165-166.

³²⁸ Bilgili, *Osmanlı Minyatürlerinde “Deli”*, s.71,72.

Osmanlı askerî teşkilatının temel birimi olan tımarlı sipahiler, akıncılar ve kapıkulu süvarileri, at üstünde teşkil edilmiş olan birliklerdir.³²⁹ Dolayısıyla delilerin de bu birlikler nevi atlı olarak teşkil edilmiş bir ocak olduğunu doğrulayan kaynakların sayısı yadsınamaz ölçüdedir.³³⁰ Kabudlu Vasfi Efendi'nin verdiği bilgilere göre de Deliler Ocağı başkasının maiyetindeki atlı öncü birliklerden olup, profesyonel süvarilerden oluşmaktaydı.³³¹ Bu cümleden olarak atlar genel olarak; al (kızıl kahve), doru (gövde kahverengi, yele ve kuyruk kara), kula (gövde koyu sarı, yele ve kuyruk kara), kır (koyu kıllarla karışık ak), beyaz ve yağız (kara) (don) renklere sahiptiler.³³² Zaten delilerin kır atlara bindikleri bundan önce minyatürlerde tespit edilmiştir.³³³ Gövdesi ile ayak kısımlarının farklı renklerde olması³³⁴ ya da atın üstünde benekli şekillerin olması gibi³³⁵ detaylar, deliler ile atlarının ortak özellikleri olup onların kolaylıkla ayırt edilebilmelerinde önemli rol oynamıştır.

Öte yandan delilerin atlarına nasıl hâkim olduklarını Slade anılarında şöyle anlatmıştır: “Öyle ki kumanda ettikleri yönde alevlere bürünmüş bir fıçıya, silah ateşine doğru atılır, düz bir duvarı aşar. Atıyla dörtnala giderken silahıyla nişan almasını ve vurmasını bilir, keskin nişancıdırlar. Cirit atmada da üstlerine yoktur...”³³⁶ Slade'nin verdiği bilgilere göre delilerin cirit atmada da maharetli olduğu anlaşılmıştır ki bu durum yine gösteri esnasında at üstünde cirit atan delileri tasvir eden minyatürlerce desteklenmektedir.³³⁷ Aynı şekilde Kabudlu Vasfi Efendi de delilerin boş kaldıklarında zamanlarının çoğunu cirit oynayarak geçirdiklerini belirtmektedir.³³⁸ Bu bağlamda cirit'in, Osmanlı'nın ihtişamlı törenlerinde mesela sünnet merasimi gibi özel günlerinde bizatihi padişah tarafından desteklenen bir spor türü olduğunu belirtmekte fayda vardır ki biniciliğin yanı sıra at üstünde ok atma ve cirit oynama da bunun güzel örneklerindendir.³³⁹ Zira bu geleneksel Türk kültürünün bir yansıması olup, yalnızca delilere mahsus olan bir özellik değildir. Enderun

³²⁹ Halaçoğlu, “At”, *DİA.*, c.4, İstanbul 1991, s.30.

³³⁰ Özcan, “Osmanlı Askeri Teşkilatı”, *Osmanlı*, c.6, , s.554.

³³¹ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825”, s.165.

³³² Halaçoğlu, “At”, s.31.

³³³ *Süleymannâme*, varak 592a, s.226,227.

³³⁴ And, *Osmanlı Tasvir Sanatları: Minyatür*, s.229.

³³⁵ *1582 Surname-i Hümayun Düğün Kitabı*, varak 86a, s.116.

³³⁶ Turhal, *Deliler*, s.32.

³³⁷ *1582 Surname-i Hümayun Düğün Kitabı*, varak 86a, s.116.

³³⁸ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825”, s.165.

³³⁹ Fatih Murat Han, Mustafa Koç, Mehmet Kartal ve Talha Murathan, “Osmanlı Devleti'nde Binicilik”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.31, Mart 2019, s.775.

ağalarından Has ağalara kadar cirit oynayan devlet hizmetkârları ve cündilik talimi yapan askerler de arşiv belgelerine konu olmuştur.³⁴⁰

3.3. Kullandıkları Aksesuarlar

Deliler giydikleri kıyafetler, bindikleri atlar ve kullandıkları silahlar ile bütünleşmiş bir şekilde ve gerçek olamayacak derecede anlatılan efsanevî askerlerdir. Bazen bir öykü kahramanı bazen de bir çizgi roman karakteri gibi anlatılan bu yiğitler, bir bakıma tarihin renkli sayfalarıdır da denilebilir. Nitekim minyatür ve gravürlerde boy gösteren deliler, esasında klasik Osmanlı askeri tiplemesinin dışına çıkarak farklı bir izlenim yaratmışlardır. İlginçtir ki cesaretleri, dış görünüşleri ve kazandıkları zaferler ile her ne kadar farklı olsalar da özellikle Batı dünyası için farklı bir Osmanlı askeri tipolojisi oluşturmuşlardır. Köken olarak Türk değiller ama bir Türk gibi savaşılabilmekteler (bu açıklama, bir yorum olmaktan ziyade Avrupa’da Türk korkusunu destekler mahiyetteki bir düşünceden ibarettir.) Avrupalı değiller, ama bir Avrupalı gibi resmedilmekteler. Mitolojik değil, kanlarının son damlasına kadar şehit olabilecek mahiyette gerçekler. Ama mitolojik bir kahraman gibi gösterilmekteler. Bir beşer olmalarına rağmen, beşer dışı canlılar gibi giyinmekteler. Esasında öyleydiler demek daha uygun gibi görünmekte. Neticede şuan çağımızda yaşamakta değiller. Ancak satırlara misafir oldukları kaynaklar incelendiğinde, sanki her deli yeniden nefes alıyormuş gibi anlatılmaktadır. Hakikaten onları bu denli canlı kılan şey, şüphesiz ki devirlerinde yarattıkları ciddi farklardır. Bu nedenlerden ötürü bu bölümde delilerin fark yaratmasına vesile olan bazı değişiklikler, tercih ettikleri aksesuarlar bağlamında ele alınacaktır.

3.3.1. Kartal Kanadı Takmaları

Kıyafetleri ile adeta bir marka haline gelen delilerin kuşkusuz ki en çarpıcı özelliklerinden biri aksesuar olarak kartal tüylerini kullanmalarıdır. Bu askerler birçok kartal tüyünü bir araya getirerek kendilerine büyük kanatlar yaparlardı. Bu kanatlar o denli büyük olurdu ki bir kartalın kanadı olamayacak ölçüde gerçek dışı gibi görünürlerdi. Kanatların büyük olanlarını sırtlarına takmayı tercih eden deliler, küçük kanatları da genel olarak mızraklarının ucuna takmayı³⁴¹ yeğlerlerdi ki daha

³⁴⁰ *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı’da Spor*, haz. BOA., İstanbul 2018, s.20,158,160.

³⁴¹ Turhal, *Deliler*, s.36.

önce bu durumun örneklerine yer verilmiştir. Pek çok kuş tüyü dururken delilerin neden özellikle kartal kanadını motif olarak seçtikleri dikkat çekmektedir. Bu bağlamda denilebilir ki kartalın çok eski zamanlardan beri diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti askerleri içinde kıymetli olması, meşhur kuş türünü deliler için vazgeçilmez bir motif haline getirmiştir. Dolayısıyla bu durum Türk devlet geleneği nedeniyle delilere kadar intikal etmiştir.

Kartal kanadı eski Türklerden beri özenle kullanıma tercih edilmiş olan bir aksesuar çeşididir. Elbette buradaki aksesuar açıklaması delilerden ötürü tercih edilmiş olan bir kullanımdır. Nitekim kartal, Türkler için yalnızca kanatlarıyla değil bütün olarak çok kıymetli bir canlıdır. Dolayısıyla kimi zaman bir amaca hizmet etmiş bir ritüel olarak kaynaklara yansımıştır. Buna istinaden Yakut Türklerinin sahip oldukları inanışa göre; Şamanlar, yeryüzüne bir kartal tarafından getirilmişlerdir. Bu inanışa göre, Şaman olarak dünyaya gelecek olan çocuğun ruhu, henüz o doğmadan önce bir kartal tarafından yenirdi. Daha sonra bu ruhu yiyen kartal güneşli bir bölgeye göç ederdi. Biraz daha betimlemek gerekirse bu bölge, çayırların ortasında bir çam ile bir gürgen, yahut bir kayın ağacının olduğu bir yerdir. Bu ruhu yiyen kartal, bu ağaçların üzerine gelir ve yumurtasını bıraktıktan sonra giderdi. Bundan sonra bu yumurta, ağaçların üzerinde bir süre kaldıktan sonra çatlayarak ikiye ayrılır ve içinden bir çocuk çıkardı. Efsaneye göre iyi şamanlar kırmızı cam üzerinde beklemiş olan yumurtadan, kötü şamanlar ise gürgen ağacı üzerinde beklemiş olan yumurtadan çıkarlardı. Neticede bu şamanlar yaşamları boyunca kartal anaları tarafından korunurlardı. Ana kartal da şamanların her işinde onlara yardımcı olurdu.³⁴²

Şamanizm'e dayanan bir hayvanın kılığına girme yani don değiştirme olayı, kartal gibi giyinerek onun gibi kutsal, yiğit ve son derece usta bir avcı, bir savaşçı olma anlamına gelmekteydi ki delilerin kalkanlarına yaptıkları kartal kanadı, tüyü, pençesi ve tırnağının Şaman davulları üzerine çizilen motiflerle benzerlik göstermesi³⁴³ de oldukça ilgi çekicidir. Bu bağlamda Şato'da örnek verilebilir bir başka ayrıntıdır. Şato; Türklerin başkanıdır ve Çin kaynaklarına göre kartal yuvasında doğmuştur. Öyle ki XII. ve XIII. yüzyıllar arasında Şato Türklerinin yaşadığı yerlerde görülen Türkler, ya örgüt ya da Ak Tatar adıyla anılmaktadır.

³⁴² Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi (Kaynaklar ve Açıklamaları ile Destanlar)*, c.1, TTK Yay., Ankara 1993, s.595-596.

³⁴³ Turhal, *Deliler*, s.43.

Selçuklu beylerinde olduğu gibi bu Türklerin başkanı da ismini, Ala-kuş adında bir kartalın adından almaktadır.³⁴⁴ Kartal aynı zamanda Oğuzların önemli kuş amblemlerinden de biridir. Dede Korkut hikâyelerinde “alaca benekli kartalın faziletlerini taşıyan kişiler” anlamına gelecek şekilde genellikle “çal karakuş erdemlü” ifadesinin kullanılması da Oğuzların bu kuşa ne denli saygı gösterdiklerinin bir izahıdır.³⁴⁵ Böylelikle kartalın Oğuzlar için bir bakıma totem olduğu da söylenebilir. Toteme göre, eğer kartal kanatlarını bir kez çırparsa buzlar erir, iki kez çırparsa o zaman yaz gelir ki bundan ötürü kartalın Yakut Türkleri için ne kadar kıymetli bir kuş olduğuna³⁴⁶ önceden değinilmişti. Bu cümleden olarak daha önce bahsedilen Şaman davullarının motifleri gibi, Altayların Şaman elbiselerinde de kartal figürleri bulunması dikkate değerdir. Nitekim kartal aynı zamanda türeyişle ilgili de önemli bir simgedir. Bir efsaneye göre; Yakutların soylu ataları aslında bir kartaldır. Teleütlerden Merkütler, kara bir kartaldan türediklerine dair bir inancı benimserken, Yurtas kabilesi ise beyaz başlı bir kartaldan türediklerine inanmaktadır.³⁴⁷ Bu bölümdeki amaç, Türklerin kartal ile nasıl bir bağları olduğunu anlatmak değil. Kartalın konu olduğu Türk efsanelerini anlatmak değil! Delilerin neden kartalı tercih ettikleri ve kartal kanadı ile düşmana korku vermek gibi bilinenin dışında aslında nasıl bir mesaj vermeye çalıştıklarını, meşhur türeyiş efsanelerinden birkaçı üzerinden açıklayabilmektir. Dolayısıyla kartalın Türk toplumu için ne denli önemli olduğunun bir başka göstergesi de Kül Tegin’in mermer büstünde, serpuşun ön tarafını kaplayan ve kanatları açık bir şekilde tasvir edilen kartal figürüdür. Nitekim kartal, Türkler için aynı zamanda Gök Tanrının da bir sembolüdür. Başkurtlar arasında da bir gelenek halini almış olan kartal, son derece önemlidir. Asırlardır kartal ile Türklerin ağaç ve atalar kültü arasında ciddi bir bağ³⁴⁸ olduğu da bu bağlamda yadsınamaz bir gerçektir.

Netice itibarıyla Türkler için kıymetli bir maziye sahip olan kartalın, delilerin de gönüllerini fethettiği aşikârdır. Bu durum türeyiş efsanelerine mi dayanır bilinmez ama delilerin maziden esinlenerek, özellikle kartal kanadını seçmiş olmaları ihtimalleri hayli yüksektir. Zira deliler, ister Sırp olsun, ister Hırvat, isterse Boşnak...

³⁴⁴ Ögel, *Türk Mitolojisi*, c.2, TTK Yay., Ankara 1995, s.131.

³⁴⁵ Pertev Naili Boratav, *Türk Mitolojisi Oğuzların, Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi*, çev.Recep Özbay, Bilgesu Yay., Ankara 2012, s.84.

³⁴⁶ Fuat Bozkurt, *Türklerin Dini*, Cem Yay., İstanbul 1995, s.10.

³⁴⁷ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kabalcı Yay., İstanbul 2000, s.74,110.

³⁴⁸ Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1980, s.12,20,21.

Neticede bir Türk devletinin maiyetinde ve Türk liderlere hizmet etmek için oluşturulmuş olan özel bir birlikti. Gayesi devlete hizmet etmek olan bu yiğitlerin, doğdukları değil de doydukları yerin tarihini benimsemiş olmaları da son derece doğaldır. Özellikle devşirme sistemi hatırlandığı zaman, bu sisteme dâhil edilen çocukların bile Türk ailelerine verilerek yetiştirildiği dikkate alınır, delilerin de yedikleri, yattıkları ve savaştıkları her yerde Türklerle bu denli özdeşleşmiş olmaları normaldir. Ancak bu durum şimdilik ihtimal dâhilinde olup, çalışmanın sonraki bölümlerinde belki de “deliler Türk’tü” diye bir kanıya da varılabilir. Öte yandan delilerin sırtlarına taktıkları kanatlar ile adeta uçuyormuş izlenimini vermeleri ve bundan ötürü bazı müverrihlerin deliler için “kartallar gibiydiler” ifadesini kullanmış olmaları,³⁴⁹ onların zaten bir Türk askeri olarak kartal ile nasıl tasvir edildiklerine dair en sağlam dayanaktır.

3.3.2. Kesici Nesneleri Üzerlerinde Taşımaları

Deliler kullandıkları kesici ve delici nesnelerle bir yandan cesaretlerini göstermiş, diğer yandan da kanlı gösterilere sahne olmuşlardır. Vücutlarından akan kanlar, görenleri büyük bir dehşete düşürse de delilerin kanlar içinde dahi soğukkanlı bir şekilde vazifelerine devam ettikleri minyatürlerde görülmüştür. Kollarına ve karınlarına sapladıkları hançer nevi kesici nesnelerle son derece ürkütücü bir yürüyüş yapan deliler, şehzade Mehmed’in 1582 yılındaki sünnet merasiminde resmedilmişlerdir.³⁵⁰ Surname-i Hümayunda bu şekilde resmedilen delilere dair ürkütücü bir diğer detay ise başlarının üstüne açtıkları kesiklere yerleştirdikleri kuş tüyleridir. Ayrıca karınlarına sapladıkları mızraklar ile de gösteri yapmayı başaran deliler, alınlarının ortasına ve kaşlarının üstüne de hançerler saplamaktadırlar.³⁵¹ Bu şekilde resmedilen deliler, genel olarak üstten yarı çıplak bir vaziyette çizilmiştir. Minyatürlerde verilen bilgilere istinaden anlaşılıyor ki vücutlarına sapladıkları nesnelerle bedenlerinden akan kanlara rağmen son derece rahat ve sanki acı hissetmiyorlarmış gibi görünmektedirler.

Öte yandan bazı deliler kollarına sapladıkları çift hançerlerle bir başka merasimde yürürken üstleri çıplak değil de tam tersine önden düğmeli ve kısa kollu mintan nevi bir üst giysisi ile resmedilmişlerdir. Altlarına da bol kesimli şalvar

³⁴⁹ Turhal, *Deliler*, s.36.

³⁵⁰ *Surname-i Hümayun*, s.26.

³⁵¹ *Surname-i Hümayun*, s.27.

giymiş olan delilerin bıyıkları da diğer minyatürlerdeki delilere nazaran daha gür ve aşağıya doğru uzar bir vaziyette çizilmiştir.³⁵² Başları da dazlak olarak resmedilen deliler, bu halleri ile kalenderi dervişlere de benzemektedirler. Bunun yanı sıra biliniyor ki zâhid dervişler de genellikle yün, keçe ya da hayvan gönünden yapılmış özel başlıklar takar ve buna ilave olarak değnek, kuşak, zil, balta, lamba mum, ustura, iğne, çakmak taşı ve müzik aletleri ile gezerlerdi.³⁵³ Bu durum göz önüne alındığında delilerin kullanmış oldukları aksesuarların esasında dervişlere benzeyen bir yönü de olduğu muhakkaktır. Ama bu demek değildir ki bunlar derviş ya da tarikat yolundadır. Deliler akıl almaz gösterileriyle esasında bir bakıma bedenlerine işkence yapıyorlardı. Bu bağlamda iyi bir örnek, daha öncede bahsedilen ve 1582 yılında düzenlenen II. Murad'ın oğlu, III. Mehmed'in sünnet merasimidir. Burada delilerin bazıları kollarına beş büyük bıçak saplarken, göğüslerine de iki kılıç saplamışlardır. Delilerden bazıları da karınlarına yay ya da mızrak saplamıştır ki kan kaybı yaşamaya başlayanlar bu nedenle ölmüşlerdir.³⁵⁴ Belirtildiği gibi bazı delilerin alınlarındaki kesikleri de bir bıçak yardımıyla açtıkları ve buradaki kesiğe yerleştirdikleri tüylerin, açık yara kuruyup kendiliğinden kapandıktan sonra adeta kafaya sabitlenmiş bir halde görüldüğü kaynaklara yansımıştır.³⁵⁵ Deliler bu denli dehşet veren görünüşlerinden ötürü istedikleri amaca ulaşmış gibi görünmektedirler. Öyle ki bu durum her ne kadar tehlikeli de olsa onlar açısından çok büyük fark yaratmıştır. Ancak zamanla bu durum o kadar ciddi bir boyut almıştır ki gösteriler esnasında kan kaybından ölen deliler için artık padişah harekete geçmiştir. Bundan sonra deli oğlanların kesici ve delici nesnelerle gösteri yapması yasaklanmıştır. Bu bağlamda yine meşhur sünnet merasimi örnek verilebilir. III. Mehmed'in sünnet merasiminde bu askerlerden ikisinin öldüğü belirtilmektedir. Meşhur düğünün ihtişamını yaklaşık dört yüz kadar minyatürle anlatan Surname-i Hümayun, merasim esnasında delilerin sergilediği bu çılgın gösteriler hakkında şu bilgileri vermektedir:

... ve önlerinde Budin vilayetinin gazileri enva-ı cür'etler ve şecaatler eylediklerinden gayrı sim-said-i zer-dest cuvanları, bazularına otuzar mikdarı Engerus bıçakların saplamağla kol kanat açıp yürüdükleri yerde uçmağa yüz dutarlar ve başların yekser meydana kor, erkek bahadırları ve baş başa gele dilverleri iki taraftan alınlarına şişler sancıp başa kalmaz

³⁵² Nutku, *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği 1675*, resim 30.

³⁵³ Karamustafa, *Tanrının Kuraltanımaz Kulları*, s.24.

³⁵⁴ And, "XVI. Yüzyılda Eyâlet Askerleri", s.15.

³⁵⁵ Turhal, *Deliler*, s.29.

fedailerin tarihin baştan tutarlar ve şahin bakışlı, nevres taze gulam çeler baş açıp levendâne kellelerine turna telleri takınmışlar ve böğürtlenli birkaç dilâver, dâmeni dermiyan kesüp gayret birle yüreklerin dağladılar. Bazıları âdem menzil-i hevasına mutlak mukayyed düşü can-ı ağza gelince mahmil bağladılar, nicesi ceb ü rast cismine nal kesme âdemler ok canıp doğrusu çöpçe tire-dil olmadılar...³⁵⁶

Deliler gerek Osmanlı kroniklerinin, gerekse Batılı seyyahların seyahatnamelerinin verdiği bilgiler olsun, genellikle tehlikeli aksesuarları ile tarihe geçmiş ve bunu bir cesaret timsali olarak kullanmayı tercih etmiş olan yiğitlerdir. Hakikaten vücutlarının üzerinde adeta yapışık gibi duran çiviler, hançerler, kılıçlar ve mızraklar dikkate alındığında bu denli cesarete delice dememek mümkün değil ki Batılı seyyahların vermiş oldukları bilgiler de bunu destekler mahiyettedir. Buna istinaden savaşımlardan ziyade gösterilerde dahi böyle dolaşmaları, onların deli olarak anılmaları için yeterince dayanaktır. Kimilerine göre eleştirebilir bir yanının olmasından ziyade ölüme dahi meydan okuyan bu yiğitlerin, isimlerinin hakkını vererek yaşadıkları da muhakkaktır. Ancak kaynaklardan yola çıkarak anlaşıyor ki verilen bu bilgiler genel olarak klasik dönem delilerine işaret etmektedir.

3.4. İnançlarının Yansımaları

İnanç tabir olarak; “Tanrı’ya ve bir dine inanma, iman ve akide gibi anlamlara gelmesinin yanı sıra bir düşünceye gönülden bağlanma ve inanılan öğreti” gibi anlamlara da gelmektedir.³⁵⁷ Bu bağlamda delilerin inancı, esasında Hz. Ömer’e gönülden bağlanmaktan geçmektedir. Ancak belirtmekte fayda vardır ki bunlar, köken itibarıyla Türk, Boşnak, Sırp ve Hırvat olup sonradan din değiştirerek, Müslüman olmuşlardır.³⁵⁸ Buna istinaden delilerin Hz. Ömer’e olan bağlılıkları konusunda kaynakların yetersiz kalmasından ötürü, bu konu üzerindeki gizemin de yeni belgeler ortaya çıktığı zaman çözüleceği muhakkaktır.

3.4.1. Hz. Ömer’e Tâbiyet

Deliler bir yaşam amacı olarak, Hz. Ömer’e nispet eden³⁵⁹ yani onun yolundan gitmeyi kendilerine öğreti edinmiş olan yiğitlerdir. Bunlar “*kalpaklarımız Emirü’l-Mümi’nin Hz. Ömer’in çizmesinin koncuğudur*,”³⁶⁰ *ocağımız müşarünileyh efendimize*

³⁵⁶ And, “XVI. Yüzyılda Eyâlet Askerleri”, s.15.

³⁵⁷ TDK, “İnanç”, Aralık 3, 2019. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=>

³⁵⁸ Uyar ve Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, s.107,108.

³⁵⁹ Uzunçarşılı, “Deli”, s.516.

³⁶⁰ Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.111.

mensuptur”³⁶¹ diyerek Hz. Ömer’e büyük bir bağlılık³⁶² ve derin bir sevgi beslemişlerdir. Kaynaklara göre delilerin, Hz. Ömer’e neden bu kadar bağlandıkları ve bu bağlılıklarının sebebinin tam olarak ne olduğu henüz aydınlatılabilmiş değildir. Öte yandan Hz. Peygamber’in bir sözünde (Hadis-i Şerîf) “*Ashabım gökteki yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız hidayet bulursunuz*” dediği bilinmektedir.³⁶³ Bundan ötürü sahabeler’in, bir konuda sıkıştıklarında, “Yetiş Ya Hamza, Ya Ömer, Ya Ali” dedikleri bilinmektedir. İslâm tarihinde pehlivanlığı, adâleti ve cesaretiyle bilinen peygamberin bu yakınlarının Osmanlı toplumundaki değeri de göz ardı edilmemelidir. Nitekim Osmanlı padişahlarının kılıç kuşanma merasimlerinde Hz. Ömer’in kılıçlarından birini kullandıkları bilinmektedir. Bu kılıç, adalet için semboldür. Turhal, bundan dolayı delilerin Hz. Ömer’e tâbi olduklarını belirtmektedir.³⁶⁴

Hz. Ömer’in hem İslâm öncesi hem de İslâm’ın gelişinden sonra gösterdiği meteforlar, delilerin hayatlarına örnek olabilecek mahiyettedir. Mesela ilk Müslüman oluşu, Erkam’ın evinde kaç kişiyiz,³⁶⁵ niçin gidip Kâbe’de ibadet etmiyoruz,³⁶⁶ Mekke’den Medine’ye göç edişi sırasında “işte ben Medine’ye gidiyorum. Analarını ağlatmak, karılarını dul, çocuklarını yetim bırakmak isteyenler peşime düşsün” demesi,³⁶⁷ şeytana kılıç çekmeye kalkması ve şeytanın onu görünce yolunu değiştirmesi³⁶⁸ Hudeybiye antlaşması sırasında Gâdir-i Hum hadisesinden önce, Hz. Peygambere, “Yâ Resulallah, sen Allah’ın resulü değil misin?” gibi çıkışı,³⁶⁹ ve antlaşmaya tepki gösterdiği halde sırf Hz. Peygambere olan bağlılığından ötürü

³⁶¹ Özcan, “Deli”, s.132.

³⁶² *Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü*, c.1, s.421.

³⁶³ Yunus Apaydın, “Sahabi Sözü’nün Hukuki Değeri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Prof. Dr. Bahaeddin Ögel’e Armağan, S.4, 1994, s.334.

³⁶⁴ Turhal, *Deliler*, s.35.

³⁶⁵ Ağırakça, “Hz. Ömer’in Müslüman Olması Meselesi”, s.17.

³⁶⁶ Davut Şahin, *Hz. Ömer’in Kur’an Anlayışı ve Yorum Yöntemi*, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2009, s.132.

³⁶⁷ İrfan Yücel, *Peygamberimizin Hayatı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2016, s.32.

³⁶⁸ *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*, c.3, ed.Ali Aksu, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sivas 2018, s.504.

³⁶⁹ Murat Sarıcık, *Hz. Ömer Adalet Timsali*, e-kitap, web:

<https://books.google.com.tr/books?id=xYgbCAAQBAJ&pg=PT116&lpg=PT116&dq=hz.+ömer+de+di+ki+ya+resulullah+sen+allahın+elçisi+değilmisin&source=bl&ots=UFHQfTr5QU&sig=ACfU3U2HPfL-zzyLiwg-cSfBE2stp5AXtg&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwjXxrDz8JDpAhXGIlwKHTNBBnAQ6AEwAHoECAcQAQ#v=onepage&q=hz.%20ömer%20dedi%20ki%20ya%20resulullah%20sen%20allahın%20elçisi%20değilmisin&f=false>

şartları kabul etmesi,³⁷⁰ Hz. Peygamber'in vefatını duyduğunda Mescid-i Nebevî'de; "Resûlullah ölmemiştir! Allah onu muhakkak ki tekrar gönderecek ve böyle söyleyen kimselerin ellerini ve ayaklarını kestirecektir!" sözleriyle duygularını ifade etmesi³⁷¹ gibi meteforların, delilerin hayatlarındaki meteforlar için örnek olduğu ihtimal dâhilindedir. Hz. Ömer'e bir "yol rehberi" olarak bakılmış olabileceği gibi, Deliler Ocağı'nın kuruluşunda da onun hayatında oluşan kültün etkisi olabileceği akla gelmektedir. Nitekim söz konusu meteforlara bakıldığında, Hz. Ömer'in söylediği sözler bir kahramanlık nişanesi olarak bugünkü anlamıyla delice karşılanabilecek ifadelerdir. Örnekler üzerindeki tavırlarına bakıldığı zaman da Hz. Ömer'in tabiri caizse deli cesareti ile hareket ettiği ve bu durumun delilere örnek olabileceği mümkündür. Ayrıca inanç meselesine dayanak gösteren kimi kaynaklar, delilerin bu durumunu ve taşıdıkları aksesuarları dahi yalnızca cesaret timsali oldukları için değil de Rıfailik ve Saadilik gibi tarikatların dervişleri oldukları için de böyle yaşadıklarını savunmaktadır.³⁷² Öte yandan bu durum yeniçerilerin Hacı Bektâş-ı Velî'ye olan tâbiyetleri gibi kabul edilebilir. Nasıl ki, yukarıda da belirtildiği gibi Yeniçeri Ocağı kendisine Hacı Bektâş-ı Velî'yi, pîr olarak kabul etmiş, Hacı Bektâş-ı Velî erkânı üzerinden Hz. Ali'ye bağlanmış ise Deliler Ocağı'nın da Hz. Ömer'i kendilerine pîr gibi kabul etmiş olma ihtimalleri oldukça yüksektir. Nasıl ki yeniçeriler okudukları gülbanglar ile Hacı Bektâş-ı Velî'nin yolundan gittiklerini söylemişlerse, deliler de Hz. Ömer'in yolundan gitmişlerdir. Bu bilgiler ışığında yeniçerilerin ilgili husus hakkındaki gülbanglarına yer verilebilir:

Allah Allah illallah! Baş Üryan! Sine Püryan! Kılıç al kan! Bu meydanda nice başlar kesilir hiç olmaz soran! Eyvallah eyvallah! Kahrımızı kılıcımız düşmana ziyan! Kulluğumuz padişaha ayan! Üçler, yediler, kırklar. Gülbâng-ı Muhammedî, Nûr-ı Nebî, Kirâm-ı Âli! Pirimiz Sultanımız Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî! Dem-i devranına hû diyelim.

Bundan sonra meşhur gülbang, Başçavuş Ağa tarafından "*Gülbâng-ı Muhammedî, Nûr-ı Nebî, Kirâm-ı Ali! Pirimiz Sultanımız Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî! Dem-i devranına hû diyelim hû*" şeklinde tamamladıktan sonra yeniçeriler de hep bir ağızdan "*Hûu!*" diyerek gülbang-ı bitirirlerdi.³⁷³ Yeniçeriler aslında Hacı Bektâş-ı Velî ile özdeşleşmiş bir ocağın mensuplarıdır. Öyle ki "*Kavanin-i Yeniçeriyân*"da bu

³⁷⁰ Muhammed Hamidullah, "Hudeybiye Antlaşması", *DİA.*, c.18, İstanbul 1998, s.298.

³⁷¹ Fayda, "Ömer", s.45.

³⁷² Turhal, "Deliler", s.55-56.

³⁷³ Alkan, "Yeniçeriler ve Bektâşilik", *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Velî Araştırma Dergisi*, S.50, Ankara 2009, s.250.

askerler şöyle geçmektedir: "... odalarında vesair yerlerinde durmalarında ve oturmalarında kanun ve kaideleri Hacı Bektaş Veli'nin fukarasının kullandığı kaide üzerinedir. Kaideleri mücerred olmaktadır ve tamam ihtiyar olmadıkça sakal koyuvermemektir."³⁷⁴ Yeniçerilerin bekâr kalmaları ve sakal bırakma şartlarıyla ilgili olan söz konusu bu kanun gibi, delillerle ilgili herhangi bir kanun yoktur. Bu nedenle delilerin bekâr kalmalarının zorunluluğu da biraz karanlıktır. Nitekim ölüme meydan okuyan bu askerlerin yaşam felsefesi dikkate alındığında evlenmemiş olma ihtimalleri de hayli yüksektir. Ancak bu konu da titiz bir araştırmaya muhtaç olup, belki de tarihin akışı içerisinde ortaya çıkacak olan yeni belge ve bilgilerle aydınlatılabilecektir. Öte yandan ocaklarını Hz. Ömer'e nispet eden delilerle ilgili farklı bir bakış açısı daha söz konusudur. Bu nazar gereğince Bağdat Valisi Ahmet Paşa'nın babası olan Hasan Paşa'nın, 1723 yılındaki İran seferi esnasında delileri bir nebze düzene koyduğu belirtilmektedir. Bundan mülhem delilerin de İranlılara karşı besledikleri ciddi düşmanlık ve kinlerini belli etmek gayesiyle menşelerini Hz. Ömer'e dayandırdıkları tahmin edilmektedir.³⁷⁵ Zira bu dönemde İran'a hükmeden Safevî hükümdarı II. Tahmasb idi ve bu devletin resmî mezhebi Şiîlikti. Dolayısıyla Şiî bir devlete karşı Sünnî bir devletin askerleri olarak, Hz. Ömer'i örnek almaları doğaldır. Hz. Ömer ile ilgili olarak yukarıda anlatılan menkabelerden yola çıkılırsa, onun ne denli cesur ve gözü kara bir kimse olduğu kanaatine varılabilir. Bu nedenle delilerin Hz. Ömer'i örnek model almaları, bu menkabelerin etkisiyle de olmuş olabilir. Ancak bu durum akıllara delilerin, yeniçerilerin ortalarından olamayacağını da getiriyor. Çünkü yeniçeriler bilindiği gibi Hacı Bektaş Veli'ye gönülden bağlı olan askerlerdi ki yukarıda bunun izahı yapılmıştı. Eğer bu deliler, yeniçerilerin ortaları olan deliler olsalardı, Hz. Ömer'e böyle gönülden bağlı olmayabilirlerdi.

Öte yandan inanç meselesinin bütünüyle Osmanlı askerleri içinde ne kadar kıymetli bir yeri olduğu muhakkak olmakla birlikte, bu durumun yalnızca delilere mahsus olmadığı da yeniçeriler üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Deliler ve bir nevi mukayese niteliğinde örnek olarak incelenen yeniçerilerin bu denli bir inanç ve iman üzerinden anlatılmaları, Osmanlı ordusunda inançlar üzerine zaferler kazanan diğer askerlerin göz ardı edilmesi anlamına gelmemektedir. Nitekim bir Müslüman Türk devleti olan Osmanlı için inanç sisteminin orduyu da etkilemesi şaşılası bir

³⁷⁴ Mehmet Anıl, "Efsanelerle Büyüyen Bir Gizem" *Yeniçeriler*, Karakarga Yay., İstanbul 2019, s.39.

³⁷⁵ Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.111.

durum değildir. Bu bağlamda Yıldırım Bayezid ile Timur'un ordularının Ankara semalarındaki Çubuk ovasında karşılaşmadan önce namaz kılmaları örnek verilebilir. O beklenen gün geldiğinde, Timur'un ordusu tarafından borular çalınmadan ve kösler duyulmadan önce, her iki ordunun da ilk iş olarak namaz kıldığı ve sonra kendilerine göre çeşitli dualar ettikten sonra savaştıkları kaynaklar doğrultusunda bilinmektedir. Ayrıca bu savaşta Yıldırım Bayezid'in yanında yeniçeriler ve kapıkulu süvarilerinin yanı sıra son derece iyi savaşan Rumeli yiğitlerinin olduğu da kayda değerdir ki³⁷⁶ bu da akıllara bunların deliller olabileceğini getirmektedir. Öte yandan bir delibaşı olan Kabudlu Vasfi Efendi delilerin bir sefer başlamadan önce mutlaka bir kilim ya da kumaş üzerinde dua ettiklerini belirterek, onların da tıpkı diğer askerler gibi seferlerden önce bir kumaş üzerinde namaz kıldıklarına işaret etmiştir.³⁷⁷

3.4.2. Kadercilik Anlayışı

Terim olarak yazgıcı anlamına gelen³⁷⁸ kadercilik, “alnıma böyle yazılmış” şeklinde kullanılan ifadenin sonradan kadere boyun eğmenin gerekli olduğu düşüncesi ile şekillenmiş olan bir inanış biçimidir. Özellikle Batı felsefesinde ezeli yazgı bağlamında incelenen bu düşüncenin tarihsel kökeni, pagan unsurların da etkisiyle Eski Yunan ve Roma dönemlerine kadar dayanmaktadır.³⁷⁹ Bu cümleden olarak delilerin neden kaderci bir anlayışa sahip olduklarını anlamak için yaşam felsefelerine bakmak gerekir. Bu felsefe, yazılanın mutlaka zuhur edeceği ve kaderin tecelli ettiğinin gerçekleşeceğine dair olan bir inanıştan ibarettir. Zira deliler, bundan ötürü son derece cesurlardı.³⁸⁰ Ömer Bosnavî de kendi tarihinde, bu deli oğlanların, inandıkları kader vesilesi ile düşman karşısında son derece cesur göründüklerini kaydetmiştir.³⁸¹ Öyle ki 1526 yılında gerçekleşen Mohaç Meydan Muharebesi'nde Türklere esir düşen ve XVI. yüzyılda kaleme aldığı yazısında bu konuya değinen Bartholomaeous Georgievic, “chaziler” yani “gaziler” olarak adlandırmış olduğu Osmanlı atlı birliklerinden olan delilerin, çok ünlü bir atasözü olduğuna işaret

³⁷⁶ Turhal, *Ankara 1402*, s.58.

³⁷⁷ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlu Vasfi Efendi 1800-1825”, s.166.

³⁷⁸ TDK, “Kaderci”, Aralık 3, 2019, <https://sozluk.gov.tr/>

³⁷⁹ Namık Kemal Okumuş, “Ezeli Tespit Düşüncesinin Bazı Filozoflardaki Algılanış Biçimleri Üzerine Bir Mukaddime”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, S.XI, Nisan 2014, s.24.

³⁸⁰ Turhal, *Deliler*, s.34.

³⁸¹ Bosnavî, *Bosnavî Tarihi*, s.122.

etmektedir. Bu söz; “*lazılan gelur bassına*”, “yani yazılan gelir başına”³⁸² akidesinden oluşan yazgısal bir inanıştır. Belki de vatan uğruna mücadele eden askerler için bu aslında erliğin bir gereği olabilir. İnanmak başarmanın yarısıdır. İnanmasalardı belki de bu kadar başarılı zaferlere imza atamazlardı. Bu inanış ve söylem, yeniçerilerin kılıç kuşanma merasiminde söyledikleri gülbang ile benzerlik göstermektedir ki her ikisinin de içeriğine bakıldığında zaman ister Hz. Ömer’e olsun, isterse Hacı Bektaş Veli’ye olsun, ciddi bir inanış akidesi olduğu görülmektedir.

Bism-i Şah Allah Allah! Hüü! Yolum yolunuz, kolum kolunuz, dolum dolunuz, dinim dinimiz, başım yolunuzda, canım uğrunuzda, malım törenizde kurban! Dilim tercümân, erenlerden ferman. Tuz, su, ekmek gördüm. Yoldan ayrılırsam tuttuğunuz kılıç, boynuma doğrak, mürdüm. Gerçekler demine, Pîr gayretine, Ya Ali hüü, Eyvallah!³⁸³

Bu uğurda yeniçerilerin yolunu Hacı Bektaş-ı Veli’nin öğretileriyle birleştirdikleri göz önüne alınırsa, bir bakıma yeniçeriler Hakk’ın şehidi olmayı yeğlemişlerdi de denilebilir. Buna istinaden delilerin de inanışlarına bakıldığında, kader de ölmek varsa korkunun ecele faydasının olmadığı ve bu uğurda ölünecekse Tanrı’nın buyruğundan kaçınılamayacağı esası dikkat çekmektedir. Bu bağlamda denilebilir ki aslında kaderci olan deliler de Hakk’ın şehidi olmayı yeğlemişlerdir. Tıpkı yeniçeriler gibi... Yani uğrunda edilen hizmet devlete, verilen can Tanrı’ya gibi. Öte yandan bundan önce bahsi geçen Mohaç esiri, bu inanış ile ilgili ilginç bir detay vermektedir. Ona göre deliler, bu düşüncelerini Nassup (nasip) dedikleri Fortuna yani şans Tanrıçası’na bağlamaktadır. Bu atasözlerinin de Latinceye tercümesi yapıldığında; “*scriptura ueniet capiti*” kaynaklara yansımaktadır ki bu bağlamdan da ortaya çıkan tahmini sonuç şudur ki Fortuna Tanrıçası, insanın başına gelecek olanları henüz kişi doğmadan önce alnına yazar ve bu nedenle bu yazğıdan kaçmak mümkün değildir.³⁸⁴ Netice itibarıyla deli oğlanlar, can kaygısı taşımayan ve inançları sayesinde bu kadar cesur olan üstelik bu cesareti de Hz. Ömer’ül Faruk’a bağlayan³⁸⁵ farklı yiğitlerdi ve kadere olan derin bağlılıklarından ötürü düğüne gider gibi ölüme koşmuşlardı.

³⁸² Melek Aksulu, *Mohaç Esiri Bartholomaeous Georgievic (1505-1566) ve Türklerle İlgili Yazıları*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998, s.57.

³⁸³ Alkan, “Yeniçeriler ve Bektaşilik”, s.250.

³⁸⁴ Aksulu, *Mohaç Esiri*, s.57.

³⁸⁵ And, “XVI. Yüzyılda Eyalet Askerleri”, s.14.

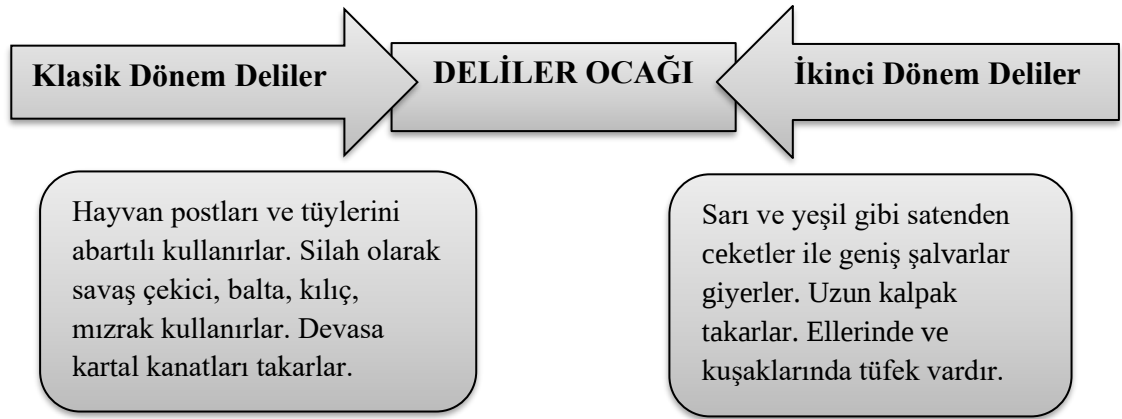
27 Mayıs 1332 yılında Tunus'ta dünyaya gelen ve aslen Yemen'in Hadramut bölgesinden olduğu için Muḳaddime'de Hadramî nisbesini kullanmış tarihçi, sosyolog, filozof, siyaset ve devlet adamı³⁸⁶ İbn Haldûn'a göre; tarihin zâhiri ve bâtını olmak üzere iki manası bulunmaktadır. Zâhiri manasına bakıldığı zaman tarih, insanların ve kavimlerin hal ve durumlarının nasıl değiştiğini, devlet sınırlarının ne şekilde genişleyerek, kudret ve kuvvetlerinin de nasıl arttığını insanlara bildirmektir. Bâtını manası ile tarih, kendi içinde saklanan anlamı incelemek, düşünmek, araştırmak ve kâinatın sebeplerini dikkatlice anlamak ve hatta hadiselerin vuku bulma nedenlerini inceleyerek bilmekten ibarettir. Bundan mülhem tarih, şerefli ve hikmetli olup felsefe ilimlerinden birisi sayılmaya da layıktır.³⁸⁷ Bu bağlamda delilerin inanç ve yaşam felsefelerini anlayabilmek için İbn Haldûn'un bâtını tarih tanımlamasından yararlanılması gerekmektedir. Nitekim önceden aksesuar meselesinde incelenmiş olan, vücutlarına kesici ve delici nesneleri saplayarak bazı merasimlerde boy göstermeleri, esasında delilerin Hz. Ömer'e karşı olan derin bağlılıkları ile ilişkili olup olmadığının anlaşılmasında da tarihin bâtını manası yardımcı olacaktır. Kaynakların verdiği bilgilere binaen delilerin Hz. Ömer'in cesaretini kendilerine örnek almaları tarihin zâhiri anlamını temsil ederken, "yazılan gelir başa" şiarı ile ölüme meydan okumaları da tarihin bâtını anlamını temsil etmesi açısından son derece önemlidir.

3.5. Değerlendirme

Delilerin önceleri ürkütücü hayvan postları giymeleri, kartal kanatları ile gezmeleri, sonra satenden ceket ve geniş şalvar giyerek, kuşaklarına taktıkları birer tüfekte gezmeleri, onların ilk ve son dönemi gibi gösterilmiştir. Oysa önceden de değinildiği gibi klasik dönem ve sonraki dönem olarak iki ayrı deli birliği söz konusudur. Bu nedenle kitâbi kaynakların çoğunda verilen ve düşmanı korkutmak gayesi ile hayvan kürkü, kanadı, tüyü vb. tercih eden deliler, aslında klasik dönem deliler olup, satenden ceketler ve şalvarlarla minyatürlerde boy gösterenler de sonraki dönem deli askerleridir.

³⁸⁶ Süleyman Uludağ, "İbn Haldûn", *DİA.*, c.19, İstanbul 1999, s.538.

³⁸⁷ İbn Haldûn, *Mukaddime I*, çev.Zakir Kadirî Ugan, MEB Yay., İstanbul 1997, s.5.



Şekil 3.1. Delilerin Kıyafetlerine Dair Bir Şekil

Öte yandan Celâl-zâde Mustafa,³⁸⁸ Mehmed Neşrî,³⁸⁹ Peçevî İbrahim Efendi,³⁹⁰ Evliya Çelebi³⁹¹ ve Hasan-ı Rumlu,³⁹² gibi önemli isimler, verdikleri tasvirlerle klasik dönem delilere işaret etmişlerdir. Bu cümleden olarak Mahmud Şevket Paşa,³⁹³ Nuri Paşa,³⁹⁴ gibi önemli isimler ve Anonim Osmanlı Tarihi,³⁹⁵ gibi kaynaklar ise verdikleri tasvirlerle ikinci dönem delilere işaret etmişlerdir. Bunun yanı sıra Hz. Ömer'e olan gönülden bağlılığın yalnızca Nuri Paşa'nın tarihinde geçmesi de bu akidenin ikinci dönem delilere ait olabileceğini akla getirirken, III. Mehmed'in sünnet merasiminde yapılan gösteride kesici nesneleri kendilerine saplayanların da ilk dönem deliler olabileceği akla gelmektedir

³⁸⁸ Celâl-oğlu Mustafa, *Tabakâtü'l Memâlik*, s.155. ve *Celâl-zâde Mustafa Selim-Nâmesi*, s.376.

³⁸⁹ Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*, s.669.

³⁹⁰ Peçevî Tarihi, c.I, s.319.

³⁹¹ Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*, IV.Kitap, s.102.

³⁹² Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, s.281.

³⁹³ Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriyesi*, s.66.

³⁹⁴ Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.330.

³⁹⁵ XVI. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi, s.131.



4. SEFERLER ÜZERİNDEN DELİLERİN MAAŞLARI, EŞKIYALIKLARI ve CEZALARI

4.1. Delilerin Katıldıkları Seferler

Sefer tabir olarak genellikle; yolculuk anlamına³⁹⁶ gelmekte olsa dahi bu bölümde bir devletin diğer bir devletle savaş halinde olması ve savaşa hazır bulunma³⁹⁷ gibi anlamlara gelen askerî bir terim olarak kullanılacaktır. Bu bağlamda kimi zaman muharebe, kimi zaman da sefer tabirlerinin kullanılacak olması, dönemin dil yapısına yerleşmiş kavramlara olan saygıdan ötürüdür. Bu açıklamadan sonra deli oğlanların katıldıkları seferleri genel olarak iki bölüme ayırmak, onlar hakkında bilgi veren kaynakları destekler mahiyette olacaktır. Dolayısıyla belirtmek gerekir ki çalışmanın bu bölümünde başlangıç olarak XV. ve XVII. yüzyıllar arasında gerçekleşen hadiselerde delilerin nasıl bir rolü olduklarına dair kısaca bilgi verilecektir. İkinci bölümde ise XVII. yüzyılın ikinci yarısından XIX. yüzyıla kadar olan hadiselerde rol oynayan delilere yer verilecektir. Öte yandan başlıktan da anlaşılacağı üzere delilerin kahraman bir yiğit iken, nasıl bir eşkıya sıfatına büründükleri açıklanmaya çalışılacaktır. Kimi kaynaklar da bunlar XV. yüzyıldan XVII. yüzyıla kadar geçen sürede büyük zaferler kazanmış olan olağanüstü kahramanlar iken, özellikle XVII. yüzyıldan sonra kapısız kalmalarından ötürü eşkıyalığa başlamışlardır. Hakikaten eşkıyalık yaptıkları arşiv belgeleri nazarında da doğrulanmaktadır. Tablonun daha net görülebilmesi için delilerin katıldıkları seferlerden sonra, ocak yapısı içerisinde bayraklarına, maiyetinde oldukları beylere ve hatta geçimlerini nasıl sağladıklarına dair değerlendirmeler yapılacaktır. Daha sonra bunların eşkıyalığa nasıl başladıkları, arşiv vesikaları üzerinden aydınlatılarak delilerle ilgili eksik ya da hatalı kalmış olan tüm sorular cevaplanmış olacaktır.

4.1.1. Klasik DÖNEM DELİLERİN KATILDIĞI MUHAREBELER

Deliler, katıldıkları seferlerde bir marka haline gelerek tarihe damgasını vurmuş olan nitelikli askerlerdir. Bazı kaynaklar da doğrudan deli ya da delil adıyla anılmasalar dahi, verilen betimlemelerden bu yiğitlerin hangi muharebelerde cenk ettiği kolaylıkla anlaşılabilir. Bu bağlamda ilk olarak delilerin katıldıkları seferlerin isimlerini vermek yerinde olacaktır. XV. ve XVII. yüzyıllar arasındaki

³⁹⁶ TDK, “Sefer”, Aralık 5, 2019, <https://sozluk.gov.tr/>.

³⁹⁷ Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s.745.

kaynakların çizdiği rotaya göre deliler; 1444-Varna,³⁹⁸ 1448-II.Kosova,³⁹⁹ 1526-Mohaç⁴⁰⁰ ve 1596-Haçova Meydan⁴⁰¹ Muharebeleri, 1538-Boğdan,⁴⁰² 1554-Nahçıvan,⁴⁰³ 1583-1635 Revan⁴⁰⁴ ve 1621-Hotin⁴⁰⁵ Seferleri ile 1552-Temeşvar⁴⁰⁶, 1585-Tebriz Kuşatmaları ve 1601-Kaniye Savunmasında⁴⁰⁷ önemli rol oynamışlardır. Burada muharebe, sefer ve kuşatmalar için isim kategorisi baz alınmış olup, XV. yüzyıldan XVII. yüzyılın ilk yarısına kadar olan olaylara yer verilmiştir. Bu bağlamda hadiseleri ele alırken, kronolojik bir sıra ile incelemek tarihin akışına daha uygun olacaktır.

4.1.1.1. 1444 Varna muharebesi

Delilere ilk olarak Varna Muharebesi'nde rastlanılmıştır. II. Murad'ın, Papalık önderliğinde toplanan Macar Krallığı, Leh, Eflâk ve Balkan ülkelerinin oluşturduğu Haçlı ordusu ile 1444 yılında Varna'da giriştiği bu muharebeyi anlatan, XVI. yüzyılda yazılmış ve Vatikan kütüphanesinde "Imperatorum Turcarum Historiae (1373-1512)" adıyla bilinen Yunanca bir el yazması eserde deliler şu şekilde zikredilmektedir:⁴⁰⁸

Her iki taraftan ordular görülünce Sultan Murad, bir dağın eteğine gitti ve karışan muharebe eden orduları müşahade etti. On beş bin Türk süvarisi ayrıldı ve Macarların üzerine yürüdü. Bunların hepsi silahlarının üzerine beyaz gömlekler giyinmişlerdi, bunları yeşil gömlekliler takip ettiler. Bunların kartal kanatları vardı ve bu kimselere deliler diyorlardı. Birbirlerine karıştılar ve muharebeye girdiler, her iki tarafta çok cesurane cenk ettiler.⁴⁰⁹

Solakzâde bu muharebede cenk eden delilerden, Davud Paşa'nın mahiyetinde olan ve aralıksız tam iki gece kılıç sallayan Rumeli yiğitleri⁴¹⁰ olarak bahsetmiştir. Buna istinaden deliler bu savaşın en şiddetli, en cesur, en atılgan ve en imanlı

³⁹⁸Solakzâde Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzâde Tarihi*, sad.Vahid Çubuk, haz.H.Halit Atlı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay., İstanbul 2016, s.225.

³⁹⁹*Neşri Tarihi*, c.II, s.668-669. ve *Ahsenü't-Tevarih*, s.281

⁴⁰⁰*Süleymannâme*, varak 219b, s.134,135,136,

⁴⁰¹Mahir, *Osmanlı Minyatür Sanatı*, resim 61.

⁴⁰²Turhal, *Deliler*, s.49.

⁴⁰³*Süleymannâme*, varak 592a, s.226,227.

⁴⁰⁴Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas Elleri'ni Fethi*, s.345,346.

⁴⁰⁵Bağcı, Çağman, Renda ve Tanındı, *Osmanlı Resim Sanatı*, s.214,215.

⁴⁰⁶*Süleymannâme*, varak 533a, s.210,211.

⁴⁰⁷*Tiryaki Hasan Paşa'nın Gazaları ve Kaniye Savunması*, haz.Vahid Çubuk, 1001 Temel Eser Serisi, İstanbul 1978, s.177.

⁴⁰⁸Turhal, *Deliler*, s.46.

⁴⁰⁹*XVI. Yüzyılda Yazılmış Anonim Osmanlı Tarihi*, s.130-131.

⁴¹⁰*Solakzâde Tarihi*, s.225.

askerleri olarak tarihe geçmişlerdir. Bu bağlamda deli oğlanlar zafere ulaşmak için şevk ve heyecanla, din ve Türklük uğruna kat'i hücum ederek zafer ve ölüm için çarpışan askerlerdi ki onların sayesinde parıldayan Türk pala, yatağanlar, bozdoğanlar ve gürzler, her inişte bir Haçlı askerini yok etmişti.⁴¹¹ Bundan mülhem denilebilir ki kitabî kaynaklar nazarında delilere ait ilk somut bilginin verildiği ve XV. yüzyıla işaret eden Varna Muharebesi, delilerin hangi dönemde aktif olarak tarih sahnesine çıktıklarının anlaşılması bakımından son derece kıymetlidir.

4.1.1.2. 1448 II. Kosova muharebesi

II. Kosova Muharebesi'nde delilere işaret eden ilk müverrih Mehmed Neşrî Efendi'dir.

Anadolu şehbazları gördü kim, küffâr leşkari üzerlerine uğradı. Allah Allah getirip, dahi kâfiri ele alıp bir veçhile kıldılar kim Âdem nebi zamanından beri bu veçhile neberd olmamıştı ki sık salar elde demiri mum edüp, taşı nâlân ederlerdi. Her biri nâzik nevâlarda muradınca büyümüş merdâne bahadırlar idi.

Beyit:⁴¹²

Rumeli halkı içinde bu mesel meşhurdur,
Söylenür uçlarda evvelden bilür her kimesne
Kalkanın ger yok ise ceng içne noldun ya zebun
Anadoldun da mı yok tut öne, var düşmene.

Neşrî'nin verdiği bilgiler dikkate alındığında, ilk deli tasvirinin Kosova Muharebesi'ne işaret ettiği aşîkârdır. Ayrıca diğer müverrihlerin de bu bilgiyi Neşrî'den aldıkları açıkça görülecektir. Neşrî yine bu muharebede cenk eden deliler için şöyle bahsetmektedir:

... andan Anadolu şehbazları ve gerçek Rumeli dilirlerinin siperleri teknelere dönüp, kılıçları yarmalara ve gönderleri söğenlere benzerdi. Bellerindeki Seyit Gazi meftûlleri değirmen taşlarına dönüp, mahmuz çıkırığı dahi çarkları idi. Kartalların başlarına devlet konacağına hümayi atları dal olmuştu. Deri takkeli delilerin atları boynundaki öten ziller, dürtüşükleri küffârın nâle vü figanları idi.⁴¹³

Bundan mülhem yukarıda yer verilen bir beyiti bir kez daha ilgili muharebe üzere belirtmek yerinde olacaktır.

⁴¹¹ Cezar, *Mufasssal Osmanlı*, c.1, s.331.

⁴¹² *Neşrî Tarihi*, c.II, s.668.

⁴¹³ *Neşrî Tarihi*, c.II, s.669.

Beyit:⁴¹⁴

Atları boynunda kim her bir delinin var idi.

Sanma zillerdir ötenler, nâle-i küffâr idi.

Neşrî kendi tarihinde muharebenin detaylarını verirken delilerin cesaretleri ile ilgili de şu betimlemeyi yapmaktadır:

bu tarzı garib ve tavr-ı acib ile bölük bölük kâfirlere, köpeksiz koyuna kurt gire gibi koyuldular. Nicelerin başı gövdesinden cüdâ düştü ve niceler mülk ü hanümandan ayrı düştüler. Ve niceler atasını yavı-kılıp, kardaşını bulamadı ve ra'd-âver toplar ve derbuzanlar âvazından âlem zelzeleye gelip, küh-i kaf yerinden aynayıp, gökler yer üstüne yığıldı, sandılar. Gaziler küffârı şol veçhile kırdılar kim, kahramanlar görse kan koşanırdı. Ve Nerimanlar görse nerm olurdu. Güneş zevalden ayrıldığı vakit, ol pir-i bi-zevâl Allah, Sultan Murad'a fırsat ve Nusret verip ehl-i İslâm'a kuvvet ve heybet verip, leşker-i küffârı yerinden koparıp sancaklarını üzerine dikip, anda dahi karar kılmayıp, bâr ü büngâhı ve hayl ü haşemi yerinde koyup, Yanko mel'un yine kaçtı...⁴¹⁵

Görüldüğü gibi Neşrî, hadiseleri genelde bir roman üslubu ile anlatmayı yeğlemiştir. Bu bağlamda denilebilir ki Neşrî, bir bakıma Kosova Muharebesi'nde delilerin nasıl bir kahramanlık öyküsü yazdığını belirten erken dönem Osmanlı müverrihlerinden yalnızca biridir. Neşrinin verdiği bilgiler muharebenin tarihinden de anlaşılacağı gibi, klasik dönem deli oğlanlarını işaret etmektedir. Bu nedenle Neşrî, verdiği tasvirlerle ilgili dönemi yeterince tatmin etmekte olup, kendisinden sonraki çoğu kaynağa da rehberlik etmiştir.

Hasan-ı Rumlu'nun 1405 ve 1494 yılları arasında kaleme aldığı *Ahsenü't-Tevârih* adlı eserinde II. Kosova Muharebesi'nde olduğunu belirttiği delilerden; *“kaplan postu giyinmiş olanlar, bellerinde süvari kılıcı ile büyük bir azamet içindeydiler”* şeklinde bahsetmiş olması kayda değerdir.⁴¹⁶ Belirtmekte fayda vardır ki Hasan-ı Rumlu, genellikle Safevî dönemi tarihçisi olarak nam salmış önemli müverrihlerdendir. Kaynaklara göre bu muharebede cenk eden delilerin, II. Murad ile birlikte ve canlarından geçmiş bir şekilde taarruz ettikleri bilinmektedir.⁴¹⁷ “... Jan Hunyad, Türklerin yapmak istediği manevrayı anlayarak sağ kanattan bütün gücüyle yüklendi. İşte o zaman savaş en şiddetli, en korkunç halini aldı. Davul ve zurna sesleri, trampet ve boru uğultuları, at kişnemeleri, silah şakırtıları, naralar, küfürler,

⁴¹⁴ *Neşrî Tarihi*, c.II, s.669.

⁴¹⁵ *Neşrî Tarihi*, c.II, s.669.

⁴¹⁶ *Ahsenü't-Tevârih*, s.281.

⁴¹⁷ Turhal, *Deliler*, s.47.

feryatlar, dualar ve beddualar koca sahrayı inletti. Türk ordusundan yükselen tek bir sesleri ise bunların hepsini bastırmaktaydı... Bu sırada sağ kanattan süvariler, sol kanattan Anadolu sipahisi düşmanı sarmaya başlamıştı. Aynı anda II. Murad Han (canından geçmiş delüleriyle) merkezden şiddetli bir taarruza geçti. Kısaç tamamlanmış, imha savaşı başlamıştı.”⁴¹⁸ Kitabî kaynakların masumiyetine binaen Hasan-ı Rumlu’nun bu muharebe için verdiği bilgileri, Neşrî’den almış olma ihtimali hayli yüksektir. Nitekim doğum ve vefat yılları dikkate alındığında Neşrî’nin, Hasan Rumlu’dan önce kendi tarihini kaleme aldığı bilinmekte ve bu birçok kaynak nazarından da desteklenmektedir.

4.1.1.3. Mohaç meydan muharebesi

Delilerden en görkemli şekilde Mohaç Muharebesi’nde gösterdikleri maharetler ile bahsedilmişti ki minyatürler de bunu desteklemişti. Bu minyatürlere göre hem Deli Hüsrev’den hem de onun önünde iki Macar askeri ile birlikte cenk eden deliden bahsedilmişti⁴¹⁹ ki burada Deli Hüsrev’in de akıncılarla karıştırıldığı görülmüştür. Bunun yanı sıra aynı savaşta bu kez en önde cenk eden başka bir deli askeri daha tasvir edilmiştir.⁴²⁰ Bu bağlamda Süleymannâme’deki minyatürde Semendire sancakbeyi olan Bali Bey’in henüz savaş meydanına doğru ilerlerken beraberindeki akıncı ve delilerin Macarlarla karşı karşıya geldiklerine yer verilmiştir. Burada Osmanlı ordusundan öne çıkan bir deli dikkat çekmektedir.⁴²¹ Deli Sinan adlı bu yiğit ile Eugene isimli Macar askeri, meydana çıkmış karşılıklı cenk etmektedirler.⁴²² Bu minyatürün hikâyesine kısaca bir bakıldığında, Kanuni Sultan Süleyman’ın Macaristan’ı ele geçirmek için yaklaşık yüz yirmi bin askerle İstanbul’dan yola çıktığı ve kuzeybatı istikametinde giderken bu sırada Ferdinand’ın köylülerin çıkarttığı isyanları bastırmakla uğraştığı bilinmektedir. Lajos ise Türk ordusu Mohaç semalarına vardığında oldukça az bir kuvvet ile karşılaşmıştır.⁴²³

Öte yandan Mohaç esiri Barthelemaus ise kalemine aldığı delilerden gaziler diye bahsetmektedir ki önceden tasvirine de yer verilmişti. Müellife göre deliler, son derece iyi eğitim almış tecrübeli savaşçılardı. Bunlar erkekçe dövüşür ve bu dövüş

⁴¹⁸ Turhal, *Deliler*, s.47.

⁴¹⁹ *Süleymannâme*, varak 592a, s.226,227.

⁴²⁰ *Süleymannâme*, varak 219b, s.134,135,136.

⁴²¹ Turhal, *Deliler*, s.48.

⁴²² *Süleymannâme*, varak 212a, s.132,133

⁴²³ Özlem Kumrular, “İmparatorluğun “Uçbeyi” I.Ferdinand’ın Kanuniyle İlk Yılları”, *Muhteşem Süleyman*, ed.Özlem Kumrular, İstanbul 2007, s.133.

esnasında karşısındaki düşmanın ellerini ve başını hedef alırlardı. Karşısındaki düşmanı öldürmek için ellerinden geleni yapan bu delilerin kahramanlıkları yine onları anlatan kroniklerde uzunca dile getirilmektedir. Onlar şerefine her yerde beyit halinde okunur ve şarkı şeklinde söylenirdi. Öyle ki dinleyen erkekler de bunların tesirinde kalırlardı. Örneğin ikbal perestlikleri artar, soğukkanlılık ve kahramanlık damarları o kadar kabarırdı ki bunu da düşmana cesurca saldırmak için kullanırlardı.⁴²⁴ Bu cümleden olarak bu muharebenin delilerle ilgili en can alıcı noktası ise şöyle devam etmektedir: "... bir ara Macar kuvvetleri Sultan Süleyman'ın bulunduğu yere doğru ilerlemeye başlamışlardı. Osmanlı kuvvetleri bilerek bu duruma müsaade etmişlerdi. Böylece ilerlediklerini zanneden Macar birliklerine karşı aniden Bali Bey ve Hüsrev Bey'in maiyetindeki akıncı ve deliler arkadan saldırdılar. Kısa sürede yok olan Macar birliklerinden arda kalanları da deliler süratle ortadan kaldırdılar."⁴²⁵ Görüldüğü gibi delilerden en çok Mohaç Meydan Muharebesi'nde bahsedilmiş olmasında şüphesiz ki bu muharebeyi daha renkli anlatan minyatürlerin etkisi de büyüktür.

4.1.1.4. 1538 Boğdan seferi

Peçevî'nin verdiği bilgilere göre, Kili ve Akkırman kalelerinin ele geçirilmesinden sonra Boğdan'ın, İslâm ülkelerinin sınırı olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Bu sınırın aşılmaması ve toplanacak olan harçların ilk yıl güvenilir adamlar aracılığı ile ikinci yıl ise doğrudan Boğdan beyleri aracılığı ile Osmanlı Devleti'ne ulaştırılması kararlaştırılmıştır. Zaten Yavuz Sultan Selim dönemin de bu duruma riayet edilmiştir. Ancak Yavuz'un Acem diyarları üzerine yapılacak seferlere ağırlık vermesi ve ardından kısa bir süre sonra vefat etmesi üzerine, Boğdan beyleri de bu kuralları göz ardı etmeye başlamıştır. Dolayısıyla Kanuni Sultan Süleyman Han da öncelikli dikkatini Boğdan Seferi'ne vermeye mecbur kalmıştır.⁴²⁶ Beylerbeylerinin maiyetinde bu seferde de rol oynayan deliler için Celâl-zâde, sefere katılan akıncıların arkasında garip kıyafetli askerlerin bulunduğunu, bunların deli oğlanlar olduğunu ve ilk defa bu kadar çok deli askerinin sefere katılmak için İsakçı köprüsünden geçerken yapılan merasimde dikkat çektiğini vurgulamaktadır.⁴²⁷ Celâl-zâde'nin verdiği bu bilgiler, Boğdan Seferi esnasında padişahın yanında bizatihi

⁴²⁴ Aksulu, *Mohaç Esiri*, s.57.

⁴²⁵ Turhal, *Deliler*, s.48.

⁴²⁶ *Peçevi Tarihi*, c.1, s.149-153.

⁴²⁷ *Tabakâtü'l Memâlik*, s.155.

bulunmasından ötürü son derece kıymetlidir. Solakzâde ise bu seferde rol oynayan deliler ve diğer birliklerden, zafer-penâh padişah hazretlerinin mücahitleri ve zafer-nişân askerler olarak bahsetmektedir.⁴²⁸ Solakzâde genellikle muharebelerde cenk eden askerleri birbirinden ayırmaksızın genel bir tanımlamanın içerisinde toplamaktadır ki bu tanımlamalar da büyük ölçüde Osmanlı askerinin kazandığı zaferlerden beslenmektedir. Ancak bu bağlamda Celâl-zâde'nin verdiği bilgiler hakikaten yabana atılabilecek cinsten değildir. Zira kendisi süslü ve ağdalı bir üsluptan ziyade seferde padişahın yanında bizatihi bulunmasından ötürü aynı zamanda gözlemci bakış açısı ile eserini kaleme almıştır. Bu nedenle hadiseleri anlatırken onun genellikle öğretici bir dil kullanması dikkate değerdir.

4.1.1.5. 1552 Temeşvar kuşatması

Temeşvar Kuşatmasında delilerin olduğuna dair önceden yer verilen kaynak Süleymannâme idi. Belirtildiği gibi orada Kara Ahmed Paşa'nın atının kafasının kopması üzerine yeniçerilerin, paşaya yeni bir at getirdikleri resmedilmiştir. Minyatürün ön kısmında ise bir deli askerinin arkada olanlardan bağımsız bir şekilde cenge devam ettiği belirtilmiştir.⁴²⁹ Peçevî ise bu kuşatmayı şu sözlerle anlatmaktadır:

Yıl 959 (1552). Temeşvar Kalesi fethinin ertelenmek zorunda kalınması ve Lipve'nın yeniden düşman eline düşmesi, padişahın kızgınlığına yol açmıştı. Bu nedenle ikinci Vezir Ahmet Paşa serdar tayin olundu ve sekbanbaşı birkaç bin yeniçeri ile dört bölük ağası da bölükleri ile topçu, cebeci ve öteki sınıflardan daha birçok asker buyruğu altına verilerek, söylenen yılın Rebiyülâhir ayının yirmi yedinci günü (22. IV. 1552), Edirne'den yola çıktı. Belgrad'ta Rumeli askeri ve seferle görevli öteki gazilerle beylerbeyileri yanına toplamış, Tuna üzerinde de sağlam bir köprü kurdurmuştu. Vezir Ahmet Paşa buyruğundaki kuvvetlerle oraya varınca hep birlikte köprüden geçilerek mübarek ramazanın beşinci günü (25. VIII. 1552), Temeşvar altına varılıp kale kuşatıldı.⁴³⁰

Solakzâde bu kuşatmadan Tımışvar olarak söz ederken, kuşatma anında orada olan delilerden de Rumeli dilaverleri olarak bahsetmekte olup, onların kapıkullarıyla birlikte kaleyi kuşatma altına aldıklarını anlatmaktadır. Hakikaten kuşatmanın başarılı hikâyesiyle sözlerine devam eden Solakzâde bu sırada deliler ve diğer

⁴²⁸ *Solakzâde Tarihi*, s.560-561.

⁴²⁹ *Süleymannâme*, varak 533a, s.210,211.

⁴³⁰ *Peçevî Tarihi*, c.1, s.207.

birliklerden zafer-eser gâziler olarak övgüyle söz etmektedir.⁴³¹ Burada yine minyatürlerin önemine değinmek yerinde olacaktır. Öyle ki bir yandan Ahmed Paşa'nın atının kafası kopmuş ve kanlar içinde kalmış gövdesi, adeta “leş bir yana, baş bir yana” türküsünü anımsatır bir vaziyettedir. Çalışmanın sonunda ek olarak verilecek olan minyatürde, arkada bu görüntü önde de deli oğlanlardan birinin var gücüyle cenk ettiği muazzam bir sahne resmedilmiştir ki bu minyatür yalnızca satırlara hapsolmayacak ve uzun bir süre hafızlardan silinmeyecek mahiyette muhteşem bir sanatın yansımasıdır.

4.1.1.6. 1554 Nahçıvan seferi

Delilerin Nahçıvan Seferi'ne katıldıklarına dair ilk olarak Süleymannâme'de yer verilmiştir. Bu savaşta ordunun önünden giderek, daha önce cenge başlayan deliler, esas ordu gelene kadar düşman askerlerini çoktan kılıçtan geçirmeye başlamışlardır. Minyatüre göre “Divane-i Rumeli” adındaki deli askerinin bir Safevî komutanını esir aldığına işaret edilmiştir.⁴³² Öte yandan Peçevî'nin bu hadiseyi anlatırken Divane-i Rumeli'den ve esir alınan komutandan bahsetmemesi, bununla birlikte Kanuni'nin şehzadeleri ve bu sırada bulundukları sancaklardan bahsetmesi oldukça dikkat çekicidir.⁴³³ Bu bağlamda Solakzâde'nin de aynı hadise üzerinden bu deli ve esirinden bahsetmemiş olması da dikkat çekicidir.⁴³⁴ Nahçıvan Seferi'nde verilen kıyafet ve kullanılan savaş araç gereçlerinden ilk dönem delilere işaret edildiği açıkça görülmektedir. Bu tespit hem minyatürlerin konu edindiği muharebelerin tarihlerinden, hem de tasvir içindeki delilerin giymiş oldukları kıyafetlerden rahatça anlaşılmaktadır. Ayrıca burada tasvir edilen delinin yanındaki esirle en önde durması, öncü birlikler olmaları açısından klasik deliler hakkında da ipucu vermektedir.

4.1.1.7. 1583 Revan seferi

Kaynaklara göre anlaşılmaktadır ki Revan üzerine birkaç defa harekete geçilmiş ve ele geçirilen Revan aynı şekilde elden çıkmıştır. Revan'ın 1514, 1554, 1583, 1616 ve 1635 gibi birbirinden farklı tarihlerle bahsedilmesinin sebebi de tam olarak buna dayanmaktadır. Nitekim bu bölümde incelenen Revan Seferi'ne ait

⁴³¹ *Solakzâde Tarihi*, s.577.

⁴³² *Süleymannâme*, varak 592a, s.226,227.

⁴³³ *Peçevî Tarihi*, c.1, s.124-126.

⁴³⁴ *Solakzâde Tarihi*, s.580-582.

minyatürden söz konusu dönemin 1583 yılı ortalarında ve Ferhad Paşa komutasında gerçekleşen sefere işaret edildiği anlaşılmaktadır. Bu minyatüre de çalışmanın sonunda ek olarak yer verilecek olmakla birlikte Lala Mustafa Paşa'nın kuvvetleri sayesinde şehri ele geçiren Ferhad Paşa'nın, bu dönemde bölgenin Osmanlı kontrolünde kalmasını sağladığını burada belirtmek gerekir.⁴³⁵ Söz konusu minyatüre göre deliler de bu seferde Ferhad Paşa'nın yanında olacak şekilde resmedilmişlerdir. Burada para dağıtan görevlilerin yanında resmedilen delilerin haricinde bir de Revan beylerbeyliğine getirilen Deli Hızır Paşa'dan bahsedilmektedir.⁴³⁶ Solakzâde bu seferden bahsederken, Revan'ın, Azerbaycan için huzur veren ruh gibi olduğuna ve Ferhad Paşa'nın da sayısız nice asker ile içinde mülhit olmayan kaleyi zapt ettiğine daha sonra buraya bir beylerbeyi ve asker bırakarak (ki burada adı geçen bey Deli Hızır'dır) oradan ayrıldığına işaret etmektedir.⁴³⁷ Buna istinaden başka bir Revan Seferi'nde cenk eden delilerden, Solakzâde Rumeli dilaverleri olarak bahsetmektedir.⁴³⁸

4.1.1.8. 1585 Tebriz kuşatması

1585 yılında veziriazam Özdemiroğlu Osman Paşa'nın serdar olarak atanması üzerine Tebriz'e yürümesi, Çavuş Rahimi-zâdenin el yazması eserine konu olmuştur. Müellif, Erzurum'dan Tebriz üzerine giden deli oğlanlardan şu şekilde bahsetmektedir:

... yiğirmi altınca gün ali-dar mahalle gelürken sol taraftan düşman alayı görünüp...Çahacılar elleşüp. Serdar-ı Şir-iCeng Hazretlerinin kullarından Rumeli Delilerinden üç dört yüz mıkdarı er ile mukabele etdüklerinde, meğer Tokmak Han, üç bin mıkdarı yezid-i pürnifak ile ol gün çarhacı olup, iki asker mülaki olıcak, bazar-ı heycadadellal-ı ecel vasıtasıyla, hayli alım satım olup; ferik-i fi'l-cennete ve ferik-i fi's-sa'ir asar-ı hüveyda- peyda olup. Beri canibden Deliler Kethüdası şehid olmak ile azcuk mukabele duran askere zelzele vaki oldukda, salifü'z- zıkr Sinan Paşa Hazretleri, Van dilaverleriyle erişüp, diliran-ı ahengiyle şirane ceng olunup....⁴³⁹

Özdemiroğlu Osman Paşa, şehri ele geçirdikten sonra yeni surlar yaptırmıştır. Ardından Câfer Paşa, Tebriz valiliğine getirilmiştir. Neticede Osmanlılar, 21 Ekim 1603 yılına kadar Tebriz'i kontrolleri altında tutmayı başarmışlardır. Her ne kadar

⁴³⁵ Mustafa Aydın, "Revan", *DİA.*, c.35, İstanbul 2008, s.26.

⁴³⁶ Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas Elleri'ni Fethi*, s.345,346.

⁴³⁷ *Solakzâde Tarihi*, s.673.

⁴³⁸ *Solakzâde Tarihi*, s.834.

⁴³⁹ Turhal, *Deliler*, s.49.

kaynakların çoğuna göre Tebriz kuşatması 1603 yılı olarak geçse de esasında delilerin rol aldığı kuşatma bu başlık altında geçmektedir. Zira 1603 yılında Tebriz farklı bir cephede daha resmedilecektir ki bilinen en meşhur Tebriz kuşatması da budur. Mesela Osmanlı ve İran devletlerinin arasındaki mücadelede olduğu gibi, 1612 yılına kadar da bu safhada anılacaktır. Burada belirtmekte yarar vardır ki Tebriz, daha sonra Osmanlı ve İran Savaşından bir evre olarak, tekrar kuşatılacağı için burada ilgili dönemin kuşatmasına atıfta bulunmak için tarih verilmiştir. Bu durum benzer kuşatma ve seferler için bu bölümde yapılmış olmasına rağmen, ardından kronolojiye olan sadakatten ötürü tüm muharebelerin tarihlerinin verilmesi gerekli görülmüştür ki bu sıralamanın görsel açıdan da tatminkâr olmasına olanak sağlamıştır.

4.1.1.9. 1596 Haçova meydan muharebesi

Delilerin Haçova Meydan Muharebesi'nde olduklarına işaret eden kaynaklardan biri şüphesiz ki yine Osmanlı minyatürleridir. Bu muharebeyi konu alan minyatüre göre deliler son derece gösterişli ve bir o kadar da garip karşılanan kıyafetleri ile at üzerinde savaş meydanında bulunmaktadırlar. Hatta ön safhalarda rol oynamaya alışık olan deliler, cenk meydanında toplar patladığı halde arka tarafta ve padişahın emir bekler haldedirler.⁴⁴⁰ İsmail Hâmi Danişmend, eski adı ile Keresztes/Keresztes-mezoe olarak bilinen bu ovanın Macarca isminin Osmanlı Devleti tarafından Türkçeye tercüme edilerek, “Haçovası, Haç-ova” olarak değiştirildiğini belirterek, III. Mehmed'in Haç-ova Zafernâmesi'nde ise bu ovaya “Azfut-Azkut” şeklinde bir isim verildiğini de eklemektedir.⁴⁴¹ Buna istinaden Osmanlı ordusu ile Arşidük Maximilien kumandasındaki Avusturya ordusu arasında 1596 yılında Haçova'da yapılan bu savaşa padişah III. Mehmed bizatihi katılmıştır. Osmanlı ordusuna zafer getiren Haçova Meydan Muharebesi'nin bitmesinin ardından veziriazam olan Cigalazâde Sinan Paşa bir yoklama yaptırmıştır. Bu cümleden olarak Haçova'dan kaçan ve savaşa katılmayanlar tespit edilmiş olup, tımar ve ulufelerine el konulmuştur. Sonra işsiz kalan bu erler, Anadolu'da Celâlî grupları arasına katılarak, isyan etmişlerdir.⁴⁴² Burada ilk kez savaştan kaçan ve ellerinden ulufeleri, tımarları

⁴⁴⁰ Mahir, *Osmanlı Minyatür Sanatı*, resim 61.

⁴⁴¹ İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.3, Türkiye Yay., İstanbul 1972, s.171.

⁴⁴² Emecen, “Haçova Meydan Savaşı”, *DİA*. c.14, İstanbul 1996, s.546-547.

alınan delilerin, sonradan Anadolu'daki eşkıya grupları arasında olan tımarlı sipahilere katılarak eşkıyalık ettiklerine işaret edilmiştir.

4.1.1.10. 1601 Kaniye savunması

1601 yılında Prens Ferdinand ve müttefikleri tarafından kuşatma altına alınan Kaniye kalesi, Tiryâkî Hasan Paşa ve beraberindeki az sayıdaki kuvvetinin çabasıyla başarılı bir şekilde savunulmuştur. Kaniye savunması, Osmanlılar için son derece önemli bir başarı olduğundan dolayı romanlara dahi konu olmuştur.⁴⁴³ Dolayısıyla bu başarıdan sonra Tiryâkî Hasan Paşa, “Kaniye Kahramanı” olarak anılmış ve bu şekilde tarihe geçmiştir. Kaynaklar göre anlaşıyor ki bu kuşatma tam yetmiş gün sürmüştür.⁴⁴⁴

Türkler bizi âl etti” sözü burada meşhur olmuş olup, buradaki Türklerin içerisinde deliler de tarif edilmiştir. “... her nereye baksak yeşil başlı Türkler gözümüze görünüyordu. Devletlü kral hazretli, hâl müşkil oldu. Türkler, çadırlarımızı bastı, yağma eğlediler. İş işten geçti, halimiz mukadder oldu.”⁴⁴⁵

Bizatihi düşman askerinin ağzından dökülen bu sözler, kuşatmanın yiğitlerini yeterince izah etmektedir. Kaniye’yi anlatan bir başka eserde ise deliler Rumeli eyalet askerleri olarak anlatılmaktadır. Denilmiştir ki meşhur Rumeli eyalet askerleri, düşmanın kaleye cephane ve asker sokmasına sonuna kadar engel olmuşlardır.⁴⁴⁶ Öte yandan dikkate değer bir başka nokta ise Peçevî’nin kuşatmanın gün sayısını daha fazla vermesidir.

... Kaniyeyi kuşattı ve kırk iki kaledöven top ile seksen günden ziyade kaleyi dövdü. ... Bu gaza öyle büyük bir gazadır ki çok gazaların baş sayfasında yer almış ve kâfirlerin ciğerini dağlamıştır.⁴⁴⁷

Müverrih sözleri ile hem gazânın büyüklüğüne hem de Türklerin seksen günden daha fazla direndiğine işaret etmektedir. Son olarak Solakzâde ise Tiryâkî Hasan Paşa’dan “Tırnakçı Hasan Ağa” olarak bahsetmekte olup, bu ağanın yanındaki delilerden de yine alışıldık üzere zafer-peyker ve zafer-şiâr İslâm askerleri olarak söz etmektedir.⁴⁴⁸ Bu bağlamda birçok kaynak, Osmanlı ve Avusturya Savaşları sırasında

⁴⁴³ David, “Kaniye”, *DİA.*, c.24, İstanbul 2001, s.307.

⁴⁴⁴ Mahmut Ak, “Tiryâkî Hasan Paşa”, *DİA.*, c.41, İstanbul 2012, s.205-206.

⁴⁴⁵ *Tiryaki Hasan Paşa'nın Gazaları ve Kaniye Savunması*, s.143, 177, 185.

⁴⁴⁶ *Kaniye Savunması ve Tiryaki Hasan Paşa*, haz.Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı, Ankara 1986, s.17.

⁴⁴⁷ *Peçevi Tarihi*, c.2, s.224-226.

⁴⁴⁸ *Solakzâde Tarihi*, s.725-726.

Tiryâkî Hasan Paşa ve Lala Mehmed Paşa'nın maiyetindeki delilerin kahramanlıklarını doğrular mahiyettedir.⁴⁴⁹ Öte yandan Kanije Savunması gerek tarihi, gerekse popüler kaynaklar da ziyadesiyle geçmektedir. Tiryâkî Hasan Paşa'nın da özellikle bu savunmayla nam saldıgı göz önüne alınırsa, delilerin savunmada oynadığı role dair az bilginin olması da dikkat çekicidir. Bu durum ihtimaldir ki deliler Ocağının tek bir birlik gibi düşünülmesinden ileri gelmektedir.

4.1.1.11. 1621 Hotin seferi

Hotin Seferindeki delileri anlatan kaynaklardan en renklisi kuşkusuz ki yine önceden de yer verilmiş olan bir minyatürdür. Burada dönemin padişahı olan Sultan II. Osman'ın devlet erkânı ile beraber savaş meydanına doğru yürüdüğü resmedilmiştir ki deliler de tam olarak burada başlıkları ile dikkat çekmektedir. Bu minyatürde resmedilen iki deli askeri vardır. Bu bağlamda diğer deli askerleri konum olarak arka tarafta durduğundan dolayı, ön plana çıkartılmak istenmemiş olabilirler. Nitekim bir seferde sadece iki delinin olamayacağı varsayılır ise... Bu minyatürde deli oğlanlar, üst tarafta yer almakta olup, karşıdan gelecek bir emiri bekler gibi sabit durmaktadırlar.⁴⁵⁰ Bunun yanı sıra II. Osman'ın Hotin Seferi'ne çıkışı, genelde askerî mülâhazalardan ziyade, iç siyasete yönelik bir hareket olarak kayıtlara geçmiştir. Bazı kaynaklara bakıldığı zaman, Hotin etrafında son derece müstahkem hendekler ve beraberinde birtakım tabyalar meydana getirildiği, hatta tabur adı verilen istihkâmlar yapıldığı anlatılmaktadır ki bunlara göre Osmanlı Devleti tarafından mükemmel bir savunma hattı oluşturulmuştur. Netice itibarıyla yapılan hücumlardan bir sonuç alınamayınca her iki taraf arasında 9 Ekim 1621'de bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre, Dinyester nehri sınır olarak kabul edilmiştir.⁴⁵¹ Burada esas dikkat çeken farklılık, muharebe başladığı halde ön safhalarda görülmeye alışık hale gelen delilerin, arkada sakin ve soğukkanlı bir şekilde at üzerinde kendilerine yönelecek bir komutu bekler vaziyette olmalarıdır.

Delilerin Kazıklı Voyvoda lakabı ile bilinen Eflâk voyvodası, Vlad Tepeş döneminde olup olmadıkları mevzuu aydınlatılması gereken bir başka noktadır. Bu konuda özellikle internet ortamında yayılan birçok videoda, delilerin Vlad Tepeş'i nasıl etkisiz hale getirdiğine yer verilmektedir ki 2018 yılı yapımı aksiyon tarzı bir

⁴⁴⁹ Özcan, "Deli", s.132.

⁴⁵⁰ Bağcı, Çağman, Renda ve Tanındı, *Osmanlı Resim Sanatı*, s.214,215.

⁴⁵¹ Dariusz Kolodziejczyk, "Hotin", *DİA.*, c.18, İstanbul 1998, s.253-254.

tarihi kurgu filminde de bu durum böyle gösterilmektedir. Ancak söz konusu filmin de kurgu olduğu bilinmekle birlikte delillerin böyle bir dönemde Vlad Tepeş ile karşılaştıklarına dair şimdilik herhangi bir kaynağın bunu destekler mahiyette bilgi vermediği unutulmamalıdır. Osmanlı kaynaklarında Kazıklı voyvoda, Batı kaynaklarında ise “Drakula” adı ile bilinen ve hakkında türlü efsaneler yazılmış olan Vlad Tepeş ile ilgili olarak Feridun Emecen, farklı bir açısı getirmektedir. Ona göre; Drakula mevzusu aslında sonradan ortaya atılan fantezi bir bilgi ürünüdür. Burada Drakula ile mücadele mevzusunda asıl olanlar, akıncılar teşkilatıdır. Akıncıların da içinde sınır boylarına harekât düzenleyen özel gruplar vardır ki bu birliklere garip kıyafetlerinden ötürü farklı isimlendirmeler yapılmış olunma ihtimali yüksektir. Bu bağlamda uç bölgesindeki sancakların bu nevi özel birliklerinin olma ihtimali daha uygun gibi görünmektedir. Hakikaten bu değerlendirme hem kitabî kaynaklar hem de Osmanlı arşiv belgeleri incelendiğinde takdirde son derece makuldür. Nitekim Drakula mevzusu efsane mi değil mi ayrı bir araştırma gerektirmeye muhtaç olmakla birlikte bu dönemin delilerine henüz rastlanabilmiş değildir. Bu delilerin ilgili dönemde olmadıkları anlamına da gelmemektedir. Ayrıca Tursun Bey, Drakula mevzusu hakkında biraz kafa karıştırmaktadır. Müverrihe göre; ilgili dönemde Mahmud Paşa’nın maiyetinde olan ve kılavuz adı verilen bir birlik vardı. Bu birlik, Vlad Tepeş’in ettiği zulmü durdurmak için görev almıştı.⁴⁵² Burada kılavuzlar ifadesi akıllara delileri getirmektedir. Hatırlamak gerekirse çalışmanın ilk bölümünde delilere kılavuzlar diyen kaynaklara yer verilmişti. Nitekim Vlad Tepeş’in, delilerin ortaya çıktığı XV. yüzyılda voyvodalık yaptığı düşünüldüğünde delilerin de Vlad Tepeş’i durduranın o meşhur ocaklardan biri olma ihtimali hayli yüksektir.

Öte yandan deliler hakkında karışıklığa neden olan bir diğer konuda, meşhur Osmanlı tokadıdır. Bazı kaynakların verdiği bilgilere göre, Osmanlı tokadının mucidi delilerdir. Kimilerine göre ise onlar, tokadı en iyi atan Osmanlı erleridir.⁴⁵³ Osmanlıda bir tokatçı birliğinin olduğu, hatta kendilerini savunmak için kimi zaman askerlerin ellerini tokat gibi kullandıkları kısmen doğrudur. Ama bunu delilere nispet ederek, özellikle delibaşların bu tokadı en iyi atan kimseler olduğunu söylemek oldukça güçtür. Nitekim bu kanıyı destekleyecek mahiyette bir kaynağa henüz rastlanmamıştır. İhtimaldir ki hem Kazıklı voyvoda hem de Osmanlı tokadı meselesi,

⁴⁵² Tursun Bey, *Târih-i Ebü'l Feth*, s.119.

⁴⁵³ Bayat, *Türk Kültüründe Deli*, s.93.

biraz da popüler tarihin getirileridir. Bu nedenle gerçek bir tarihin ise popüler tarih kitap, dergi ya da videolarından öğrenilemeyeceği doğru olmakla birlikte belki de popüler bir kültür olmasaydı ne Osmanlı tokadından ne de Vlad Tepeş'ten birçok kimsenin haberinin olmayacağı da bir gerçektir. Hakikaten gerek Vlad Tepeş, gerekse Osmanlı tokadı konusu, arşiv vesikaları ışığında daha detaylı araştırılmaya muhtaçtır. Bu bağlamda Tursun Bey'in de kendi tarihinde verdiği bilgilere göre delilerin, Drakula ile olan mücadelede ne oldukları ne de olmadıkları hakkında kesin bir bilgi vermek şuan için pek mümkün değildir. Yine de Varna Muharebesi'ne binaen Drakula mevzusunun da aynı yüzyıl içinde olduğu da unutulmamalıdır.

4.1.2.İkinci Dönem Delilerin Katıldıkları Muharebeler

Çalışmanın bu bölümünde XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren XIX. yüzyıla kadar geçen sürede gerçekleşen hadiselerde rol oynayan delilere yer verilecektir. Bu bağlamda ilgili dönemin hadiselerini kısaca belirtmek gerekirse; 1663 Uyvar'ın Fethi,⁴⁵⁴ 1672 Lehistan Seferi,⁴⁵⁵ 1664 Sengotar,⁴⁵⁶ 1828-1829 Osmanlı-Rus ve 1827 Navarin Deniz Muharebeleri⁴⁵⁷ olduğu söylenebilir. Kaynakların verdiği bilgilerde delilere işaret eden hadiseler, burada kategorileştirilmiştir. Bu cümleden olarak belirtmek gerekir ki yukarıda yapılan bu sıralamada kronoloji dikkate alınmamıştır. Genellikle bilginin kaynaklardan toplanma sırası göz önüne alınmıştır. Öte yandan belirtildiği üzere, ilgili muharebeleri kronolojik sıraya uygun bir şekilde vermek, hem delilerin dönemleri hem de çalışmanın seyri açısından yerinde olacaktır. Bu nedenle aşağıdaki sıralamada kronoloji dikkate alınmıştır.

4.1.2.1. 1663 Uyvar'ın fethi

1663 yılında vuku bulan Uyvar'ın fethinde özellikle Fazıl Ahmed Paşa'nın maiyetinde olan delilerin büyük başarı gösterdikleri kaynaklarca doğrulanmaktadır. Bu fetihde, yaklaşık iki yüz deli askeri kuvvetinin çoğu başarılı olurken, yalnızca

⁴⁵⁴ Şimşirgil, *Uyvar'ın Türkler Tarafından Fethi ve İdâresi (1663-1685)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997, s.66.

⁴⁵⁵ Özcan, "Deli", s.133.

⁴⁵⁶ Turhal, *Deliler*, s.50.

⁴⁵⁷ And, *Osmanlı Tasvir Sanatları: Minyatür*, s.229.

birkaç kişinin mağlup olduğu ve şehit düştüğü kaynaklarca doğrulanmaktadır.⁴⁵⁸ Fetih esnasında delilerin olduğu sahne tam da filmlere konu olacak cinstendir. Duvarın yıkılmasıyla birlikte dağlar gibi toprak ortaya çıkmıştı ki bu halde kale bendine doğru yukarıya çıkmak pek mümkün görünmemekteydi. Buna rağmen Osmanlı serdengeçtileri (ki bunlar bizatihi deliler oluyor) el ayak tutacak yer olmadığı halde tırmanarak yukarı çıkmaya başlamışlardır. Deli oğlanlara engel olmak isteyen müdafiler ise yukarıdan el humbarası ve taş yağdırıp kurşun sıkmışlardır. Bu esnada Osmanlı topçuları da metrislerden balyemez topları ve tüfenk atışı ile serdengeçtilere destek olmaktadır. Ancak daha sonra gerideki yardımcı kuvvetlerin gelmemesi üzerine serdengeçti gazileri iki yüz kadar şehit ve yaralı vererek geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu hadisedeki önemli bir nokta ise delilerin, karşı taraftaki komutanlardan Marki Pio ile Marki Grana'yı yaralamalarıdır. Nitekim sayıları oldukça az olan delilerin yaklaşık üç-dört saat içinde müdafilerden yüzlercesini öldürmesi, kalede büyük bir dehşete yol açmıştır. Bunun üzerine düşman askerlerinin ağzından çıkan şu sözler tarihe geçmiştir: “Dağ gibi toprak tabyayı tırmanıp muharebeye atılan bu insanlar, ya yürüyüş için yol bulurlarsa halimiz nice olur?”⁴⁵⁹ Evliya Çelebi Uyvar'ın fethini Aktabya hücumu olarak şu şekilde anlatmaktadır:

Âhir Aktabya üstünde gaziler yaka yakaya küffâr ile ceng ede ede Gâzi Ali Bey'le serdengeçdi ve elli aded yiğidler tabya üzerine bezm-i elest kurup cümlesi mezkûr tabya üzere kaldılar. ... ve yine ol gün cümle serdengeçdilere ok ve yay ve kılıç ve tûfeng ile harba tevzi olunduktan ... Aktabya üstünde elli aded küffâr kesilüp kellelerin ve dört aded kâfir bayrakların sadrazama getirdiler.⁴⁶⁰

Buna istinaden Hammer ise Uyvar'ın fethini, Frederick burcuna yapılan bir harekât olarak adlandırıp, şu şekilde aktarmaktadır: “... daha ertesi gün Frederick burcuna hücum edildi. Türkler burcun zirvesine çıkmış oldukları halde, muhafızlar onları ric'at ettirmeye muvaffak oldular. Bu yeni hücumda Marki Grana da yaralandı.”⁴⁶¹ Bu hücum sırasında delilerin adı, ister Türkler, ister serdengeçdiler olarak geçsin, düşman tarafından Marki Grana'nın yaralandığı konusunda kaynaklar hemfikirdir.

⁴⁵⁸ Şimşirgil, “Osmanlı'nın Korkusuz Süvarileri: Deliler”, *Gönül Kültür ve Medeniyet Dergisi*, S.90, Şubat 2019, Ekim 21, 2019, <http://www.gonuldergisi.com/osmanlinin-korkusuz-suvarileri-deliler-prof-dr-ahmet-simsirgil.html>.

⁴⁵⁹ Şimşirgil, *Uyvar'ın Türkler Tarafından Fethi*, s.66.

⁴⁶⁰ *Çelebi Seyehatnâmesi*, c.6, s.197, 200.

⁴⁶¹ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c.11, s.101.

Ancak burada Uyvar'ın adının Aktabya ya da Frederick burcu olarak anılmasından başka bir farklılık daha göze çarpmaktadır. O da şudur ki Evliya Çelebi'nin aktardığı bilgilere göre, deliler bu hücum sırasında elli düşman askerinin kellesini almasıdır. Diğer çalışmalarda böyle kesin bir sayı verilmemektedir. Hammer'in çalışmasında delilerin hücumuna karşılık muhafızların başarılı bir savunma gösterdiği bilgisi, Ahmet Şimşirgil'in çalışmasında, bir süre sonra dayanamayarak şehit vermeye başlayan delilerin geri çekildiği hususunu destekler mahiyettedir. Ancak Evliya Çelebi de delilerin ne başarısızlığından ne de şehit olma durumlarından bahsetmemiştir. Neticede Uyvar, Osmanlı idaresi altına girdikten sonra yine aynı isimle eyaletin merkezi haline gelmiştir.⁴⁶² Şüphesiz ki Köprülüzâde'nin Uyvar fethi için; “*Allah muîn oldu fetheyledik Uyvar'ı*” sözleri⁴⁶³ bir dönemin tarihine damgasını vurmuştur. Öyle ki Uyvar'ın fethi bir dervişin güncesine dahi konu olmuştur. “*Uyvar kal'ası'nın fethi donanmasına şürû' olundu ammâ fakîr vâlide kadında tenevvüm eyledüm.*” (Seyid Hasan)⁴⁶⁴ Buradan anlaşılacağı üzere Evliya Çelebi'nin delilerle ilgili herhangi bir başarısızlıktan bahsetmemesi ve buna istinaden sayılar üzerinden delilerle ilgili bir başarı öyküsü yazması son derece normaldir. Zira kendisi her şeyden önce bir Osmanlı vatandaşıdır ve mevzu bahis olanlar da Osmanlı askerleridir. Bundan mülhem Hammer'in de delilerin yaptığı çıkartmayı, kale muhafızlarının başarılı bir şekilde püskürttüğünü belirtmesi de müellifin tarihe Batı nazarından bakması açısından son derece normaldir. Görünen o ki her ne kadar tarih, objektif olmak zorundaysa da tarihçilerin ve hatta seyyahların dahi söz konusu vatanları ve bayrakları olduğunda tarafsız kalamadıkları aşîkârdır ki bu da onların kaleme aldığı tarihe açıkça yansımaktadır.

4.1.2.2. 1664 Sengotar muharebeleri

Saint Gotthard Muharebesi adıyla bilinen bu savaş, Osmanlı ordusu ile Habsburg orduları arasında 1 Ağustos 1664 yılında olmuştur.⁴⁶⁵ Esasında 1 Ağustos sabahı Râba suyunun bir yakasında köprübaşı edinmeye çalışan yeniçeriler, Habsburglar tarafından görülünce onları yerlerinden atmak için birtakım müdahaleler gerçekleşmiştir. Bu sırada yeniçerilere yardım etmek için gelen süvarilerin suya

⁴⁶² Vojtech Kopcan, “Uyvar”, *DİA.*, c.42, İstanbul 2012, s.253.

⁴⁶³ Özcan, “Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa”, *DİA.*, c.26, Ankara 2002, s.261.

⁴⁶⁴ Kafadar, “Ben ve Başkaları”, *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun*, Metis Yay., İstanbul 2017, s.65.

⁴⁶⁵ Kolçak, “Saint Gotthard Muharebesi”, *DİA.*, c.EK-2, İstanbul 2016, s.453-455.

atlamasıyla birlikte iki ordu savaşa başlamış ve böylece savaş beklenenden daha erken saatlerde⁴⁶⁶ aniden olmuştur. Kaynakların verdiği bilgilere göre deliler, Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa'nın maiyetinde Avusturya savaşlarında özellikle 1664 yılındaki Sengotar Muharebesi'nde de görülmüşlerdir.⁴⁶⁷ Bu bağlamda Fâzıl Ahmed Paşa'nın barış zamanlarında dahi yanından ayırmadığı bir muhafız alayının olduğu bilinmektedir ki bunların sayıları yüz ile dört yüz arasında değişmektedir. Çoğunluğu Boşnak ve Arnavut kökenli olan bu muhafızların Macar tarzı kılıç, savaş baltası ve bazen de kuşaklarında tüfek taşıdıkları kaynaklar ekseninde doğrulanmaktadır.⁴⁶⁸ Osmanlı ordusunun henüz Ağustosun ilk gününde Rába nehri kenarında St. Gotthard'da uğradığı yenilgi sonrasında savaş bitmiş durumdadır. Bu nedenle 10 Ağustos 1664 yılında iki devlet arasında Habsburg daimî elçisi Simon Reniger von Reningen ve Fâzıl Ahmed Paşa aracılığıyla "Vasvar Antlaşması" imzalanmıştır.⁴⁶⁹ Burada dikkat edilmesi gereken nokta, delilerin Sengotar Muharebesi'nde oldukları değil, muharebe esnasında Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa'nın maiyetinde de deli birliklerinin olmasıdır.

4.1.2.3. 1672 Lehistan seferi

Galland'ın delilerle ilgili olarak temiz fakat bir o kadar da garip kıyafetler giydiklerine dair olan betimlemesi, daha önceden de belirtilmişti. Kaynaklara göre bu tasvirin IV. Mehmed'in, Lehistan Seferi'ne çıkışı nedeniyle düzenlenen merasimdeki çoğunluğu Bosnalı olan deliler için yapıldığı anlaşılmaktadır.⁴⁷⁰ IV. Mehmed'in başında bulunduğu Osmanlı ordusu Lehistan ya da diğer adıyla Kamaniçe Seferi'ne çıkmıştı. Sefer esnasında Podolya'nın merkezi olan Kamaniçe, dokuz gün süren kuşatmadan sonra zapt edilmiştir. Kamaniçe'nin fethi ile birlikte Osmanlılar, Boğdan (Moldavya) ve Kırım Hanlığı üzerindeki kontrollerini güçlendirmişlerdir. Bu yüzden Kazakların Karadeniz'e saldırımları da engellenmiştir.⁴⁷¹ IV. Mehmed'in 1672 Lehistan ya da Kamaniçe olarak bilinen seferinden sonra Osmanlı Devleti ile

⁴⁶⁶ Kolçak, "... Cümle Palankaları Küffâr Aldı...": 1663-64 Osmanlı-Habsburg Savaşında Dezenformasyon, Propaganda ve Siyasî İktidar", *The Journal of Ottoman Studies*, XLIII, 2014, s.168.

⁴⁶⁷ Turhal, *Deliler*, s.50.

⁴⁶⁸ Kolçak, "Yeniçeriler, Ümera Kapıları ve Tımarlı Sipahiler: 1663-64 Osmanlı-Habsburg Savaşlarında Osmanlı Ordu Terkibi", *Yeni Bir Askerî Tarih Özlemi*, s.224..

⁴⁶⁹ Kolçak, "XVII. Yüzyıl Osmanlı-Habsburg Diploması Tarihine Bir Katkı: 1664 Vasvar Antlaşması'nın Tasdik Sürecine Dair Yeni Bulgular", *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, c.22, S.43, 2017, s.26-27.

⁴⁷⁰ Özcan, "Deli", s.133.

⁴⁷¹ Kolodziejczyk, "Kamaniçe", *DİA.*, c.24, İstanbul 2001, s.275.

Lehistan arasında 18 Ekim 1672 yılında, Bucaş denilen yerde yine bölge ile aynı adı taşıyan “Bucaş Antlaşması” imzalanmıştır.⁴⁷² Nitekim sonradan Leh kralının Bucaş Antlaşması'nın şartlarına uymaması üzerine padişah 7 Ağustos 1673 ordusuyla beraber ikinci defa Lehistan Seferi'ne çıkacaktır.⁴⁷³ Bu nedenle seferlerin tarihlerinin bu bölümde verilmesi son derece önemlidir ki yukarıda belirtildiği gibi aynı yerlerin farklı tarihlerde tekrar kuşatılacağına yer verilmişti. Öte yandan Galland'ın yaptığı tasvirlerin hem delilerin kıyafetleri hem de IV. Mehmed zamanında oldukları konusunda son derece aydınlatıcı olduğu ve çağımız araştırmacılarının başvurduğu aslı kaynaklardan olduğu unutulmamalıdır.

4.1.2.4. 1827 Navarin deniz muharebesi

Delilerin 1827 yılında Navarin Deniz Muharebesi'nde olduklarına dair ilk bilgi daha önce bir minyatürde verilmişti. İlgili minyatürde delilerden birisi, düşman askerinin kellesini kılıçla vururken resmedilmiştir.⁴⁷⁴ Burada resmedilen tam olarak şudur ki; İngiliz, Fransız ve Rus donanmaları, 20 Ekim 1827 yılında limanda bulunan Osmanlı-Mısır donanmasına karşı ani bir baskın düzenlemişlerdir. Açık bir savaş halinde olmadığı halde Osmanlı donanması, elli iki gemi ile birlikte yaklaşık altı bin denizci şehit vermişti ki bu olay tarihe “Navarin Faciası” olarak geçmiştir.⁴⁷⁵ Delilerin ilk belki de son kez bir deniz savaşında olduklarının ispatı mahiyetinde Navarin Deniz Muharebesi son derece önemlidir. Zira kaynaklarda şimdiye kadar yapılan tespitler de delilerin Navarin'den başka herhangi bir deniz savaşında oldukları görülmemiştir. Hatta Navarin'i anlatan kaynakların çoğunda delilerden bahsedilmemiştir. Bu nedenle minyatürlerin, tarihi yansıtmadaki önemi burada da kendisini göstermektedir. Öte yandan bu minyatürde dikkat çeken küçük ama bir o kadar da önemli olan diğer bir detay ise deli askerinin elindeki kılıçla düşman askerinin kellesini vurmasıdır. Elbette burada dikkate değer nokta, düşman askerinin kellesinin vurulmasından ziyade, bu deli oğlanın kılıç kullanarak savaşması bu bağlamda son derece önemli bir detaydır.

⁴⁷² Mehmet İnbaşı, “Bucaş Antlaşması”, *DİA.*, c.EK-1, İstanbul 2016, s.213.

⁴⁷³ Özcan, “Mehmed IV”, *DİA.*, c.28, Ankara 2003, s.416.

⁴⁷⁴ And, *Osmanlı Tasvir Sanatları: Minyatür*, s.229.

⁴⁷⁵ İdris Bostan, “Navarin”, *DİA.*, c.32, İstanbul 2006, s.442,443.

4.1.2.5. 1828-29 Osmanlı-Rus muharebesi

Kaynaklara göre anlaşılmaktadır ki delilerin katılmış olduğu son muharebe 1828 yılındaki Osmanlı-Rus muharebesidir ki bundan kısa bir süre sonra da ocaklarının ilga edildiği kaynaklara yansımıştır. Adolphus Slade, bu muharebe esnasında delilerin gösterdiği başarıları şahit olmuş ve bunu bir kahramanlık öyküsü olarak şu şekilde anlatmıştır: “Evdeki hesap çarşıya uymadı. Türklerin ünlü deli süvarileri öylesine bir hışımla atıldılar ki Rus süvarileri bununla da yetinmeyip kale nizamına girmiş Rus piyade kıtaları üzerine at sürdüler, piyadeyi kılıçtan geçirerek Rus topunu da ganimet olarak almayı başardılar.”⁴⁷⁶ Bir başka muharebede ise deliler sabırsız askerler olarak geçmektedir. Öyle ki savunma halinde bekleyen Rus kuvvetleri üzerine “Allah Allah” nidalarıyla saldırarak, Rus düzenini nasıl bozdukları kaynaklara yansımıştır. İhtimaldir ki burada bir başka muharebe olarak kayıtlara geçen bu bilgi, esasında 1828 ve 1829 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı Rus Muharebesi’nin bir başka cephesidir. Nitekim kaynaklara yansıyan bilgiler dikkate alındığı takdirde, aynı dönemin Osmanlı ve Rus askerlerine işaret edildiği açıkça görülmektedir. Bu cümleden olarak en teferruatlı bilgilerin ise bu muharebe için yine Batılı kaynaklarda olduğu söylenebilir. Mesela Slade’nin verdiği bilgiler, bu duruma örnektir. Zira müellif, delilerin yaklaşık iki saat boyunca Rus askerlere can pazarı yaşattıklarını ve bu sırada kendilerinin de adeta spor yapar gibi son derece rahat savaştıklarını belirtmektedir. Burada delilerin ne kadar güçlü ve dirayetli askerler olduklarına dair, üstü kapalı bir misilleme yapılmaktadır. İlaveten Slade, delilerin bu bağlamda Ruslarla dalga geçtiklerini de eklemektedir.⁴⁷⁷

Naîma Efendi’nin de delilerle ilgili verdiği bilgiler bu bağlamda Slade’nin verdiği bilgilerdeki delilerin “Allah Allah” nidalarıyla sabırsız bir şekilde ve hışımla savaştıklarını tamamlamaktadır. Zira müverrih, delilerin muharebe esnasında kurtlar gibi hep birlikte hareket ettiklerini ve büyük cenklerde böyle göründüklerini söylemektedir.⁴⁷⁸ Naîma Efendi burada delilerin topyekûn bir şekilde savaştıklarına değil, bir askerlik refleksi olarak hep birlikte ve vahşi hayvan kürklerinden yapılmış olağanüstü ürkütücü kıyafetlerle düşmanı nasılda bertaraf ettiklerine dikkat çekmektedir. Öte yandan Slade’nin muharebeler sonrasında sohbet etme imkânı

⁴⁷⁶ Turhal, *Deliler*, s.50.

⁴⁷⁷ Turhal, *Deliler*, s.51.

⁴⁷⁸ *Nâîma Tarihi*, c.3, s.1296.

bulduğu Rus subaylara deliler hakkındaki görüşlerini sorduğu da kaynaklara yansımıştır. Müellifin aldığı cevap ise “muhteşem cengâverler” olmuştur ki gerek delilerin kaleden ovaya yayılmaları ve gerekse atlarını şaha kaldırmaları ile tıpkı eski zamanlardaki şövalyeler gibi göründüklerini belirtmişlerdir.⁴⁷⁹ Unutulmamalıdır ki bir tarihçinin aradığı sorulara yanıt bulabilmesi, geçmişin kayıtlarını tutarken topladığı kanıtları analiz etmesine bağlıdır.⁴⁸⁰ Bu bağlamda Slade’nin de aradığı cevapları önce gördüklerini, ardından Rus subaylardan dinlediklerini birleştirerek analiz etmesi neticesinde bulduğu kanısına varılabilir ki burada bir kez daha seyahatnamelerin ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Delilerin katıldıkları seferlerle ilgili verilen bilgilerden biri de Kabudlu Vasfi Efendi’ye aittir. Vasfi Efendi’nin verdiği bilgilere göre deliler sefere çıktıklarında birçok savaş ganimeti alarak dönerlerdi ki bunların içinde kadın köleler de olurdu. Üstelik deliler, maiyetinde oldukları beylerin isteğine göre ve ihtiyaç kadar sayıda sefere katılırlardı.⁴⁸¹

4.2. Sayıları ve Maaşları

Delilerin gerek nüfusları, gerekse maaşları mevzusunda kaynaklar genelde ihtilafa düşmektedir. Hangi muharebelerde kaç bayrak olduğu ya da bir bayraktan kaç kişinin muharebelerde olduğu konusunda net bir bilgi yoktur. Ancak bir deli bayrağının elli altmış kişiden müteşekkil olduğu konusunda kaynaklar hemfikirdir. Bu delilerin ocaklarının toplam sayısına işaret etmektedir ki ilgili mevzuda deliler genellikle vezirlerin ya da beylerbeylerinin kapılarında ve onların maiyetinde elli-altmış kişi olarak belirtilmektedirler. Neticede bir bayrağın elli mi yoksa altmış kişiden mi müteşekkil olduğu konusunda kaynaklar iki sayı aralığını birden vermektedir. Ayrıca delilerin ulufe alıp almadıkları da aydınlatılması gereken bir başka konudur. Kimi kaynaklar, delilerin savaş ve barış zamanlarında dahi aralıksız ulufe aldıklarını söylerken, kimileri de belli zamanlarda son derece cüzi ücretlerle görev aldıklarını belirtmektedir. Bu bölümde söz konusu karışıklık aydınlığa kavuşturulurken, öncelikle delibaşların maiyetindeki bayraklar hakkında bilgi verilmesi gerekmektedir.

⁴⁷⁹ Turhal, *Deliler*, s.51.

⁴⁸⁰ Hamza Keleş ve Ayten Kiriş, “Tarihsel Tartışma ve Tarihsel Tartışma Metni Yazma”, *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c.11, Nisan 2010, 191.

⁴⁸¹ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlu Vasfi Efendi 1800-1825”, s.166, 176-177.

4.2.1 Delibaşlar ve Bayrakları

Uzunçarşılı'ya göre; delilerin her elli altmış kişisi bir bayrak sayılırdı ve bu bayraklardan birkaç tanesi bir delilbaşının emrine verilirdi.⁴⁸² Uzunçarşılı'nın verdiği bu bilgileri Mahmud Şevket Paşa'nın da doğruladığı söylenebilir.

*“Delil süvarisinden bidayetle her elli altmış kişisi “bayrak” namıyla bir takım teşkil edüp bir bayraktar kumandasında bulunur ve bu bayraklardan birkaçına da “delil başı” nâmında bir zâbit kumanda eder idi.”*⁴⁸³

Hakikaten bu yiğitlerin her elli altmış kişisinin bir müfreze meydana getirdiği ve müfrezelerin başında da “delibaşı” adında bir subayın olduğu⁴⁸⁴ konusunda kaynaklar hemfikirdir. Buna istinaden Galland'ın verdiği bilgilere göre, deliler yaklaşık üç bin kişilerdi. Her ne kadar bir Türk'ten doğrudan aldığını belirtse bile Galland'ın verdiği bilgileri başka kaynaklar doğrulamamaktadır.⁴⁸⁵ İhtimaldir ki Galland yalnızca bir beylerbeyi ya da vezirin kapısında gördüğü delilerin sayısını vermektedir. Bu nedenle denilebilir ki deliler, öncelikle birer bölük halinde ve doğrudan beylerin emrinde olan muhafız birlikleri durumundayken, daha sonra sayıları artarak son derece korkunç ve çok ciddi birer savaş unsuru haline gelmişlerdir.⁴⁸⁶ Burada dikkat edilmesi gereken husus şudur ki delilerin sayıları sonradan artırıldığında, bu sayı muhtemelen bir bölük içerisindeki sayının artması şeklinde değil de kapılardaki deli müfrezelerinin sayılarının artmasından ileri gelmektedir. Delilerin bayraklarıyla ilgili bilgi veren önemli kaynaklardan biri de Vakanüvis Esad Efendi'nin yazdığı tarihtir. Vakanüvis Esad Efendi'nin, bir yandan her delil neferinin elli altmış kişisinin bir delilbaşı maiyetinde olduğunu söylemesi, diğer yandan da delibaşlardan genellikle serkerde ve mîr-i mîrân olarak bahsetmesi dikkate değerdir.⁴⁸⁷

Paşalar kapularında levend nâmına bayrak açtırılmayub vacib-ül riaya ve deli ve gönüllü bayrakları küşade ve taife-i mezbureden rağbet edenler bu zikr olunan tavaife iltihak itmek üzere sarıca ve sekbanlarının mazaratları def olunmak irade olunmayın evvela ordu-yu hümâyunda mevcut olan

⁴⁸² Uzunçarşılı, “Deli”, s.516.

⁴⁸³ Şevket Paşa, *Osmanlı Kıyafet-i Askeriyesi*, s.67.

⁴⁸⁴ *Osmanlı Ordu Teşkilâtı*, s.18-19.

⁴⁸⁵ Özcan, “Deli”, s.133.

⁴⁸⁶ Turhal, *Deliler*, s.26.

⁴⁸⁷ *Vakanüvis Es'ad Efendi Tarihi*, s.168,172,694,745,749,759.

Paşa kapularında olan levendat bayrakları devşirilüb cümlesi huzur-u sadr-ı azamide ihrak ve bu re’i teyit... afak olundu.⁴⁸⁸

Öte yandan maiyetindeki delillerle en meşhur olan isim, şüphesiz ki Deli Hüsrev’dir. Kaynaklara göre Mohaç Muharebesi’nde Deli Hüsrev Bey’in maiyetinde yaklaşık on bin kişilik bir deli kuvveti vardı ki⁴⁸⁹ bu muharebede Deli Hüsrev’i anlatan minyatüre önceden yer verilmişti. Zaten çağımızın kaynakları da bu bilgiyi destekler mahiyettedir. Modern kaynaklara göre Bosna sancakbeyi Gazi Hüsrev Bey’in maiyetinde on bin kadar Bosna deli birliği olduğu ve Hüsrev Bey’in bu birlikleri son derece başarılı ve etkin bir şekilde idare ettiği belirtilmektedir. Öyle ki Hüsrev Bey’den esinlenen diğer Rumeli serhatleri ve iç bölgelerdeki sancakbeyleri de kendilerine deli birlikleri kurmuşlardır.⁴⁹⁰ Bunun yanı sıra Murtaza Paşa’nın da maiyetinde deliler olduğu, bin kırk üç senesinde Rüstem Han’ın Kızılbaş askerleriyle Van üzerine gelmesinden ötürü paşanın emrindeki deli birliklerinin, bu Paşa’nın emriyle düşmana kurtlar gibi saldırdıkları Naîma Efendi’nin⁴⁹¹ verdiği bilgilerden belli olmaktadır. Ayrıca bu hicrî tarih, milâdî tarihe çevrildiği zaman 1633 yılına tekabül etmektedir.⁴⁹² Bu da Murtaza Paşa’nın maiyetinde olan deli birliklerinin XVII. yüzyılda aktif olarak paşa kapılarında bulunmalarının ispatı mahiyetindedir. Aynı şekilde Bosna sancağına tayin olunan Ferhad Bey’in de maiyetinde yedi yüz tam bayrak ile iki yüz kurt postlu ve kurt başlıklı, deli adını taşıyan levendlerin olduğu Peçevî Efendi⁴⁹³ tarafından desteklenmektedir. Burada delilerle ilgili verilen rakam son derece ciddi bir rakamdır. Deli Hüsrev ya da diğer namıyla Gazi Hüsrev Bey’in maiyetinde bulunan on bin kişilik bir deli birliğinden söz edilirken bu delibaşının muharebelerde resmedildiği minyatürler dikkate alındığında, Mohaç Meydan Muharebesi’ne işaret edildiği görülmektedir. Buraya bir parantez açmak gerekirse Mohaç Meydan Muharebesi’nin 1526 yılında gerçekleştiği dikkate alınarak, meşhur delibaşının maiyetindeki deli birliklerinin yaklaşık on bin kadar olduğu söylenebilir. Deli Hüsrev ve maiyetindeki delilerin de bu muharebe üzerinden de minyatürlere konu olmaları gösteriyor ki deliler, XVI. yüzyılda daha çok Deli Hüsrev’in kapısında on bin kişi olarak bulunmaktalardı. Bunun yanı sıra Ferhad

⁴⁸⁸ *Tarih-i Râşid*, c.2, University of Toronto, 1963, s.347.

⁴⁸⁹ Özcan, “Deli, s.132.

⁴⁹⁰ Uyar ve Ercikson, *Osmanlı Askerî Tarihi*, s.107, 108.

⁴⁹¹ *Nâima Tarihi*, c.3, s.1296.

⁴⁹² Faik Reşit Unat, *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihlerle Çevirme Kılavuzu*, TTK Yay., Ankara 1988, s.70

⁴⁹³ *Peçevî Tarihi*, c.1, s.319.

Bey'in, Bosna valiliği yaptığı sırada maiyetinde tam yedi yüz bayrak delinin olduğu göz önüne alındığında, aslında delilerin sayılarının kısa sürede ciddi anlamda arttığı görülmektedir. İhtimaldir ki burada beyler birbirlerinden imrenerek sonradan kendi kapılarına da deli birlikleri kurmuşlardır. Kuşkusuz ki bunda Deli Hüsrev'in ve maiyetindeki deli oğlanların payı büyüktür.

Vakanüvis Esad Efendi Tarihi'nde, delilbaşı olan Süleyman Efendi'nin maiyetinde bulunan ve isimleri de delilân olan askerlerden söz edilmektedir. Burada verilen bilgilerde Sakız vakasında Kompoz adıyla bilinen bahçelik semtten, Timyana koluna doğru bu yiğitlerin gönüllü olarak geçtiği⁴⁹⁴ kayda değerdir. Öte yandan Kadızâde İbrahim Paşa'nın maiyetinde olan deli ve gönüllülerin sayılarının da Tatarlarla birlikte iki bin civarı olduğu kaynaklara sirayet etmiştir.⁴⁹⁵ Elli altmış kişiden müteşekkil olan Deliler Ocağının her bir bayrağı, sonradan binli sayılara çıkarak artmıştır. Bunun yanı sıra genelde bayrakları konusunda divanegân olarak zikredilen bu yiğitlerin, sarıca ve sekbanların kapılarında da olduğu Defterdar Sarı Mehmed Paşa tarafından da doğrulanmaktadır.⁴⁹⁶ Hadım Ali Paşa'nın maiyetinde de deli askerlerinin olduğu⁴⁹⁷ yine kaynaklarca bilinmektedir. Ayrıca XVI. yüzyılın ilk yarısında Semendire sancakbeyi olan Yahya Paşazâde Bâli Bey⁴⁹⁸ ile Mehmed Bey'in de maiyetinde de deli kuvvetlerinin olduğu⁴⁹⁹ bilinmektedir. Bu bağlamda denilebilir ki paşaların ve beylerin birbirinden esinlenerek deli birliği meydana getirmeleri başarıya ulaşmıştır. Burada dikkat çeken bir husus vardır. O da şudur ki her bir Osmanlı müverrihinin farklı bey ve paşaların maiyetindeki delilerden bahsetmeleridir. Yani her bir tarihte delilerle ilgili farklı bey ve paşaların isimlerine rastlamak mümkündür. Bunların aralarında bir tek fark vardır. O da her bir tarihin, Deli Hüsrev ve maiyetindeki delilerden ortak bir dil ile bahsetmesidir. İster Osmanlı kaynaklarında, ister Batılı kaynaklarda olsun Deli Hüsrev Paşa ile Deli Mehmed Paşa kaynakların ortak noktası olmuştur.

⁴⁹⁴ Vakanüvis Esad Efendi Tarihi, s.87.

⁴⁹⁵ Kolçak, XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi ve Osmanlılar, s.157.

⁴⁹⁶ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekayiat, Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704), haz.Abdülkadir Özcan, TTK Yay., Ankara 1995, s.314.

⁴⁹⁷ Kolçak, XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi ve Osmanlılar, s.290.

⁴⁹⁸ Kuzucu, Osmanlı Sefer Lojistiği, s.22,23.

⁴⁹⁹ Uzunçarşılı, "Deli", s.516.

4.2.2. Ulufe Meselesi

Delilerin aldıkları ücretin, maaş mı yoksa yeniçerilerin aldıkları ulufe mi olduğu konusu, modern çalışmaların birbirinden farklı bilgi vermesi üzerine çözülmesi gereken meselelerden biri olmuştur. Bunun önemli bir nedeni ise daha öncede belirtildiği gibi delilerin bir dönemiyle ilgili belge ve bilginin son derece az olmasıdır. Kaynakların birçoğu delilerin ücretli askerler olarak çalıştıklarını ve maiyetindeki beylerden aylıklar aldıkları konusunda hemfikirdir. Ancak delilerin aslında iki ayrı birlik olması ve fonksiyonlarına binaen ücretlerini alışı şekillerinin de kısmen değişmesi, bu karmaşayı ne yazık ki desteklemektedir. Ulufe, esasında üç aydan üç aya Yeniçeri Ocağı'na tahsis edilen maaş olarak hafızalara kazınmıştır ki birçok tarihi vesika da bunu doğrulamaktadır. Burada ise delileri kastederek ulufe yazılmış olması, ilk etapta birçok tarihçi tarafından hatalı bulunacaktır. Çünkü hakikaten deliler her ne kadar maaş alsalar bile kaynaklara binaen onların aldıkları bu maaşa ulufe demek pek de doğru değildir. Ancak bu kullanım bilinçli bir şekilde yapılmış olup, bunun da tek dayanağı Osmanlı arşiv belgeleri olmuştur. Bu belgelerden bahsetmeden önce, ilk olarak ücretli askerlerin Osmanlı ordusu içindeki durumlarına kısaca bakmak yerinde olacaktır. Öncelikle belirtmek gerekir ki Osmanlı ordusunda askerleri ücretli hizmete almanın iki yolu vardır. Bunlar ya bireysel ve doğrudan, ya da dolaylı ve toplu olarak askere alma biçimleriydi. Bu durum tabi sonradan oluşturulan ve toplu halde sözleşme yapan deliler hakkında son derece önemli bir ipucu barındırmaktadır. Değinilmesi gereken bir diğer önemli nokta da ödüllendirilme mevzusudur. Bu durum ücret veya ganimetten pay alma, yağma ve maddi getirisi daha dolaylı olan laik ve dinî onurlandırmalar gibi farklı şekillerde olabiliyordu.⁵⁰⁰ Vasfi Efendi de bu duruma örnek olarak Mahmud Paşa'yla katıldığı seferlerden birinde yaklaşık beş yüz kadar kâfirin kellesini alıp, Mahmud Paşa'ya sunmasından ötürü, "Mahmudiye"⁵⁰¹ ile ödüllendirildiğini belirtmektedir.⁵⁰²

Osmanlı Devleti içerisinde de bu tarzdan etnik gruplar mutlaka vardır. Bunların aldıkları ücretin şekli ne olursa olsun, XVIII. yüzyıla gelindiğinde aslında

⁵⁰⁰ Jan Lucassen ve Erich Jan Zürcher, "Zorunlu Askerlik ve Direniş: Tarihi Çerçeve", *Devletin Silâhlı Ortadoğu ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)*, der: Erich Jan Zürcher, çev. M. Tanju Akad, İstanbul Bilgi Üniv. Yay., İstanbul 2003, s.8.

⁵⁰¹ Mahmudiye, dönemin padişahı olan Sultan II. Mahmud tarafından verilen ve değeri yirmi guraşa tekabül eden bir altındır.

⁵⁰² Schmidt, "The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825", s.228-229.

bunlar kiralık paralı askerlerden başka bir şey değildir. Arnavutlar ile Bosnalılar da bu alanda gerçekten başı çekmekteydi.⁵⁰³ Gezginci müfrezeler ise bir kez örgütlü savaş güçleri haline geldikleri zaman kapılı levendleri veya devlet levendleri olarak adlandırılmaktadır. Tabi kaynaklarda genellikle kapılı levend olarak zikredilmektedirler. Aradaki tek fark, bunların valilerin kapılarında oldukları halde, doğrudan devletten maaş almalarıdır. Yani bunlar valilerin doğrudan maiyetindeki şahsi güçleri olup, bu halleriyle devletten maaş almaktaydılar. Genellikle elli askerden oluşan bu levendlerin bölükleri, bayrak olarak adlandırılır ve daha sonra süvari ya da piyade olarak isimlendirilirdi. Komutanlarına da bölükbaşı denirdi.⁵⁰⁴ Bu durum daha öncede bahsedildiği gibi delilerin bayrak mevzuu ile hemen hemen paralellik göstermekte ve birbirini tamamlamaktadır. Çünkü deliler de ücretli asker statüsünde olan yiğitlerdir. Bu tür birlikler için ödeme doğrudan merkezden gelmekte olup, teşvik için ciddi bir imza prımı ödenirdi. Daha sonra da altı aylık hizmet sözleşmeleri sık sık ikişer aylık uzatmalarla sürdürülürdü. Birlik seferberlik kayıtlarına çok titizce hazırlanmış olan tayın listeleri eklenir ve bunların parasal karşılıkları yazılırdı. Yani kısaca belirtmek gerekirse, bunlar çoğu zaman yerel vilâyet subaylarının komutası altında bulunan ve bir bakıma daha önceki dönemde Avrupa’da devlet hazinesinden finanse edilerek örgütlenen milislere benzeyen piyade ve süvarilerdir.⁵⁰⁵ Bunların kapısız kaldıklarında işsiz kalmaları nedeniyle başvurdukları eşkıyalıklar ise zaman zaman ahaliyi canından bezdirecek bir noktaya gelmiştir. Ücretli olarak orduda görev alan ve esasında beylerin maiyetinde olan deliler, bir şekilde işsiz kalıyor ve çareyi eşkıyalıkta arıyorlardı. Klasik dönem deliler için iş bulmak sıkıntı olmuyordu. Çünkü bütün valilerin hafif süvari birliklerine ihtiyacı vardı. Ancak bu sorun ilerleyen süreçte paralı askerliğin büyük bir problemi olmaya başlamıştır.⁵⁰⁶

Deliler, hizmet ettikleri sınır beyinden veya beylerbeyinden düzenli olarak maaş alırlardı. Kimilerine göre aldıkları maaş, on iki ve on beş akçe arasında değişirken kimilerine göre de bunlar yalnızca sefer zamanında maaş alırlardı.⁵⁰⁷ Birçok kaynağın verdiği bilgiye göre deli teşkilâtı maaşlı birliklerdi ve bunların

⁵⁰³ Lucassen ve Zürcher, “Zorunlu Askerlik ve Direniş”, s.9.

⁵⁰⁴ Virginia H. Aksan, “18. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı’da Zorunlu Askerlik Stratejileri”, *Devletin Silâhlanması*, s.32.

⁵⁰⁵ Aksan, “18. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı’da Zorunlu Askerlik Stratejileri”, s.33.

⁵⁰⁶ Uyar ve Erickson, *Osmanlı Askeri Teşkilatı*, s.109.

⁵⁰⁷ And, “XVI. Yüzyılda Eyâlet Askerleri”, s.14.

maaşlarını bizatihi beylerbeyleri verirdi.⁵⁰⁸ Düzenli maaş aldıklarını belirtenler, onların baş vezirin muhafızları oldukları için on iki ile on beş akçe arasında maaş aldıklarını ifade etmektedirler. Ricaut ise delilerin on iki ile on beş akçe arasında olan maaşlarının XVII. yüzyılın ortalarına doğru olduğunu, daha sonra bunların yalnızca sefer zamanında aylık almaya devam ettiklerini belirtmektedir.⁵⁰⁹ Ayrıca bu yüzyıl sonlarında da yalnızca sefer zamanlarında aldıkları bu ücretin de nakdî değil, aynî olduğu kaynaklara yansımıştır. Kale muhafazasında görevli olan delilere ise 1768 yılında kırkar kuruş bahşiş verildiği de önemli bir bilgidir. Delilerin cesaretlerinden ötürü bahşiş alarak ödüllendirildiklerini destekleyen Vasfi Efendi de onları çok yakından ilgilendiren işe alınma kontratlarından bahsetmiştir. Bu kontratın adı “tezkere ya da hac tezkeresi” olarak geçmektedir. Vasfi Efendi’nin notlarına göre, delilerin aylık ödemeleri olurdu ve bu aylıklar yirmi beş ile otuz beş guruş arasında değişmekteydi.⁵¹⁰ Buna istinaden Galland, vezir-i azam Fâzıl Ahmed Paşa maiyetindeki delilerin ise ayda üç kuruş aldıklarını ayrıca kendilerine günde yüz dirhem et ve pirinç, yirmi beş dirhem tereyağı ve dört ekmek ile yılda bir defa da üst elbisesi verildiğini kaydetmektedir.⁵¹¹

... iç ağalara, eyâlet ve livaların bunlara bağlı kasaba ve köylerine mübaşirlik görevi ile gidip derecelerine göre bu hizmetleri karşılığı “mübaşiriye” alageldiklerinden ve mütesellim ve voyvodalar taraflarından da belli bir ücret ve gelirleri olduğundan aylık vermek âdet olmayıp, vezirler ve emirler yalnız daireleri halkının öteki sınıflarına birer mikdar maaş verirlerdi. Bu nedenle o zamanın giderleri, zamanımızın hesabı ile hiçbir zaman nisbet kabul etmez.⁵¹²

Delilerin maaş alıp almadıkları konusu her ne kadar kaynakların ihtilafa düşmesiyle açıklanmaya çalışılsa da bunların çoğu delilerin ya delilbaşı ya da paşalar aracılığı ile bizatihi kiralanan paralı askerler olduğunu ve yukarıda da geçtiği gibi, muharebe zamanlarında ordunun ihtiyacına binaen belirlenen ücretlerle orduya katıldıklarını belirtmektedir. Hakikaten bu hususta çoğu kaynağın hemfikir olmasına karşın, bazı kaynaklar da delilerin sonradan barış zamanlarında da eşkıyalık yaptıklarına⁵¹³ işaret etmektedir. Burada delilerin eşkıya sıfatına nasıl büründüklerine

⁵⁰⁸ Kuzucu, *Osmanlı Sefer Lojistiği*, s.23.

⁵⁰⁹ Uzunçarşılı, “Deli”, s.517.

⁵¹⁰ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825”, s.166.

⁵¹¹ Özcan, “Deli”, s.133.

⁵¹² Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.111.

⁵¹³ Yeşil, “Nizam-ı Cedid’den Vaka-yı Hayriye’ye Osmanlı Askeri Dönüşümü”, *Osmanlı Askeri Tarihi*, s.141.

dair yukarıda yapılan değerlendirmenin haricinde, ilk kez delilerin barış zamanlarında eşkıyalık yaptıklarına işaret edilmiştir ki zaman zaman zorbalık ve eşkıyalık yaptıkları birçok kaynak tarafından da doğrulanmaktadır.⁵¹⁴ Vasfi Efendi'nin verdiği bilgiler de bunu destekler mahiyettedir. Ona göre, seferlerden sonra işsiz kalan bu atlı askerler köylerde başıboş dolaşırlardı. Müellif de bu halde köylerde dolaşan ve bizatihi gördüğü Sivas yakınlarındaki bir köyde yaklaşık iki yüz işsiz deli askerinin olduğunu belirtmektedir.⁵¹⁵ Vasfi Efendi bu eşkıyalardan birisine örnek olarak “Hafız Ali Paşa” yı vermektedir. İşsiz kalması nedeniyle Van üzerine giden “Hafız Ali Paşanın” da yaklaşık bin deli askeri ile yola koyulduğunu eklemektedir.⁵¹⁶ Böylece Vasfi Efendi, burada verdiği örneklerle aslında işsiz kalan delilerin sözleşmeleri bittiği için köylere nasıl musallat olduklarını vurgulamıştır. Kendisinin duyduklarının yanı sıra bizatihi şahit olduğu ise yalnızca bir köydeki delilerdir. Müellif bu köyün Sivas yakınlarında olduğunu belirtmiştir. Böylece Osmanlı arşiv vesikalarında geçen ve eşkıyalıkları ile çoğu zaman ahaliyi canından bezdiren bu delilerin XIX. yüzyılda yaşayan ve sonradan oluşturulan deli askerleri olduğu bilgisi, müellifin yaşadığı dönemden dolayı bu bilgiyi doğrular bir mahiyette olmuştur.

Mohaç esiri Barthelamaus'un verdiği bilgiler de delilerin barış zamanlarında maaş almadıkları tezini çürütecek mahiyettedir. Müellif, düşmana karşı korkusuzca savaşan askerlerin iki misli daha fazla ücret aldıklarını, ayrıca savaş ve barış zamanlarında da maaş almaya devam ettiklerini kaydetmektedir.⁵¹⁷ Öyle ki serhat valileri delilerin haricinde farklı isim ve kategoride yarı paralı asker vasfını taşıyan başka yardımcı muharip birliklerini de maiyetlerine alırlardı. Yani bir bakıma işe alırlardı ki bunların birçoğunun görevi de delilerinkine benzerdi.⁵¹⁸ Ancak bazı kaynaklar Barthelamaus'un bu görüşünün tam tersi olarak, özellikle barış zamanlarında da maaş aldıklarının zıttı olacak şekilde delilerin XVI. yüzyılda Rumeli halkından teşkil edilmiş özel bir sınıf olarak devletten aldıkları herhangi bir maaşları ve tımarlarının olmadığını belirtmektedir.⁵¹⁹ Gerek kitabî kaynaklar gerekse seyyahların verdiği bilgilere göre, ortaya birbirinden farklı bir maaş tablosu

⁵¹⁴ Yıldız, *Neferin Adı Yok*, s.165.

⁵¹⁵ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825”, s.194-195.

⁵¹⁶ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825”, s.196-197.

⁵¹⁷ Aksulu, *Mohaç Esiri*, s.57.

⁵¹⁸ Uyar ve Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, s.110.

⁵¹⁹ Şimşek, *Osmanlı Ordusunda 18. ve 19. Yüzyıllarda Yapılan Islahat Çalışmaları*, s.37.

çıkılmaktadır. Buna göre; deliler maaş alan birliklerdi ve sefer ya da barış zamanlarında maaşları asla kesilmezdi. Maaşlı birlikler olduğu halde barış zamanlarında işsiz kaldıklarından eşkıyalık yaparlardı. Ya da maaşlı birlikler olmayıp, bunlar yalnızca sefer zamanında ordunun ihtiyacına binaen belirli bir ücret karşılığında çalıştırılan askerlerdi. Kaynaklar bu konuda hem ihtilafa düşmekte hem de birbirini takip eder mahiyette aynı şeyleri tekrarlamaktadır. Dolayısıyla delilerin maaş alıp almadıkları hususu da biraz askıda kalmaktadır. Bu bağlamda deliler ulufe alıyorlar mı sorusuna karşın, cevap olarak belgelere göre ikinci dönem delilerin ulufe aldıklarını söylemek mümkündür.⁵²⁰ İlk dönem deliler ise maiyetlerinde bulundukları valilerle sözleşme yaptıkları için ücretlerini de doğrudan onlardan alırlardı. Delilerin beylerin kapılarına mensup olmalarından dolayı arşiv belgelerinde görülmemeleri normaldir ve bu nedenle hikâyeleri de genelde anlatılara sıkıştırılmıştır.⁵²¹

Delilerin ulufe meseleleriyle ilgili aydınlatılması gerekli çok önemli bir konu olduğu aşîkârdır. Bu nedenle delilerin savaş ya da barış zamanlarında maaş alıp almadıkları hakkında birbirinden farklı görüşlerin olması da son derece tabiidir. Zira bu görüşler, delileri tek bir ocak olarak ele almaktadır. Oysa tarihte varlık göstermiş olan iki farklı deli birliği vardır ve bunlardan biri yalnızca beylerbeyi, vali gibi kapılarına mensup oldukları beylerden belli bir ücret alırlardı. Arşiv vesikalarının ışığında bunların ilk dönem deliler olduğu anlaşılmaktadır. Bir de düzenli olarak ulufe alan deliler vardır. Hatta belgelere göre bunlar üç ayda bir toplu maaş dahi almaktadır. Yine arşiv vesikalarının işaret ettiğine göre, bunlar da ikinci dönem delilerdir ve maaşlarını genelde maiyetinde oldukları delibaşının elinden alırlardı. Mesela klasik deliler olarak bilinen ilk dönem deliler, valiler ile teker teker sözleşme yapardı. Oysa sonradan oluşturulan ikinci dönem deliler, maiyetinde oldukları delibaş aracılığı ile toplu sözleşme yaparlardı. Yani bu ikinci dönem delilerin sekbanlardan pek bir farkı yoktur. Öte yandan delilerin bayraklardan burada da bahsetmek yerinde olacaktır. İlk olarak delilerin bir bayrağının on neferden müteşekkil olduğunu söyleyen belge ile başlamak gerekir. Hicri 21.04.1245 ve miladi 20 Ekim 1829 tarihli belgedeki fermana göre Deli/l Ocağı'nın bir bayrağının on neferden oluştuğu ve toplamda yirmi bayrağına bir delilbaşı tayin edildiği belirtilmektedir. Ocağın nizamı için yirmi bayrak delil neferatına, bir delilbaşı tayin

⁵²⁰ BOA., C.AS-01024-44894-001.

⁵²¹ David, *Osmanlı Orduları*, s.369.

edilmesi emir buyrulmuş olup, merhum Delilbaşı Ahmed Ağa'nın oğlu olan kapucu başlarından Hacı Mehmed Ağa'nın da ocağa faydalı olacağı düşünülmüş ve kendisi uygun görülmüştür.⁵²²

Hicri 23.04.1202 ve miladi 1 Şubat 1788 tarihli bir belgede Yaş vakasından dönüp, İbrail'e gelen delil ve tüfenkçilerin tayinat ve ulufeleri belirtilmektedir. Belgeye binaen, hicri 1202'de bunların ulufeleri 1200 iken, mevcut neferatın mahirlerinin yani delibaşı gibi rütbesi daha yüksek olanların 1300'dür. Delil ve tüfenkçi neferlerinin tayinatları ise 2502 olarak kayıtlara geçmiştir.⁵²³ Aslında burada her ne kadar maaşları üzerinde durulmaya çalışılsa da Deliler Ocağı'na devlet tarafından tayinat verildiği birçok arşiv belgesinde doğrulanmaktadır. Mesela hicri 25.09.1217 ve miladi 19 Ocak 1803 tarihli belge buna bir örnektir. Bu belgedeki bilgilere göre, Rumeli sancağına gelip Çardak'tan Anadolu'ya gidecek olan delillerin bulundukları mahalde mamur olup, yukarıda belirtilen bölgeye varınca her birine ikişer kile/kilo tayinatın tahrir olunduğu bâb-ı âliye himmet buyrulmuştur.⁵²⁴ Hatta Çardak'tan Anadolu'ya giden Delilbaşı Ahmed'in maiyetindeki on beş bayrak ve yüz on mutasarrıfın Cabbarzâde Süleyman Bey maiyetine tahsis edilerek, Kütahya ahalisine verilecek ikişer tayinatta kayıtlara geçmiştir.⁵²⁵ Deli gönüllü Deli Ocağı neferatına kırk adet Çarlık baltası verilmesini arz-u hâl eden Hasan Ağa kullarına kırk yangın baltası verilmesi babında emir buyrulmuş olup, baltaların tahsisine karar verilmiştir.⁵²⁶ Bunun yanı sıra Delil Ocağı'na umur-ı askeriye cebecibaşı öşürleri ile birlikte bin deste fişek ve iki yüz elli adet mükemmel mızrabın cebehane mevcudundan tahsis ve tahrir eylenmesi buyrulmuştur.⁵²⁷ Zaten ulufe alan askerlere sefere gittiklerinde ya da seferin uzaması gibi durumlarda tayinat verildiği bilinmektedir.

Hicri 29.12.1224 ve miladi 4 Şubat 1810 tarihli belgede delibaşı ve sair askerlerin birikmiş ulufelerine dair bir defter kaydı bulunmaktadır. Bu kayıta ulufeleri dağıtılan delibaşların isimleri ve ulufeleri aldıkları ay ve miktarlar ile zikredilmiştir. Bu belge, önemi açısından çalışmanın sonunda ek olarak verilecek

⁵²² BOA., C-AS-00243-10236-001.

⁵²³ BOA., C-AS-0214-09164-001.

⁵²⁴ BOA., C-AS-00890-38281-001.

⁵²⁵ BOA., C-AS-00890-38281-002.

⁵²⁶ BOA., C-AS-01104-48812-001.

⁵²⁷ BOA., C-AS-00349-14449-001.

olup belgede zikredilen isimleri vermek yerinde olacaktır: Mehmed Ağa, Hacı Ali Ağa, Hüseyin Bey, Karaçorlu Kürd Mehmed Ağa, Yusuf Alemdar, Sivaslı-zâde Mehmed Ağa, Küçük Kürd Mehmed Ağa, Pala Bıyık Mustafa Ağa, Genç Ali Ağa, Amed-i zâde Hasan Ağa, Veli Ağa, Timur Ağa, Tüfenkçibaşı İsmail Ağa, Tüfenkçi Ağa, Ulufe-i zâde İbrahim Ağa, Binbaşı Ahmed Ağa, Binbaşı Mazlum Paşa, Binbaşı Kara Mustafa Ağa, Kapu Bölükbaşı Kulları, Tüfenkçibaşı Hüseyin Yusuf Ağa belgede isimleri olan ulufe sahiplerindendir.⁵²⁸ Belgede delilerin aldıkları ücret için “ulufe” tabirinin kullanılmış olması dikkate değerdir. Bu belgede delilerin maiyetinde oldukları beylerden hangi aylarda ne kadar ödenek alması gerektiği yazılmış ve bunlar aylara göre hesaplanmıştır. Burada maaş için kimi zaman iki, kimi zaman üç ya da dört aylık hesaplamalar yapılmıştır. Ancak ulufenin genellikle üç ayda bir ödenmesi durumu göz önüne alındığında, söz konusu belge üzerinden delilerin aldıkları ulufelerin geciktiği kanısına varılabilir. Zaten bu da yukarıda da belirtildiği gibi onları isyana sürükleyen nedenlerden biridir.

Öte yandan bir başka belgede ocağın nizamı gereği her bir bayrağı, on neferden olmak üzere⁵²⁹ on beş bayrak delil neferi ile delilbaşı istihdam olunması⁵³⁰ hususundaki fermana göre, bunların istihdam olunmaları arz-u ilâm olmuştur.⁵³¹ Burada verilen bilgiden anlaşıyor ki bir delibaşının maiyetine yüz elli deli askeri verilmekteydi. Aynı şekilde bir bayrağı onar neferden olmak üzere yirmi bayrak delil neferatıyla delilbaşı istihdam olunması hususunda gerekli ferman Paşazâde-i Ahmed Ağa kullarına hitap olunmuş ve bu fermana göre de bir delilbaşı istihdamı uygun görülmüştür.⁵³² Bu belgeler genelde geşt ü güzâr etmekle meşgul olan delil askerlerinin nizama gelmesi için yapılan düzenlemeleri konu almaktadır.⁵³³ Özi kalesi muhafazasında olan altı yüz nefer levend ve delilerin tayinatları’nın defterdar hazretleri tarafından verilmekle birlikte bahşiş olarak alacakları ulufelerin her bir bayrağa verilerek, gerektiği gibi gönderilmesi emir buyrulmuştur. Özi kalesinde görevli olan Ali Paşa hazretlerinin ve devlet-i âliyye’de görevli olan Ahmed Paşa ile bölükbaşı Hasan Döker ve Hacı Ali kullarının ulufe ve bahşişlerinin İstanbul’a

⁵²⁸ BOA., C-AS-01024-44894-001.

⁵²⁹ BOA., C-AS-00701-29439-001.

⁵³⁰ BOA., C-AS-00701-29439-002.

⁵³¹ BOA., C-AS-00701-29439-003.

⁵³² BOA., C-AS-00701-29439-004.

⁵³³ BOA., C-AS-00701-29439-005.

gönderilmesi de bu ilâmda kayda geçmiştir.⁵³⁴ Hicri 15.03.1218, miladi 5 Temmuz 1803 tarihli bir belgede, kapıcıbaşlarından Rumeli'ye mamur Başbuğ Behram Bey maiyetindeki⁵³⁵ Delilbaşı Mahmud'un maiyetindeki delil neferatı'nın varacakları kazada tayinatları'nın ne suretle verileceğine dair kayıtlar söz konusudur.⁵³⁶ Ordu ve maiyetindeki yüz seksen bayraklı mukayyed delil askerine tayinat verilmesi ve ne surette verileceğine dair belgeler mevcuttur. Bu belgelerden birine binaen verilen emire göre, mîr-i mîran ve vezirlerin kapılarında bulunan delil askerlerine lazım olan zahire eylenmiştir. Karşı Ali Paşa hazretleri, serseri yeniçeri ve serseri cebeci ortalarından on altı orta ve üzerlerinden turnacı ve çorbacıların def'i ve bundan sonra bu kulların kazayı merkuma on beş gün tahsil olmadığı ve bu nedenle bu kulların tayinatları'nın münasip bir şekilde verilmesi emir olmuştur.⁵³⁷ Hicri 09.01.1228 ve miladi 3 Ocak 1813 tarihli bir belgede, Serçeşme Emir Ali Ağa ile altı Delilbaşı'nın iki aylık ulufelerinin baş muhasebeye verildiğine dair kayıtlar da mevcuttur.⁵³⁸ Taife-i eşkıya üzerine mamur edilen Anadolu Valisi Seyyid Ali Paşa'nın kapısındaki delil askeri için üç bin dokuz yüz on beş paranın tahsisi ve yüz elli adet bayrağın masrafının tesviyesi de belgelere açıkça yansımıştır.⁵³⁹ Görüldüğü gibi Seyyid Ali Paşa'nın kapısında yaklaşık olarak bin beş yüz deli askeri bulunduğu anlaşılmaktadır.

Eski delibaşı olan Gürcü Osman Paşa'nın mîr-i mirânlık'ta Kayseri mutasarrıflığına ve İsakçı muhafızlığına tayin olunduğuna dair kayıtlar, arşivde bulunmaktadır.⁵⁴⁰ Yine delilan kullarından Kürd Ahmed Ağa ve Numan Ağa, Deli Kaşif Ağa ve Karşı elhac Mehmed Ağa, Mahmud Ağa, Mustafa Ağa ve yaya dağlı oğlu İsmail Ağa kullarına bahşiş buyrulan maaşlarla birlikte Zilkâde ve Zilhicce aylarında ödenmeyen maaşlarının verilmesi babında iki aylık maaşlarının verilmesi emir buyrulmuştur.⁵⁴¹ İşkodra mutasarrıfı saadetlü Mustafa Paşa hazretleri tarafından adet olan sikke, Debre ve Mat'tan alınmış olan üç bin nefer ile delil takımından tedarik olunan iki bin nefer delil askerinin müşarünileyhin sancağında vaki karakolunda görevli neferin maaşlarının iltizam eylediği cizye bedellerinden borcu

⁵³⁴ BOA., C-AS-00551-23105-001.

⁵³⁵ BOA., C-AS-00579-24353-01.

⁵³⁶ BOA., C-AS-00579-24353-02.

⁵³⁷ BOA., C-AS-00824-35050-001.

⁵³⁸ BOA., C-AS-00378-15648-01.

⁵³⁹ BOA., C-DH-00067-0337-001.

⁵⁴⁰ BOA., C-DH-00279-13919-001.

⁵⁴¹ BOA., C-ML-00079-03637-001.

olan meblanın tesviyesi kayıtlara yansıyan başka bir belgedir.⁵⁴² Bu belgeden de anlaşılıyor ki Debre ve Mat'ta iki bin delil askeri görevlidir. Deliler, sekbanlar ve tüfekciyan için verilen tayinatın şiarı on bayrak neferatın, İstanbullu ve Müslüman olan taifenin iki bin sekiz yüz tayinatı verilmiştir. Bunun üzerine ve sair verecek kalmadığından Cemal Paşa neferlerine tahsil olunan on iki bin sekiz yüz iken, Zilhicce'nin yirmi üçünde alınan on bir bin yüz kırk bir olup, en sonunda on dört bin on yedi tahsil olunmuştur.⁵⁴³ Rumeli ve Anadolu memaliğinde delil taifesi taksiri hasebiyle sükkân vilayetin ahalisini rahatsız ettiklerinden dolayı ve bunların dağılmaları tehlikeli görüldüğünden bu taifenin her beş neferi bir bayrak sayılmıştır. Mevcut olan neferatın eşkıyalık etmesi nedeniyle bir bayrağa beşer yüz miri verilip, emir gereğince Üsküdar'a gönderilmeleri uygun görülmüştür. Ayrıca Bağdat'ta istihdam olunmaları ve bu delil taifesine verilecek yüz elli bin gurusun Bağdat Valisi müteveffa Süleyman Paşa tarafından takas şartıyla şer'en bir mahalden tedariği'nin lüzum geldiğine dair kayıtlar arşive yansıyan bilgilerdendir.⁵⁴⁴ Kemankeş Mustafa Paşa, maiyetinde olan kırk bayrak delil askerinin iki yüz iki bahşiş ve ulufesinin müstehak olduğu, kabz eylenmiştir. Kemankeş Mustafa Paşa maiyetindeki Delibaşı Kara Mustafa'nın da bu kırk bayrak delil askeriyle ulufelerinin de ahz u kabz eylediği bilinmektedir.⁵⁴⁵ Bu belgeden de görüldüğü gibi Kemankeş Mustafa Paşa'nın maiyetinde dört yüz deli askeri bulunmaktadır. Hicri 14.01.1202 ve miladi 26 Ekim 1787 tarihli bir belgede Delilbaşı ve tüfenkçibaşıya küfe, oturtma, semer takımı ve sair malzemenin cebehane mevcudundan verilmesi yine incelenen bu belgede de yer almaktadır.⁵⁴⁶

4.3. Eşkîyalıkları ve Cezaları

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren askerinden tebaasına kadar muazzam bir düzeni muhafaza etmeyi başarmış olan güçlü bir yapıya sahip olmuştur. Ancak her devlette olduğu gibi, yapılan bazı stratejik hatalar, seferlerin beklenilenden uzun olması ya da herhangi bir dış tehlikeye karşı hazırlıksız olmak, var olan bu yapının değişmesine hatta bozulmasına neden olmuştur. Bu bozulma devletin siyasi, ekonomik, dinî ve askerî birçok zümresini derinden etkilemiş ve bunun bir neticesi

⁵⁴² BOA., C-ML-00195-08061-001.

⁵⁴³ BOA., C-ML-00207-08547-001.

⁵⁴⁴ BOA., HAT-00080-03349-001.

⁵⁴⁵ BOA., AE-SSLM-III-00088-05321-01.

⁵⁴⁶ BOA., AE-SABH-I-00342-23885-01.

olarak da toplumsal karmaşalar baş göstermiştir. Adı her ne olursa olsun, yaşanan her türlü karmaşa devletin teşkilat yapısında ciddi bir bozulma olduğunun kanıtıdır. Bu duruma XVI. yüzyılın sonlarından itibaren meydana gelen bozulmalar neticesinde devlete başkaldırarak eşkıyalık eden levendler⁵⁴⁷ ya da bunların “ehl-i örf” ün etrafında toplanarak, ahaliye zulmetmeleri ve böylece “Celâlî Fetreti” nin başlamasını fitilleyen ateşlerden biri örnek verilebilir.⁵⁴⁸ Bu bozuk düzenden nasibini alan askerî zümrelerden biri de Deliler Ocağı’ydı. Bu ocağın nizamının yavaş yavaş bozulduğu Osmanlı arşiv belgelerinde adlarının bir süreden sonra yalnızca eşkıyalık hareketleri ile anılmasından anlaşılmaktadır. Delilerin eşkıyalıklarının önemli sebeplerinden birinin, sözleşmelerinin feshedilmesi olduğunu belirten Kabudlu Vasfi Efendi’ye göre, bu sözleşmelerin feshedilmesinin önemli nedenlerinden biri de onların itaatsizlikleriydi. Kabudlu Vasfi Efendi, askerlerin itaatsiz oldukları zamanda ya ordudan kaçtıklarını ya da güç kullandıklarını belirtmektedir. Bunun nedeni de onların almaları gereken aylık ödemelerini eksik almalarından ileri gelmektedir. Vasfi Efendi verdiği bilgilerle deli oğlanların izin zamanlarında da sürekli işsiz kaldıklarını da⁵⁴⁹ doğrulamaktadır. Bu konuda birçok kaynak bunların zamanla kapısız kaldıklarında eşkıyalıkla geçinmeye çalıştıklarını doğrulamaktadır. Zaten eşkıyalığa kalkışan birçok grubun ortak noktası maddi sıkıntılardır. Mesela levendlerin işsiz kalıp da başka sahalarda karnını doyurmak için eşkıyalığa başlaması, çift bozan reayanın toprağından koptuğunda normal yollardan geçimini sağlayamayınca eşkıyalığa başlaması, hatta suhtelerin bile mezun olduklarında hemen iş bulamayıp, önemli bir vazifeye gelinceye kadar uzun süre beklemelelerinden ötürü levendlere katılmaları,⁵⁵⁰ delilerin durumuna benzer özellik göstermesinden dolayı örnek verilebilir.

Delilerin eşkıyalıklarının, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi’nde; Âl-i Emiri, Cevdet Askeri, Cevdet Dâhiliye, Cevdet Maliye, Cevdet Zabdiye, Hatt-ı Hümayun ve Sadaret Defterleri’nde görüldüğü tespit edilmiştir. Bu belgelerden birkaç örnek Mustafa Cezar’ın “*Osmanlı Tarihinde Levendler*” adlı eserinde verilmiştir ki bunların sayısı oldukça azdır. Nitekim

⁵⁴⁷ Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, s.137.

⁵⁴⁸ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzen Kavgası “Celâlî İsyanları”*, YKY., İstanbul 2009, s.331.

⁵⁴⁹ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlu Vasfi Efendi 1800-1825”, s.167.

⁵⁵⁰ Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, s.136-142.

Cezar'ın araştırması hususi anlamda delillerle ilgili değildir, ama içerisinde birkaç örnek olarak delilerin eşkıyalıklarını ele alan belgeler vardır. Belirtmek gerekir ki bu bölümde Cezar'a atıfta bulunacak olan belgelerin, bu çalışma için derlenmesi ve çevirisi daha önceden yapılmıştı. Cezar'ın kitabında da aynı belgelerin olduğu sonradan fark edilmiştir. Bu nedenle söz konusu belgeler örnek olarak incelendiğinde, ilgili yerde Cezar'a da atıfta bulunulması daha uygundur. Ayrıca bu belgeler Cezar'ın kitabında bir iki cümle ile örnek olarak verilirken, bu çalışmada konuya kattığı derinlikten ötürü daha detaylı olarak ele alınacaklardır. Bu açıklamadan sonra ilk olarak, bu bölümde delilerin yaptıkları eşkıyalıkların arşiv belgelerine nasıl yansıdığı, ardından şikâyetlerin artması üzerine devlet tarafından bunlara verilen cezaların neler olduğu açıklanmaya çalışılacaktır.

4.3.1. Eşkıyalık Hareketleri

Deliler Ocağı ile ilgili öncelikle eşkıyalığa karıştıklarının ispatı olacak mahiyette ve *T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi*'nden temin edilen belgelerin fonlarının sırası ile verilmeyeceğini belirtmek gerekir. Burada deli oğlanların yalnızca eşkıyalıkları inceleneceği için hem belgelerin fonları hem de tarihleri ne sırayla ne de kronolojiye uygun bir şekilde verilmeyecektir. İlgili bölümde aranan tek uyum içerikle ilgi olmasıdır. Bu bağlamda öncelikle vezirlerin maiyetindeki delil neferlerinin ayrılarak üç dört bayrağı Kızanlık ve Edirne havalilerinde ve sair mahallerde serseri halde dolaştıklarını anlatan belgeden başlamak gerekir. Bu belgeye göre deliler, ahaliye zulüm etmişlerdir. İlgili belge hicri 21.04.1199 tarihine ait olup, miladi olarak 3 Mart 1785 yılına tekabül etmektedir. Aslında belgenin tarihine bakıldığında dahi bunun ikinci dönem delilere ait olduğu açıkça görülmektedir. Nitekim çalışmanın başında da belirtildiği gibi ikinci dönem deliler, bu çalışmada 1750'den sonrasına sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada hem arşiv belgeleri, hem Osmanlı kronikleri, hem de Osmanlı minyatürleri ile Avrupa gravürleri baz alınmıştır. Söz konusu belgede Edirne ve civarında eşkıyalık eden delil askerlerinin bu hareketlerinin rabt ve zabtı hususunda Vezir İsmail Paşa'nın eline geçen âli emir ile durumdan haberdar edildiği bilinmektedir. Üstelik eşkıyaların Manastır ve havalisi kazalarda olmasından ötürü Vezir İsmail Paşa'nın buraya görevlendirildiği belirtilmiştir. Ayrıca Rumeli kaimmakamına fukaraya zarar gelmemesi hususunda bilgi verdiği ve bunun üzerine

Rumeli kaimmakamı olan Abdi Paşa hazretlerinin de verdiği cevap gereğince bunlar hakkında lazım gelenin yapılacağına dair bilgi verilmiştir.⁵⁵¹

Bir başka belge delilerin eşkıyalık ettiklerine dair bilginin alınması nedeniyle durumun tetkik edilmesi üzerinedir. İlgili belgenin tarihi, hicri 07.08.1248 olup miladi 30 Aralık 1832'dir. Bu belge, bir ilâm olup, esasında delil taifesinin yararlılıklarıyla meşhur olmalarına rağmen sonradan kapısız kaldıklarında sağda solda eşkıyalık ettiklerine dair takayyüdün yapılmasının gerekliliği açıklanmıştır.⁵⁵² Bunların aynı zamanda levendlerin ortadan kaldırılmasından sonra Sivas ve civarındaki köylerde reayadan gel-geç akçesi topladıkları ve ahalinin bundan rahatsız olarak şikâyet ettiği, zulümlerinin durdurulması için de emir buyrulduğu kayıtlara geçmiştir.⁵⁵³ Bu durum biraz Deli Dumrul'un kurmuş olduğu köprüden geçenden on, geçmeyenden otuz akçe almasına benzetilebilir. Aynı şekilde kapısız kalan delilerin ötede beride dolaşmalarının önüne geçilmesi için özellikle Anadolu taraflarında eşkıyalık ile meşgul olan delil neferinin men'i ve def'i hususunda ilgili kazalara tebliğ gönderildiğine ve bir emirle Kütahya Naibi Efendi'nin de durumdan haberdar edilerek gerekenin yapılacağı belgelere yansımıştır.⁵⁵⁴

Akşehir'de İsmil ve Karapınar'a kadar olan mahallerde dolaşarak ötede beride tasallut eden delil eşkıyasının tenkili için üzerlerine bir kuvvet gönderilmiş ama Argıdhani ahali tarafından bu sırada silahla çıkan arbede de nice asker öldürülmüştür. Daha sonra bu ahali matbah-ı âmire'de yirmi beş bin gurus nezre bağlanmıştır. Ancak yine de uslanmadıklarından Karaman Valisi Alaaddin Paşa tarafından gelen tahriratta bunların tedip edilmelerine dair bilgi verilmiştir.⁵⁵⁵ Bir başka ilâmda Rumeli'deki bazı vezir ve mîr-i mîranlar'ın kapılarında olan delilerin, bulundukları mahalde halka zulüm ettikleri ve başka bir kapıya gittiklerinde de kimliklerini gizleyerek saklandıkları, böylece cezasız kaldıkları ve bu nedenle tevkif edilmeleri gerektiği belirtilmiştir.⁵⁵⁶ Kayseriye ve sair havalide dolaşarak yine ahaliye teaddiyatta bulunmalarından ötürü kapısız kalan başıboş delilerle ve sair yol kesen hırsız ve haydutların Karaman eyaletinden infisali nedeniyle yeniden halka

⁵⁵¹ BOA., C-AS-00551-23102-001.

⁵⁵² BOA., C-AS-01013-44398-001.

⁵⁵³ BOA., C-AS-00338-14003-001.

⁵⁵⁴ BOA., C-DH-00010-00457-001.

⁵⁵⁵ BOA., C-DH-00039-01907-001.

⁵⁵⁶ BOA., C-DH-00152-07558-001.

tecavüze başladıkları kayıtlara geçmiştir. Bunun üzerine yetkililer harekete geçmiş ve ilk iş olarak bölgenin valiliğine elhac Osman Ağa getirilmiştir. Ardından Osman Ağa, kethüda maiyetinde bulunan külliyyatlı askerle eşkıyanın istisaline teşebbüs etmiştir. Bunların bu eyaletten çıkarılmaları yani bir bakıma sürgün edilmeleri için Karaman Valisi Alaaddin Paşa da arzda bulunmuştur.⁵⁵⁷ Rumeli taraflarında başıboş dolaşarak eşkıyalık eden delil taifesinin yerm ve katık namıyla ahaliden para topladıkları bilinmektedir.⁵⁵⁸

Anadolu taraflarında başıboş kapısız olarak dolaşan delil zümresinin ahaliyi rahatsız etmesinden ötürü, bunların men'i hakkında eski Anadolu Valisi Sadrazam Derviş Mehmed Ağa'nın ilâmı da arşive yansıyan belgelerdendir.⁵⁵⁹ Bu cümleden olarak bu kapısız delil taifesinin, başıboş olarak dolaşan Köse Ahmed, Osman, Küçük Ahmed ve Saruhanlı Ali gibi bazı kimselerle de ittifak halinde eşkıyalık yaptıkları ve bunların verdikleri zararların son bulması için Anadolu Valisi Vezir Abdurrrahman Paşa'nın mütalaası da bu husustaki başka bir ayrıntıdır.⁵⁶⁰ Buna istinaden yine başka bir arşiv belgesinde kapısız delil askerinin serserilik ederek Sivas'ta vaki olan Armus mukataasının giderek tehlikeli bir hal alması nedeniyle⁵⁶¹ bu mukataanın uhdesine malikâne kaydı iltiması üzerinden havi olan arzuhalde Mahmud Tayyar'ın imzası bulunmaktadır.⁵⁶² Mahmud Tayyar Efendi, devlet-i âliyye'nin nizamı ve bölge ahalisinin şikâyetleri üzerine yazılan arz-u ilâmda eşkıyaların memleketi harap ettiklerine dair bilgi vermektedir.⁵⁶³ Delilerin eşkıyalıklarına bir başka örnek belgede dergâhı malum kapucubaşlarından misüllü delil taifesi olarak adlandırılan bu askerlerin bir müddetten beri serseri olarak dolaşıp, zulümlerle ahaliyi canından bezdirdikleri ve fiillerinin men'i ve def'i hususundaki şer-i şerife binaen icap eden tedbirlerin alınması gerektiği hakkında malumat verilmiştir.⁵⁶⁴ Kapısız kalan delillerin ötede beride bir süreden beri eşkıyalık ederek halka zulümde bulunmalarından ötürü ahalinin canından bezdiği ve artık sürekli şikâyetle bulundukları, bu nedenle bunların tasfiye edilmeleri için icap

⁵⁵⁷ BOA., C-DH-00241-12011-001.

⁵⁵⁸ BOA., C-DH-00277-13844-001.

⁵⁵⁹ BOA., C-DH-00289-14407-001.

⁵⁶⁰ BOA., C-DH-00309-15405-001.

⁵⁶¹ BOA., C-ML-00782-31927-001.

⁵⁶² BOA., C-ML-00782-31927-002.

⁵⁶³ BOA., C-ML-00782-31927-003.

⁵⁶⁴ BOA., C-ZB-00024-01184-001.

eden tedbirlerin alınması gerektiği belgeler doğrultusunda sıklıkla geçmektedir.⁵⁶⁵ Bunun yanı sıra hicri 13.12.1194 ve miladi 10 Aralık 1780 tarihli belgede, kaza ve köylerde dolaşarak ahaliden cebren öteberi isteyen delil askeri ve maiyetindeki sergerdelerinin verdikleri zararlardan usanmış olan reayanın korunması için yazılan başka bir emre cevaben Tatar pazarı niyabetinden bir ilâm gönderildiği görülmüştür.⁵⁶⁶

Başıboş dolaşan delil taifesinin Şeyhbızınlı aşiretinin topraklarında eşkıyalık yaptıkları ve bu arazilerde ekinleri harap ettikleri bilinmekte olup, bu eşkıyalık fiillerinin men'i ve def'i hususunda da bir ilâm yazılmıştır.⁵⁶⁷ Bir başka belgede, Arnavud eşkıyalarıyla bir olarak ve delil kıyafeti giyerek ahaliye zulüm eden bu eşkıya taifesinin hareketlerinin def'i ve men'i hususunda yazılan ilâm bulunmaktadır. Buna karşın delil sergerdelerinden olup Anadolu'nun bazı memleketlerinde eşkıyalık etmekte olan Kadıkıran Mehmed'in başına buyruk hareketlerle kapısız serseri askerlerle bir olup, halka zulmettiği yine belgelere yansıyanlar arasındadır. Hatta bunların Aksaray mahaline geldiklerinde cezalandırılarak, bu fiillerinin önüne geçileceği de kayıtlara sirayet etmiştir.⁵⁶⁸ Burada dikkate değer önemli bir konu ise delilerden serdengeçti olarak bahsedilmesidir ki daha önce delilerin özellikle Uyvar'ın fethinde bu sıfatla zikredildiğine değinilmişti.⁵⁶⁹ Görüldüğü gibi belgelerde delilerden serdengeçti olarak bahsedilmiş olması, aslında bir bakıma çalışmanın ilk bölümünde onlara neden bu adın verildiği konusunu desteklemektedir.

Serdengeçti terim olarak, fedai anlamına gelmektedir.⁵⁷⁰ Osmanlı askerî tarihi içerisindeki tanımıyla ise savaşlarda en önde çarpışan birlikler için kullanılan bir terim olduğu bilinmektedir. Genellikle gönüllülerden oluşan bu birlikler, önce akıncı fedaileri ardından yeniçeri fedaileri için kullanılmıştı.⁵⁷¹ Bu durum akıllara delilerin, yeniçeri ortalarından olabileceğini getirirse de daha önce açıklandığı gibi, arşivdeki belgelerin ilgili konuda şimdilik yetersiz kalması, yeniçeriler ile deliler arasındaki bağlantıyı açıklamada eksik kalmaktadır. Buna karşın serdengeçti teriminin anlam olarak Osmanlı Devleti'nde önceleri akıncı fedaileri için kullanılmış olması da

⁵⁶⁵ BOA., C-ZB-00038-01854-001.

⁵⁶⁶ BOA., C-ZB-00037-100814-001.

⁵⁶⁷ BOA., C-ZB-00026-01266-001.

⁵⁶⁸ BOA., C-ZB-00053-02602-001.

⁵⁶⁹ Şimşirgil, *Uyvar'ın Türkler Tarafından Fethi*, s.66.

⁵⁷⁰ TDK, "Serdengeçti", 7 Mayıs 2020, <https://sozluk.gov.tr>

⁵⁷¹ Özcan, "Serdengeçti", *DİA.*, c.36, İstanbul 2009, s.554.

akıllara delilerin akıncıların bir kolu olabileceği sorusunu getirmektedir. Ancak ilgili mevzuda çalışmanın önceki bölümlerinde açıklanmış ve netliğe kavuşturulmuştur. Buna karşın delibaşı olan Kabudlu Vasfî Efendi'nin de deliler ile yeniçeriler arasındaki husumetten bahsetmiş olması, delilerin yeniçeri ortalarından olamayacağını ispatlar mahiyettedir.

Öte yandan arşive yansıyanlar arasında eşkıyalık yapan delilerden bazılarının isimleri de zikredilmiştir. Delil taifesinden Fasl-ı zâde Ahmed Efendi, Deveci Mehmed, Sultanoğlu Ahmed, Döğer Osman'ın şekavetlerinin özellikle Konya vilayeti kazalarında arttığı ve ahalinin bunların yaptığı zulümlerden bıktığına değinilmiştir. Bunun üzerine bu mahalın ahalisinin yaptığı müracaatlar ile bu fesatların üzerine gerçekleşen yazışmalar neticesinde şikâyetlerin daha da arttığı arşiv belgelerine yansımıştır.⁵⁷² Seferi hümâyun vukundan beri delil ve tüfenkçilerin Anadolu memleketinde eşkıyalık etmeleri ve sefere gitmemek için önce Kütahya mütesellimlerine intisap etmekle birlikte bunların Kütahya mahalinden Bursa mahaline kadar olan yolun iki tarafında gasp ve garet ederek, ahaliye zarar verdikleri ve bundan ötürü haklarında Kütahya ve Bursa kadılarınca ilâm yazıldığı bilinmektedir.⁵⁷³ Burada verilen bilgilerde sefere gitmemek için direnen delilerden bahsedilmiştir. Nitekim söz konusu belgenin tarihi hicri 22.06.1203 olup, miladi 20 Mart 1789 yılına tekabül etmektedir. Bu dönemde padişah I. Abdülhamid zamanında yakın bir tarih olarak, 1787 seferi gerçekleşmişti. Rusya ile yapılan savaşlar devletin aleyhine gelişme göstermiş, Yaş ve Hotin kalelerinin düşmesinin ardından sıra Özi'nin kurtarılmasına gelmişti. Öyle ki bu dönemde padişahın sağlığı giderek bozulmuş, Osmanlı askerinin ve Kaptanıderyâ Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın komutasındaki Osmanlı donanmasının tüm gayretleri de boşa çıkmıştı.⁵⁷⁴ Dolayısıyla halk perişan, asker perişan, devlet perişandı. Dışarıda yaşanan bu ve benzer yenilgiler, askerin moralini düşürmüş ve işten çıkarılanların da eşkıyalığa yol tutmasına neden olmuştu.

Delilerin eşkıyalıkları konusundaki bir başka örnek de delil sergerdelerinden olan Arap Selim'in, beraberindeki üç-beş yüz atlı ile Aksaray sancağı ahalisine serserilikle beraber eşkıyalık ettikleri ve fukaranın bundan rahatsız olduğu

⁵⁷² BOA., C-ZB-00070-03496-001.

⁵⁷³ BOA., C-ZB-00086-04261-001.

⁵⁷⁴ Münir Aktepe, "Abdülhamid I", *DİA.*, c.1, İstanbul 1988, s.215-216.

konusundadır. Gereken tedbirlerin alınması için Arap Selim ve beraberindeki şâkilerin başka memleketlere gönderilmeleri hususunda verilen emirin duyulmasıyla birlikte eşkıyalar, geri çekilmek yerine bilakis bu defa Karahisâr-ı Sahib Sancağı'nda eşkıyalığa devam etmiş, üstelik birçok hayvanı da telef etmişlerdir.⁵⁷⁵ Delil taifesinden olup, sekiz on seneden beri eşkıyalıkla meşgul olmalarından ötürü Karaman eyaletinde vaki olan ve yüz on sekiz adet karyeyi perişan eden taifenin başında Deli İsmail bulunmaktadır. Bu eşkıyanın üzerine gidilip istihdamları ile tertip olunmaları arşive yansıyanlar arasındadır. Ancak bundan bir netice alınamamıştır.⁵⁷⁶ Bir başka belgede ise Konya havalisinde kendisine delilbaşı süsü vererek şekavette bulunan ve yaptığı zulümle ahaliyi canından bezdiren ve Kürd taifesinden olup, “Çakır” lakabıyla tanınan şakiye rastlanılmaktadır.⁵⁷⁷ Bu bağlamda hicri 29.10.1248 ve miladi 21 Mart 1833 tarihli belgede kapısız olmadığı halde İbrahim Paşa'nın kapısında delilbaşı olan ve maiyetindeki iki bin delil ve üç bin aşiret atlısı ile Çankırı üzerine yürüyen delilbaşı'nın hikâyesi de bir başka örnektir.⁵⁷⁸ Zaman zaman delil taifesinin kapısız kaldıklarında tüfenkçilerle birleşerek ziyadesiyle sayılarının arttığı, bu nedenle Cermen kasabası ve civarını kolayca harap ettikleri ve bunların üzerine kuvvetli bir asker gönderilmesi hususunda emir buyrulduğu bilinenler arasındadır.⁵⁷⁹

Deli/l Ocağı'nın eski ve muteber bir ocak olduğu arşiv belgelerince doğrulanmaktadır ki aslında bu durum eski derken ilk dönem delilere işaret etmesi bakımından oldukça kıymetlidir. Bunu doğrulayan belgelerden birinde yine Deli/l Ocağı'nın eski ve muteber bir ocak olduğu, ancak kapısız kaldıklarında ötede beride eşkıyalık ettikleri, bir mahalden bir mahale reayaya zulmettikleri bilinmektedir.⁵⁸⁰ Dolayısıyla bunların def'i ve men'i hususunda gerekenin yapılması için Adilcevaz Kasabası Naibi Hüseyin ve Kayseri Naibi Derviş Mustafa'nın arzı, bu bağlamda oldukça kıymetlidir.⁵⁸¹ Belgelerden delilerin eskiden vezir ve mîr-i mîran kapılarında oldukları da doğrulanmakta olup, ettikleri geşt ü güzârları kapısız kaldıklarından ötürü yaptıkları ve özellikle Anadolu'nun çeşitli mahallerinde ettikleri zulümlerin

⁵⁷⁵ BOA., HAT-01232-48007-001.

⁵⁷⁶ BOA., HAT-00081-03378-001.

⁵⁷⁷ BOA., HAT-00510-25040-001.

⁵⁷⁸ BOA., HAT-00421-21713-001.

⁵⁷⁹ BOA., HAT-00073-03040-D-001.

⁵⁸⁰ BOA., AE-SSLM-III-00253-14675-01.

⁵⁸¹ BOA., AE-SSLM-III-00253-14675-02.

durması hasebiyle Bayezid Kadısı İsmail Efendi'nin yazdığı arzuhal de bu açıdan oldukça önemlidir.⁵⁸² Bir başka belgede Mekri Mahkemesi tarafından şekavete bulaşan delil askerlerinin bu hareketlerinin önlenmesi için ne yapılması gerektiğine dair verilen malumatın hülasası da bulunmaktadır.⁵⁸³ Anadolu canibinde serserilik eden ve bölge ahalisine rahatsızlık veren delil taifesinin zulümlerinin def edilmesi için Havass-ı Aliyye voyvodalarına hitaben bir yazı yazılmıştır.⁵⁸⁴ Serserilik ve eşkıyalık yaparak ahaliye zarar veren kapısız delil neferatı'nın yaptığı şekavetin son bulması için gönderilen bir hükmün de Esedabad Mahkemesi'nde okunarak gereğinin yapılması gerektiği belgeye yansıyan hususlardandır.⁵⁸⁵ Bu delil taifesinin kapısız kaldıklarında eşkıyalıklarının artması üzerine gönderilen hükmün Vodine Mahkemesi'nde⁵⁸⁶ ve İzdin Mahkemesi'nde okunarak emir buyrulduğu, bunun üzerine gereğinin yapılacağı kayıtlara yansımıştır.⁵⁸⁷ Delilerin yaptıkları eşkıyalıklardan Anadolu ahalisi o denli bıkmıştır ki özellikle Anadolu'nun sol kolu ahalisi bunların bir an evvel def edilmesi için şikâyetle bulununca, verilen hüküm gereğince hareket edileceği ve reyanın mağduriyetlerinin giderileceği arşiv belgelerine yansımıştır.⁵⁸⁸

Deli olmadığı halde onların kıyafetlerini giyerek dolaşan eşkıyaların yanı sıra askerî üniformasıyla dolaşarak eşkıyalık eden ve seferden kaçan deliler de vardır. Yukarıda 1789 yılında seferden kaçmak için eşkıyalığa kalkışan delilere örnek verilmişti. Burada kastedilen sefer 1792 yılında gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı'dır. Zaten yukarıda bahsedilen de "1787 Seferi" sularında olan ve yine Osmanlı-Rus Savaşı'na bir şekilde değinen bir dönemdi. Burada savaştan kaçarak delil kıyafetiyle eşkıyalık eden taife için gerekenin yapılması gerektiği arşive yansıyan bir başka örnektir.⁵⁸⁹ Bu cümleden olarak bu delil kıyafetleriyle şekavette bulunan taife hakkında ne yapılması gerektiği ve bunların durdurulması için buyrulan emrin Arhos Mahkemesi'nde okunduğu kayıtlara geçmiştir.⁵⁹⁰ Aynı şekilde yine seferden kaçan ve delil kıyafetiyle serserilik yapan taifenin hakkında verilen karar ve uygulanacak

⁵⁸² BOA., AE-SSLM-III-0025314669-01.

⁵⁸³ BOA., AE-SSLM-III-00041-02389-001.

⁵⁸⁴ BOA., AE-SSLM-III-00103-06207-01.

⁵⁸⁵ BOA., AE-SSLM-III-0041-02390-001.

⁵⁸⁶ BOA., AE-SSLM-III-00041-02392-001.

⁵⁸⁷ BOA., AE-SSLM-III-00041-02393-002.

⁵⁸⁸ BOA., AE-SSLM-III-00252-14653-01.

⁵⁸⁹ BOA., AE-SSLM-III-00166-09967-01.

⁵⁹⁰ BOA., AE-SSLM-III-00166-09968-01.

olan cezanın Mora Sancağı'ndaki Gördös Mahkemesi'nde emir olarak okunduğu ve icabının yapılacağı bilinmektedir.⁵⁹¹ Seferin uzaması nedeniyle Anadolu ve Rumeli'de kapılı ve kapısız delil neferlerinin kaçarak eşkıyalık yaptıkları ve bunların çoğunun delil kıyafetine girerek dolaştıkları malumdur. Bu nedenle bunların def edilmesinin yanı sıra delil namının da def ve red edilmesi hususunda ilâm buyrulmuştur.⁵⁹² Bu bağlamda bir başka örnek de Delilbaşı Kadıkıran Mehmed Ağa'dır. Bu delilbaşı esasında valilerin maiyetinde olup, deliliğin ilgasından sonra siyasî, ekonomik, askerî buhranlardan istifade ederek, mezalime kalkışmış ve dahi reayadan zorba ile mal ve para toplamıştır.⁵⁹³ Burada önemli bir nokta, delilerin yalnızca Anadolu'da değil Rumeli'de de eşkıyalık yaptıklarıdır ki bunu Ahmed Lütfi Efendi'de tarihinde doğrulamaktadır⁵⁹⁴

Delilerin eşkıyalıklarıyla ilgili olarak bazı kaynaklarda geçen bilgilerden biri de onların Celâlî eşkıyaları ile beraber anılmalarıdır. 1596 ve 1610 yılları arasında gerçekleşen ve "Celâlî Fetreti" olarak bilinen bu dönemde, birçok eşkıyalık hareketinin baş gösterdiği kaynaklarca bilinmektedir. İran ile ilişkisi olanların dışında birçok eşkıyalığın sebepleri arasında ellerinden tımarlarının alınmaları ve savaş sonrası işsiz kalmaları nedeniyle bu yola girmeye mecbur kalan askerler vardır.⁵⁹⁵ Bunu savunan kaynaklar Celâlî taifesi içinde olup da deli namıyla bilinen eşkıyaların, esasında Deliler Ocağı'na mensup askerler olduklarını belirtmektedir. Bu bağlamda en güçlü iddia, Abdülkadir Özcan'a aittir. Özcan'a göre; birçok Celâlî, bu ocakla olan ilişkilerinden ötürü deli olarak anılmakta ve meşhur Celâlîlerden Karayazıcı'nın kardeşi Deli Hasan, Dağlar Delisi, Deli İlâhi ve Deli Oğlan da bunlara birer örnektir.⁵⁹⁶ Kaynaklar incelendiğinde hakikaten deli namıyla bilinen birçok ismin tarihe geçtiği görülmektedir. İlk olarak Deli Hasan'ı örnek vermek yerinde olacaktır. Bilindiği gibi bu kişi, deli namı şaki Celâlî eşkıyalarından Karayazıcı'nın kardeşi olup, onun ölümünden sonra diğer Celâlîler tarafından hareketin başına geçirilmiştir. Böylece yeni Celâlî başbuğu, Deli Hasan olmuş ve 1603-1610 yılları arasında fiillerine etkin bir şekilde devam etmiştir. Bu nedenle

⁵⁹¹ BOA., AE-SSLM-III-00166-09969-01.

⁵⁹² BOA., C-AS-00169-07420-001.

⁵⁹³ Şerif Korkmaz, "Âsi ve Eşkîya: Delilbaşı Kadıkıran Mehmed Ağa 1825-1834", *Kebikeç*, S.33, Ankara 2012, s.167.

⁵⁹⁴ *Lütfi Tarihi*, c.1, s.114.

⁵⁹⁵ Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu 3*, Yeditepe Yay., İstanbul 2005, s.150-151.

⁵⁹⁶ Özcan, "Deli", s.134.

onun dönemi, “Büyük Kaçgunluk” olarak⁵⁹⁷ kaynaklara geçmiştir. Öte yandan bir kişinin adının önünde “deli” sıfatının olması, onun Celâlî olduğunu ispatlamaya yetmez. Çünkü insanlara yaşadıkları dönemde bir çeşit lakaplar takılırdı ki bu durum Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün öncülüğünde 21 Haziran 1934’te kabul edilen “Soyadı Kanunu’na⁵⁹⁸ kadar da böyle devam etmiştir. Bu lakaplar, insanlara halk tarafından karakter ve ahlâktan ötürü verilen bir çeşit mükâfattır ki bu nedenle kimilerine gül, bülbül kimilerine de deli derler. Örneğin Gül Ahmed, Bülbül İbiş ve Deli Hasan gibi.⁵⁹⁹ Nitekim Celâlî ayaklanmaları da adını, XVI. yüzyılın başında isyan eden Bozoklu Şeyh Celâl’den almaktadır. Bu harekete zamanla Osmanlı idaresinden memnun olmayan zümrelerin içinden özellikle Türkmenlerin Safevî etkisiyle isyan ederek katılmaları, Celâlî hareketini daha da büyötmüştür.⁶⁰⁰ Bundan mülhem Mustafa Nuri Paşa’da delilerin, Celâlîler gibi toplanarak devlete karşı ayaklanmadıklarını belirtmektedir.⁶⁰¹ Râşid Efendi Tarihi’nde, Çorum Valisi Yusuf Paşa’dan Dıramalı müteveffa Mahmud Paşa’nın delilbaşısı diye söz edilirken,⁶⁰² Naima Efendi Tarihinde de yakışıklı, mert ve zeki bir karakter olarak tasvir edilen Deli Hüseyin’den de Deliler Ocağı’na mensup bir asker olarak bahsedildiği halde, aslen Bursa Yenişehirli bir Türk olduğu geçmektedir.⁶⁰³ Söz konusu olan Deli Hüseyin, esasında Girit serdarı olan bir sadrazamdır.⁶⁰⁴ Diyarbekir Beylerbeyi Deli İbrahim Paşa⁶⁰⁵ deli namılı sipahi askeri olarak tanınmıştır.⁶⁰⁶ Buna karşın Rumeli yiğitlerinden olup da Batakçı Deli Hasan namıyla anılan Hasan da sadrazam Murad Paşa’nın maiyetindeki delilbaşısıdır.⁶⁰⁷ Aynı şekilde Çıldır Beylerbeyi olan Deli Hızır Paşa⁶⁰⁸ da bu sıfatla anılanlara bir başka örnektir.

⁵⁹⁷ Akdağ, “Celâlî İsyânları”, s.23.

⁵⁹⁸ T.C. Resmî Gazete, 2 Temmuz 1934, S.2741, alınma tarihi 12 Aralık 2019, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2741.pdf>

⁵⁹⁹ Mehmed Arif, *Bir İmparatorluğun Dramatik Kaybı Başımıza Gelenler 93 Harbi’nde Doğu Anadolu Cephesi*, çev. İlyas Özdemir, Babîâlî Kültür Yay., 6.bs., İstanbul 2015, s.120.

⁶⁰⁰ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Devleti’nin Kısa Sosyal Âyanlar Bürokrasi Demografisi ve Modernleşme*, çev. ve yay. haz. Muharrem Varol, Timaş Yay., İstanbul 2019, s.97.

⁶⁰¹ Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.111.

⁶⁰² *Tarih-i Râşid*, s.275.

⁶⁰³ *Naimâ Tarihi*, c.4, s.1660.

⁶⁰⁴ Mücteba İlgürel, “Hüseyin Paşa, Deli”, *DİA.*, c.19, İstanbul 1999, s.4-6.

⁶⁰⁵ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli, c.1, TTK Yay., Ankara 1999, s.351.

⁶⁰⁶ *Peçevî Tarihi*, c.2, s.96.

⁶⁰⁷ *Peçevî Tarihi*, c.2, s.159.

⁶⁰⁸ *Tarih-i Selânikî*, c.2, s.552.

Ahmed Rasim'e göre Şurayı Osmaniye içerisinde iki meşhur deli vardı ki bunlar Deli Birader ile Celâl-i hayâlperver idi.⁶⁰⁹ Ancak bunların da Deliler Ocağı ile ilgili herhangi bir bağları bulunmayıp Celâli eşkıyası oldukları açıkça görülmektedir. Bundan mülhem Dağlar Delisi ve Deli İlâhi de isimlerinin önünde deli sıfatı olan Celâli eşkıyalarıdır ve Deliler Ocağı ile ilgili herhangi bir ilişkileri bulunmamaktadır.⁶¹⁰ Ferhad Paşa'nın delilbaşısı Rüstem Bey,⁶¹¹ Deliler Ocağı'na mensup iken, Celâli olarak mezalim eden Deli Derviş, Tepesi Tüylü Deli Arslan ve Deli Kaplan külliye Celâli eşkıyalarıdır.⁶¹² İsmi'nin önünde deli sıfatı olan ve bazen Celâlîlerle karıştırılan çok sayıda devlet adamı da vardır. Örneğin; Karaman Beylerbeyi Deli Ahmed⁶¹³ Vezir Deli Hüseyin Paşa, Deli Ferhad Paşa, Baş-rûznâmeci Deli Hüseyin Efendi, Rakka Beylerbeyi Deli Dilaver Paşa, Bozok Sancağı Beyi Deli Yahya Bey, Anadolu Kadı askeri Deli Hamid Efendi, Maraş Beylerbeyi Deli Emir Mehmed Paşa, Kayseri Sancağı Beyi Deli Dilaver Paşa, Halep Beylerbeyi Deli Kürd Bekir Ağa, Orta Bostancıbaşı Deli Kilârcı Ali Ağa, Deli Mehmed Ağa, Deli Mahmud Paşa, Adana Beylerbeyi Deli Mir Mehmed Paşa, Sakabaşı Deli Ali, Sipahiler Ağası, Deli Piri Ağa, Vezir Deli Ömer Paşa, Silahşor Deli Mehmed Ağa, Silahdar Ağası Deli İbrahim Ağa, Deli Derviş namı eşkıya, Deli Birader Ahmed Ağa,⁶¹⁴ Rûznâmçeci Deli Halil, Zağarcıbaşı Deli Balta-zâde Mahmud Ağa, Kastamonu sancağı mutasarrıfı Deli İbrahim Paşa,⁶¹⁵ Avlonya sancağından azledilmiş olan Deli Yusuf⁶¹⁶ ve Sivas'taki eski sipahilerden olan Deli Sipahi gibi...⁶¹⁷

⁶⁰⁹ Ahmed Rasim, *Mabuât Hatıralarından Muharrir Şâir, Edip*, haz.Ali İhsan Kolcu, Salkımsöğüt Yay., Erzurum 2016, s.90.

⁶¹⁰ Ahmet Refik, *Osmanlı Devrinde Zorbalar*, haz.Abdullah Akan ve Didem Dolanbay Güneş, Gram Yay., İstanbul 2019, s.15, 21.

⁶¹¹ *Naima Tarihi*, c.1, s.67.

⁶¹² *Naima Tarihi*, c.2, s.329.

⁶¹³ *Naima Tarihi*, c.2, Ravzatü'l-Hüseyin Fi Hulâsati Ahbari Hafikayn, haz.Mehmet İpşirli. TTK Yay., Ankara 2007, s.331.

⁶¹⁴ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, *Zeyl-i Fezleke*, haz. Nazire Karaçay Türkal, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 2012, s.5,32,41,178,206,308,398,498,515,608,687,703,808,903,1098,1137,1151,1182,1310.

⁶¹⁵ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiat*, s.551.

⁶¹⁶ *Naima Tarihi*, haz.Zuhuri Danişman, c.3, s.844.

⁶¹⁷ *Naima Tarihi*, haz.Mehmet İpşirli, c.3, s.1512.

*“Bunların cümlesi gerçi gazadan, ibadette, taarruzda, duada
Velâkin içlerinde iki ârif, nihayet nâm ile onlar delîler.
Deli Mehmed biri, merdane hoş-rev
Birisine dediler Deli Hüsrev.”⁶¹⁸*

Öte yandan deliler, Celâlî isyanları sırasında ayaklanmalara katılmışlardır. Mesela Haçova Muharebesi sürecinde savaş uzun sürünce, ekonomik kaynaklarını kaybeden deliler de tımarlı askerlere katılarak, eşkıyalık yapmışlardır. Bu durum arşive yansıyanlar arasındadır. Bunların bir kısmı yüksek maaş ve tayinat vaadiyle el altında tutulmaya çalışılmış, daha da iflah olamayacak olanlar ise yukarıda da bahsedildiği gibi sürgüne gönderilmiştir.⁶¹⁹ Buna karşın elbette Celâlî eşkıyaları içinde deli namıyla anılan birçok eşkıya vardır. Nitekim çalışmanın başında da belirtildiği gibi eşkıyaların da bu sıfatı kahramanlık nişanesi olarak kullanmış olmaları mümkündür. Ancak yine de Celâlî eşkıyaları içinde olup da “deli” namıyla anılan eşkıyaların bu ocakla kesin ilgilerinin olduğunu söylemek oldukça güçtür. Çünkü bu savı destekleyecek mahiyette herhangi bir belge arşivde şimdilik tespit edilememiştir. Öte yandan delilerin de Celâlî eşkıyaları gibi öncelikle ekonomik kaynaklı sıkıntıları öne sürerek isyan etmeleri, iki grup arasındaki benzerliği artırmaktadır. Celâlîlerin içindeki delilerin hepsinin bu ocaktan geldiğini anlamak için daha fazla belgenin tasnif edilmesi gerekir ki Osmanlı arşivi bu konuda şimdilik yetersizdir. Yukarıda görüldüğü gibi deli sıfatını taşıyanlar yalnızca Deliler Ocağı’nın askerleri değildir. Bu cümleden olarak birçok devlet adamının da deli sıfatını gurur verici bir nişane gibi kullandıkları bilinmekle birlikte bunlardan kısaca bahsetmek gerekir.

Diyarbakir Beylerbeyi Deli İbrahim Paşa	Çıldır Beylerbeyi Deli Hızır Paşa	Girit Serdarı Deli Hüseyin Paşa
Mısır Beylerbeyi Deli Mehmed Ağa	Rakka Beylerbeyi Deli Dilaver Paşa	Anadolu Kadıaskeri Deli Hâmid Efendi
Kaptan-ı Derya Deli Sinan	Yeniçeri Ağası Deli Ferhad Ağa	Beylerbeyi ve Vezir Deli Hüsrev
Karaman Beylerbeyi Deli Ahmed Paşa	Adana Beylerbeyi Deli Mir Mehmed Paşa	Sipahiler Ağası Deli Piri Ağa

Tablo 4.1. Deli Sıfatı Alan Önemli Devlet Adamları

⁶¹⁸ *Peçevî Tarihi*, c.1, s.254.

⁶¹⁹ Yeşil, *Trajik Zafer Büyük Güçlerin Doğu Akdeniz’deki Siyasi ve Askeri Mücadelesi (1806-1807)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2017, s.119-120.

Rûznâmceci Deli Halil	Silahşor Deli Mehmed Ağa	Vezir Deli Ömer Paşa
Maraş Beylerbeyi Deli Emir Mehmed Paşa	Kayseriye Sancağı Beği Deli Dilaver Paşa	Baş Rûznâmceci Deli Hüseyin Efendi
Silahdar Ağası Deli İbrahim Ağa	Sakabaşı Deli Ali	Bozok Sancağı Beği Deli Yahya Bey
Orta Bostancıbaşı Deli Kilârcı Ali Ağa	Halep Beylerbeyi Deli Kürd Bekir Ağa	Çorum Mutasarrıfı Delilbaşı Ahmed Paşa

Tablo 4.1. (devam) Deli Sıfatı Alan Önemli Devlet Adamları

4.3.2. Verilen Cezalar

Yukarıda bahsedildiği gibi delilerin yaptığı eşkıyalıklar, hem ahaliyi canından bezdirmiş hem de devletin başına büyük bela olmuştur. Ardı ardına kesilmeyen ve farklı bölgelerde aralıksız devam eden bu eşkıyalıklara karşı devlet, son derece keskin kararlar almıştır. Bu bağlamda en ağır şekilde cezalandırılmaları da kaçınılmaz olmuştur. Arşiv belgelerine binaen anlaşılmaktadır ki eşkıyalık edenler, dönemin gereği olarak Osmanlı hukuk normlarına uygun bir şekilde cezalandırılmışlardır. Ancak belirtmek gerekir ki delilerin cezaları konusunda özel olarak hazırlanmış herhangi bir kanun söz konusu değildir. Mesela kanunnâmeler incelendiğinde yalnızca belli bir gruba özel olarak hazırlanan kanunlar vardır. Örneğin yaya ve müsellemler, eşkinici Yörük ve Tatarlar gibi askerî vazifelilerin, vaziyetlerini düzenlemek için oluşturulan kanunlar bulunmaktadır.⁶²⁰ Ancak delilere özgü bu şekilde özel bir kanun olmadığından onların cezalandırılma yöntemi de işledikleri suçun ağırlığı kadar olmuştur. Dolayısıyla delilerin cezalandırılmalarının birbirinden farklı nedenleri vardı. Verilen cezaları kısaca belirtmek gerekirse; ellerinden kalpaklarının alınması, başka mahallere sürülmeleri, hapse atılmaları ve dahi uslanmazlarsa infaz edilmeleridir. Bu cezalar kimi zaman ibret olması açısından çarşı gibi halka açık yerlerde de icra edilmiştir.

Delilere verilecek cezanın ne olduğuna karar verilmeden önce gelen şikâyetler değerlendirilir ve delilerin yaptıkları tahkik edilirdi. Öyle ki hicri 28.10.1267 ve miladi 26 Ağustos 1851 tarihli bir belgede gelen şikâyetler üzerine delibaşının yaptıklarının incelenmesi hususunda bir tahkikat emri verildiği arşive yansımıştır.⁶²¹ Esasında Osmanlı kanunları arşiv belgeleri arasında genellikle mühimme, ahkâm,

⁶²⁰ Arif Sarı, “Osmanlı Hukuku ve Adliye Teşkilatı”, *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı*, s.355.

⁶²¹ BOA., A.I-MKT.UM...0072-0023-001.

şikâyet ve tapu tahrir defterlerinde bulunmakta olup,⁶²² buna karşın delilerin cezaları ile ilgili belgeler ise daha ziyade *BOA'da* Cevdet Askeriye, Cevdet Dâhiliye, Cevdet Zabdiye, Âl-i Emiri ve Hatt-ı Hümâyün fonlarında görülmektedir. Bu belgeler ışığında onların cezalandırılmalarının nedenlerinin başında kaza, nahiye ve karyelerde kapısız dolaşarak reayadan zorbalıkla yem ve yiyecek toplamaları gelmektedir.⁶²³ Bir başka neden ise delilerin, bulundukları kapıları izinsiz terk etmeleri idi. Öyle ki vüzera ve mîr-i mîran kapılarında olan delilerin kapılarını izinsiz terk etmeleri ve başka kapıya gittiklerinde hangi kapıdan geldiklerini tezkereleri ile birlikte belgelemeleri gerekmekteydi. Bunun için kaideler gereği bu durum tahkik edildikten sonra kaidelere aykırı davrandığı tespit edilen delilerin cezalandırılmaları uygun görülmüştür.⁶²⁴

Delilerin cezalandırılma şekillerine öncelikle ellerinden kalpaklarının alınması ve hangi mahaldelerse, orada üzerlerine varılması yani icabına bakılması⁶²⁵ örnek verilebilir. Öyle ki Karahisâr-ı Sahib Sancağı, Kayseriye ve Konya taraflarında eşkıyalık edenler için de Kütahya valisine bir ilâm gönderilerek, bunların ellerinden kalpaklarının alınması, kayıtlara geçmiştir.⁶²⁶ Bu cezalandırma yöntemiyle ilgili bir başka örnek de delil olmadığı halde delil kıyafetiyle dolaşarak, ahaliye zarar veren ve eşkıyalık yapanların ellerinden kalpaklarının alınması ve bunların Gelibolu'da infaz edilmeleridir.⁶²⁷ Aynı örnek Rumeli'de görülmektedir. Zira bu mahalde delil olmadığı halde delil kıyafeti giyerek eşkıyalık edenlerin ellerinden delil kıyafetlerinin alınması da⁶²⁸ arşiv belgelerinin ışığında bilinmektedir. Öte yandan bir başka örnek ise seferden kaçmakla ilgilidir. 1792 yılında gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı'ndan kaçarak eşkıyalığa başlayan ve buna rağmen delil kıyafetiyle dolaşanların ellerinden kalpaklarının alınması da⁶²⁹ kayıtlara geçmiştir. Delil sergerdelerinden olan Kadıkıran Mehmed'in başına buyruk tavırlarla ve kapısız delil sergeleriyle birlikte geşt ü güzar etmesi üzerine, peşlerine düşüldüğü ve bu nedenle

⁶²² Sarı, "Osmanlı Hukuku ve Adliye Teşkilatı", s.256.

⁶²³ *BOA*, C-AS-00045-02081-001.

⁶²⁴ *BOA*, C-AS-00045-02057-001.

⁶²⁵ *BOA*, C-AS-01013-44398-001.

⁶²⁶ *BOA*, C-DH-00010-00457-002.

⁶²⁷ *BOA*, C-ZB-00020-00957-001.

⁶²⁸ *BOA*, C-ZB-00038-01854-001.

⁶²⁹ *BOA*, AE-SSLM-III-00166-09967-01.

eşkîyaların Aksaray mahaline kaçtığı bilinmekte olup, yakalandırıldıklarında ağır bir şekilde cezalandırılmaları istenmektedir.⁶³⁰

Delilerin cezalandırılmalarıyla ilgili bir başka yöntem ise bulundukları mahalden sürgün edilmeleri şeklindeydi. Yine bu ceza yöntemine dair de arşivde birçok belge bulunmaktadır. Bununla ilgili olarak incelenen bir belgede ocağın oldukça önemli olduğu ve bu nedenle askerlerinin de kapısız kalan kullar gibi eşkıyalığa kalkıştıklarında sürgün edilmeleri gerekli görülmüştür.⁶³¹ Mesela Rumeli taraflarında başıboş dolaşan ve ahaliden katık namıyla para toplayan delilerin bu eşkıyalıklarının son bulması için bunların Yenişehir taraflarına gönderilmeleri babında verilen tamim emrinin Avrathısı mahkemesince tescil olunduğuna dair kayıtlar mevcuttur.⁶³² Aynı şekilde bir başka belgede ise ocağa mensup olup da eşkıyalık yapanların önce ocaktan temizlenmeleri istenmektedir. Eğer bu mümkün değilse, o zaman valilerin ihtiyaca binaen birer delilbaşı ve komutalarındaki bayraklarını istihdam etmeleri, iş verilmeyenlerin de memleketlerine çiftleriyle uğraşmak için gönderilmeleri konusunda devlet tarafından birtakım tedbirler alındığı⁶³³ ve bu konuda birçok ferman verildiği görülmektedir.⁶³⁴ Bu cümleden olarak Arnavud eşkıyalarıyla bir olarak delil kıyafetiyle dolaşan eşkıyalara ceza verilmemesi ve bunların bu mahalden uzaklaştırılarak tekrar geri dönmelerine engel olunması için ne yapılması gerektiği konusunda Cuma Pazarı Mahkemesi siciline kayıt yapıldığına dair yazının hûlasası bulunmaktadır.⁶³⁵

Öte yandan bir başka cezalandırma yöntemi ise idamdır. Bu şüphesiz ki içlerinde en ağır olan ceza yöntemidir. Bununla ilgili olarak merhum Osman Paşa'nın Silistre Valiliği zamanında Delilbaşı olan Arnavud Mehmed'in İslimye kazasında ahaliyi gasp ettiği ve yaptığı eşkıyalıklarla zulümlerini artırdığı belgelerce doğrulanmaktadır. Bu durumun soruşturulması için İslimye Mahkemesi'nde mevzunun tescil olunduğu ve neticede Arnavud Mehmed'in infaz edildiği bilinmektedir.⁶³⁶ Başka bir belgede kapısız dolaşan delil askerlerinin yaptıkları taşkınlıkların önlenmesi için önce icap edilenin yapılması gerektiği buyrulmuş ve

⁶³⁰ BOA., C-ZB-00053-02602-001.

⁶³¹ BOA., C-AS-00011-00451-001.

⁶³² BOA., C-DH-00277-13844-001.

⁶³³ Yeşil, *İhtilâller Çağında Osmanlı Ordusu*, s.34.

⁶³⁴ BOA., C-ZB-00020-00957-001.

⁶³⁵ BOA., C-ZB-00039-01950-001.

⁶³⁶ BOA., C-DH-00264-13165-001.

dahi çözüm olmazsa o zaman başlarının kesilmesi için Bostancı Başı Ağa hazretlerine ilâm üzerine taktir edildiği⁶³⁷ bulunmaktadır. Bu cümleden olarak hicri 02.07.1216 ve miladi 10 Ekim 1801 tarihli belgede yine Konya şakilerden birisi olarak belgelere yansıyan Deli İsmail ile onun sergerdesi Yörük Ali'nin üç yüz elli ananesiyle birlikte basıldığı ve bunlardan yirmi üçünün öldürüldüğü bilinmektedir. Öyle ki öldürülen şakilerin haricinde sağ bırakılanların da Karaman çarşısında âleme ibret olsun diye asıldıkları ve Deli İsmail'in de hapse atıldığı arşiv belgeleri hususunda doğrulanmaktadır.⁶³⁸ Ancak hicri 21.03.1241 ve miladi 3 Kasım 1825serseriye tarihli başka bir belgede sekiz on seneden beri eşkıyalık yapan Deli İsmail'in de idamına karar verildiği⁶³⁹ görülmektedir. Karaman Valisi Ali Paşa kullarının da eşkıyalık ederek ahaliye verdikleri zararlar malum olup, bu zararlardan ötürü bunların idam edilmelerine karar verilmiştir. Bunların kesilen başlarının âleme ibret olması için İstanbul'a gönderileceği Ali Paşa'nın yazdığı mektup nedeniyle bilinmektedir.⁶⁴⁰ Bundan mülhem Hicri 25.03.1240 ve miladi 17 Kasım 1824 tarihli belgede, Konya havalisinde kendisine delilbaşı süsü veren ve Çakır namıyla bilinen Kürd şakinin de idam edildiği arşiv belgelerinde geçmektedir.⁶⁴¹

Delilerle ilgili uygulanan ceza yöntemlerinden ellerinden kalpaklarının alınması hususu dikkate değerdir ki bunun anlamı bir asker için oldukça ağırdır. Zira ta'zir gerektiren suçlar arasında cana, mala, dine ve ırza yönelik her türlü fiilde hapis, sürgün ve dahi zanlının yüzünü karalayarak teşhir etme gibi cezaların olduğu Osmanlı hukuk normlarınca desteklenmektedir.⁶⁴² Bu nedenle delilerin kalpaklarının ellerinden alınması demek, delilerin ocaktan tamamen men edilmeleri ve esasında bir bakıma askerlerin itibarsızlaştırılarak ocaktan sürülmeleri demektir. Bu elbette eşkıyalık etmelerinden ötürü bilinçli bir ceza yöntemi olarak uygulanan itibarsızlaştırmadır. Bu durum sahte delil kıyafeti ile dolaşanların ellerinden kalpaklarının alınması ile karıştırılmamalıdır. Nitekim sahte delil kıyafetiyle dolaşanların birçoğu esasında deliler değildir. Bu ocağa mensup olmadıkları öğrenildiği için sahte delil kıyafetiyle eşkıyalık ettikleri devlet tarafından tespit edilmiştir. Bu durumun iki sebebi olabilir. Bunlardan ilki, seferin uzaması hasebiyle

⁶³⁷ BOA., C-ZB-00038-01854-001.

⁶³⁸ BOA., HAT-00091-03714-001.

⁶³⁹ BOA., HAT-00081-03378-001.

⁶⁴⁰ BOA., HAT-00509-25025-001.

⁶⁴¹ BOA., HAT-00510-25040-001.

⁶⁴² Sarı, "Osmanlı Hukuku ve Adliye Teşkilatı", s.362-363.

kaçan ve bu nedenle ocaktan atılan ama bunu kimseye yansıtmadan hala askermiş gibi giyinerek, üniformanın getirdiği itibarı eşkıyalık üzerinde kullanan eski deliler olabilir. Diğer bir sebep ise esasında ocakla ilgisi olmadığı halde, eşkıyalık eden delilerin sağda solda namlarının duyurulmasını fırsat bilerek ve onların kıyafetlerinden giyerek halka zulmeden eşkıyalar olabilir.

Deliler arşiv belgelerine, yalnızca işledikleri suçlar ya da devlet tarafından onlara verilen cezalarla yazılmamışlardır. Daha öncede söylendiği gibi onlar hakkında çıkarılmış özel kanunlar olmadığı için işledikleri suçun ağırlığına göre cezalandırılmaktaydılar. Bu nedenle bazı suçlardan dolayı affedildiklerini de belirtmek gerekir. Buna bir örnek olarak Kayseri sancağına bağlı on beş bayrak delil neferi ile bir nefer delilbaşı'nın livâ-ı mezburede tekâlîf-i saireleri olan maaş ve on bayrağının affedilmesi ve bu konuda Kayseri kazasına vürud eden ilâmların olması⁶⁴³ verilebilir. Söz konusu belgede yalnızca on beş bayraktan on bayrağının affedilmesine değinilmiştir. Bu da daha önce delilerin bayrakları bölümünde anlatıldığı gibi yaklaşık yedi yüz elli deli askerinin içinden beş yüz deli askerinin affedilmesi anlamına gelmektedir. Bu cümleden olarak Vakanüvis Esad Efendi ise sahte delil kıyafetinde dolaşanların ellerinden kalpaklarının alındığını ve bunların ziraatla meşgul olmaları için vatandan irsal eylediklerini ifade etmektedir. Bu şekilde sürgün cezasına dikkat çeken Vakanüvis, mütesellimin hizmetinde olan delibaşların askerlerinin gayrısının böylelikle herhangi bir kapıda gezdirilmeyip, vardıkları mahalde tedip olunabileceğini belirtmektedir.⁶⁴⁴

4.4. Ocağın Lağvedilmesi

Delilerin işsiz kalmaları üzerine bazı eşkıyalık hareketlerine katıldıkları yukarıda izah edilmişti. Buna karşın Deliler Ocağı'nın II. Mahmud dönemine kadar varlığını sürdürdüğü bilinmektedir. 19. yüzyılda Nizâm-ı Cedîd birlikleri ile başlayan ve II. Mahmud devrinde, özellikle 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından itibaren yapılan, modern ve daha sistematik askerî teşkilât içinde geleneksel bir askerî kurum olan Deliler Ocağı'nın bir yeri olamazdı. O halde, delilerin eşkıyalık fetvası ile kaldırılması beklenen bir sondu. Bu kaçınılmaz son aniden gerçekleşmemiş ve ocağın kaldırılacağına dair sinyaller devlet tarafından önceden

⁶⁴³ BOA., C-AS-00120-05368-001.

⁶⁴⁴ Vakanüvis Es'ad Efendi Tarihi, s.201.

verilmişti. Nitekim yukarıda da örnekleri görüldüğü gibi artan eşkıyalıklar sadece mal-mülk, yiyecek-içecek yağması şeklinde kalmamış, aynı zamanda büyük bir mezalime dönüşmüştü. Canından bezmiş olan ahalinin ardı ardına bitmek bilmeyen şikâyetleri neticesinde, devlet yazdığı fermanlarla ocağın artık ilga edilmesi gerektiğini duyurmuş ve gereğinin yapılmasını ilgili mahallerdeki devlet adamlarına emir buyurmuştu.

4.4.1. Ocak Nizâmı'nın Bozulması

Delilerin Ocağı'nın nizamının bozulması, önce maaşlarını geç almalarıyla başlayan, ardından zulümleriyle devam eden eşkıyalık hareketleri ile artarak büyümüştür. Ocağın içine kaide bilmez kimselerin sokulması, sahte delil kıyafetiyle dolaşılması, seferlerden kaçılması ve kapısız kalmaları, ocağın nizamının bozulmasının nedenleri arasındadır. Aslında deliler, ocaklarının oluşturuldukları ilk dönemlerden, eşkıyalıkla anıldıkları döneme kadar övgü dolu sözlerle anlatılmışlardı. Mesela Naima Efendi, vezir kapılarındaki delilerin ehrimeyn görünüşlü olduklarını belirtirken,⁶⁴⁵

XVIII. yüzyıldan II. Mahmud döneminde, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışına şahit olan ve bunu “*Üss-i Zafer*” adlı eserinde anlatan Vak'anüvis Esad Efendi ise; Mesolong Muharebesi'nde, Mora Valisi olan İbrahim Paşa'nın Gastun Ovası'na tayin ettiği bir deliye işaret etmektedir. Bu deli, o dönemde Çorum mutasarrıfı olan Delilbaşı Ahmed Paşa'dır ki bu Paşa, Esad Efendi tabiri ile “önüne gelen gavurları kahretmiştir”.⁶⁴⁶ Görüldüğü gibi devlete hizmet eden muhteşem kahramanlıktan eşkıyalığa birden geçmek, delilerin yaşadıkları süreci gözler önüne sermektedir. Deli birlikleri son derece cesur, kahraman ve zaferşikâr askerler gibi bilinen bütün olumlu özelliklerine rağmen neden işsiz kalıyor ve neden eşkıyalığa yelteniyorlardı? Zira bu oğlanlar devletle değil, devletin valisi ile iş kontratı imzalamış olan birliklerdi. Bunlar valinin kapı halkından sayıldıkları için valinin görevi sona erdiğinde onların yapmış oldukları bu iş kontratı da sona ermiş oluyordu. Dolayısıyla deliler yeni bir patron bulana kadar yeni bir kapı yani yeni bir iş aramak mecburiyetinde kalıyorlardı.

⁶⁴⁵ Naima Tarihi, haz.Zuhuri Danışman, c.3, s.1110.

⁶⁴⁶ Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi, s.518.

Esasında klasik dönem için iş bulmak çok ciddi bir sorun değildi. Nitekim neredeyse bütün valilerin hafif süvari birliklerine ihtiyaçları vardı. İlgili dönemde yeteri kadar hafif süvari birliği olmadığından, bunların işsiz kalma süreleri de geçiciydi. Ancak bu durum böyle devam etmedi. Zira ilerleyen yüzyıllarda işsizlik sorunu büyümüş ve paralı askerliğin genel bir sorunu olmuştur. Dolayısıyla bu yapısal sorun dikkate alındığında XIX. yüzyılın ortalarına kadar deli adı altında paralı asker birliğinin olması bir tesadüf olmasa gerek.⁶⁴⁷ Geza David, bu bağlamda ilk dönem delilere işaret etmektedir. Müellife göre deliler, beylerbeyleri ve sancakbeylerinin kapılarına mensup askerler olduklarından dolayı devlet belgelerinde görülmemeleri de son derece tabiidir. Bu nedenle genelde anlatılarda ortaya çıkmakta ve sözlü kültürün bir yansıması olarak hafızalarda yer almaktadırlar.⁶⁴⁸ Yukarıda da görüldüğü gibi, arşiv belgelerine yansıyanlar ikinci dönem delilerdi ve haklarında yazıya geçirilen bilgiler de çoğunlukla eşkıyalıkları üzerineydi.

Deliler Ocağı'nın nizamının bozulmasının nedenlerini ilk olarak, maaşlarının sürekli gecikmesiyle birlikte başladığını söylemek mümkündür. Avrupa'da olduğu gibi bir nakit ekonomisi olmadığından ötürü, valiler veya devlet, paralı askerlere düzenli ödeme yapmakta zorlanıyordu. Zira seferler, beklenilenden daha uzun sürüyor ve dolayısıyla delilerin kontratları da sefer bitmeden sona ermiş oluyordu. Böylece durum daha karmaşık bir hal almaktaydı. Buna bir de sefer esnasında beklenmeyen sıkıntılar eşlik ettiğinde durum içinden çıkılmaz bir hale gelmekteydi. Örneğin kış erken geldiğinde, yiyecek ve yem fiyatları da artmaktaydı. Delilerin aldıkları maaş da bu ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeyince, bunlara ilave ödeme yapmak gerekiyordu. Arşiv belgelerinden örnek vermek gerekirse, Deliler Ocağı'nın nizama gelmesi için devlet tarafından birtakım tedbirler alındığı açıkça görülmektedir. Mesela hicri 21.04.1245 ve miladi 20 Ekim 1829 tarihli bir belgede, Hacı Mehmed Ağa'nın ocağa faideli olacağı düşünülmüş ve nizam tertibi için Hacı Efendi delilbaşı tayin edilmiştir.⁶⁴⁹ Bundan mülhem Bozok Sancağı mutasarrıfı Cabbarzâde Süleyman Bey kullarının vürud eden kaimenin hülasasının gereği olarak, onar neferden yirmi bayrak delil neferatıyla bir delilbaşı istihdam olunması hususunda Süleyman Efendi'ye sadr eden emre göre, dergâhı âli kapucu beylerinden

⁶⁴⁷ Uyar ve Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, s.109.

⁶⁴⁸ David, *Osmanlı Orduları ve Savaş*, s.369.

⁶⁴⁹ BOA., C-AS-00243-10236-001.

bu iş için Mehmed Ağa uygun görülmüştür. Aynı fermanla delilbaşı olan Ahmed Ağa'nın oğlu Hacı Mehmed Ağa'nın ocak üzerine tayin edilerek, bölükbaşı ve neferatlarını da tekmil eylediği⁶⁵⁰ yazmaktadır.

Deliler Ocağı'nın nizamının bozulduğunu gösteren bir başka delil, sahte deli kıyafetiyle dolaşarak, ahaliye zarar verenlerin sayısının hayli artmış olmasıdır. Bu durumun örnekleri yukarıda arşiv belgelerinin ışığında verilmişti. Kaynakların birçoğu delilerin nizamlarının bozulduktan sonra kapısız kaldıkları surette başka bir vezirin kapısına intisap edinceye kadar eyalet dâhilinde dolaşarak hem kendilerini hem de hayvanlarını bedava beslettiklerini doğrulamaktadır. Üstelik bu durumun içerisinde gerçek deliler kadar, onların kıyafetleriyle dolaşan sahte deliler de vardır. Hatta deliler, akşamdan yiyemedikleri fazla yemekleri kalpaklarının içine koyarak götürür ve dış kirası nâmı ile ev sahibini soyarlardı.⁶⁵¹ Jorga, 1816 yılında ayaklanan Razgradlı Hasan Ağa'nın Şumnu Valisi tarafından takip edilerek öldürüldüğünü ve akabinde siyah başlıklı delibaşların köylerde her yeri yakıp yıktıklarını ve sonrada tarih sahnesinden silindiklerini belirtmektedir.⁶⁵² Lütü Efendi ise kendi tarihinde delilerle ilgili şu bilgilere yer vermektedir:

kırk bir senesinde Rumeli taraflarından birtakım kapusuz delil tairesi geçt ü güzâr ile kondukları köylerde ahaliyi rencide etmekde oldukları cenâb-ı merkez hükümet-i seniyeden ... bulundukları mahallerden def'i tedip ve men'i mazaretleri ve ... teaddilerinden halas olmuşlardır.⁶⁵³

Deliler Ocağı'nın nizamını bozan bir başka neden ise yine yukarıda belirtildiği gibi tecrübesiz kimselerin ocak içinde olmalarıdır. Hicri 29.02.1218 ve miladi 20 Haziran 1803 tarihli belge bu durumu destekler mahiyettedir. Belgeye istinaden denilebilir ki Deliler Ocağı öteden berü kadim ve muteber ocak olup, içlerinden kanun ve kaide bilmez kimselerin ocağa dâhil edilmemeleri gerekir. Öyle ki mamur oldukları seferlerde sadr olmaları ve hıdmet ettikleri vezir-i azâm ve mîr-i mîranların'dan teşbir ve gayret edenleri bahir iken, bir vazufeden berü Deli/l Ocağı'ndan misüllü harekette bulunanların şekavet hareketleri üzerine bulundukları mahallerden gönderilmeleri istenmiştir.⁶⁵⁴ Aynı şekilde Anadolu Valisi olan vezir elhac Osman Paşa, eyaleti Anadolu'da havi olduğu kazalar, voyvodalar ve

⁶⁵⁰ BOA., C-AS-00076-03582-001.

⁶⁵¹ Tarih Terimleri Sözlüğü, c.1, s.421.

⁶⁵² Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 2.Kitap, 1.Bölüm, s.1735.

⁶⁵³ Tarih-i Lütü, c.1, s.114-115.

⁶⁵⁴ BOA., C-AS-01180-52590-001.

mütesellimler ve ayânlar ve bunların başları bir bayrak olup eşkıyalıkla meşgul olanların nizam ve kanun bilmez kimselerin bu ocağa alınmaması için icap edenin yapılması hususunda da bir hüküm yazmıştır.⁶⁵⁵ Bir başka örnek belgede Anadolu’da vürud eden kapısız delil neferatı seferin uzaması nedeniyle eşkıyalık etmeye başlamış, bu nedenle ahaliye zarar vermelerinin men’i ve delil kıyafetinde gezen eşkıyaların tedib olunmaları hususundaki ilamdır.⁶⁵⁶

Uzunçarşılı’ya göre; XVIII. yüzyılın son yarısında delilerin asıl şekavet mıntıkları, Kütahya ve Konya havalisi idi. Bu yüzyıldan sonra ise Kütahya’da kalabalık bir gruba sahip olan “Koca-Başı” namı ile meşhur olan bir delibaş ortaya çıkmıştır. Ancak 1801 yılına gelindiğinde Konya taraflarında şekavet eden Delilbaşı İsmail ve maiyeti, Kocabaş ve beraberindekileri bastıracak mahiyette daha güçlü hallerde şekavet etmeye başlamışlardır.⁶⁵⁷ Gültekin Yıldız’a göre deliler, özellikle Osmanlı-Rus Harbi sırasında ücretli savaşçı yani aylıklı takım olarak istihdam edilmiş olmalarından ötürü, işsiz kalmalarının üzerine hemen yağma yaparak eşkıyalığa başlamışlardır.⁶⁵⁸ Bu şekilde davranan delilerin çoğunlukta olması ya da maiyetinde bulundukları delibaş ile birlikte eşkıyalığa kalkışmalarının sonunda ocağın nizamı da bozulmaya yüz tutmuştur. Abdullah Turhal, ocakta bozulmanın XVII. yüzyıldan itibaren gerçekleşmeye başladığını belirterek, bunun sebebini maiyetlerinde oldukları vezirlerin ya işten atılmalarına ya da ölmelerine⁶⁵⁹ bağlamıştır. Bahaeddin Yediyıldız, vezirlerin sık sık görevden alındıklarını belirterek, bu nedenle delilerin de işsiz güçsüz zümreler olarak dolaşmaya başladıklarını doğrulamaktadır.⁶⁶⁰ Abdülkadir Özcan’da delilerin işsiz kaldıklarında yeni bir kapı buluncaya kadar köylere saldırdıklarını, ırza geçerek tecavüze yeltendiklerini ve hatta kimilerini katlettiklerini belirterek, bunların halktan “gel, geç akçesi” topladıklarını belirtmektedir.⁶⁶¹ Bu durum daha önce de Deli Dumrul’un kuru

⁶⁵⁵ BOA., AE-SSLM-III-00013-00756.

⁶⁵⁶ BOA., C-DH-00042-02086-001.

⁶⁵⁷ Uzunçarşılı, “Deli”, s.517.

⁶⁵⁸ Yıldız, *Neferin Adı Yok*, s.166.

⁶⁵⁹ Turhal, *Deliler*, s.56.

⁶⁶⁰ Yediyıldız, “Osmanlı Toplumu”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, s.354.

⁶⁶¹ Özcan, “Deli”, s.134.

bir çay üzerine köprü yaptırıp geçenden otuz⁶⁶², geçmeyenden döve döve kırk akçe almasına benzetilmişti.⁶⁶³

Bunu niçin böyle ederdi? Onun için ki benden deli, benden güçlü er var mıdır ki çıksın benimle savaşsın der.⁶⁶⁴ Benim erliğim, bahadırılığım, kahramanlığım, yiğitliğim Rum'a, Şam'a gitsin, ün salsın der idi.⁶⁶⁵

Mustafa Nuri Paşa'da delilerin bir süreden sonra düzenlerinin bozulduğunu ve kapısız kaldıklarında delibaşların bayrakları altında toplanarak haşarat ettiklerini belirtmektedir. Üstelik onların ayak takımı ile köyden köye gezerek ahaliye zulmettiklerini de eklemektedir. Hatta öyle ki bu durumun önüne geçebilmek için vezirler, delileri zaruri olarak yeniden emirleri altına almış ve halka yaptıkları kötülükleri engellemek istemişlerdir.⁶⁶⁶ Esasında deliler bu dönemde her ne kadar kapılardaki işlerini ve maiyetlerindeki vezirlerle birlikte meşruiyetlerini kaybetseler de bunların tamamı bir anda buharlaşmamıştır. Anadolu'da gizlenerek mahalli düzenli ordu taburlarına katılmaya başlamışlardır. Dolayısıyla yukarıda da açıklandığı gibi, bunlar küçük çaplı eşkıyalıklara başlayarak, varlıklarını da bu şekilde sürdürmeye çalışmışlardır. Bu nedenle denilebilir ki kimi yerlerde mahalli idareciler, kapılarında bulunan bu süvari savaşçıları, terhis ve tensik etmekte tereddüt etmişlerdir.⁶⁶⁷

Esasında delilerle ilgili bu çalışmada örnek olarak ele alınan belgeler, genellikle ikinci dönem delilere ve onların eşkıyalıklarına dair bilgi vermektedir. Bu nedenle klasik dönem deliler konusunda arşiv belgeleri yetersiz kalmaktadır. Bu cümleden olarak başıboş dolaşan kapısız delilin serseriyane dolaştığı ve artan şekavetleri neticesinde bunların ocağının tedib edilmesi konusunda gönderilen hükmün Platimana Mahkemesinde okunduğu ve emir gereği icap edilenin yapılacağına dair kayıtlar mevcuttur.⁶⁶⁸ Ocağın nizamıyla ilgili dikkat çeken belgelerden biri de yanında beş nefer delil kalmamış olan delilbaşı'nın bir iş göremeyeceğinden ve ocağa da bir faydası olmayacağından ötürü Isparta'da

⁶⁶² Gündüz, *Dede Korkut Destanları*, Yeditepe Yay., İstanbul 2019, s.101.

⁶⁶³ Özgün Masal Dizi Deli Dumrul, Ankara 2000, s.3.

⁶⁶⁴ *Dede Korkut Hikâyeleri Kitab-ı Dedem Korkut Hasan Ali Yücel Klâsikler Dizisi*, çev.Ayşegül Çakan, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2018, s.95.

⁶⁶⁵ *Dede Korkut Kitabı*, haz.Muharrem Ergin, s.75.

⁶⁶⁶ Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, s.111.

⁶⁶⁷ Yıldız, *Neferin Adı Yok*, s.168.

⁶⁶⁸ BOA., AE-SSLM-III-00041-02391.

alıkonulan delillerin gönderilmeleridir.⁶⁶⁹ Vefat eden Çelik Mehmed Paşa'nın dairesinde bulunan deli ve levendlerin, yeni valinin vüruduna kadar başka mahallere dağılmamaları ve nizamdan çıkmamalarına dair olan hüküm de arşive yansıyan bir diğer belgedir.⁶⁷⁰ Bunun yanı sıra delilerin piyade sekbanlara katılarak isyan ettikleri ve Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın konağını dahi bastıkları kaynaklar tarafından bilinmektedir.⁶⁷¹

4.4.2. II. Mahmud Tarafından Kaldırılmaları

Devletin diğer kurumlarında meydana gelen bozulmalar, Deliler Ocağı'nda da meydana gelmiştir. Bu ocakta nizamın bozulması üzerine devlet tarafından birtakım tedbirler alınmıştır.⁶⁷² Bunun en açık göstergesi, Deliler Ocağı'nın geleceğini görüşmek nedeniyle toplanan meşveret meclisidir. Nitekim mecliste sadrazamın görüşüne uygun olarak, kazalarda yağma ve eşkıyalık yaptıkları gerekçesiyle hem deliler hem de kalpak takarak sahte delil kıyafetinde dolaşanların tasfiye edilmesine karar verilmiştir.⁶⁷³ Mustafa Cezar, levendler kaldırıldıktan sonra eşkıyalık edenlerin arasına Deli'l Ocağı'ndan da kimselerin karışması üzerine bu sınıfın kaldırılmasına dair bir emir çıktığını belirtmiştir.⁶⁷⁴ Genel kaniya göre delilerin kurum olarak varlıklarının sona ermesine yönelik ilk adım, Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında atılmıştır. Daha sonra delil kalpağı giymek yasaklanarak, bundan gayrı vezir ve beylerbeylerin kapılarında delil bulundurmamalarına karar verilmiş, gerekirse delilerin yerine başka sınıftan süvari istihdam etmeleri münasip görülmüştür.⁶⁷⁵ 1826 yılında Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye taburlarının kurulması da bu durumu desteklemektedir.⁶⁷⁶

Ahmed Lütü Efendi, ocağın kaldırılmasına dair bazı bilgiler vermektedir. Vakanüvisin, devrin resmi yazışmalarından topladığı bilgilere dayalı olarak sonradan kaleme aldığı tarihinde, 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Gelibolu'dan Anadolu'ya nakledilen delilerin ocaklarının ortadan kaldırıldığına işaret

⁶⁶⁹ BOA., C-AS-000483-20142-001.

⁶⁷⁰ BOA., C-DH-000194-9654-001.

⁶⁷¹ Yeşil, *Trajik Zafer*, s.239-240.

⁶⁷² Bülbül, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, s.152.

⁶⁷³ Yıldız, *Neferin Adı Yok*, s.167.

⁶⁷⁴ Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, s.215.

⁶⁷⁵ Yıldız, *Neferin Adı Yok*, s.166.

⁶⁷⁶ Yıldız, "Kara Kuvvetleri", *Dünya Savaş Tarihi Osmanlı Askerî Tarihi Kara Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, ed. Gültekin Yıldız, Timaş Yay., İstanbul 2013, s.43.

edilmektedir. Hatta öyle ki delillerin bundan sonra silahlandıkları ve devletin kuvvetleriyle açıkça çatışmaya girdikleri bilinmektedir.⁶⁷⁷ Bundan mülhem bir hüküm, bu duruma örnek verilebilir. “Anadolu’nun sağ koluna hüküm: Seferler dolayısıyla Anadolu ve Rumeli’nde delil kıyafetinde kapusuz eşkıyaların dolaştığı, halka zulüm ettikleri ve bunların nizâm altına alınmaları kayıtlara geçmiştir. Hatta levendler gibi bunların da kaldırılması icap ediyorsa da bu seferlik affolundukları aynı şekilde devam ederlerse onların, levendler gibi ortadan kaldırılacakları” hususunda önce uyarı aldıkları, kaynaklara yansımıştır.⁶⁷⁸ Delilerin aldıkları bu uyarılar, kimi zaman mahkemelere tebliğ olarak gönderilmiş ve görevli olanların eline yazılı olarak ulaşmıştır.

Delilerin eşkıyalıkları üzerine ortadan kaldırılmalarına zemin hazırlayan hadiselerin çoğu, XVIII. yüzyılın son yarısı olarak işaret edilebilir. Nitekim zorbalığa yöneldikten sonra hayvanlarını dahi halka zorla beslettiren deliler, çeşitli isimler altında haraç toplamışlardır. Bu durumun en güzel örneği de yine arşiv belgeleri ışığında XVIII. yüzyılın son yarısı ve XIX. yüzyılın ilk çeyreğine ait belgelerden anlaşılmaktadır.⁶⁷⁹ Esasında eşkıyalık ve zorbalığın artması üzerine devlet, deliler tarafından çıkacak büyük bir ayaklanmadan endişe etmektedir ki bu endişe, herhangi bir ayaklanmaya sebebiyet vermemek gayesi ile ocaklarının derhal lağvedilmesine karar verilmesinden açıkça görülmektedir.⁶⁸⁰ Deliler Ocağı’nın ortadan kaldırılmasının sebepleri arasında sefere gitmekten kaçır hale gelmeleri ve bir bakıma asker kaçağı olmaları da vardır. Hatta bazı kaynaklarda onların sefer esnasında düşmandan kaçtıkları ve Asâkir-i Mansûre piyadelerinin de bunlardan görerek düşmana önce direnip, sonra kaçtıkları belirtilmektedir.⁶⁸¹ Bunlar da tıpkı sekbanlar gibi sefere gitmekten kaçındılar, başıboş gezindiler, eşkıyalık ettiler ve nihayetinde Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra ortadan kaldırıldılar. Bunların önde gelen delibaşları, Karaman Valisi Es’ad Paşa tarafından ortadan kaldırılırken, geride kalanların da elbiseleri ellerinden alınarak bunlar da sivil oldular.⁶⁸²

⁶⁷⁷ Yıldız, *Neferin Adı Yok*, s.167.

⁶⁷⁸ M. Çağatay Uluçay, *18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan’da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, Berkay Basımevi, İstanbul 1955, s.230.

⁶⁷⁹ Yıldız, *Neferin Adı Yok*, s.165.

⁶⁸⁰ Yıldız, *Neferin Adı Yok*, s.166.

⁶⁸¹ Yıldız, “Üniformalı Padişah II. Mahmud”, *II. Mahmud Yeniden Yapılanma Sürecinde İstanbul*, ed. Coşkun Yılmaz, Avrupa Kültür Başkenti, İstanbul 2010, s.114.

⁶⁸² Uluçay, *Saruhan’da Eşkıyalık Hareketleri*, s.80.

Deliller tasfiye edildikten sonra bunların yerini düzenli piyade askerlerinin alması konusundaki projenin Maraş, Şam, Halep ve Rakka gibi aşiretlerin çoğunlukta olduğu yerlerde uygulamaya konulduğunu söylemek pek mümkün değildir.⁶⁸³ Buna istinaden delilerin ocaklarının ilga edilmesine dair yazılan bir ilam da Adana ve Karaman Valisi Esad Paşa kullarının kaimesinden olacağı üzere, Aksaray sancağı ve havalisinde serserilik ve eşkıyalık ettiklerinden bunların kalpaklarının elinden alınması emir buyrulmuştur. Daha da akıllanmazlarsa o zaman ocağın ilga edilmesi gerektiği bu tahriratta belirtilmektedir.⁶⁸⁴ Aynı şekilde delil taifesi ocaklarının lağvı meselesine dair hicri 19.05.1245 tarihli bir başka örnek belgede, delibaşı ve neferatı'nın öncelikle istihdam olunması ve gerekirse ellerinden kalpaklarının alınması uygun görülmüştür. Neticede ocaklarının ilga edilmesi gerektiği ve bu nedenle ilgili durumun sadrazam ve serdar-ı ekrem Reşid Mehmed Paşa'nın, Kaymakam Paşa'ya yazdığı mektup arşiv belgeleri arasındadır.⁶⁸⁵ Bir başka örnek belge ise Delilbaşı Kadıkıran Mehmed Ağa ile ilgilidir. Bu ağa, Türkmen aşiretine mensup ve vali kapısında delibaş iken, Deliler Ocağı'nın ilgasından sonra eşkıyalık yapan bir zat olarak arşive geçmiştir.⁶⁸⁶

Deliler Ocağı'nın kaldırılmasına örnek gösterilebilecek bir başka belge ise Aksaray ve civarında eşkıyalık yapan Arap Selim ve beraberindekilerle ilgilidir. Hicri 27.07.1245 tarihli bu belgede eşkıyaların memleketlerine gönderilmeleri emir buyrulmuş, bu karar üzerine, buna direnmeleri ve başka yerlere giderek oralarda da nice hayvanı da telef ettiklerinden ötürü bu ocağın artık ilga edilmesi için Adana ve Karaman Valisi Esad Paşa'ya ilâm yazılmıştır. Söz konusu ilâm'da bunların ellerinden kalpaklarının alınması da istenmiştir.⁶⁸⁷ Zaten daha önce de açıklandığı gibi, 1787-92 Osmanlı-Rus Savaşı'nın uzaması nedeniyle delil neferatı'nın bölgedeki ahaliye zarar verdikleri bilinmektedir. Bunların levendler gibi ortadan kaldırılmaları gerektiğine dair Hezargrad Lofça niyabetlerine emir buyrulmuştur.⁶⁸⁸ Vasfi Efendi'nin verdiği bilgilere göre yıl 1827 olduğunda, mızrak kullanan tüm askeri gruplar baskı altına alınmıştı. Bu dönem doğrudan Sultan II. Mahmud'un saltanat

⁶⁸³ Yıldız, *Neferin Adı Yok*, s.169.

⁶⁸⁴ BOA., HAT-01232-48007-001.

⁶⁸⁵ BOA., HAT-01079-43961-001.

⁶⁸⁶ Korkmaz, “Âsi ve Eşkıya: Delilbaşı Kadıkıran Mehmed Ağa 1825-1834”, s.151,167.

⁶⁸⁷ BOA., HAT-01232-48007-001.

⁶⁸⁸ BOA., C-AS-00086-3999-001.

yıllarına işaret etmekte olup, teşkilatların baskı altına alınmasından sonra Yeniçeri Ocağı'nın imha edildiğine de eserde yer verilmiştir.⁶⁸⁹

Öte yandan yukarıdaki belgelerde de örnekleri görüldüğü üzere, delilerin maiyetinde oldukları beylerin arasında Arap lakabı ile anılanlar da dikkat çekmektedir. Çünkü çalışmanın başında delilerin kökeni hakkında verilen bilgilerde onların daha ziyade Rumeli halkından oldukları ve içlerinde Türk, Boşnak, Hırvat ve Sırp'ların olduğu belirtilmişti. Ancak arşiv vesikalarından verilen örneklerden anlaşılıyor ki delilerin içlerinde Araplar da bulunmaktadır. Tıpkı yukarıdaki “Arap Selim” örneğinde olduğu gibi.⁶⁹⁰ Bu duruma bir başka örnek de Mısır Valisi (1804) Hurşid Paşa'nın emrindeki Kürt asıllı deli/l neferatları'dır.⁶⁹¹ Hatta bu asker taifesinin bir süreden sonra sıkıntı çıkarttığı ve bu sıkıntıya çözüm olarak yüksek maaş ve tayinat garantisinin verildiği, buna rağmen uslanmayanların da sürgün edildiğinden daha önceden bahsedilmişti.⁶⁹² Bu bilgi ile Deliler Ocağı'nın içinde Kürt ve Arap asıllı askerlerin olduğunu söylemek mümkündür. Kabudlu Vasfi Efendi'nin verdiği bilgileri hatırlamak gerekirse, onun bizatihi görüşüp konuştuğu deliler arasında “Yörük Musa” gibi isimlerin yanı sıra, “İnce Arap” diye bir delinin de olduğunu ve hatta aralarında Türkçe bilmeyenlerin dahi olduğu belirtilmektedir. Bunlardan birisinin adı “Savaş Beg”dir ve Vasfi Efendi de bir süre sonra onun birliğine katılmıştır.⁶⁹³ Bu durumun bir nedeni de bu Türkçe bilmeyen askerlerin, askerî bir istihbarat için seçilmiş olabilecekleri ihtimalidir. Nitekim devletlerin kimi zaman kendi istedikleri yabancı dili çok iyi bilen ya da kendi ana dili zaten söz konusu herhangi bir devletin ana dilinden başka olan kimseleri, istihbarat amaçlı devletin yararı için kullandıkları bilinmektedir. Burada Kabudlu Vasfi Efendi'nin de kendi döneminde Osmanlı-Rus Savaşı'na tanık olduğu dikkate alındığında, bu kendi dilini bilmeyen askerlerin Rus askerlere karşı bilgi toplama amaçlı seçilmiş olabileceği ihtimal dâhilindedir. Nitekim Osmanlı Devleti'nde “memur-ı mahsus, muhbir, casus ve hafiye” isimlerle görevlendirdikleri kimseleri bu amaçla istihdam ettikleri bilinmekle birlikte zaman zaman da subayların “tebdil-i kıyafet” ile sahada

⁶⁸⁹ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825”, s.166.

⁶⁹⁰ BOA., HAT-01232-48007-001.

⁶⁹¹ Yeşil, *Trajik Zafer*, s.115-117.

⁶⁹² Yeşil, *Trajik Zafer*, s.119-120.

⁶⁹³ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825”, s.200, 226-227.

gizli istihbarat turlarına çıktığı da bilinmektedir.⁶⁹⁴ Dolayısıyla deliler, özellikle köken itibarıyla farklı etnik gruplara sahip oldukları için devlet tarafından yukarıda bahsedildiği şekilde kullanılmak istenmiş olabilirler. Ancak bu durum da özel bir araştırmaya muhtaç olmakla birlikte, şimdilik Vasfi Efendi'nin verdiği bilgilerle yetinmek gerekir.

4.5. Değerlendirme

Kaynakların birçoğunun Deliler Ocağı'nın mahiyetini ve fonksiyonunu tam olarak açıklayamamasından dolayı, klasik dönem deliler kahraman gibi, ikinci dönem deliler ise eşkıya gibi anlatılmışlardır. Ancak, kapısız kaldıklarında yaşadıkları geçim sıkıntısı klasik delileri de eşkıyalığa sürüklemiştir. Klasik delilere ait arşivde herhangi bir belge bulunmazken, ikinci dönem delilerle ilgili belgelerin de yalnızca eşkıyalığa dair bilgi vermesi, ocağın ilgası üzerine derlenen bilgileri kısıtlamıştır. Bu kısıtlamaya karşın bu çalışmada, Osmanlı kronikleri ve gerektiğinde hatıratlardan yararlanılarak eksik bilgiler toplanmıştır. Özellikle askerî hatıratların ne kadar önemli olduğu bu hususta dikkate değer olup, bilinen tek ücretli askerî hatırat olan Kabudlu Vasfi'nin anılarını yazdığı eseri incelemek bu bağlamda oldukça kıymetlidir.

⁶⁹⁴ Yıldız, *Osmanlı Devleti'nde Askerî İstihbarat (1864-1914)*, Yeditepe Yay., İstanbul 2019, s.210.



5. BİR DELİ: KABUDLU HACI MUSTAFA VASFİ EFENDİ

Deliler Ocağı ile ilgili bilgilere ulaşabilmek, kaynakların yetersizliğinden dolayı oldukça güçtür. Bu cümleden olarak askerî hatıratlara olan ihtiyaç daha da artmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, bilinen tek ücretli asker hatıratı olan “Kabudlu Hacı Mustafa Vasfi Efendi” ya da daha yerinde bir tanımlama ile “Deli Mustafa”nın anıları delilerle ilgili satır aralarında kalmış bilgilerin gün yüzüne çıkarılmasında son derece önemlidir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde deli askeri olarak Osmanlı ordusunda görev yapan Vasfi Efendi’nin hatıratındaki bilgilerden yararlanılacaktır. Deli Mustafa, babası gibi ömrünü Osmanlı ordusuna adamıştır. O ve delilerle ilgili birçok detay, onun hatıratından öğrenilmektedir. Bu yazma eserin aslı Hollanda da iken, daha sonra Jan Schmidt tarafından İngilizceye tercüme edilmiştir. Ardından Leiden’da bulunan bu yazma eser, 2016 yılında Cemal Kafadar ve Gönül Alpay Tekin’in editörlüğünde ve Ömer Koçyiğit’in kaleminde bir araştırma çalışması olarak yeniden okuyucu ile buluşmuştur. Koçyiğit’in çalışması, yalnızca bir çeviri değil, yaptığı analizler ve verdiği ek bilgiler itibarıyla da Schmidt’in çalışmasından ayrılmaktadır.

Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi’nin hatıratına binaen anlatılan hadiseler, Schmidt’in aktardığına göre 1801/2 ile 1832/3 yılları arasına aittir.⁶⁹⁵ Koçyiğit ise Kabudlu her ne kadar hikâyesinin 1801-2 yılında başladığını söylese de diğer kaynaklarda olayların başlangıcının 1815 yılı olarak gösterildiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla *Tevârih*’te anlatılan Kabudlu’nun hikâyesi, Koçyiğit’in araştırmasına göre 1815 yılında başlayıp, 1824 yılının yaz aylarında sona ermektedir.⁶⁹⁶ Her iki kaynağın verdiği bilgiler nazarında görüldüğü gibi, bu yazma eserde delilere ait olarak anlatılanlar, doğrudan XIX. yüzyıl delilerine işaret etmektedir. Dikkate değer başka bir önemli nokta ise bu hatıratın XIX. yüzyıla ait olmasına rağmen delilerden bahsederken “deli” ve başları olan reislerinden bahsederken de “delibaşı” olarak bahsedilmesidir.⁶⁹⁷ Nitekim aynı döneme ait delileri işaret eden Osmanlı arşiv belgelerinde delilere “delil” ve başlarına da “delilbaşı” denildiği dikkat çekmişti. Vasfi Efendi’nin de eserinde kendisi ve arkadaşlarından “deli” diye bahsetmiş

⁶⁹⁵ Schmidt, *The Autobiography of Kabudlu Vasfi Efendi 1800-1825*, s.168.

⁶⁹⁶ Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi Tevârih*, s.33,37.

⁶⁹⁷ Schmidt, *The Autobiography of Kabudlu Vasfi Efendi 1800-1825*, s.165.

olması, ocağın adının deli mi yoksa delil mi olduğu konusundaki soru işaretlerini aydınlatmaya yetmektedir.

Kabudlu Hacı Mustafa Vasfi Efendi'den kısaca bahsetmek gerekirse, hatıratı binaen denilebilir ki kendisi Schmidt'in yaptığı çalışmaya göre 1791-92 yılında doğmuştur. 1801 yılında sekiz ya da dokuz yaşlarındayken köyünden ayrılmıştır. Onun köyü "Kabud" dur. Kabud, Tokat yakınlarındaki Sulusaray'a at sırtında gidilerek yaklaşık altı saattir.⁶⁹⁸ Koçyiğit'in çalışmasında ise Kabudlu'nun doğum tarihi 1793-94 yılı olarak gösterilmiştir. Öte yandan Kabudlu'nun doğduğu ve adını aldığı bu köyün, sonradan ismi değiştirilen ve bugün Yozgat'ın Akdağmadeni ilçesine bağlı Bulgurlu köyü olarak tarif edilmektedir. Vasfi Efendi ise eserini, kırk bir yaşında telif etmiştir.⁶⁹⁹ Kabudlu Vasfi Efendi, bir delibaşı olan Dramalı Mahmud Paşa'nın maiyetinde olup da Tokatlı Deli Ahmed'in hizmetinde bulunan ve bayraktar yani alemdâr olarak görev yapan babasına katılmak için on yıllık bir süreliğine Erzurum'a gitmiştir. Deli Ahmed kitaptaki bilgilere göre, düzensiz birliklerle sözleşme yapmak için görevli olan Mahmud Paşanın maiyetinde bulunmaktadır. Dolayısıyla Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi de görevinden dolayı son yıllarda babasıyla daha yakın olabilmıştır. Baba-oğul birlikte birkaç ay boyunca "Dumanoğlu" adında başka bir delibaşının komutasına girerek, 1820'lerin ortalarına kadar son eylemlerini gerçekleştirmişlerdir.⁷⁰⁰ Schmidt'e göre bu yazma eser, birinci kişinin ağzından yazılmış olmasına rağmen her şeyden önce geleneksel tarzda bir tarihçinin kitabıdır. Zaten müellif, Vasfi Efendi'nin bu eserini savaş ve ölüm temalarını ele alan bir tarih olarak da nitelendirmektedir.⁷⁰¹

Eserin yazılış sebebi, dünya işlerini bırakarak, okuyucuyu ahiret üzerine düşünmeye yönlendirmektir. Eserin ilk sayfası besmele ve Fâtiha Suresi ile başlar, daha sonra da Sinan Paşa'nın *Tazarru'nâme* adlı eserinden alınan münâcat kısmı ile devam eder. Bunu takip eden kısımda ise Allah'a övgüler vardır ve Vasfi Efendi'nin dinleyenlerden bir Fâtiha okumasını talep etmesiyle birlikte hikâyesi başlamaktadır.⁷⁰² Eserin ilk bölümünde Osmanlı'nın kuzeydoğu sınırlarında Erzurum'dan Baba Paşa ve Hafız Ali Paşa gibi komutanlar (serasker) tarafından

⁶⁹⁸ Schmidt, *The Autobiography of Kabudlu Vasfi Efendi 1800-1825*, s.167.

⁶⁹⁹ Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi*, s.5.

⁷⁰⁰ Schmidt, *The Autobiography of Kabudlu Vasfi Efendi 1800-1825*, s.167.

⁷⁰¹ Schmidt, "The The Autobiography of Kabudlu Vasfi Efendi 1800-1825", s.168.

⁷⁰² Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi*, s.11

üstlenilen seferler anlatılmaktadır. Baba Paşa, bu dönemin Osmanlı-Rus savaşlarında Dobruca cephesinin komutanı olarak tanınan Pehlivan İbrahim Paşa olarak bilinmektedir.⁷⁰³ Bu sırada Kabud'dan Erzurum'a hareket eden Vasfi Efendi'ye bir gezi programı verilmiştir. Kasabaya gelmeden önce kuzeydoğudaki tüm seferler için müellif, askeri üs olarak kullanılmış ve oraya vali olarak atanan Baba Paşa ile tanışmıştır. Daha sonra yazar, Adzharia'daki Hamerhat kalesine taşınan Mahmud Paşa'nın maiyetinde orduya katılmıştır.⁷⁰⁴ Buna karşın şu önemli detayı atlamamakta fayda vardır ki Vasfi Efendi'nin kendisinden “el-hac” olarak bahsetmiş olması ve eserinde verdiği satır araları dikkate alındığında, onun 1824-34 yılları arasında hacca gittiğini desteklemektedir.⁷⁰⁵

Eserin ikinci bölümünde ise Vasfi Efendi'nin katıldığı muharebeler ve buralarda verdiği mücadeleler anlatılmıştır. Burada bunların detayına çok girilmeyecektir ki zaten eserde yalnızca delillerle ilgili verilen bilgilerin olduğu sayfalar İngilizceden Türkçeye tercüme edilmiş ve yorumlanarak bu çalışma içerisine işlenmiştir. Yani Schmidt'in bu yazma eseri, İngilizceye tercüme etmiş halinden olduğu gibi, doğrudan Türkçeye tercüme edilerek alınmamıştır.⁷⁰⁶ Bu cümleden olarak Vasfi Efendi/Deli Mustafa ilk kez bir kâfir öldürdüğünde babasının iltifatlarına nail olduğunu söylerken, birçok cenge babasıyla birlikte katıldığını söylemesi ve hatta ilerleyen bölümlerde babasının öldüğü haberi üzerine nasıl bir ruh haline girdiğini anlatmasından ötürü, onun hayatında babasının ne kadar kıymetli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki Eğriboz'dan ayrılmak istediğinde dahi babasının razı olmaması üzerine orada kaldığını belirtmektedir. Aynı durumu Kördüs'ten ayrılmak istediğinde de yaşadığını söylemektedir.⁷⁰⁷ Vasfi Efendi, Mora dervendinde yaralanan babasını Kördüs Ovası'na geldikten üç gün sonra bulmuştur. Babasının dervendin başına alemini dikerek ezan okuduğunu, o sırada kâfirlerin kurşunuyla göğsünden ve daha sonra da kılıç darbeleriyle yedi yerinden yaralandığını öğrenmiştir. Ancak babası, bu ağır yaralanmaya rağmen bir kâfir öldürmüştür. Daha sonra da metris içine düşmüş ve bilincini kaybetmiştir. Bu duruma şahit olan askerler, derhal yetişerek dervendi almışlardır. Vasfi Efendi'nin babasını yaralı halde

⁷⁰³ Schmidt, “The The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825”, s.168.

⁷⁰⁴ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825”, s.169.

⁷⁰⁵ Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi*, s.5.

⁷⁰⁶ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825”, s.170-171.

⁷⁰⁷ Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi*, s.6.

bulan Delibaşı Ahmed ise onu bir at üzerinde Kördüs'e göndermiştir. İşte bu dönüşten üç gün sonra babasını, kan revan içinde bulan Deli Mustafa, kendini kaybederek ağlamaya başlamıştır. Bir süre sonra bilinci yerine gelen babası, kendisini tam olarak toparlayamayınca, Deli Mustafa onu Mahmud Paşa'ya götürmüştür. Delibaşı da babasının vazifesini canı pahasına nasıl yerine getirdiğini Mahmud Paşa'ya anlatmıştır. Bunun üzerine paşa ona ödül olarak beş yüz Mahmudiye altını, bir at ve bir kabut vermiştir. Deli Mustafa ise babası için bir de hekim istemiş ve onu Avusturyalı bir hekime tedavi ettirebilmiştir.⁷⁰⁸

Eserin son bölümü ise uzun bir bölüm olup Rumeli seferlerini kapsamaktadır. Vasfi Efendi bu kısımlarda oldukça önemli bir konuya dikkat çekmektedir. Çoğu zaferlerin Osmanlı tarafından kazanılmasına rağmen düşmanın uyguladığı titiz gerilla taktikleri yüzünden ordunun acı çektiğini vurgulanmaktadır. Müellife göre bu taktiklerin püf noktası, delilere karşı kadınların yem olarak kullanılmasından ileri gelmektedir. Müellif, verdiği bilgilerde olumsuz hava koşullarına da değinmiştir. Hatta öyle ki bir defasında Vasfi Efendi'nin atı yaralanmış ve havanın da çok soğuk olmasının etkisiyle adeta donma tehlikesi geçirmiştir. Vasfi Efendi askerlerin seferlerde arazide yaşadıklarını ve zamanlarının bir kısmını da daha önce de söylendiği gibi cirit oynayarak geçirdiklerini belirtmektedir.⁷⁰⁹ Hakikaten sefer zamanlarında yaşama koşullarının ne kadar ağır olduğunun ispatlarından biri de Vasfi Efendi'nin, Kars'tan Erzurum'a doğru giderken mevsimin kış olduğunu ve birkaç deli askerinin soğuktan donarak can verdiğini söylemesidir.⁷¹⁰ Tıpkı Sarıkamış şehitlerimiz gibi... Benzer bir hadise de Kabraniş kalesine dönerken yaşanmıştır. On beş gün boyunca yağan karın altında iki bin kadar asker donarak can vermiştir. Deli Mustafa ise İzdin'e döndüğünde hamamda ayaklarına vurduğu domuz yağı ile sağlığına zar zor kavuşabilmiştir.⁷¹¹ Yine bir başka seferde Talanda'da yaşadığı zorluğa değinen Deli Mustafa, yolu kaybedince yıldızlara bakarak yönünü bulduğunu, başından geçenleri delibaşına anlatınca at ve kılıçla ödüllendirildiğini, ancak mücadeleden sonra ayakları çok şişince on beş gün kadar katran ve

⁷⁰⁸ Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi*, s.16-17.

⁷⁰⁹ Schmidt, "The Autobiography of Kabudlu Vasfi Efendi 1800-1825", s.170-171.

⁷¹⁰ Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi*, s.13.

⁷¹¹ Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi*, s.14-15.

zeytinyağını ayaklarına sürerek, ancak istirahatinden sonra sağlığına kavuştuğunu belirtmektedir.⁷¹²

Deli Mustafa'nın verdiği bilgilerde delilerden atlı, öncü ve başka birine ait olan birlikler olarak bahsedilmişti. Üstelik çalışmanın ilgili bölümünde bunların o meşhur iş sözleşmelerinden de bahsedilmişti.⁷¹³ Burayı biraz daha açmak ve Vasfi Efendi'nin hayatından örneklendirmek gerekmektedir. Vasfi Efendi, Kayseri'ye gittiklerinde Memiş Paşa'ya yirmi beş kuruş aylıkla kapılandıklarını, Van görevine giderken de Kars'ta Mustafa Paşa'ya otuz beş kuruş aylıkla kapılandıklarını söylemektedir. Söz konusu aylıkların kapılanmanın öncesinde belirlendiğini ve yeri gelince de iki taraflı olarak feshedilebileceğini belirten Deli Mustafa, Ankara'da Hasan Paşa'ya, Eğriboz'da Yörük Musa'ya ve ardından Ömer Paşa'ya kapılanmış, ancak bunların ücretlerinden bahsetmemiştir.⁷¹⁴ Çalışmanın önceki bölümlerinde bahsedildiği gibi, delilerin kapısız kalınca başıboş olarak köylere musallat oldukları bilinmektedir ki Deli Mustafa, bunu bizatihi Sivas yakınlarında gördüğü bir köyle örneklendirmiştir.⁷¹⁵ Buna bir başka örnek de Patros'tayken dört aylık maaşları verilmediği için delilerin ayaklandığına tanık olmasıdır. Hatta Deli Mustafa, bu ayaklanmada bağlı oldukları delibaşının kaçıp saklandığını, kethüdasının ele geçirildiğini ve üç gün süren isyan sonucunda maaşlarının tamamen verildiğini, ama harçlarının kesilip geri gönderildiğini belirtmektedir.⁷¹⁶ Sivas yakınlarındaki bir köyde yaklaşık iki yüz işsiz deli askerinin olduğunu belirten Vasfi Efendi,⁷¹⁷ Kars'tayken de benzer durumun yaşandığını belirtmektedir. Harç kesilmesi olarak tanımladığı durumun ise sadece maiyetinde oldukları beyler tarafından değil, aynı zamanda deliler tarafından talep edildiğinde de gerçekleştiğini söylemektedir.⁷¹⁸ Deli Mustafa'nın anlattığına göre, kapılanma için başlangıç tarihi, aylık olarak verilen maaşla belirtilmektedir. Aynı şekilde yine işsiz kalması nedeniyle Van üzerine giden “Hafız Ali Paşanın” da yaklaşık bin deli askeri ile yola koyulduğu da bir başka örnektir.⁷¹⁹

⁷¹² Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi*, s.21.

⁷¹³ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825”, s.165,166.

⁷¹⁴ Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi*, s.6.

⁷¹⁵ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825”, s.194-195.

⁷¹⁶ Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi*, s.6.

⁷¹⁷ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825”, s.194-195.

⁷¹⁸ Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi*, s.6.

⁷¹⁹ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825”, s.196-197.

Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi ya da bir diğer ifade edilme şekliyle Deli Mustafa, deli oğlanların maaş almanın dışında başka yollarla da para kazandıklarını belirtmektedir. Mesela bunlardan ilki, paşalardan aldıkları ikramiyelerdir. Tıpkı daha önce de bahsedildiği gibi, iyi cirit oynaması sonucunda kendisine hediye edilen at gibi. Bunun dışında kâfir öldürebilmek, iyi gelir getiren yollardan bir başkasıdır. Hatırlamak gerekirse Deli Mustafa ilk kâfir öldürdüğünde, babasından nasıl iltifatlar aldığını söylemişti. Bu nedenle öldürdükleri kâfirlerin kimi zaman başlarını, kimi zaman kulaklarını, kimi zaman da dillerini keserek, beylerine teslim ederlerdi ki maddi bir şerefe nail olabilsinler. Öyle ki Deli Mustafa da ilk öldürdüğü kâfirin başını kesip, önce babasının yanına gitmiş, ardından Çarkacı Ali Paşa'ya bu kesik başı götürmüş ve iki Mahmudiye altınla ödüllendirilmiştir. Kumiye tarafında kestiği kâfirin başını Osman Paşa'ya götürdüğünde de yine iki Mahmudiye altını ile şerefendirilmiştir. Yani düşmanın ölüsü de dirisi de deliler için gelir kaynağıdır.⁷²⁰ Vasfi Efendi, Mahmud Paşa'nın gösterdiği bu başarı ve yaklaşık beş yüz kadar kâfirin kellesini alıp, padişaha sunmasından ötürü kendisine “Mahmudiye” takdim edildiğine de şahit olmuştur.⁷²¹ Öte yandan delilerin bir başka para kazanma yöntemi ise yağmacılıktır. Vasfi Efendi yağmanın, özellikle Yunan isyanının olduğu dönemde hala isyan eden ve teslim olmamış yerlerde olduğuna dikkat çekmektedir. Yağma meselesinin en detaylı anlatıldığı yer ise Salahur'dur. Burada kâfirlerin firar ettiğini gören deliler, arkalarından gitmiştir. Yakaladıklarını esir olarak alan deliler, daha sonra kaleye dönmüşlerdir. İçlerinden biri önce kale üzerine çıkmış, ardından ezan okumuştur. Daha sonra bütün deliler evlere akın ederek, yağmaya başlamışlardır. Burada Deli Mustafa da bir kürkçü dükkânından aldığı kürkleri, girdiği attar, nalbant ve manav dükkânlarını anlatmıştır. Bunu da “*hangi malı canın isterse, kaldırmaya bak*” anlayışla yaptıklarını da belirtmektedir.⁷²²

Deliler sefere çıktıkları zaman birçok savaş ganimeti alarak dönerlerdi ki bunların içinde kadın köleler de olurdu. Bu köleleri de İstanbul'da ve yeri daha önceden belirlenmiş olan bir bölgede satarlardı. Burada görüldüğü gibi doğrudan köle pazarına işaret edilmiştir. Bu satılan köle kadınlar da hizmetçi olarak alınır ve kullanırlardı. Burada Vasfi Efendi, kendi hizmetçilerinden birisinin o dönemde yaralı

⁷²⁰ Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi*, s.7.

⁷²¹ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlu Vasfi Efendi 1800-1825”, s.228-229.

⁷²² Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi*, s.8.

olan babasına baktığından bahsetmiştir. Bu kızın da siyah bir kız olduğuna değinmiştir. Yani Vasfi Efendi'nin hizmetçilerinden birisi siyahi ya da başka bir ifade ile zenci bir kadındır. Schmidt'e göre ise Vasfi Efendi bu kadını muhtemelen yerel köle pazarından satın almış olmalıdır. Vasfi Efendi yine sefere çıktığı bir gün, bir kasabada esir olarak ele geçirilen kölelerin toplandığı ve sahibinin Müslüman olduğu bir konaktan bahsetmiştir. Bu konakta daha fazla siyah kız ve kadın gördüğünü ve bunların satılmadan önce o konakta toplandıklarını belirtmiştir.⁷²³ Şehre girdikten sonra büyük bir evde mola vermişlerdir. Orada toplanan köleler de bulunmaktadır ki bunların arasında otuz kadın ve on beş siyah kız köle vardır. Vasfi Efendi onlara sormuş: “*Müslüman mısınız, yoksa kâfir misiniz?*” Onlar da demişler ki; “*Allah'tan başka Tanrı yoktur!*” Müellif, biz onların dilinden anlamadık, ama onları şehre götürdük diyerek bu bilgiyi vermektedir.⁷²⁴ Buradan da anlaşılacağı gibi, kadınlar Müslümandır, ama dertlerini anlatacak kadar Türkçeleri yoktur. Neyse ki sonradan Rumca bilen birisi aracılığıyla onların Müslüman olduğunu öğrenen Deli Mustafa, onları serbest bırakarak mal aramaya devam etmiştir. Ancak döndüğünde görür ki erkeklerinin hepsi öldürülmüş ve yetişmeselerdi konaktaki bu Müslüman kadınlar da az kalsın yakılacaklarmış.⁷²⁵

Deli Mustafa'nın eserinde kölelik üzerinden anlatılan önemli detaylardan biri de emân dilemektir. Mesela Yunan isyanının yaşandığı köylerde emân dileyenlere dokunulmadığı dikkate değerdir. Bu durum söz konusu yazma eserde, “*râya gelmek*” olarak geçmektedir. Yine Alivar dervendi tarafına giden on sekiz atlı delinin, ordudan ayrılıp bir kâfir köyüne girdiklerinde köylülerin emân diledikleri için bağışlandıklarını, hatta onlardan ekmek ve kuzu aldıklarını belirtmektedir. Ancak ordudan ayrıldıkları için yolunu kaybeden bu deliler, geceyi o köyde geçirmek zorunda kalınca, köylülerin onları öldüreceği endişesiyle kendi aralarında istişare ederek, köylüleri öldürdüklerini ve otuz kadar kadını da esir aldıklarını⁷²⁶ bunların içinde genç kızların da olduğunu söylemektedir.⁷²⁷ Bunun dışında eserde dikkat çeken bir başka nokta da kâfir kelimesinin sıklıkla geçmesidir. Koçyiğit'in çalışmasında yapmış olduğu tespite göre bu kelime, eserde tam sekiz yüz kere

⁷²³ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825”, s.166.

⁷²⁴ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825”, s.258-259.

⁷²⁵ Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi*, s.8.

⁷²⁶ Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi*, s.9.

⁷²⁷ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825”, s.258-259.

geçmektedir. Genelde Müslüman olmayanlara bu şekilde seslenen Deli Mustafa, aslında bunu daha ziyade Ermeni köylerini tanımlamak için kullanmaktadır. Kabudlu için kâfirlerin mallarını yağma etmek helal, erkeklerini öldürüp kadınlarını esir etmek ise meşrudur. Bu eserde dikkate değer bir başka ifade de “Moskof”tur. Kars’tayken Camışlık adlı köydeki ahalinin, bir generalin kontrolünde Rus topraklarına gittiğine tanık olan Vasfi Efendi, onlara gönderdikleri bir elçi ile Rus komutanın diyalogunu şu şekilde anlatmaktadır:

— “Neden bizim köylerimizi alıp, gidersiniz?

— Ben sizin köyünüzü zorla alıp götürmem, hangi tarafı istediklerini onlara sor.” Diyerek yanıt verince, reâyâ kâfirlerinin kendilerini değil de Moskof’u istediklerini ama buna karşın Ruslar’ın da “reâyâmızdır” diyerek, onları ısrarla almaya çalıştıklarını hatta Ruslar’ın delilere top atışına başlamalarıyla beraber, delilerin zar zor kaçtıklarını belirtmektedir.⁷²⁸

Vasfi Efendi ve babası bir süre görev için Eğriboz’a gidip, orada yaşamışlardır. Öyle ki orada Çırkacı bir başka ifadeyle Çarhacı Ali Paşa’ya katılmışlardır. Burada dört yıl kadar bir süre yaşadktan sonra hamili bir tanıdık olan Ali Paşa’nın delibaşı olan Yörük Musa’nın yanında işe girmişlerdir. Daha sonra vaktiyle bir kâfire ait olup da el konulan ve bir kasabada bulunan eve yerleşmişlerdir.⁷²⁹ Burada Yörük Musa ismi hayli dikkat çekicidir Zira delilerin içerisinde Türklerin olmadığını savunan kaynakların aksine, burada Yörük Musa’nın bir delibaş olduğuna işaret edilmiştir. Burada Yörük tabirinin hem Anadolu’daki Türkmen aşiretleri hem de vaktiyle Balkanlarda yaşayan Türkler için kullanıldığı göz önüne alınırsa, Yörük Musa gibi Türk kökenlilerin de belki XIX. yüzyıldaki deliler birliğinin içerisinde görülmeleri ihtimal dâhilindedir. Hatıratıta yer alan bir başka bilgiye göre ise yerel mütesellim Ömer Beg tarafından savunulan Adananın güney ucundaki Kızılhisar kuşatmasına da yaklaşık iki yüz deli kuvveti gönderildiği kayda alınmıştır. Bu tabi hatıratıta göre küçük bir birliktir. Mesela Vasfi Efendi, Çarhacı Ali Paşa komutasındaki birliğe dâhil olduğunda deliler de Arnavut gönüllülerinden

⁷²⁸ Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi*, s.10, 13.

⁷²⁹ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlu Vasfi Efendi 1800-1825”, s.172-173.

oluşan bir birlikle orduya katılmışlardır. Daha sonra da Vasfî Efendi ile altı yüz küçük deli birliğiyle beraber keşfe gönderilmiştir.⁷³⁰

Vasfi Efendi'ye göre deliler için önemli olan şey, elbette atlarıydı. Zira atları onlara maiyetinde oldukları bey ya da paşalar tarafından verilmekteydi. Öyle ki bu atlar onlara adeta zimmetliydi. Deli Mustafa da bir defasında maiyetine verilen atını kaybetmiştir. Bunun yerine ikinci bir at kendisine tahsis edilmiştir. Ancak onu da kaybedince kendisine yeni bir at daha verilmiştir. Yani Vasfi Efendi atını tam üç kere kaybetmiştir. Bu kayıpların ilk ikisinde amirleri olan beyler ona yeni bir at verirken, sonuncu atını ise kazandığı bir oyun sayesinde almıştır. Bu oyunu oynadığında Vasfi Efendi, Deliler Ocağı'nda bir deli askeri iken karşısındaki rakibi ise bir delibaşdır. Sefer zamanlarında bazı teşkilatlar kasabalardaki evlerde kalırken, Vasfi Efendi daha ziyade çadırda kalmaktadır. Oysa o dönemde her askerin çadırı bile yoktur. Çadır sahibi olmak, özellikle kışın yaşam ile ölüm arasındaki ince bir çizgiyi göstermekteydi. Yani durum şu ki her askerin yatacak kalacak bir çadır imkânı yoktur. Bu imkânâ sahip olanlar ise oldukça şanslıdır. Hatta kasabalardaki evlerde konaklama imkânı olanlar, daha da şanslıdır.⁷³¹

Vasfi Efendi, seferlerin zorluğuyla ilgili verdiği bu bilgilere, yine satır arasında ve oldukça renkli bir detay olan aksakallı dedeyi de eklemiştir. Olay, Badracık Kalesi'nin kurtarılmasında anlatılmaktadır. Cenk sırasında herkesin önüne geçerek, kıran kırana mücadele eden Deli Mustafa, birden aksakallı bir pîr, derviş görür. Bu dervişin, kendisini takip etmesini istediğini söyleyen Deli Mustafa, dervişin birden kaybolduğunu ve o esnada iki ateş arasında kaldığını söylemektedir. Bu sırada büyük bir çınar ağacının altında pusulanmış olan Kabudlu, baldırından ve ayağından yaralanmıştır. Tam bir düşman askeri tarafından öldürülecekken, gönüllüler ağası tarafından kurtarıldığını belirtmektedir.⁷³² Kimilerine göre bir halüsinasyon olarak ve belki de cenk halinde görülebilecek en normal ruh hali olarak yorumlanabilecek olan bu durum, daha önce deliler hakkındaki menkabelerde bahsedilen Deli Mehmed, Kuru Kadı ve Deli Hüsrev üzerinden anlatılan öyküyle örtüşmektedir. Eğer Deli Mustafa bu hadiseyle ilgili daha fazla bilgi verseydi, belki

⁷³⁰ Schmidt, "The Autobiography of Kabudlu Vasfi Efendi 1800-1825", s.174-175.

⁷³¹ Schmidt, "The Autobiography of Kabudlu Vasfi Efendi 1800-1825", s.167.

⁷³² Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi*, s.15.

de delilerin inançları ve onlar hakkında bilinmeyen nice menkabe de aydınlatılmış olacaktı.

Öte yandan seferlerin daha acı yüzünü gözler önüne seren Vasfi Efendi'nin belirttiğine göre, askerler bir defasında açlıktan on gün öncesinden kalmış bir bisküviyi yemişlerdir.⁷³³ Kimi zamanda açlıktan at eti ve ebegümeci yemiş, deniz suyu içmişlerdir.⁷³⁴ Aslında sadece bu bilgi bile askerlerin sefer zamanlarında bütün tedbir ve tedarik edilen teçhizata rağmen ne kadar zor şartlarda mücadele ettiklerinin en açık göstergesidir. Nitekim seferler kimi zaman beklenilenden daha uzun sürebilmekteydi. Buna bir de olumsuz iklim şartları, salgın hastalıklar ve açlık eklendiğinde tablo oldukça içler acısı olup, onların ne kadar zor şartlarda mücadele ettiklerini doğrulamaktadır. Hatıratıta yer alan bir başka bilgiye göre, askerler bir defasında da tahıl ve öğütülmüş undan yapılmış ekmek ile tarladan aldıkları mısırları yemişlerdir. Ne yazık ki kuşatma altında askerler bazen çok yetersiz ekmek ile yaşamak zorunda kalırlardı. Bir başka ilginç bilgi de Vasfi Efendinin işsiz kalındığında kırsal köylerde dolaşmayı ve arazide yaşamayı önermesidir.⁷³⁵ Burada muhtemelen çiftçiliğe işaret etmiş olmalıdır. Aynı şekilde Eğriboz'da da yine uzun süre açlıktan sıkıntı çektiklerinde Avusturya gemileriyle gelen zahireleri görüp, sevindiklerini belirten Deli Mustafa, vilayetteki Yahudilerin gelip zahireleri çıkardıklarını ve mahzene koyduklarını, ardından Avusturyalılara ikramda bulunduklarını söylemektedir. Hatta zahire getiren Avusturyalı için de "Nemse kâfiri"⁷³⁶ tanımlamasını yapmaktadır.⁷³⁷ Eğriboz Kalesi'nde olan Kabudlu, deniz tarafından gelen kâfir gemisine karşı da mücadele ettiklerini anlatmıştır. Hatta gece vakti deniz ortasında bulunan burçtaki askerlere kayıkla su ve ekmek gönderdiklerini belirtmektedir. Tam on dokuz ay boyunca muhasara eden deliler, dışarıya çıkmadan savaşa devam etmişlerdir. Zahireleri kalmayınca askere adam başı, günde elli dirhem çürük bakla verilmiştir.⁷³⁸

⁷³³ Schmidt, "The Autobiography of Kabudlu Vasfi Efendi 1800-1825", s.143.

⁷³⁴ Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi*, s.15,17.

⁷³⁵ Schmidt, "The Autobiography of Kabudlu Vasfi Efendi 1800-1825", s.167.

⁷³⁶ Nemse kâfiri olarak tarif edilen bu bilgi, muhtemelen Nemçe küffarı olarak bilinen ifadeden ileri gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde, Avusturya imparatoru için söylenildiği kabul edilir. Hatta Karacaoğlan'ın da Nemçe Kralı adlı bir şiiri dahi bulunmaktadır.

⁷³⁷ Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi*, s.10.

⁷³⁸ Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi*, s.20.

Deliler seferlerde maiyetinde bulundukları beyin isteğine göre görevlendirilirdi. Yani ihtiyaca binaen talep edilen sayı kadar giderlerdi. Mesela Vasfi Efendi, Kumiye'ye yönelik bir baskına beraberindeki on sekiz kişilik bir deli birliği ile gittiğini belirtmektedir. Vasfi Efendi bu birliklerle beraber Osman Paşa komutasında orduya katılmıştır. Onun belirttiğine göre, yine o dönemde katıldıkları son seferde birçok zulmün işlendiğine de tanıklık etmiştir. Eşlerin ve kızların nasıl köleleştirildiğini bizatihi görmüştür.⁷³⁹ Hatta bir defasında firar eden düşman askerlerini yakalamak için Ahıska'ya yönelerek Valeköy'e varan deliler, birkaç günlük bekleyişin ardından yirmi bin atlı ve yaya ile birlikte Ahıska'ya giderler. Bir ay top ve tüfekte savaşırlar, ama kaleyi alamazlar. Sonra bir gün Erzurum Valisi Baba Paşa'dan gelen bir haberle geri döner ve Ardahan Kalesi'ne gidip, Baba Paşa'yı beklerler. Duyduklarına göre Ahıskalılar, Sultan Mahmud'a bir arzuhal sunmuşlar ve Baba Paşa'nın askerinin, Ahıska'da yaklaşık beş yüz kıza tecavüz edip, binlerce adamı öldürmüşlerdir. Deli Mustafa, özellikle tecavüz olayını duyduğu anda nasıl hayrete düştüklerini ve bu olaydan sonra Baba Paşa'nın Erzurum Valiliği'nden azledilerek, Urfa ve Diyarbakır'a tayin edildiğini söylemektedir.⁷⁴⁰

Deli Mustafa, deliler ile yeniçeriler arasında baş gösteren bir husumete olan tanıklığını da dile getirmiştir. Hatta daha öncede belirtildiği gibi, bu durumun öfke ve kıskançlıktan yaşanıldığına da dikkat çekmiştir. Hatta gerçek bir felaket baskınından nasıl döndüklerini anlatırken, o dönem maiyetine girdikleri delibaşının evindeki memurların başına gelenlerden de kısaca bahsetmiştir.⁷⁴¹ Deli Mustafa'nın da içinde olduğu deliler, yeniçeriler ile beraber Kumiye'ye gönderilir, deliler yaya olarak ilerleyen yeniçerilerden önde giderler. Hatta yukarıda anlatılan kâfir erkeklerin öldürüp, kadınların esir alındığı olay da bu esnada gerçekleşir. Yanındaki kadın esirlerle beraber ilerleyen deliler, akşama doğru yol üstünde bir kilise görür ve geceyi burada geçirmek isterler. Hatta bu kilisede de kâfirler vardır ve deliler onları da öldürürler. Sabah olunca da kilise yanındaki koyunları da alarak, ordunun olduğu tarafa doğru yola koyulurlar. Bunları gören yeniçeriler, kendilerinden önce ve bağımsız olarak hareket edip, ganimetleri de erkenden ele geçiren delilere kızmaya başlarlar ve delilerin bütün mallarını yağmalarlar. Bu esnada deliler kaçmaya başlar.

⁷³⁹ Schmidt, "The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825", s.176.

⁷⁴⁰ Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi*, s.12.

⁷⁴¹ Schmidt, "The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825", s.178-179.

Ancak Deli Mustafa, bir yeniçeriye durumunu arz edip, mallarını geri ister ve almayı başarır. Kestiği kelleler için paşa, Vasfi Efendi'ye iki Mahmudiye altınını da ödül olarak verir ve delilerin önden gitmemesini söyler. Daha sonra kâfirlerin üzerine, yeniçerilerle beraber saldıran deliler galip gelirler.⁷⁴² Bunun dışında yazma esere göre, delilerin bir de Kürtlerle aralarında gerginlik söz konusu olmuştur. Van görevini tamamladıktan sonra dönüş için yola koyulan Deli Mustafa, yolda bir tartışmanın başladığını, sonra bunun artarak kavgaya dönüştüğünü belirtmektedir. Binlerce Kürt atlısı ile deliler çatışmaya başlamışlardır. Vasfi Efendi, Kürtlerin atlarının küheylan, silahlarının kılıç, kalkan ve mızrak olduğunu, kendilerinin de tüfek ve tabanca ile mücadele ettiklerini belirtmektedir. Ancak deliler, sayı olarak az olduklarından dolayı Kürtler karşısında perişan olur. Daha sonra siperlere girip atlarını vurmaya başlarlar, fakat bir iki gün sonra ordunun gelmesiyle birlikte sorun geçici olarak çözülür. Yol üzerinde yeniden çatışmaya başlarlar ancak araya paşaların girmesiyle deliler yine kurtulur.⁷⁴³

Yeniçeriler ile deliler arasındaki gerginliğin anlatıldığı bu bölümden sonra Schmidt, Vasfi Efendi'nin kendi köyü ve köyünden ayrılışına dair bahsettiği kısma burada kısaca yer vermiştir. Bilgilerde aktarılanlara göre, Vasfi Efendi kendi hikâyesini şöyle anlatmaktadır:

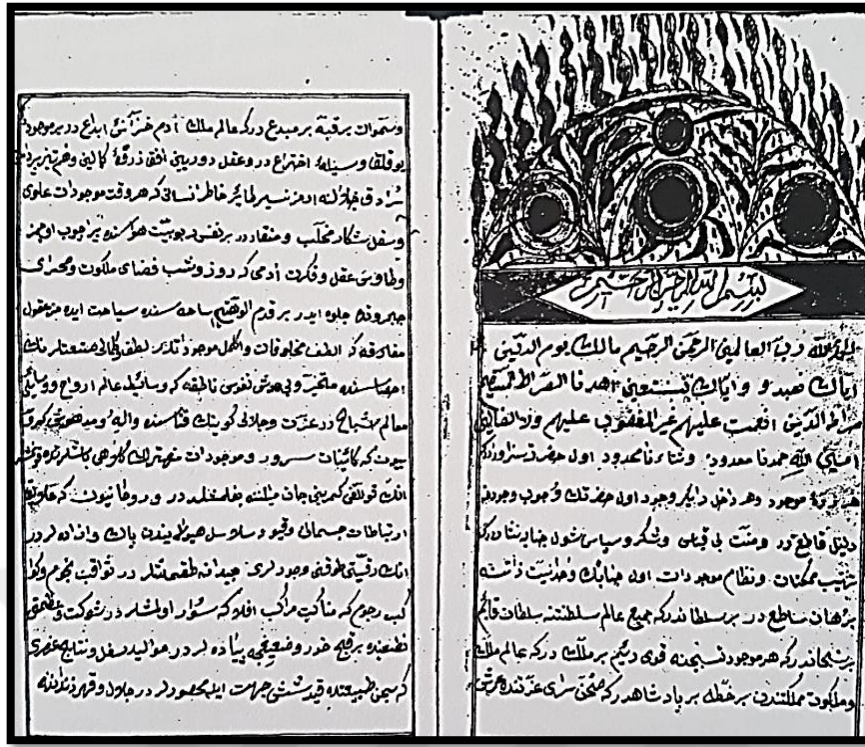
*“sekiz yaşındaydım. Bir garip topraklar için evden ayrıldım. Kabud köyünden ilk olarak Şud Saray'a gittim. Şu Saray, Kabud Sulu Saray'a altı saattir. Sulu Saray'dan Tokad'a giden yoldan bir köy vardır. Buna “Çıkırık” derler. Tokad'a yaklaşık sekiz saattir. Eğer Tokad'dan hareket ederseniz ve o yoldaki bir köy olan Niksar'a doğru yol alırsınız. Burası Kızılbaş köyüdür. Bu köy dağın eteklerinde yatan bir köydür ve köydeki evlerin bahçeleri çok güzeldir.”*⁷⁴⁴

Bu bilgi, köyünden nasıl ayrıldığı ve köyünün de nasıl bir uzaklığa sahip olduğunu anlatması gayesinden ibarettir. Schmidt'in koyduğu ek nüshayı burada da vermek yerinde olacaktır.

⁷⁴² Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi*, s.21.

⁷⁴³ Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi*, s.13.

⁷⁴⁴ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlu Vasfi Efendi 1800-1825”, s.184-185.



Resim 5.1. Kabudlu Vasfi'nin El Yazmasından Bir Örnek⁷⁴⁵

Vasfi Efendi kapılanma mevzuu üzerinden çok sayıda delibaşının ismini zikretmektedir. Ayrıca bir delinin nasıl işsiz kaldığı ve kapılandığını detaylı olarak anlatmaktadır. Bundan yukarıda kısaca bahsedilmişti. Ama burada delilerin kapılarına gittikleri beylerden örnekler vermek yerinde olacaktır. Bir gece Mahmud Tiran, Kara Kadı isimli birinin evinde misafir olarak kaldığında, dışarıdan top tüfek sesleri duyulmuştur. Bu sesler üzerine asker bir tarafa dağılır ve Mahmud Tiran öldürülür. Vasfi Efendi de firar etmiştir. Üç yüz askerle beraber, üç gün üç gece ilerleyip Zara'ya ulaşmışlardır. Sivas Paşası'nın onları öldürmek için üzerlerine asker gönderdiğini öğrenince, dağılmışlardır. Deli Mustafa, yirmi beş atlı ile birlikte oradan kurtulmuş ve Kayseri'ye varmıştır. Orada da Memiş Paşa'ya, aylığı yirmi beş kuruşa kapılanmıştır. Hatta burada bir gün Erciyes Dağı eteklerinde binişe gittiklerinde güneş tutulmasına şahit olmuş, gündüz vakti yıldızların çıktığını görmüş ve bunun da bir buçuk saatten fazla sürdüğünü söylemektedir.⁷⁴⁶ Bahsi geçen başka

⁷⁴⁵ Schmidt, "The Autobiography of Kabudlu Vasfi Efendi 1800-1825", s.184.

⁷⁴⁶ Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi*, s.12.

bir birlik de “Kör İbrahim”in maiyetindeki düzensiz süvari birlikleridir. Yani Kör İbrahim, bir delibaştır. Bunun gibi adı geçen bir başka lider de “Mahmud Kıran”dı.⁷⁴⁷

Deli Mustafa’nın anlattığı bilgilere göre aralarında olup da Türkçe bilmeyen bir delibaşı vardır. Bu delibaş da daha ziyade avlanmayı çok seven birisidir. Bunun adının da “Savaş Beg” olduğunu belirten müellif, daha sonra maiyetlerindeki delilerle birlikte buna katıldıklarını söylemiştir.⁷⁴⁸ Bundan sonra adı geçen, “Dumanoğlu” adındaki delibaştır. Bu da delibaşı olan Mahmud Paşa’nın maiyetinde ve çok cesurdur. Bir gün delibaşı, aylık ücret konusunda bununla tartışırken, sonunda gelir kaybına uğramıştır. İsmi zikredilenlerden biri de “İnce Arap” tır. Bu İnce Arap da bir delibaştır ve çok cesurdur. Müellif daha sonradan delibaşı olan Dumanoğlu’nun maiyetinde bulunan “Deli Mustafa”nın da çok iyi cirit oynadığına şahit olmuştur. Müellifin şahitliğine göre bir gün Deli Mustafa, Dumanoğlu’nun tek bir işaretiyle yine cirit oynamaya başlar. Ama bu oyunu oynarken diğer tüm delileri de baya korkutur. Zira oyunu bile, son derece gerçekçi ve cesur oynamıştır. Müellif bu delibaşla ilgili daha evvelden babasının bir şeyler anlattığını ve bu nedenle kendisi hakkında az çok fikir sahibi olduğunu söylemiştir. Bu delibaşı, Deli Mustafa’nın babasına demiş ki: *“sen ve sen Deli Mustafa her biriniz bir tarafa gidin ve cirit oynayın. Hanginiz kimden daha iyi oynarsa ve kazanırsa, ona çok güzel ve üstün bir at vereceğim.”*

Bunun üzerine babası şöyle anlatmış:

ben ve bu Deli Mustafa hazırlandık. Birbirimize saldırarak, vurmaya başladık. Zaten cirit oynadığımız yer, otsu bir ova idi. Bir tarafta da bir değirmen çarkı dönüyordu. Mustafa bana bir sopa attı ve bilahare geriye doğru kaçtı. Ardından değirmen çarkının yanına indi. Bir keresinde onun peşinden koştum ve ağladım. Sırtına bir sopa doğrulttum. Çubuğu kulağının arkasına doğru vurduğumu, onun sefil bir şekilde kalışından anladım. Kendi bir yere, atı bir yere düştü. Soytarılar da hep bir ağızdan bağırdılar. “Bravooo!”.⁷⁴⁹

Buradaki soytarılar ifadesi şakşakçılar gibi bir anlamda kullanılmış olmalıdır. İfade edildiği gibi Vasfi Efendi’nin hatıratında bu şekilde geçiyor mu bilinmez ama soytarı ifadesi bir çeviri tercihi de olabilir. Daha sonra Vasfi Efendi’nin babası şöyle devam etmiştir: *“böylece oldu. Delibaşı bana daha üstün bir*

⁷⁴⁷ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825”, s.190-191.

⁷⁴⁸ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825”, s.200.

⁷⁴⁹ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825”, s.224-225.

at verdi. Bu beyaz bir attı. Hep “ah” diye bağırdım. Bu atla kâfirlere attığım her darbeden sonra “ah” diye bağırdım.” Buradaki “ah” ifadesi bir sevinçten ileri gelen “oh” ifadesinin yerini karşılamak için verilmiş olabilir.

Sözü edilen bu delibaşı ve İnce Arap sancaklarını açtı ve kâfirlere yaklaştık. Kâfirler alt çeyrekte kaldılar. Bir top menzili içinde yaklaştığımızda az evvel bahsedilen Mahmud Paşa, kurtarmaya geldiğimizi gördü. Hemen dağın zirvesinden bir grup ayak askeri ve gittiğimiz mahallenin yanına taşındı. Sancakları çözdük ve “Allah Allah” diye bağırarak kâfirlere karşı at başlarını kaldırdık ve hareket ettik. Ayak askerleri dağdan değil, zirveden aşağı inip alt çeyreğinden çıkan kâfilere silahlarını ateşlediler. İnce Arap bir yönden ve başka bir yönden de biz. Neredeyse çeyreğe ulaşır ulaşmaz kâfirler tüfenklerini içeriden ateşlemeye başladılar. O anda Allah diye bağırmaya başladım. Atımın kafasını kaldırdım ve kâfirlere gitmek için kesin bir karar aldım. Babam sancak taşıyordu. Ben de onun alt tarafında yanındaydım. Babam dedi ki: “bu bir şövalye savaşı değil, bu kâfirler hiç görmediğimiz pusulardan yaklaşıyor.” Bu sırada babam bana birçok öğüt de veriyordu. O esnada Delibaşı Dumanoglu ilerledi. Gönüllülere ve bize emretti. Biz de hemen kaçmaya başladık. Bu sırada delibaşının atı da yanında olan diğer erkeklerin atlarına çarptı. Sancakların birçoğu gitmişti ve askerlerin nerede olduğu da bilinmiyordu. Her neyse beni köyden bu şekilde çıkardılar ve benimle birlikte gönüllülerin de ağırlarını dindirdiler.⁷⁵⁰

Mahmud Paşa topuzunu almış ve maiyetindeki birliği ile beraber kâfirleri siperlerden tam üç kez kovalamıştır. Delibaşı olan Deli Ahmed’de bu sırada Vasfi Efendi’nin bulunduğu taraftadır. Kâfirler ona karşı harekete geçmişler ve siperlerini almışlardır. Daha sonra müellifin bulunduğu yere doğru kaçmışlardır. Ancak Deli Mustafa’nın burada anlattığı oldukça vahim bir hadise vuku bulmuştur ki Deli Ahmed başından vurularak, oracıkta şehit olmuştur. Ancak bu sırada çarpışmanın tüm şiddetiyle devam ettiğini belirten Deli Mustafa, bir tepenin üzerinde kaldıklarını ve artık tüm delilerin burada savaştıklarını söylemiştir. Dumanoglu ile Vasfi Efendi’nin babası ise başka bir yerdeki hendekte savaşmışlardır. Sonra Dumanoglu sancakları kaldırırken, babası da sancağını eline almış ve kaleyi güçlendirmeye gitmişlerdir. Kale ele geçirilmiştir. Bu sırada içeride “Deveoglu” adında bir binbaşı bulunmaktadır. Bu Deveoglu, Delibaşı Dumanoglu ve babası, yanlarındaki beş altı kişi ile birlikte yönlerini Deli Mustafa’nın olduğu tarafa doğru çevirerek, kendilerini kalenin kulesinden aşağı atmışlardır. Bu hadisede biri başını kırarken, biri kolunu bir diğeri bacağını kırmıştır. Ama nihayetinde yuvarlana yuvarlana Vasfi Efendi’nin

⁷⁵⁰ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825”, s.226-227.

bulunduğu siperin dibine kadar gelmişlerdir. Tüm bu hadiselerin vuku bulduğu sırada ise Mahmud Paşa durmaksızın orduyu gayrete getirmeye devam etmiştir.⁷⁵¹

Bir gün Erzurum Valisi Hafız Ali Paşa ile Erzurum'a dönen Vasfi Efendi, beraberindeki iki yüz atlı ile beraber harçları kesilerek salıverilmiştir. Bunun üzerine yola çıkan deliler, Aşkale'ye kadar gelip bu defa, Kars'ta bulunan Beylanlı Hacı Mustafa Paşa'nın harçları kesildiği anda kendilerine harç vereceğini söyleyerek, onları çağırdığını öğrenmiştir. Bu haber üzerine, beraberindeki delilerle birlikte Kars'a gitmiştir. Aylık otuz beş kuruşa kapılanmış olan deliler, ardından Gümrü taraflarında Ruslarla savaşmak için altı yüz deli atlısı olarak yola koyulmuşlardır ki⁷⁵² yukarıda Moskof olayında bundan sonra Ruslarla aralarında yaşananlar anlatılmıştı. Bunların dışında ilgili yerde müellif iki deli askerinin ismine daha işaret etmiştir. Bunlardan birisi Arnavut binbaşılardan "Deli Yaçu Paşa" (Paşo), diğeri de "Şul Çukucu Paşa" dır. Yine ismi geçen bir başka deli askeri "Salih Çam" iken, bir başkası da "İşkodralı Mustafa Beg" dir. Bunlar yüzlerce Arnavut askeriyle birlikte oraya gelenlerdendir.⁷⁵³ Müellifin bahsettiği bir başka deli askeri de Delibaşı olan "Deli Ahmed" dir. O da düzensiz süvari birliklerinin başında bulunan Mahmud Paşa'nın maiyetindeki subaylardan birisidir.⁷⁵⁴ Yine ismi zikredilen delilerden biri de "Yörük Musa" idi. Zaten bu isme daha önceden de değinilmişti. Bu Yörük Musa, müellif Deli Vasfi Efendi'nin babasını bizatihi yakından tanıdığı için Deli Mustafa onun birliğine verildiği zaman kendisiyle pek alakadar olmuştur. Öyle ki konağında dahi ağırlamıştır. Bu misafirlik esnasında seferlerle ilgili sohbet etme imkânı bulmuşlardır. Vasfi Efendi, bu sohbetten çok bilgi edindiğini belirtmektedir.⁷⁵⁵ Tabi Deli Mustafa'nın edindiği bu malumat, seferler ve gidişata yönelik askeri bilgiler olup, kendisinin daha deneyimli olmasına da katkı sağlamıştır. Yörük Musa da onun babasını tanıması nedeniyle ona güvenerek, birçok bilgiyi gönül rahatlığıyla paylaşmış ve nasıl davranması gerektiği konusunda da yönlendirmelerde bulunmuştur.

Deli Mustafa, Kızılhisar kalesinde "Ömer Beg" adında bir bey olduğunu ve bu delinin kendi maiyetine almak için bir deli süvari birliği istediğini, bu istek

⁷⁵¹ Schmidt, "The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825", s.228-229.

⁷⁵² Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi*, s.13.

⁷⁵³ Schmidt, "The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825", s.230-231.

⁷⁵⁴ Schmidt, "The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825", s.234-235.

⁷⁵⁵ Schmidt, "The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825", s.243.

üzerine kendisinin maiyetine iki yüzden fazla deli süvarinin verildiğini ve kendisinin de bu delilerin arasında olduğunu söylemesi yine oldukça güzel bir detaydır. Zira verdiği bu isimler ile daha öncede Osmanlı arşiv vesikalarında dahi geçmeyen birçok delinin ve delibaşının ismine işaret edilmiştir. Deli Mustafa, Ömer Beg'in maiyetine neden deli askerleri istediğini bir kuşatma ile açıklamaktadır. Ömer Beg, yazılanlara göre kâfirler tarafından ağır bir kuşatma altındadır. Bu sırada Vasfi Efendi de Yörük Musa tarafından Ağrıboz kalesinde istihdam edilmektedir. Bu delibaşı tarafından kendilerine bir sözleşme verilmiştir. Ömer Beg ise Kızılhisar doğumlu olup, sonradan buraya kapucubaşı olarak tayin edilmiştir. Daha sonra da mütesellim olmuştur. En nihayetinde de miladi 26 Temmuz 1823'te Çarhacı Ali Paşa'nın yerine Ağrıboz kalesine muhafız olmuştur.⁷⁵⁶ Vasfi Efendi, bu sırada özellikle Ağrıboz kalesi kuşatmasında Ömer Beg'in yanına giden deliler için şöyle söylemektedir: *"deli atlılarının da amma heybeti vardı."*⁷⁵⁷ Deli Mustafa, bu sırada görüp bizatihi konuştuğu delilerin isimlerini de şöyle sıralamaktadır: "İnce Arab, Yörük Musa, Çırkacı Ali, Bağrı Açık, Ömer Beg, Osman Paşa, Hasan Paşa, Ali Paşa, Binbaşı Deveoğlu, Kasım Ağa, Kurt Yusuf ve Kurt Ali." Öte yandan hatıratından edinilen bilgilere göre, yeniçeriler ve Müslüman diğer askerler seferlere giderken *"Allah, en büyüktür"* diye bağıyorlardı. Bu eserin çevirisini yapan Schmidt şöyle yazmıştır: *"Allah is greatest"*.⁷⁵⁸ Çevirisi bu şekilde yapılan cümle ihtimaldir ki yeniçerilerin okudukları Bektâşî gülbangındaki naradan ileri gelmektedir ki bu da *"Bismişah Allah Allah"*tır. Müellif Vasfi Efendi, yine seferler sırasında çarpışan yeniçerilerinden şöyle bir ses geldiğine de şahit olduğunu belirtmektedir: *"Bre hay, bre huy!"*.⁷⁵⁹ Bu da muhtemelen yeniçerilerin cenk ederken kendi güç ve kudretlerini ispatlanmaları için çıkardıkları gür seslerden biridir. Bu cümleden olarak Deli Mustafa, eserinde üç yerde kalelerdeki mücadelelerinden bahsederken, *"Yekdir Mevlâ Yek!"* Diye bağırdıklarını da belirtmektedir ki bu durum muhtemelen kale bekçiliği yapan askerlerin o anki şevkle söyledikleri bir zikir olabilir.⁷⁶⁰ Burada ilk dikkat çeken husus, tıpkı yeniçeriler gibi delilerin ve hatta diğer birçok askerinin de cenklerde kendi inanışlarına uygun zikirler çekerek, kendilerini motive etmeleridir. Bu bağlamda yine

⁷⁵⁶ Schmidt, "The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825", s.244-245.

⁷⁵⁷ Schmidt, "The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825", s.246.

⁷⁵⁸ Schmidt, "The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825", s.253.

⁷⁵⁹ Schmidt, "The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825", s.256.

⁷⁶⁰ Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi*, s.46.

Schmidt tarafından eserin orijinalinden alınan ve İngilizce tercümesinde kullanılan belgenin resmini ek olarak vermek yerinde olacaktır.



Resim 5.2. Kabudlu Vasfi'nin El Yazmasından İkinci Bir Örnek⁷⁶¹

Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi, eserinde delillerle ilgili çok ayrıntılı bilgiler vermiştir ki bunlardan delillerin nasıl bir asker oldukları hatta klasik dönem delillerden de oldukça farklı oldukları anlaşılmaktadır. Mesela bu bağlamda ilk dikkat çeken husus, önce Moskof ardından Kürtlerle olan çekişmede güç bela kaçarak, canlarını zor kurtarmalarıdır. Oysa klasik deliller, tam tersi ölüme meydan okuyan ve bunu her fırsatta göstermeye çalışan deli oğlanlardı. Bu anlamda her ne kadar çoğu kaynakta birbirinin devamı gibi anlatılsa da ikinci dönem delillerin klasik delillerin yerini tutamadığı açıkça görülmektedir. Öte yandan bu satır arası bilgilerin günümüze kadar ulaşmasını sağlayan Deli Mustafa, Sapanca nehrinden geçerken yaşadığı bir hadiseyi de kaleme almayı unutmamıştır. Deli, buradan geçerken on iki keselik para bulmuştur. Ancak “*bu para, haram maldır*” diyerek, paranın sahibini bulup, kendisine ulaştırmıştır. Paranın sahibi de Deli Mustafa'nın bu duyarlılığına karşın, paranın içinden elli kuruş alarak kendisine hediye etmiştir. Bunun üzerine Deli Mustafa: “*bereket versin, helal maldır*” diyerek, parayı kabul etmiştir. Aslında bu durum delillerin yağma olayıyla çelişkili gibi görünse de farklı açılardan

⁷⁶¹ Schmidt, “The Autobiography of Kabudlu Vasfi Efendi 1800-1825”, s.257.

değerlendirilmelidir.⁷⁶² Zira Deli Mustafa yağma yapıldığı sırada ya sefere giden görevli askerdir ya da isyan bastırmaya giden devletin askeridir. Ama o parayı bulduğunda üniformasından bağımsız olarak yalnızca bir insandır. Yaptığı davranış, yaşadığı o dönemde fazlasıyla duyarlılık göstergesidir ki bu da Kabudlu Vasfi Efendi'nin kişiliği hakkında ipucu vermektedir. Nitekim yeniçeriler de asker olmalarına rağmen, sırf delileri kışkırdıkları ve kendilerinden önce ganimet getirdikleri için onların mallarını yağmalamışlardı. Buna istinaden çevresel şartlar böyle olsa dahi Deli Mustafa, ocak içerisinde delidir, eserini kaleme aldığıda Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi'dir. Ancak unutulmamalıdır ki çok önemli bir ayrıntı olarak, kendisi aynı zamanda bir hacıdır. Üstelik buna benzer bir başka ayrıntı da Ermeni köylerinden genelde kâfir olarak bahsetmesine karşın, İran topraklarındaki bir Kürt aşiretinin, iki Ermeni köyüne saldırıp, kadınlarını esir etmesi üzerine onlardan “bizim köylerden iki Ermeni köyü” olarak bahsetmesidir. Bu ifade çok önemli olup, onun kâfir anlayışındaki ayırıma dikkat etmesi bakımından da oldukça kıymetlidir.⁷⁶³ Verilen bilgilerden anlaşıyor ki Deli Mustafa, diğer askerlerden biraz daha farklı ve inandığı gibi yaşamaktadır. Mesela buna bir örnek olarak, Deli Mustafa'nın köle pazarından siyahi kızlardan birini cariye olarak satın almış ve o dönemde yaralı olan babasına bakması için onu bir hemşire gibi evinde çalıştırarak, babasının iyileşmesine yardımcı olması verilebilir.⁷⁶⁴

⁷⁶² Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi*, s.8.

⁷⁶³ Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi*, s.10.

⁷⁶⁴ Koçyiğit, *Kabudlu Mustafa Vasfi Efendi*, s.17.



6. SONUÇ

Deliler Ocağı'ndan bahseden daha önceki çalışmalara ek olarak, bu çalışmada delilerle ilgili şu sonuçların çıkarılması mümkündür.

Deliler Ocağı, XV. yüzyılın sonlarında Rumeli'de ortaya çıkan, oldukça cesur savaşı, giydikleri hayvan postlarıyla birlikte düşmana korku salan ve savaşıırken de bileklerinin hakkını verebilen yiğitlerden oluşmaktadır. Kimi zaman merasimlerde kesici ve delici nesnelerle yaptıkları gösterilerle ölüme meydan okuyan bu askerler, menkabelere dahi konu olmuşlardır. Osmanlı ordusu içinde belki de en renkli olarak tanımlanabilecek şekilde tarif edilen bu ocağın askerleri, isimlerinin hakkını vererek yaşamışlardır. Bu nedenle onlara halk tarafından deli, devlet tarafından delil denilmesinin pek bir önemi yoktur. Ancak daha öncede bahsedildiği gibi söz konusu olan bu isim karmaşası, araştırmayı bu anlamda biraz güçleştirmektedir. Çünkü klasik dönem delilerden bahseden Osmanlı kroniklerinin sayısı bir bakıma az denilebilecek kadardır. Sonradan oluşturulan delilerden bahseden kaynakların da genelde Osmanlı arşiv belgelerinden oluşması, araştırmacıların işini zorlaştırmaktadır. Bunun sebebi ne yazık ki delilerle ilgili bir dönemi aydınlatabilecek mahiyette yeteri kadar bilgi ve belgenin bulunmamasıdır. Bundan ötürü birçok araştırmacı, Deliler Ocağı'nı tek bir ocak ve iki ayrı dönem olarak ele almıştır. Bu ayırım, kısmen doğru kabul edilebilir. Neticede delilerin zamanla isimlerinden kıyafetlerine kadar birçok özelliklerinin değiştiği bir gerçektir. Ancak ocak, esasında iki farklı askerî birliğe sahiptir ki gerek Osmanlı kronikleri, gerekse Osmanlı arşiv belgeleri bu görüşü desteklemektedir.

Deliler Ocağı hakkında yapılmış detaylı bir çalışmaya bugüne kadar rastlanmamıştır. Hususi anlamda delileri inceleyen araştırmacıların birçoğunun çalışmaları ise ya belge ya da Osmanlı kroniklerinin derinlemesine incelenmemesi üzerine bir bakıma eksik kalmıştır. Bunun sebebi daha öncede belirtildiği gibi delilerin dönem ve fonksiyonlarının birbiriyle karıştırılmasından ileri gelmektedir. Bu bağlamda delileri detaylı olarak inceleyen bu çalışmada varılan ve yukarıda bahsedilen isim ve dönem karmaşasından başka bir diğer sonuç da ocağın askerlerinin kıyafetleri arasındaki farklılıklardır. İlgili bölümde detaylı olarak ele alınan kıyafet konusu, aslında sonradan oluşturulan delilerin dış görünüşleri üzerine yapılan değerlendirmelerin, klasik deliler ile birlikte anlatılmasıdır. Oysa ocağa

ismini veren ve olağanüstü görünümleriyle bugün dahi abartılı bir şekilde anlatılan klasik deliler, meşhur hayvan postları ve kuşkanatlarıyla nam salmış olan askerlerdir. İkinci dönem deliler ise bunlara nazaran daha sade giyinen ve genelde saten kumaşları kıyafetlerinde tercih eden askerlerdir. Dolayısıyla iki askerî birliğin kıyafetleri birbiriyle karıştırılmamalıdır. Bu cümleden olarak çalışmada ulaşılan bir başka sonucun da delilerin maaşları olduğunu söylemek mümkündür. Sonradan oluşturulan deliler, kaynaklarda paralı istihdam edilen süvari birlikleri gibi bahsedilirken, Osmanlı arşiv belgelerinde ulufeli askerler olarak bahsedilmişlerdir. Klasik deliler bilindiği gibi valilerden maaş alan ve buna ek olarak standart savaş ganimeti hisseleri olan askerlerdir. Yani klasik deliler, valiler ile teker teker sözleşme yaparken, ikinci dönem deliler ise delibaşları aracılığıyla toplu sözleşme yaparlardı. Ancak kaynakların yetersizliğinden dolayı, delilerle ilgili XVII. yüzyılın ikinci yarısı gibi bir dönem henüz aydınlatılamamıştır. Bu nedenle ulufeli olarak anılan ikinci dönem delilerin maaşları da yalnızca bu çalışmada incelenen belgelerin verdiği bilgilerle sınırlıdır.

Deliler Ocağı ile ilgili varılan bir başka sonuç ise eşkıyalık yapan delilerin hepsinin Celâlî eşkıyaları ile beraber ayaklanmadığıdır. Bu konuda bazı kaynaklar her ne kadar meşhur Celâlî eşkıyası Karayazıcı'nın kardeşi, Deli Hasan'ın bu ocağa mensup bir eşkıya olduğunu belirtse de şimdilik bu görüşü destekleyecek mahiyette herhangi bir belge bulunmamaktadır. Bu durum ihtimaldir ki deli sıfatını bir kahramanlık nişanesi olarak kullanan Celâlî eşkıyalarının, işsiz kaldığı için eşkıyalığa başlayan delilerle aynı nedenlerden dolayı isyan etmelerinden ve “deli” olarak anılmalarından kaynaklanmaktadır. İkinci dönem deliler, işsiz kaldıklarında İtalyan Condottieri gibi grup halinde iş aramakta ve bulamadıklarında da grup halinde eşkıyalık etmekteydiler. Bu durum göz önüne alındığında, eşkıya delilerin Celâllilere katılmış olma ihtimali bulunmaktadır. Ancak ne Osmanlı kroniklerinde ne de Osmanlı arşiv belgelerinde bu görüşü destekleyecek nitelikte herhangi bir bilgi bulunmadığından ötürü, ileri sürülen görüşler de yalnızca ihtimal dâhilinde değerlendirilmelidir.

Netice olarak bu araştırmada; delilerin isimleri, dönemleri, kıyafetleri, inançları, maaşları ve eşkıyalıkları gibi konular üzerinde durulmuş ve ilgili konular hakkındaki soru işaretleri aydınlatılmıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nde “Deliler

Ocağı” adı altında tek bir birlik gibi anlatılan iki farklı teşkilat olduğu görülmüştür. Her ne kadar kaynak eksikliğinden ötürü eksik kalan noktaları olsa bile bu araştırmayla, klasik deliller ile sonradan oluşturulan ve onlara benzetilmek istenilen ikinci dönem deliller hakkında detaylı bilgiler verilerek, Osmanlı askerî tarihine bu bağlamda katkı sağlanmaya çalışılmıştır.





KAYNAKLAR

- Afyoncu, Erhan. *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu 2*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2004.
- Afyoncu, Erhan. *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu 3*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005.
- Agoston, Gabor. “Osmanlılarda Askeri Güç ve Silah Endüstrisi”. *Osmanlı Askeri Tarihi*. İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi, 2011.
- Agoston, Gabor. *Guns for the Sultan, Military Power and the Weapons Industry in the Ottoman Empire*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Ağa, Ali Bayramoğlu. *Ümmü'l-Gazâ Harp Sanatı ve Aletleri*. Çev., Salim Ayduz. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2013.
- Ak, Mahmut. “Tiryâkî Hasan Paşa”. *DİA*. 41 (2012).
- Akdağ, Mustafa. *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celali İsyanları"*. İstanbul: YKY, 2009.
- Akgündüz, Ahmed ve Öztürk Sait. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*. 6.Kitap, Kanuni Devri Kanunnâmeleri, II.Kısım Eyâlet Kanunnâmeleri II. İstanbul: FEY Vakfı, 1993.
- Akgündüz, Ahmed ve Öztürk Sait. *Bilinmeyen Osmanlı*. İstanbul: OSAV, 1999.
- Akgündüz, Ahmed ve Öztürk Sait. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*. 1.Kitap, Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fâtih Devri Kanunnâmeleri. İstanbul: FEY Vakfı, 1990.
- Akgündüz, Ahmed ve Öztürk Sait. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*. 3.Kitap, Yavuz Sultan Selim Devri. İstanbul: FEY Vakfı, 1991.
- Aksan, Virginia H. “18. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı'da Zorunlu Askerlik Stratejileri.” *Devletin Silâhlanması Ortadoğu ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)*. Derleyen: Erich Jan Zürcher. Çev., M. Tanju Akad. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Aksulu, Melek. *Mohaç Esiri Bartholomaeus Georgievic (1505-1566) ve Türklerle İlgili Yazıları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Aktepe, Münir. “Abdülhamid I.” *DİA*. 1 (1988).
- Alkan, Mustafa. “Osmanlı Devleti'nde Akıncı Ocağının Sonu.” *Gazi Akademik Bakış Dergisi* 7, no. 13 (2013).
- Alkan, Mustafa. *Osmanlılarda Hilâfet 1517-1909 "Geçişi,Tarihi Gelişimi ve Tesirleri"*. İzmir: Çağlayan Yayınları, 1997.

- Alkan, Mustafa. "Osmanlı Devletinde Merkez Teşkilatı." *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı*
- Alkan, Mustafa. "Yeniçeriler ve Bektaşilik." *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, no. 50 (2009).
- Alkan, Mustafa. *Adana Vakıfları İnsan, Vakıf ve Şehir*. Ankara: TTK Yayınları, 2014.
- Alkan, Mustafa. *Yunus Emre'nin İzinde Bir Sûfî Said Emre*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.
- And, Metin. "XVI. Yüzyılda Eyâlet Askerleri ve Deliler." *Hayat Tarih Mecmuası*, Tifdruk Matbaacılık Sanayii A.Ş. Basımevi:1, no. 4 (1970).
- And, Metin. *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.
- And, Metin. *Osmanlı Tasvir Sanatları 1*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1982.
- Anıl, Mehmet. "Efsanelerle Büyüyen Gerçek." *Yeniçeriler*. İstanbul: Karakarga Yayınları, 2019.
- Apaydın, Yunus. "Sahabi Sözünün Hukuki Değeri." *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'e Armağan*. S.4, 1994.
- Arif, Mehmed. *Başımıza Gelenler, Bir İmparatorluğun Dramatik Kaybı 93 Harbi'nde Doğu Anadolu Cephesi*. Çev., İlyas Özdemir. İstanbul: Babıâli Kültür Yayınları, 2015.
- Arslan, H. Çetin. *Erken Osmanlı Dönemi (1299-1453)'nde Akıncılar ve Akıncı Beyleri*. Cilt 1, *Osmanlı*. Ankara: Balkan Ciltevi, 1999.
- Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Spor*. Hazırlayan: BOA. İstanbul, 2018.
- Arşiv Vesikaları, Âl-i Emiri: BOA. AE-SABH-I-00342-23885-0001.
- Arşiv Vesikaları, Âl-i Emiri: BOA. AE-SABH-I-00342-23885-0002.
- Arşiv Vesikaları, Âl-i Emiri: BOA. AE-SSLM-III-00013-00756-001.
- Arşiv Vesikaları, Âl-i Emiri: BOA. AE-SSLM-III-00041-02389-001.
- Arşiv Vesikaları, Âl-i Emiri: BOA. AE-SSLM-III-00041-02390-001.
- Arşiv Vesikaları, Âl-i Emiri: BOA. AE-SSLM-III-00041-02391-001.
- Arşiv Vesikaları, Âl-i Emiri: BOA. AE-SSLM-III-00041-02392-001.
- Arşiv Vesikaları, Âl-i Emiri: BOA. AE-SSLM-III-00041-02393-001.

Arşiv Vesikaları, Âl-i Emiri: BOA. AE-SSLM-III-00088-05321-001.
Arşiv Vesikaları, Âl-i Emiri: BOA. AE-SSLM-III-00103-06207-001.
Arşiv Vesikaları, Âl-i Emiri: BOA. AE-SSLM-III-00166-09967-001.
Arşiv Vesikaları, Âl-i Emiri: BOA. AE-SSLM-III-00166-09968-001.
Arşiv Vesikaları, Âl-i Emiri: BOA. AE-SSLM-III-00166-09969-001.
Arşiv Vesikaları, Âl-i Emiri: BOA. AE-SSLM-III-00252-14653-001.
Arşiv Vesikaları, Âl-i Emiri: BOA. AE-SSLM-III-00253-14669-001.
Arşiv Vesikaları, Âl-i Emiri: BOA. AE-SSLM-III-00253-14675-0001.
Arşiv Vesikaları, Âl-i Emiri: BOA. AE-SSLM-III-00253-14675-0003.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Askeriye: BOA. C-AS-00045-02057-001.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Askeriye: BOA. C-AS-00045-02081-001.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Askeriye: BOA. C-AS-00076-03582-001.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Askeriye: BOA. C-AS-00079-03726-001.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Askeriye: BOA. C-AS-00086-03999-001.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Askeriye: BOA. C-AS-00120-05368-001.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Askeriye: BOA. C-AS-00169-07420-001.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Askeriye: BOA. C-AS-00214-09164.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Askeriye: BOA. C-AS-00243-10236-001.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Askeriye: BOA. C-AS-00338-14003-001.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Askeriye: BOA. C-AS-00349-14449-001.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Askeriye: BOA. C-AS-00378-15648-001.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Askeriye: BOA. C-AS-00378-15648-002.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Askeriye: BOA. C-AS-00483-20142-001.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Askeriye: BOA. C-AS-00551-23102-001.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Askeriye: BOA. C-AS-00551-23105-001.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Askeriye: BOA. C-AS-00579-24353-001.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Askeriye: BOA. C-AS-00579-24353-002.

Arşiv Vesikaları, Cevdet Askeriye: BOA. C-AS-00701-294-003.

Arşiv Vesikaları, Cevdet Askeriye: BOA. C-AS-00701-294-005.

Arşiv Vesikaları, Cevdet Askeriye: BOA. C-AS-00701-294-007.

Arşiv Vesikaları, Cevdet Askeriye: BOA. C-AS-00701-29439-001.

Arşiv Vesikaları, Cevdet Askeriye: BOA. C-AS-00890-38281-001.

Arşiv Vesikaları, Cevdet Askeriye: BOA. C-AS-00890-38281-002.

Arşiv Vesikaları, Cevdet Askeriye: BOA. C-AS-01013-44398-001.

Arşiv Vesikaları, Cevdet Askeriye: BOA. C-AS-01024-44894-001.

Arşiv Vesikaları, Cevdet Askeriye: BOA. C-AS-01104-48812-001.

Arşiv Vesikaları, Cevdet Askeriye: BOA. C-AS-01180-52590-001.

Arşiv Vesikaları, Cevdet Askeriye: BOA. C-AS-0824-35050-001.

Arşiv Vesikaları, Cevdet Dâhiliye: BOA. C-DH-00010-00457-001.

Arşiv Vesikaları, Cevdet Dâhiliye: BOA. C-DH-00010-00457-002.

Arşiv Vesikaları, Cevdet Dâhiliye: BOA. C-DH-00039-01907-001.

Arşiv Vesikaları, Cevdet Dâhiliye: BOA. C-DH-00042-02086-001.

Arşiv Vesikaları, Cevdet Dâhiliye: BOA. C-DH-00067-03337-001.

Arşiv Vesikaları, Cevdet Dâhiliye: BOA. C-DH-00152-07558-001.

Arşiv Vesikaları, Cevdet Dâhiliye: BOA. C-DH-00194-09654-001.

Arşiv Vesikaları, Cevdet Dâhiliye: BOA. C-DH-00241-12011-001.

Arşiv Vesikaları, Cevdet Dâhiliye: BOA. C-DH-00264-13165-001.

Arşiv Vesikaları, Cevdet Dâhiliye: BOA. C-DH-00277-13844-001.

Arşiv Vesikaları, Cevdet Dâhiliye: BOA. C-DH-00279-13919-001.

Arşiv Vesikaları, Cevdet Dâhiliye: BOA. C-DH-00289-14407-001.

Arşiv Vesikaları, Cevdet Dâhiliye: BOA. C-DH-00309-15405-001.

Arşiv Vesikaları, Cevdet Maliye: BOA. C-ML-00079-03637-001.

Arşiv Vesikaları, Cevdet Maliye: BOA. C-ML-00195-08061-001.

Arşiv Vesikaları, Cevdet Maliye: BOA. C-ML-00207-08547-001.

Arşiv Vesikaları, Cevdet Maliye: BOA. C-ML-00782-31927-001.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Maliye: BOA. C-ML-00782-31927-002.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Maliye: BOA. C-ML-00782-31927-003.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Zabdiye: BOA. C-ZB-00020-00957-001.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Zabdiye: BOA. C-ZB-00024-01184-001.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Zabdiye: BOA. C-ZB-00024-01184-002.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Zabdiye: BOA. C-ZB-00026-01266-001.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Zabdiye: BOA. C-ZB-00037-01814-001.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Zabdiye: BOA. C-ZB-00037-01814-002.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Zabdiye: BOA. C-ZB-00038-01854-001.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Zabdiye: BOA. C-ZB-00039-01950-001.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Zabdiye: BOA. C-ZB-00053-02602-001.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Zabdiye: BOA. C-ZB-00070-03496-001.
Arşiv Vesikaları, Cevdet Zabdiye: BOA. C-ZB-00086-04261-001.
Arşiv Vesikaları, Hatt-ı Hümayun: BOA. HAT-00073-03040-D-00001.
Arşiv Vesikaları, Hatt-ı Hümayun: BOA. HAT-00080-03349-00001.
Arşiv Vesikaları, Hatt-ı Hümayun: BOA. HAT-00081-03378-00001.
Arşiv Vesikaları, Hatt-ı Hümayun: BOA. HAT-00091-003714-00001.
Arşiv Vesikaları, Hatt-ı Hümayun: BOA. HAT-00091-003714-00002.
Arşiv Vesikaları, Hatt-ı Hümayun: BOA. HAT-00509-25025-00001.
Arşiv Vesikaları, Hatt-ı Hümayun: BOA. HAT-01232-48007-00001.
Arşiv Vesikaları, Hatt-ı Hümayun: BOA. HAT-01232-48007-00002.
Arşiv Vesikaları, Hatt-ı Hümayun: BOA. HAT-0421-21713-00001.
Arşiv Vesikaları, Hatt-ı Hümayun: BOA. HAT-0421-21713-00002.
Arşiv Vesikaları, Hatt-ı Hümayun: BOA. HAT-0510-25040-00001.
Arşiv Vesikaları, Hatt-ı Hümayun: HAT-01079-43961-E-00001.
Arşiv Vesikaları, Sadâret Defterleri: BOA. A.MKT.UM..72-23

- Atalay, Salih. “Eski Harpler ve Silahlar-Pratik Deneyler.” *Yeni Bir Askerî Tarih Özlemi*.
- Aydın, Mustafa. “Revan.” *DİA*. 35 (2008).
- Aydüz, Salim. “Osmanlı Silahları, Silah Üretim Merkezleri ve Literatürü Tarihi.” *Tarih Okulu*. Sayı:X. Ağustos 2011.
- Bağcı, Serpil, Çağman, Filiz, Renda, Günsel ve Tanındı, Zeren. *Osmanlı Resim Sanatı*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006.
- Bayat, Fuzuli. *Türk Kültüründe Deli ve Delilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.
- Benedict Curipeschitz'in Günlüğü, 1530 Yılında Bosna, Sırbistan ve Bulgaristan Üzerinden İstanbul'a Giden Joseph von Lamberg ile Niclas Jurischitz'in Elçilik Günlüğü*. çev.Özdemir Nutku. (aynı dönemdeki bir yazmadan yayımlayan: Lamberg-Schwarzenberg Kontesi Eleonore. Ankara: TTK Yayınları, 1977..
- Bey, Tursun. *Tarih-i Ebü'l-Feth*. Hazırlayan Mertol Tulum. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1977.
- Beydilli, Kemal. “Yeniçeri.” *DİA*. 43 (2013).
- Bilgili, Deveci, Dilek. *Osmanlı Minyatürlerinde “Deli” Figürlerinin Tasvir Analizi*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Boratav, Pertev Naili. *Türk Mitolojisi Oğuzların-Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi*. Çeviren Recep Özbay. Ankara: Bilgesu Yayınları, 2012.
- Bosnavî, Ömer. *Tarih-i Bosna Der Zaman-ı Hekimoğlu Ali Paşa*. Hazırlayan: Kâmil Su. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- Bostan, İdris. “Navarin.” *DİA*. 32, (2006).
- Bozkurt, Fuat. *Türklerin Dini*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1995.
- Bozkurt, Nebi. “Silâh.” *DİA*. 37, (2009).
- Börekçi, Günhan. “Askerî Devrim ve Yeniçerilerin Yaylım-Ateş (Volley Fire) Taktiği.” *Osmanlı Askerî Tarihi*. İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi, 2011.
- Bülbül, Zekeriya. *Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*. Ankara: Nobel Yayınları, 2000.
- Cezar, Mustafa. *Mufasssal Osmanlı Tarihi*. Cilt 2. Resimli-Haritalı. Ankara: TTK Yayınları, 2011.

- Cezar, Mustafa. *Mufasssal Osmanlı Tarihi*. Cilt 3.
- Cezar, Mustafa. *Mufasssal Osmanlı Tarihi*. Cilt 1.
- Cezar, Mustafa. *Osmanlı Tarihinde Levendler*. Ankara: TTK, 2013.
- Çelebi, Arif. *Süleymannâme*. Hazırlayan: Esin Atıl. The Illustrated History of Süleyman The Magnificent. Washington: Topkapı Sarayı Müzaesi Kütüphanesi, 1986.
- Çelebi, Solakzâde Mehmed Hemdemi. *Solakzâde Tarihi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2016.
- Çetinkaya, Gülnaz. *Dede Korkut Hikayelerinde Semboller, Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2015.
- Çoruhlu, Yaşar. *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2000.
- Danişmend, İsmail Hâmi. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. Cilt: 3. İstanbul: Türkiye Yayınları, 1972.
- David, Geza. “Kanije.” *DİA*. 24 (2001).
- David, Geza. “Osmanlı Orduları ve Savaş 1453-1603.” *Türkiye Tarihi 1453-1603*. Editör: Suraiya Faroqhi ve Kate Fleet. Çeviri: Bülent Üçpınar. Cilt 2, Kitap Yayınevi.
- Dede Korkut Hikâyeleri-Kitab-ı Dedem Korkut- Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi*. Çeviri: Ayşegül Çakan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Demirbilek, Salih. “Türk Kültüründe Deliller ve Bunların Dede Korkut Oğuznâmelerine Yansıması.” *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Araştırmaları Dergisi*, no. 5 (2014).
- Du Loir Seyahatnâmesi, IV.Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahın Maceraları*. Çev., Mustafa, Daş. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2016.
- Efendi Fındıklılı Süleyman. *Şemdani-zâde Tarihi Mür'i't-Tevârih II.A*. Hazırlayan: Münir Aktepe. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1978.
- Efendi Selaniki Mustafa. *Tarih-i Selâniki*. Hazırlayan: Mehmet İpşirli. Cilt 1. Ankara: TTK Yayınları, 1999.
- Efendi Selaniki Mustafa. *Tarih-i Selâniki*. Hazırlayan: Mehmet İpşirli. Cilt 2. Ankara: TTK Yayınları, 1999.
- Efendi, Ahmed Lûtfî. *Tarih-i Lûtfî*. C.1.

- Efendi, Mehmed Esad. *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi (Bâhir Efendi'nin Zeyl ve İlaveleriyle)*. 1237-1241/1821-1826. Hazırlayan: Ziya Yılmaz. İstanbul: OSAV, 2000.
- Efendi, Mustafa Naima. *Naima Tarihi*. Çev., Zuhuri Danışman. Cilt 2. İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, 1967.
- Efendi, Mustafa Naima. *Naima Tarihi*. Çev., Zuhuri Danışman. Cilt 1. İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, 1967.
- Efendi, Mustafa Naima. *Naima Tarihi*. Çev., Zuhuri Danışman. Cilt 3. İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, 1967.
- Efendi, Mustafa Naima. *Naima Tarihi*. Çev., Zuhuri Danışman. Cilt 4. İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, 1967.
- Efendi, Mustafa Naima. *Naima Tarihi. Ravzatü'l-Hüseyin Fi Hulâsati Ahbari Hafikayn*. Hazırlayan: Mehmet İpşirli. Cilt 2. Ankara: TTK Yayınları, 2007.
- Efendi, Mustafa Naima. *Naima Tarihi. Ravzatü'l-Hüseyin Fi Hulâsati Ahbari Hafikayn*. Hazırlayan: Mehmet İpşirli. Cilt 3. Ankara: TTK Yayınları, 2007.
- Efendi, Peçevî İbrahim. *Peçevî Tarihi*. Hazırlayanlar: Bekir Sıtkı Baysal. Cilt 1. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- Efendi, Peçevî İbrahim. *Peçevî Tarihi*. Hazırlayanlar: Bekir Sıtkı Baysal. Cilt 2. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- Emecen, Feridun. "İbrâhim Paşa Makbul." *DİA*. 21 (2000).
- Emecen, Feridun. "Yaya ve Müsellem." *DİA*. 43 (2013).
- Emecen, Feridun. "Haçova Meydan Savaşı." *DİA*. 14 (1996).
- Eralp, Nejat. *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar*. Ankara: TTK, 1993.
- Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: MEB Yayınları, 1969.
- Esin, Emel. *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001.
- Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*. Hazırlayanlar: Yücel Dağlı ve Seyit Ali Kahraman. IV.Kitap. İstanbul: YKY, 2000.
- Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*. Hazırlayanlar: Yücel Dağlı ve Seyit Ali Kahraman. 6.Kitap. İstanbul: YKY, 2000.
- Fatih Sultan Mehmed Atam Dedem Kanunu Kanunnâme-i Â-li Osman. Hazırlayan: Abdülkadir Özcan. İstanbul: Kronik Yayınları, 2017.
- Göksel, Sinan Can. *Osmanlı Askeri Düzeni ve Yeniçeriler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2009.

- Gülten, Sadullah. *Heterodoks Dervişler ve Alevîler*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2018.
- Gündüz, Tufan ve Çift, Pelin. *Dede Korkut Destanları*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019.
- Gündüz, Tufan ve Çift, Pelin. *Tarih Bizi Çağırıyor*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2018.
- Güneş, Ahmet. “Eski/Geleneksel Dünyada Fikrî ve Kurumsal Benzerliklere Dair Bazı Tespit ve Teşhislerler.” *Gazi Akademik Bakış Dergisi*. 6, 12 (2013).
- Güneş, Ahmet. “Gelir Kaynaklarına Göre 16. Yüzyılda Yalakabad Kazası Vakıfları.” *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II*. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi. 3-4-5Nisan (2015).
- Güneş, Ahmet. “Tarih, Tarihçi ve Meşruiyet.” *OTAM*. 17, (2005).
- Halaçoğlu, Yusuf. “At.” *DİA*. 4 (1991).
- Halaçoğlu, Yusuf. *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*. Ankara: TTK, 1991.
- Haldûn, İbn. *Mukaddime I*. Çev., Zakir Kadirî Ugan. İstanbul: MEB Yayınları, 1997.
- Hamidullah. Muhammed. “Hudeybiye Antlaşması.” *DİA*. 18. (2018).
- Hammer, von, Joseph. *Büyük Osmanlı Tarihi*. Çev., Mümin Çevik. Cilt 11. İstanbul: Milliyet/Üçdal Neşriyat, 2010.
- Hammer, von, Joseph. *Büyük Osmanlı Tarihi*. Çev., Mümin Çevik. Cilt 12. İstanbul: Milliyet/Üçdal Neşriyat, 2010.
- Horoz, Kayahan. “Türk Kılıcının Bin Yılı: MS. VIII.-XVIII. Yüzyıllar.” *Yenir Bir Askerî Tarih Özlem*
- İlgürel, Mücteba. “Hüseyin Paşa, Deli.” *DİA*. 19 (1999).
- İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. Hazırlayan: Ali Adil Atalay Vaktidolu. 18.bs. İstanbul: Can Yayınları, 2014
- İmber, Colin. *Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650 (İktidarın Yapısı)*. Çev., Şiar Yalçın. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- İnalcık, Halil. *Devlet-i Aliyye Klâsik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*. Cilt: I, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- İnalcık, Halil. *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II, Tagayyür ve Fesâd (1603-1656) Bozuluş ve Kargaşa Dönemi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014.

- İnalcık, Halil. *Bursa Araştırmaları*. Bursa Büyükşehir Belediyesi. Temmuz 2012.
- İnalcık, Halil. *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı Devlet, Kanun, Diploması*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*. Çeviren Ruşen Sezer. İstanbul: YKY, 2015.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı Tarihinde Efsaneler ve Gerçekler*. İstanbul: Kronik Yayınları, 2018.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı Tarihinde İslâmiyet ve Devlet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- İnalcık, Halil. *Söyleşiler ve Konuşmalar*". Hazırlayan: Birsan Çınar. Cilt:1. İstanbul: Profil Yayınları, 2013.
- İnbaşı, Mehmet. "Bucaş Antlaşması." *DİA*. EK-1, (2016).
- Jorga, Nicolae. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. 4. Bölüm, 2.Kitap. Çev., Nilüfer Epçeli. Çeviri kontrol: Kemal Beydilli. Yayına hazırlayan: Erhan Afyoncu. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005.
- Jorga, Nicolae. *Osmanlı İmparatorluğunun Tarihi*. 7. Bölüm, 2.Kitap.
- Kafadar, Cemal. "Ben ve Başkaları." *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun*. İstanbul: Metis Yayınları, 2017.
- Kafadar, Cemal. "Gazâ." *DİA*. 13 (1996).
- Kafesoğlu, İbrahim. *Eski Türk Dini*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013.
- Kaniye Savunması ve Tiryaki Hasan Paşa*. Hazırlayan: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı. Ankara, 1986.
- Karamustafa, Ahmet T. *Tanrının Kuraltanıma Kulları İslâm Dünyasında Derviş Toplulukları (1200-1500)*. Çev., Ruşen Sezer. İstanbul: YKY, 2019.
- Karpat, H. Kemal. *Osmanlı Devleti'nin Kısa Sosyal Tarihi Âyanlar Bürokrasi Demografi ve Modernleşme*. Çeviren ve Yayına Hazırlayan: Muharrem Varol. İstanbul: Timaş Yayınları, 2019.
- Keleş, Hamza ve Kiriş, Ayten. "Tarihsel Tartışma ve Tarihsel Tartışma Metni Yazma." *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 11, (2010).
- Kerslake, Celia. "Celâlzâde Mustafa Çelebi." *DİA*. 7 (1993).
- Kırzioğlu, Fahrettin. *Osmanlılar'ın Kafkas Elleri'ni Fethi (1451-1590)*. Ankara: TTK Yayınları, 1993.

Kocakaplan, İsa. “Dede Korkut'un Delileri.” *Millî Folklor Dergisi*, no. 64 (2014).

Koçu, Reşat Ekrem. *Osmanlı Tarihinin Panoraması*. İstanbul: Doğan Kitab, 2015.

Koçyiğit, Ömer. *Kabudlu Mustafa Vasfı Efendi Tevârih*. Editörler: Cemal Kafadar ve Gönül Alpay Tekin. Doğu Dilleri ve Edebiyatlarının Kaynakları, Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2016.

Kolçak, Özgür. “Yeniçeriler, Ümera Kapıları ve Tımarlı Sipahiler: 1663-64 Osmanlı-Habsburg Savaşlarında Osmanlı Ordu Terkibi.” *Yeni Bir Askerî Tarih Özlemi*.

Kolçak, Özgür. ““... Cümle Palankaları Küffâr Aldı...”:1663-64 Osmanlı-Habsburg Savaşında Dezenformasyon, Propaganda ve Siyasî İktidar.” *The Journal of Ottoman Studies*. XLIII. 2014.

Kolçak, Özgür. “Saint Gotthard Muharebesi.” *DİA*. EK-2, 2016.

Kolçak, Özgür. “XVII. Yüzyıl Osmanlı-Habsburg Diploması Tarihine Bir Katkı: 1664 Vasvar Antlaşması'nın Tasdik Sürecine Dair Yeni Bulgular.” *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*. 22, 43, 2017.

Kolçak, Özgür. *XVII. Yüzyıl Askerî Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı-Avusturya Savaşları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012.

Kolodziejczyk, Dariusz. “Hotin.” *DİA*. 18 (1998).

Kolodziejczyk, Dariusz. “Kamaniçe.” *DİA*. 24, (2001).

Kopcan, Vojtech. “Uyvar.” *DİA*. 42 (2012).

Korkmaz, Şerif. “Âsi ve Eşkîya: Delilbaşı Kadıkıran Mehmed Ağa 1825-1834.” *Kebikeç*. Sayı 33, Ankara: 2012. 2012, s.167.

Körpe, Özgür. “Osmanlı Ordu Teşkilâtında Akıncı Ocağının Yeri ve Çağdaş Türk Silahlı Kuvvetlerine Etkileri.” *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, no. 13 (2011).

Kumrular, Özlem. “İmparatorluğun "Uçbeyi" I Ferdinand'ın Kanuniniyle İlk Yılları.” *Muhteşem Süleyman*. Editör: Özlem Kumrular. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007.

Kunt, Metin. “Siyasal Tarih (1300-1600).” *Türkiye Tarihi 2, Osmanlı Devleti 1300-1600*. Düzenleyen: Sina Akşin Yayın yönetmeni. İstanbul: Cem Yayınları, 1995.

Kuzucu, Serhat. *Osmanlı Ordusu ve Sefer Lojistiği (1453-1789)*. İstanbul: Kitabevi, 2017.

Lucassen Jan ve Zürcher Erich Jan. “Zorunlu Askerlik ve Direniş: Tarihi Çerçeve.” *Devletin Silâhlanması Ortadoğu ve Orta Asya’da Zorunlu Askerlik (1775-1925)*.

Mahir, Banu. *Osmanlı Minyatür Sanatı*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2005.

Murat Han Fatih, Koç Mustafa, Kartal Mehmet ve Murathan Talha. “Osmanlı Devleti’nde Binicilik.” *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 31, Mart (2019).

Mustafa, Celal-zâde. *Selim-Nâme*. Hazırlayanlar: Mustafa Çuhadar ve Ahmet Uğur. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

Mustafa, Celâl-zâde. *Tabakatü'l Memâlik ve Deracatü'l Mesalik Osmanlı İmparatorluğunun Yükselme Devrinde Türk Ordusunun Savaşları ve Devletin Kurumu, İç ve Dış Siyaseti*. Çev., Sadettin Tokdemir. İstanbul: Askerî Matbaa, 1937.

Naggy-Kaldy, Gyula. “Osmanlı İmparatorluğunun İlk Yüzyıllarında Kutsal Savaş (Cihat).” *Söğüt’ten İstanbul’a Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*.

Neşrî, Mehmed. *Kitâb-ı Cihan-nûma*. Yayınlayanlar: Faik Reşit Unat ve Mehmed A. Köymen. Cilt 2. Ankara: TTK, 1995.

Nicolle, David. *Osmanlı Orduları 1300-1768*. Çev., Özgür Kolçak. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014.

Nutku, Özdemir. *IV.Mehmed’in Edirne Şenliği (1675)* Ankara: TTK, 1972.

Okumuş, Namık, Kemal. “Ezelî Tespit Düşüncesinin Bazı Filozoflardaki Algılanış Biçimleri Üzerine Bir Mukaddime.” *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*. XI. (2014).

Ortaylı, İlber. *Osmanlı’yı Yeniden Keşfetmek*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2019.

Osmanlı Ordu Teşkilâtı. Ankara: T.C. Millî Savunma Bakanlığı , 1999.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. Hazırlayan: Mehmet Zeki Pakalın. cilt 1. İstanbul: MEB, 1993.

Osmanlı Tarihi Sözlüğü. Hazırlayan: Ahmet Murat Seyrek. Editör: Yasemin Güler. İstanbul: Yediveren Yayınları, 2018.

Osmanlılar Albümü. Hazırlayanlar: Sebahaddin Doras ve Şerafeddin Kocaman. Neşre hazırlayan: Abdülkadir Dedeoğlu. İstanbul: Osmanlı Yayınevi.

Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi (Kaynaklar ve Açıklamaları ile Destanlar)*. Cilt 1. Ankara: TTK, 1993.

Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi*. Cilt 2. 1995.

- Özcan, Abdülkadir. “Akıncı.” *DİA*. 2 (1989).
- Özcan, Abdülkadir. “Deli.” *DİA*. 9 (1994).
- Özcan, Abdülkadir. “Devşirme.” *DİA*. 9 (1994).
- Özcan, Abdülkadir. “Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa.” *DİA*. 26 (2002).
- Özcan, Abdülkadir. “Mehmed IV.” *DİA*. 28, (2003).
- Özcan, Abdülkadir. “Osmanlı Devletinin Askeri Yapısı.” *Türkler Ansiklopedisi*. Cilt:10. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Özcan, Abdülkadir. “Pencik.” *DİA*. 34 (2007).
- Özcan, Abdülkadir. “Serdengeçti.” *DİA*. 36 (2009).
- Özcan, Abdülkadir. *Osmanlı Askeri Teşkilâtı*. Cilt 6, *Osmanlı*. Editör: Güler Eren. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Özgün Masal Dizi Deli Dumrul. Ankara, 2000.
- Öztuna, Yılmaz. *Tarih ve Politika Ansiklopedisi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006.
- Parlatır, İsmail. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınları, 2015.
- Paşa, Defterdar Sarı Mehmed. *Zübde-i Vekayiât*. Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704). Hazırlayan: Abdülkadir Özcan. Ankara: TTK, 1995.
- Paşa, Mahmud Şevket. *Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi*. Ankara: TTK, 2014.
- Paşa, Mustafa Nuri. *Netayic ül-Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*. Sadeleştiren: Neşet Çağatay. Cilt III ve IV. Ankara: TTK, 1992.
- Paşazâde, Âşık. *Osmanoğulları'nın Tarihi*. Hazırlayanlar: Yekta Saraç Kemal Yavuz. İstanbul: K Kitaplığı, 2003.
- Rasim, Ahmed. *Mabuât Hatıralarından Muharrir, Şair,Edip*. Hazırlayan: Ali İhsan Kolcu. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları, 2016.
- Rasim, Ahmed. *Osmanlı Tarihi Seçmeler*. Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu. İstanbul: MEB Yayınları, 1994.
- Refik, Ahmet. *Osmanlı Devrinde Zorbalar*. Hazırlayanlar: Abdullah Akan ve Didem Dolanbay Güneş. İstanbul: Gram Yayınları, 2019.
- Renda, Günsel. *Osmanlı Minyatür Sanatı*. İstanbul: Promete Kültür Dizisi, 2001.
- Rumlu, Hasan-ı. *Ahsenü't-Tevârih*. Çev., Mürsel Öztürk. Ankara: TTK, 2006.
- Sami, Şemsettin. *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1978.

Sarı, Arif. “Osmanlı Hukuku ve Adliye Teşkilatı.” *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı*.

Sarıcık, Murat. *H. Ömer Adalet Timsali*. e-kitap.

Schmidt, Jan. “The Adventures of an Ottoman Horseman: The Autobiography of Kabudlı Vasfi Efendi 1800-1825.” *The Joys of Philology Studies in Ottoman Literature, History and Orientalism (1500-1923)*. Analecta Isisiana LX Volume I Poetry. Historiography, Biography and Autobiography. The Isis Press Istanbul.

Sertoğlu, Midhat. *Osmanlı Tarih Lûgatı*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1986.

Seyfettin, Ömer. *Seçme Hikâyeler*. Ankara: Bilgi Yayınları, 2016.

Seyid, Vehbî. *Sûrnâme Üçüncü Ahmed’in Oğullarının Sünnet Düğünü*. Neşre Hazırlayan: Reşat Ekrem Koçu. İstanbul: Çığır Kitabevi, 1939.

Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar Giovanni Maria Angiolello Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D’Alessandri’nin Seyahatnâmeleri. Tercüme ve Notlar:Tufan Gündüz. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2017.

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa. *Zeyl-i Fezleke*. Hazırlayan: Nazire Karaçay Türkal. Basılmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı. İstanbul 2012.

Şahin, Davut. *H. Ömer’in Kur’an Anlayışı ve Yorum Yöntemi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı. Basılmamış Doktora Tezi. Ankara 2009.

Şakul, Kahraman. “Yeni Bir Askerî Tarih Özlemi: “ Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar. Yayına hazırlayan:Kahraman Şakul. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.

Şimşek, Ali Rıza. *Osmanlı Ordusunda 18. ve 19.Yüzyıllarda Yapılan Islahat Çalışmaları ve Bu Çalışmalarda Yabancı Uzmanların Rolü*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Şimşirgil, Ahmet. “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunda Hizmeti Geçen Alpler ve Gaziler.” *Türkler Ansiklopedisi*. Cilt: 9. Editörler: Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Şimşirgil, Ahmet. “Osmanlı’nın Korkusuz Süvarileri: Deliler.” *Gönül Kültür ve Medeniyet Dergisi*. Sayı: 90. 21.10.2019. <http://www.gonuldergisi.com/osmanlinin-korkusuz-suvarileri-deliler-prof-dr-ahmet-simsirgil.html>.

Şimşirgil, Ahmet. *Uyvar’ın Türkler Tarafından Fethi ve İdaresi (1663-1685)*. Doçentlik Çalışması. İstanbul: 1997.

T.C. Resmî Gazete, 2 Temmuz 1934, S.2741, alınma tarihi 12 Aralık 2019,
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2741.pdf>

Tarih-i Raşid. Cilt 2. University of Toronto, 1963.

Taşgın, Ahmet. *Klasik Kaynaklarda Heterodoks Dervişler ve Heterodoksi.* Editör: Haşim Şahin. İstanbul: DBY Yayınları, 2012.

Tiryaki Hasan Paşa'nın Gazaları ve Kaniye Savunması. Hazırlayan: Vahid Çubuk. İstanbul: 1001 Temel Eser Serisi, 1978.

Tok, Özen. “Osmanlı Askeri Teşkilâtı.” *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı.* Editör Tufan Gündüz. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.

Tuğlacı, Pars. “Deli.” *Okyanus Ansiklopedik Sözlük* (Cem Yayınevi) 2 (1985).

Turhal, Abdullah. “Tarihi Canlandırmak: Minyatür Figürler ve Savaş Oyunları ile Tarihin Yeniden Canlandırılmasının Tarih Öğretiminde Kullanılması.” *Yeni Bir Askerî Tarih Söylemi.*

Turhal, Abdullah. *Ankara 1402.* Ankara: Askeri Tarih Araştırmaları, Maket, Figür & Savaş Oyunları, 2011.

Turhal, Abdullah. *Osmanlının Muhteşem Süvarileri Deliler.* İstanbul: Doğan Kitap, 2018.

Türk Dil Kurumu. “Delil.” 3 Haziran 2019.
<https://sozluk.gov.tr/?kelime=DEL%C4%B0L>

Türk Dil Kurumu. “İnanç.” 3 Aralık 2019. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=>

Türk Dil Kurumu. “Minyatür.” 27 Kasım 2019. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=>

Türk Dil Kurumu. “Deli.” 30 Mayıs 2019. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=>

Türk Dil Kurumu. “Gravür.” 27 Kasım 2019. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=>

Türk Dil Kurumu. “Kaderci.” 3 Aralık 2019. <https://sozluk.gov.tr/>

Türk Dil Kurumu. “Sefer.” 5 Aralık 2019. <https://sozluk.gov.tr/>

Türk Dil Kurumu. “Serdengeçti.” 7 Mayıs 2020. <https://sozluk.gov.tr>

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Tarihi Osmanlı Devri Kanuni'nin Ölümünden İkinci Viyana Kuşatmasına Kadar Olan Devre (1566-1683). C.3. Kısım 3. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1981.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi. Cilt 3. 1.Kısım (1299-1451). Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1964.

Türkçe İnsan Adları ve Anlam Kökenleri. Kaynakça: Orhan Gündül Kutalmış. Hazırlayan: Mehran Bahari. İstanbul, 2003.

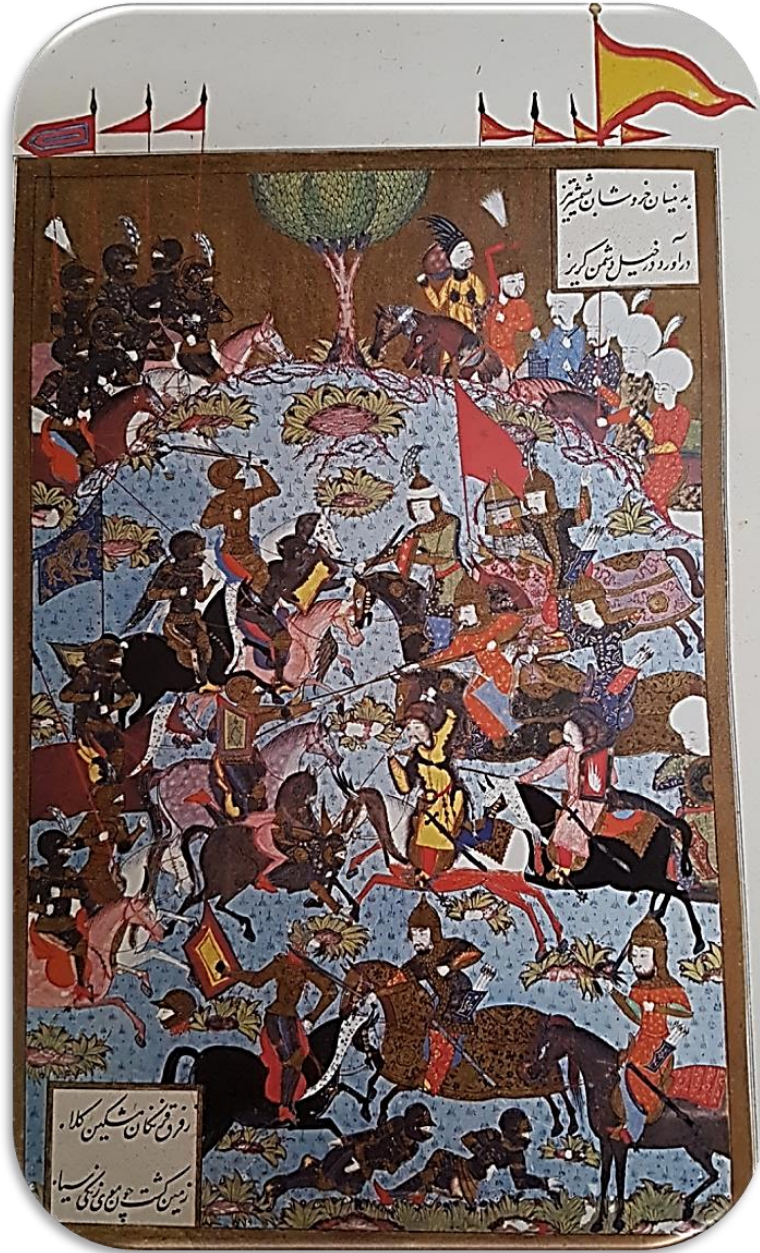
- Türkoğlu, Berrin. *Kırk Erenler Anadolu Evliyalari ve Kerametleri*. İstanbul: Kozmik Yayınları, 2006.
- Uluçay, M. Çağatay. *18.ve 19.Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkialık ve Halk Hareketleri*. İstanbul: Berksoy Basımevi, 1955.
- Uludağ, Süleyman. “İbn Haldûn. “ *DİA*. 19, (1999).
- Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*. Cilt:3. Editör: Ali Aksu. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Sivas 2018.
- Unat, Faik Reşit. *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihler e Çevirme Kılavuzu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- Uyar, Mesut ve Erickson, J. Edward. *Osmanlı Askeri Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Uzun Hasan Fâtih Mücadelesinde Doğu'da Venedik Elçileri Caterino Zeno ve Ambrogio Contarini'nin Seyahatnâmeleri*. Tercüme ve Notlar: Tufan Gündüz. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016.
- Uzunçarşılı, İ. H. “Deli.” *İslâm Ansiklopedisi* (MEB Yayınları) 3 (1978).
- Uzunçarşılı, İ. H. *Büyük Osmanlı Tarihi*. Cilt 2. Ankara: TTK, 1988.
- Uzunçarşılı, İ. H. *Büyük Osmanlı Tarihi*. Cilt1. Ankara: TTK, 1988.
- Uzunçarşılı, İ. H. *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*. Cilt 1. Ankara: TTK, 1988.
- Uzunçarşılı, İ. H. *Osmanlılarda Askeri Teşkilât*. Cilt 1, *Osmanlı Tarihi* içinde. Ankara: TTK, 1988.
- Üçel-Aybet, Gülsen. *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Ünal, Mehmet Ali. *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*. Isparta: Kardelen Kitabevi, 1998.
- Witteck, Paul. *Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu*. Çev., Fatmagül Berktaş. İstanbul: Pencere Yayınları, 2013.
- XVI. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi (1373-1512)*. Hazırlayan: Şerif Başta. dü. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1973.
- Yediyıldız, Bahaeddin. “Osmanlı Toplumı.” *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*. Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu. İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 1994.

- Yeşil, Fatih. “Nizam-ı Cedid’den Vaka-yı Hayriye’ye Osmanlı Askeri Dönüşümü.” *Osmanlı Askeri Tarihi*. İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi, 2011.
- Yeşil, Fatih. *İhtilâller Çağında Osmanlı Ordusu, Osmanlı İmparatorluğunda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016.
- Yeşil, Fatih. *Trajik Zafer Büyük Güçlerin Doğu Akdeniz’deki Siyasi ve Askeri Mücadelesi (1806-1807)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Yıldız, Gültekin. “Kara Kuvvetleri.” *Dünya Savaş Tarihi Osmanlı Askerî Tarihi Kara Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*. Editör: Gültekin Yıldız. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- Yıldız, Gültekin. “Üniformalı Padişah II. Mahmud.” *II. Mahmud Yeniden Yapılanma Sürecinde İstanbul*. Editör: Coşkun Yılmaz. İstanbul: Avrupa Kültür Başkenti, 2010.
- Yıldız, Gültekin. *Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti’nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2009.
- Yıldız, Gültekin. *Osmanlı Devleti’nde Askerî İstihbarat (1864-1914)*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2019.
- Yurtoğlu, Gökhan. *XV.Yüzyılda Rumeli’de Heterodoks Bir Türk Sûfisi: Otman Baba ve Velâyetnâmesi*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: 2012.
- Yücel, İrfan. *Peygamberimizin Hayatı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Zochariadou, Elizabeth A. “İlk Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler.” *Söğüt’ten İstanbul’a Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar* Derleyenler: Oktay Özel ve Mehmet Öz. Ankara: İmge Kitabevi, 2005.
- 1582 Sûrnâme i Hümayun Düğün Kitabı*. Hazırlayan: Nurhan Atasoy. Koçbank: 1997.



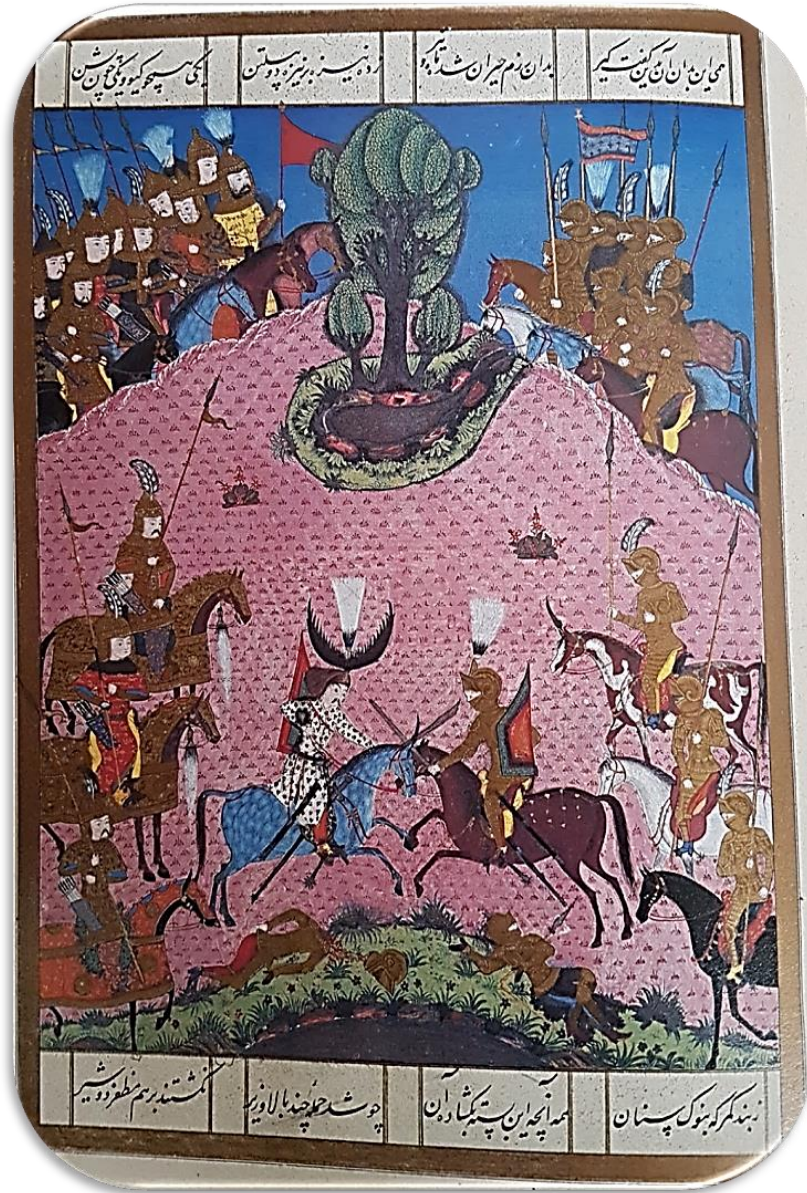


EKLER



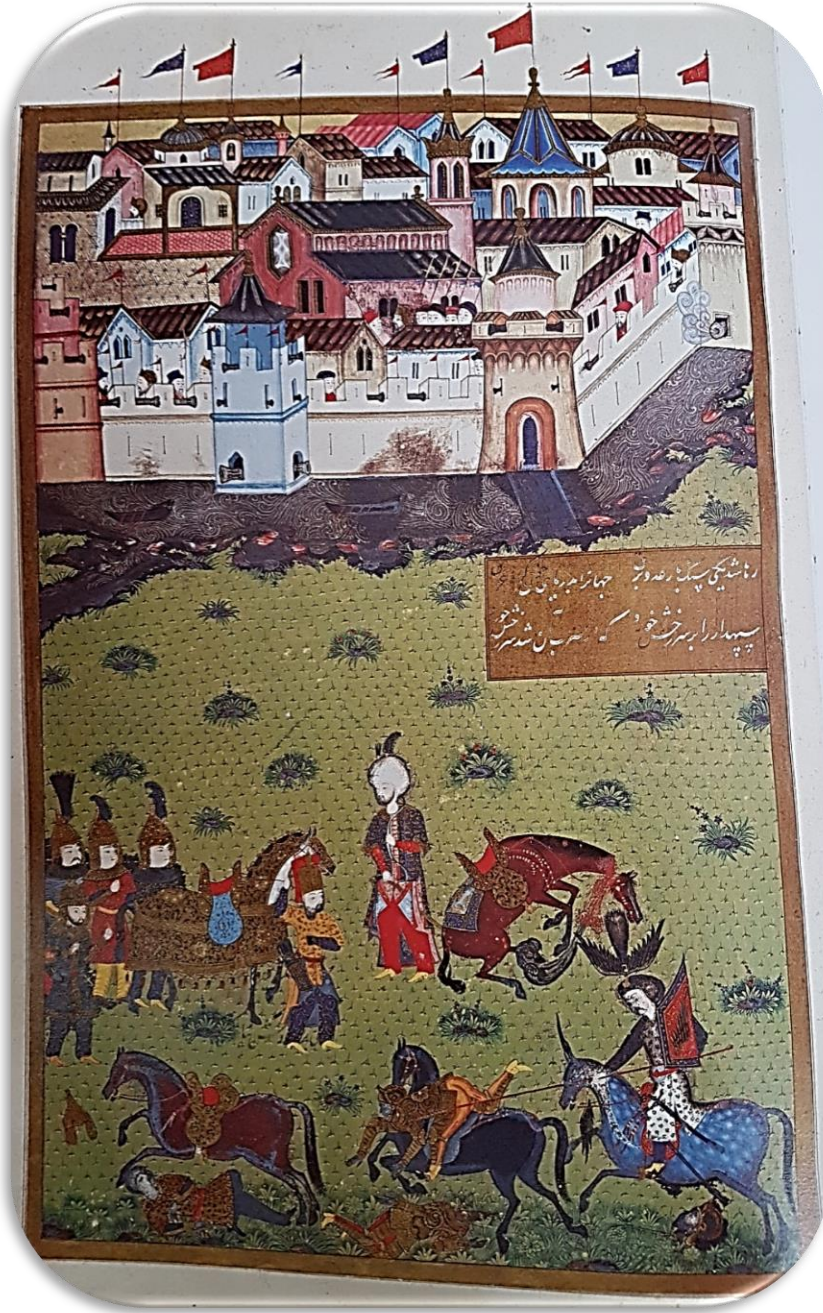
Resim 3.1.2.1.

⁷⁶⁵ Süleymanname, varak 422a, s.182.



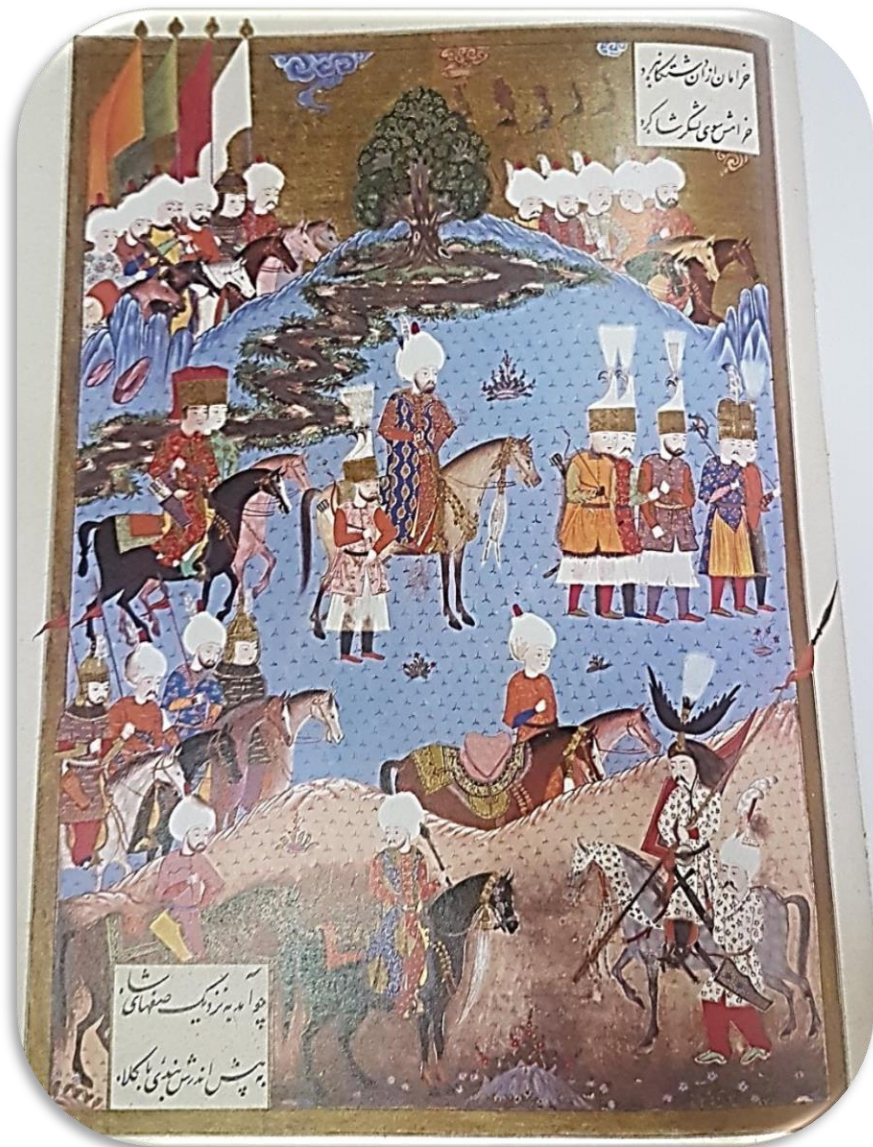
Resim: 3.1.2.2.

⁷⁶⁶ Süleymanname, varak 212a, s.132,133.



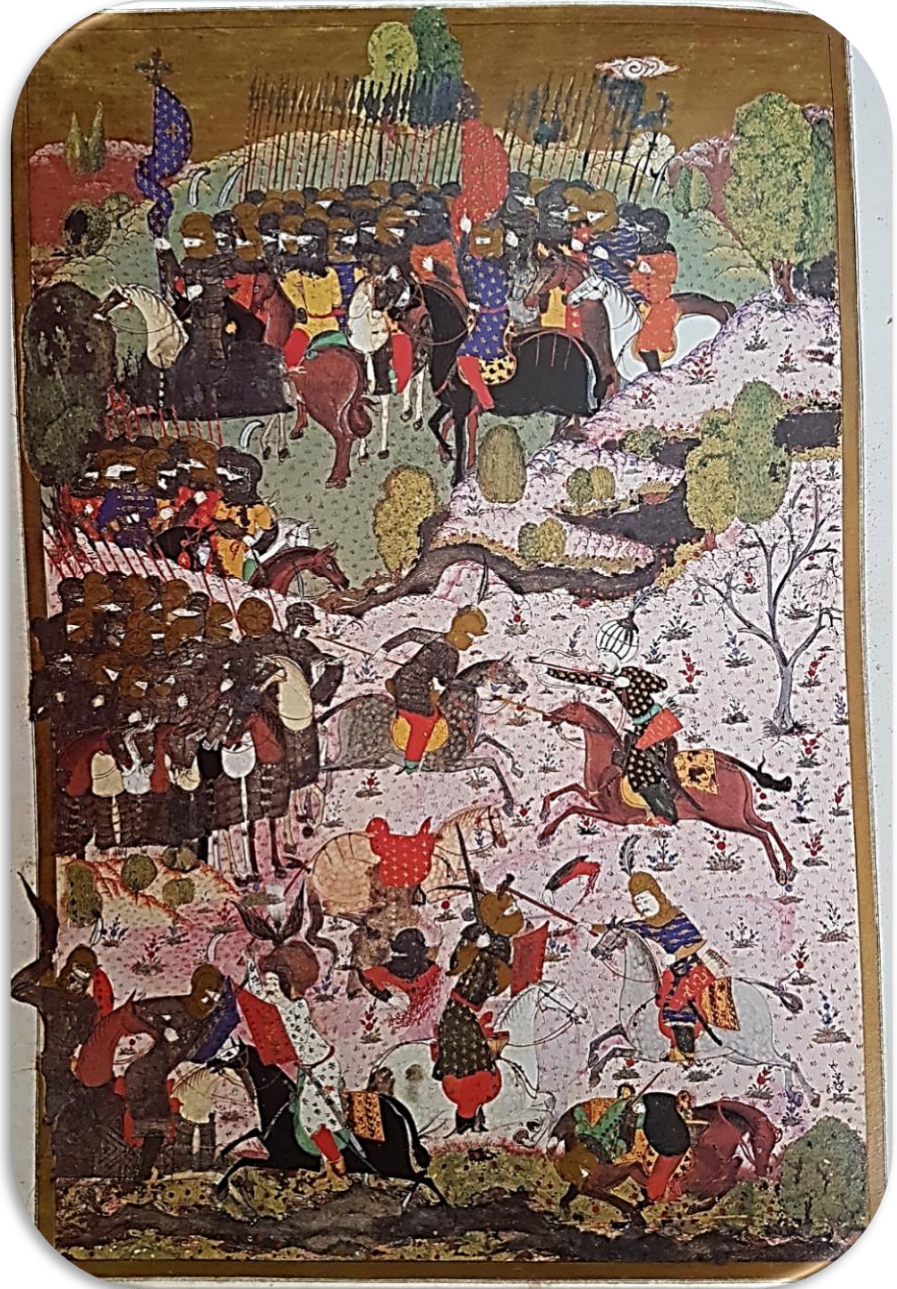
Resim 3.1.2.3.

⁷⁶⁷ Süleymanname, varak 533a, s.210,211.



Resim 3.1.2.4.

⁷⁶⁸ Süleymanname, varak 592a, s.226,227.



Resim 3.1.2.5.

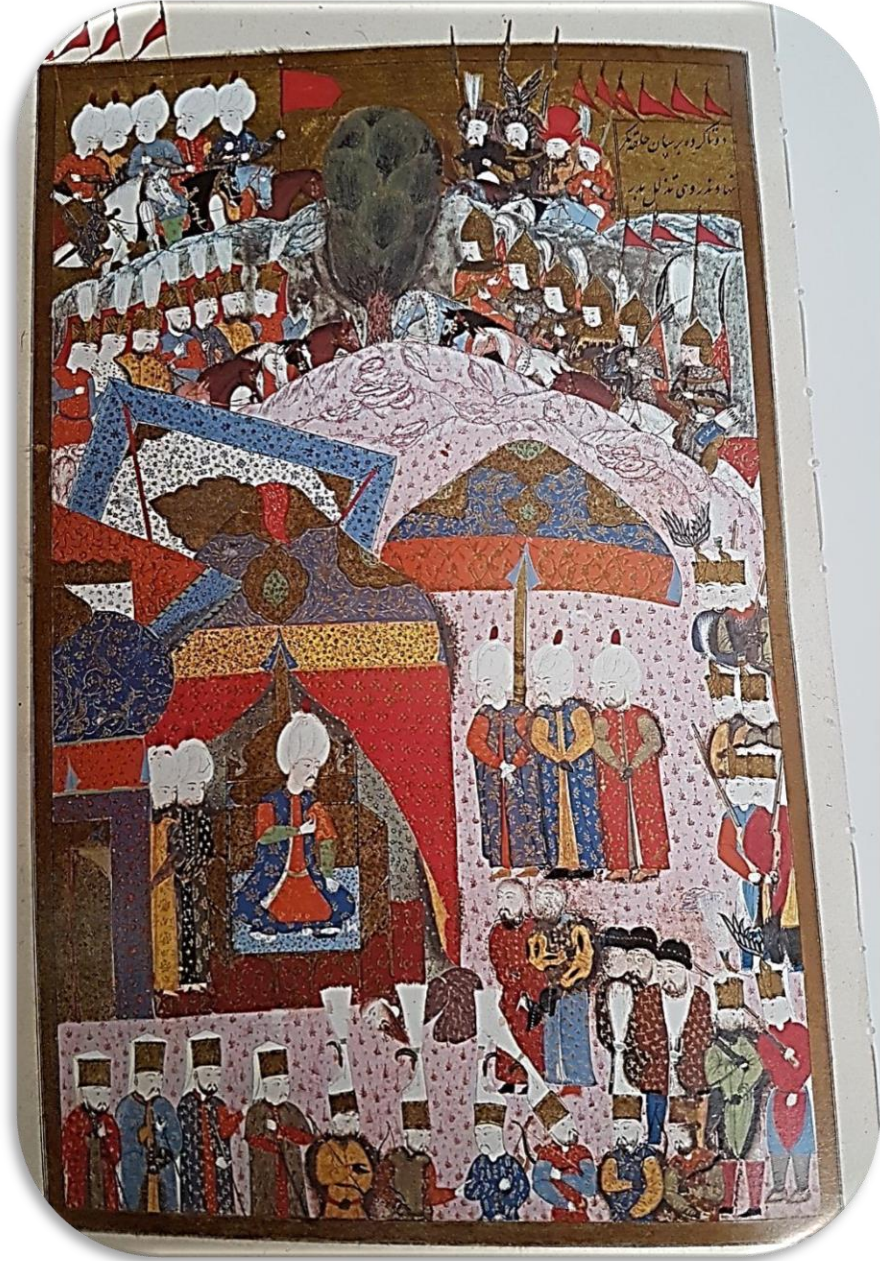
⁷⁶⁹ *Süleymannâme*, varak 219b, s.136.

EK:6⁷⁷⁰



Resim 3.1.2.6.

⁷⁷⁰ Renda, *Osmanlı Minyatür Sanatı*, s.19.



Resim 3.1.2.7.

⁷⁷¹ Süleymanname, varak 146a, s.164,165.



Resim 3.1.2.8.

⁷⁷² 1582 Surname-i Hümayun, varak 86a, s.116.



Resim 3.1.2.9.

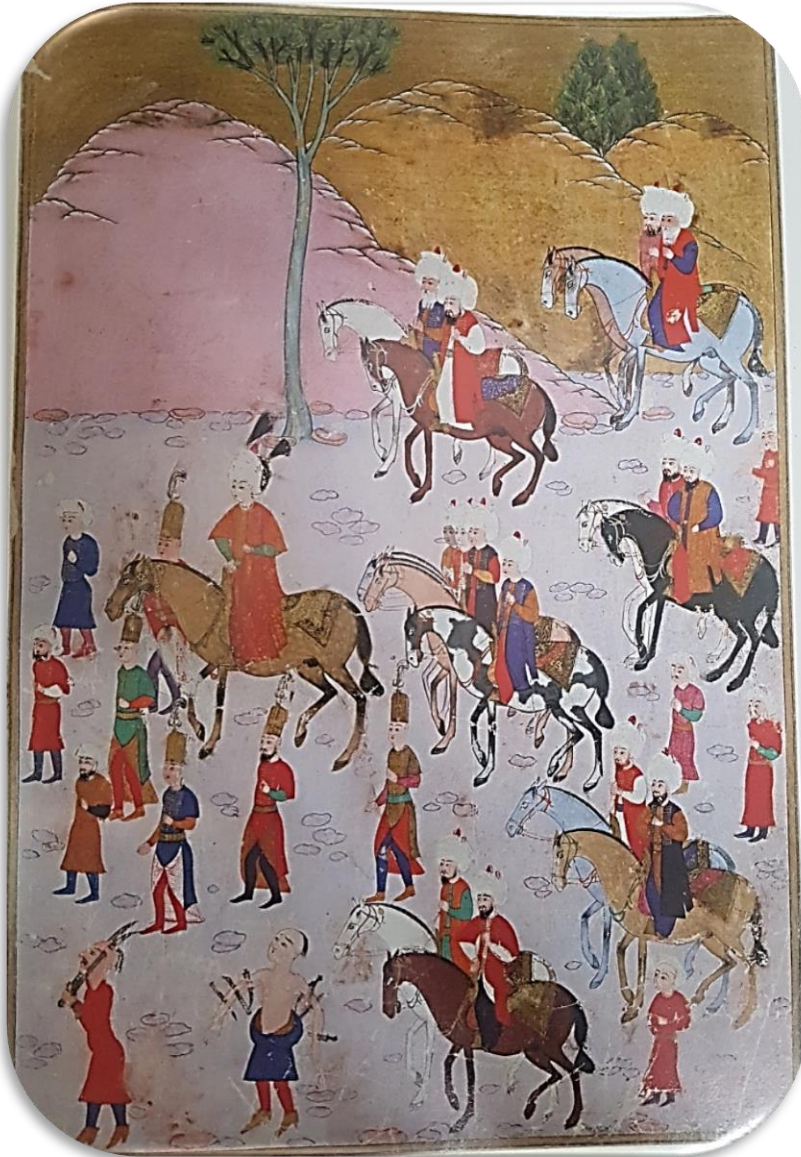
⁷⁷³ And, "XVI. Yüzyılda Eyâlet Askerleri ve Deliler", s.12.



Resim 3.1.2.10.

⁷⁷⁴ Surname-i Hümayun, s.26.

EK:11⁷⁷⁵



Resim 3.1.2.11.

⁷⁷⁵ Surname-i Hümayun, s.27.



Resim 3.1.2.12.

⁷⁷⁶ Nutku, *IV.Mehmet'in Edirne Şenliği 1675*, resim 30, Vehbî nr.3594.



Resim 3.1.2.13.

⁷⁷⁷ And, *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*, s.9 ve resim 17.

EK:14⁷⁷⁸



Resim 3.1.2.14.

⁷⁷⁸ Mahir, *Osmanlı Minyatür Sanatı*, resim 61.



Resim 3.1.2.15.

⁷⁷⁹ Bağcı, Çağman, Renda ve Tanındı, *Osmanlı Resim Sanatı*, s.152,153.



Resim 3.1.2.16.

⁷⁸⁰ And, “XVI. Yüzyılda Eyâlet Askerleri”, s.11.



Resim 3.1.2.17.

⁷⁸¹ Bağcı, Çağman, Renda ve Tanındı, *Osmanlı Resim Sanatı*, s.214,215.

EK:18⁷⁸²



Resim 3.1.2.18.

⁷⁸² Cezar, *Mufasssal Osmanlı*, c.3.



Resim 3.1.2.19.

⁷⁸³ Turhal, *Deliler*, s.83.



I

Granitzer Beuelchs haber

Resim 3.1.2.20.

⁷⁸⁴ Turhal, *Deliler*, s.91.



Resim 3.1.2.21.

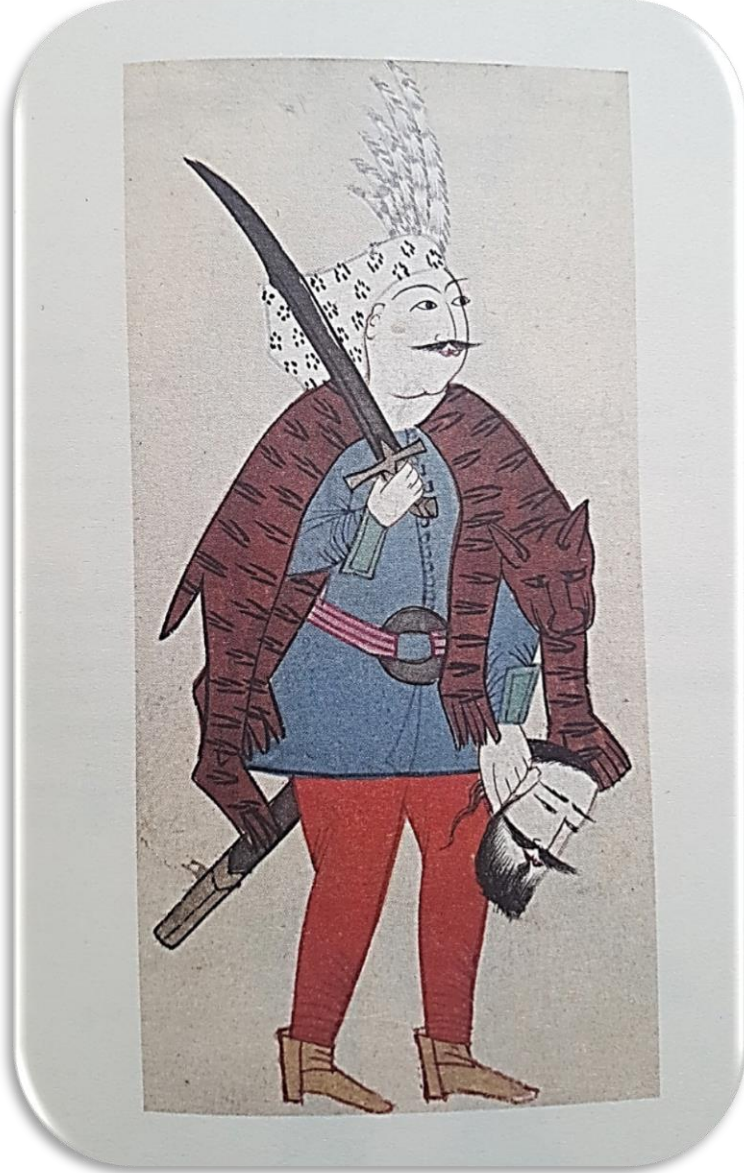
⁷⁸⁵ Turhal, *Deliler*, s.93.



Resim 3.1.2.22.

⁷⁸⁶ Turhal, *Deliler*, s.111.

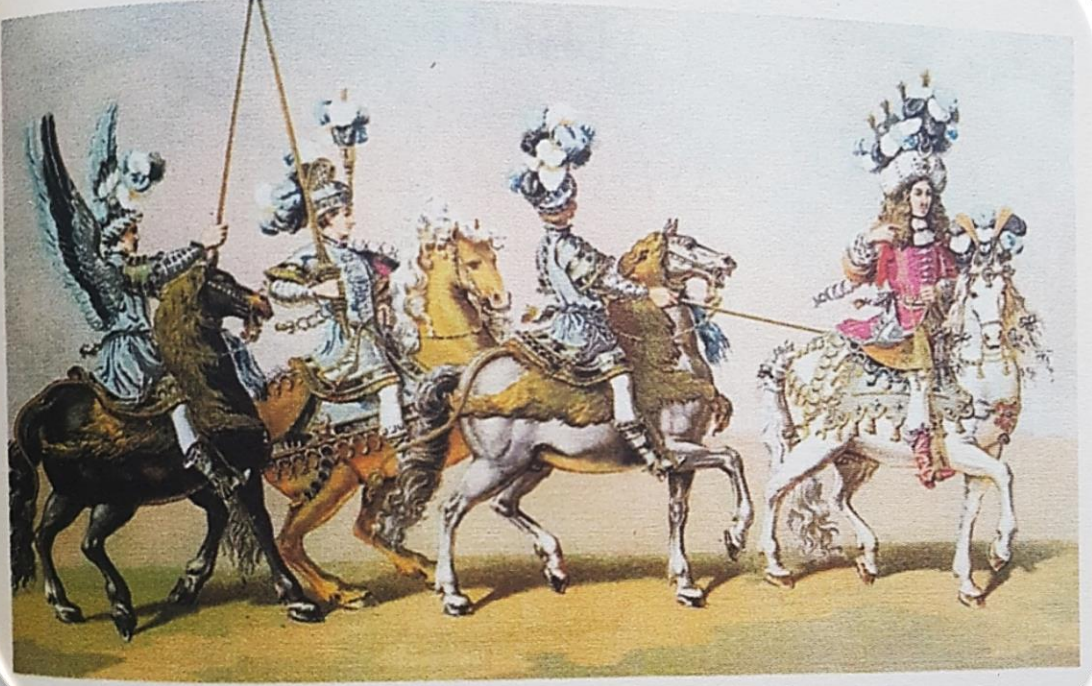
EK:23⁷⁸⁷



Resim 3.1.2.23.

⁷⁸⁷ Turhal, *Deliler*, s.117.

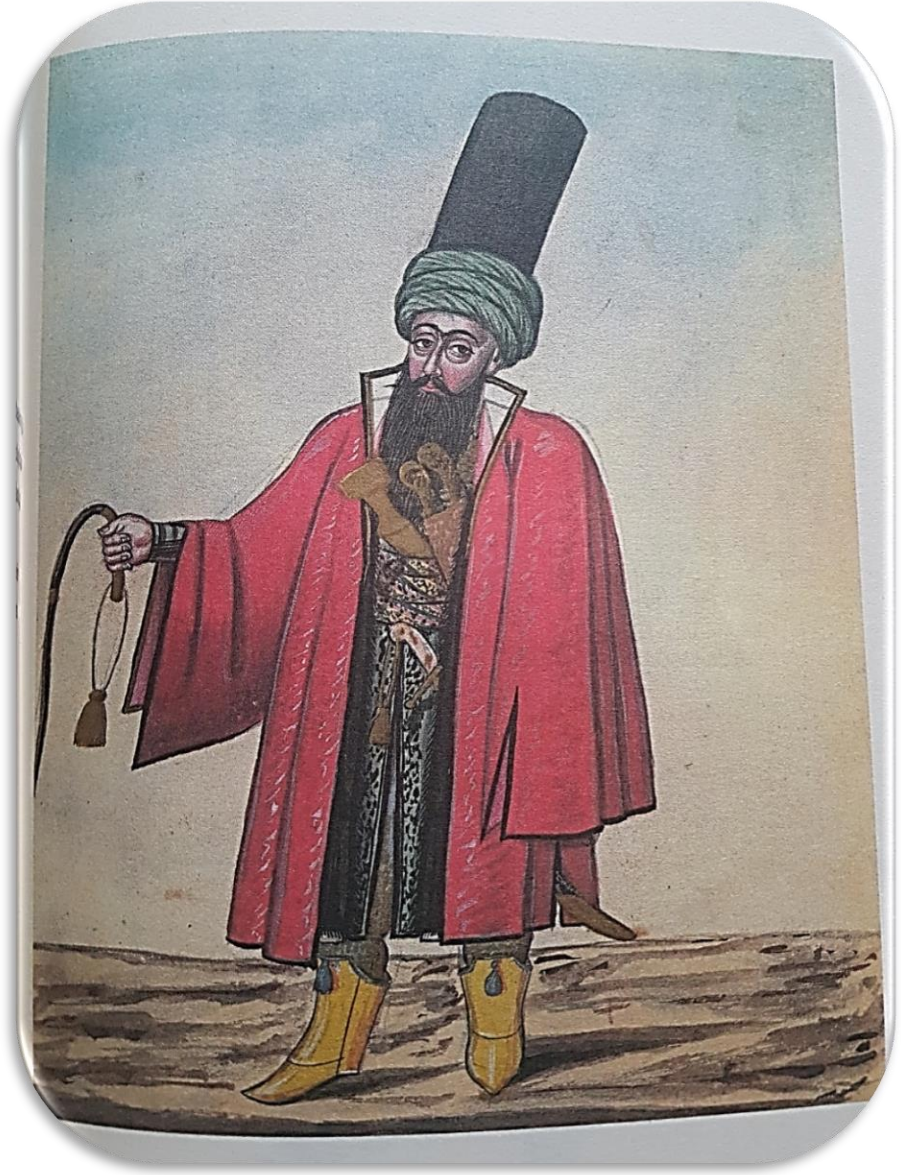
EK:24⁷⁸⁸



Resim 3.1.2.24.

⁷⁸⁸ Turhal, *Deliler*, s.123.

EK:25⁷⁸⁹



Resim 3.1.2.25.

⁷⁸⁹ Turhal, *Deliler*, s.179.

EK:26⁷⁹⁰



Resim 3.1.2.26.

⁷⁹⁰ Turhal, *Deliler*, s.181.



Resim 3.1.2.27.

⁷⁹¹ Nicolle, *Osmanlı Orduları*, s.29.



Resim 3.1.2.28.

⁷⁹² Şevket Paşa, *Osmanlı Kıyâfet-i Askeriyesi*.



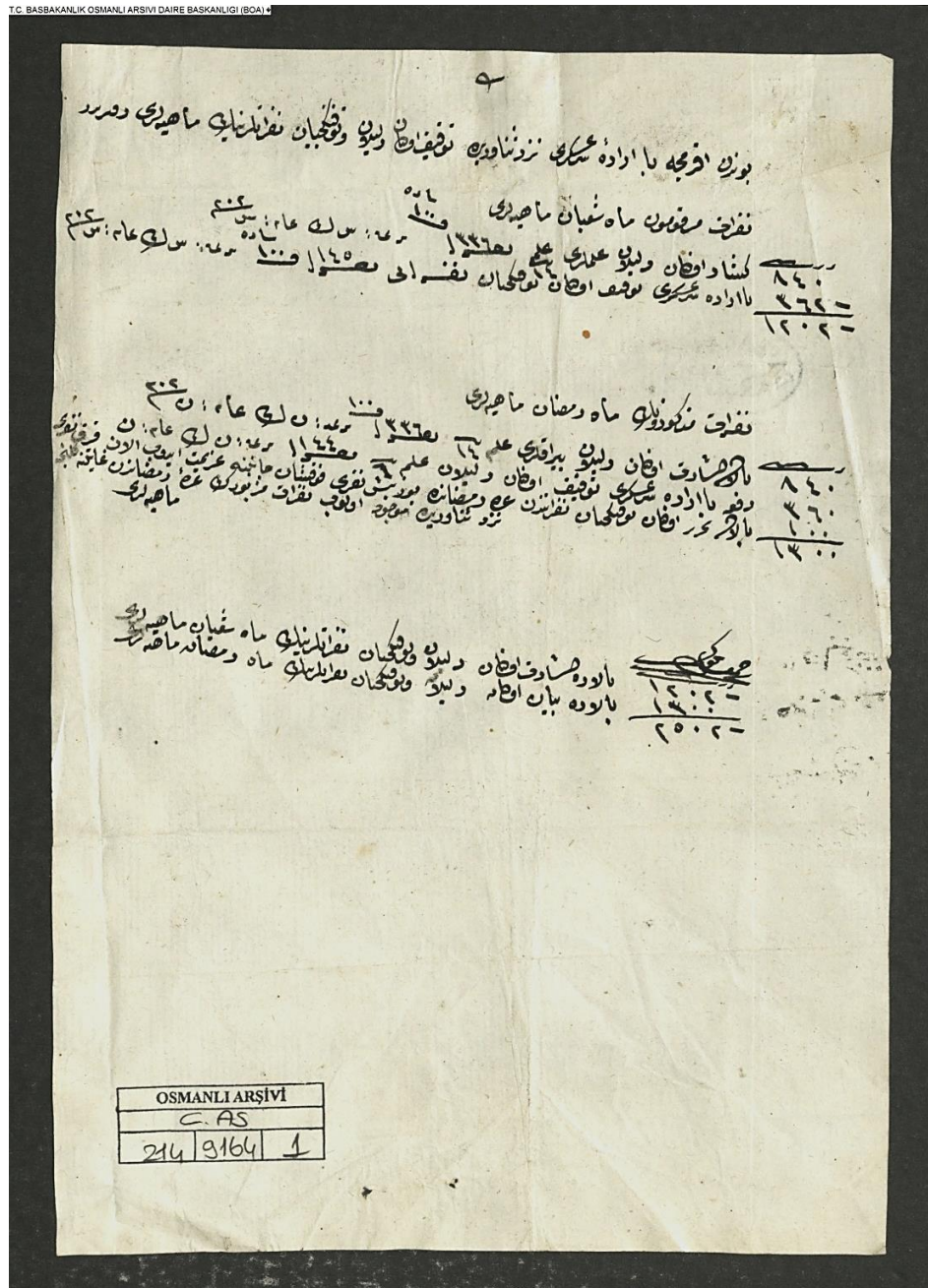
Resim 3.1.2.29.

⁷⁹³ Bilgili, *Osmanlı Minyatürlerinde "Deli"*, s.43.



Resim 3.1.2.30.

⁷⁹⁴ Bilgili, *Osmanlı Minyatürlerinde "Deli"*, s.47.



C.AS.00214.09164.001

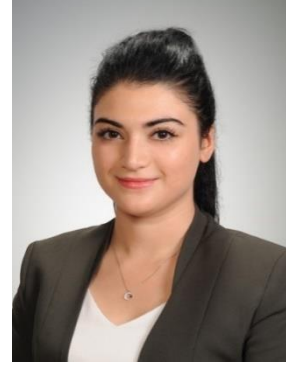
Belge: 2



ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Dağ, Saadet
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 06.03.1994/Ankara
Medeni hali : Berat
Telefon : 05304747637
e-mail : saadet.dag.06@gmail.com



Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek lisans	AHBV Üniversitesi	Devam ediyor
Lisans	Gazi Üniversitesi	2018
Lise	Keçiören İncirli Lisesi	2012

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2020	TRT/3'te 3 Tarih	Editör ve Metin Yazarı

Yabancı Dil

İngilizce (Orta Düzey)
Farsça (Başlangıç Düzeyi)



